

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

TÜRK LÜGATİ T MADDESİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hosna AZİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

TÜRK LÜGATİ T MADDESİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hosna AZİMİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Hosna Azimi tarafından hazırlanan "Türk Lügati T Maddesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma, 12/ 06/ 2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Elçin Yılmazkaya (Başkan)

Doç. Dr. F. Binnur Erdağı Doğer (Danışman)

Doç. Dr. Duygu Özge Gürkan (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12/ 06/ 2024

Hosna AZİMİ

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. F. Binnur ERDAĞI DOĞUER** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hosna AZİMİ

ÖZET

AZİMİ, Hosna. *Türk Lügati T Maddesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans, Ankara, 2024.

Bu çalışmada, Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati adlı eserinin ikinci cildinde yer alan T maddesinin 76-163 sayfa aralığı incelenmiştir. Türk Lügati, Türk lehçelerinden Uygur, Çağatay, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş, Kırgız lehçeleriyle Garp Türkçesini karşılaştırmalı bir şekilde ele alan bir sözlüktür. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı ve Türk Lügati hakkında detaylı bilgiler verilmiş, lüğatin metodolojisi değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, araştırmacılara metodoloji konusunda yol gösterici olmayı amaçlamaktadır. İkinci bölümde, Türk Lügati'nin T maddesinin 76-163 sayfa aralığının çeviri yazısı sunulmuştur. Üçüncü bölümde, Türk Lügati'nin okunmasını kolaylaştırmayı amaçlayan bir sözlük bulunmaktadır. Bu sözlük, eserdeki dil örneklerini açıklamak ve okuyuculara rehberlik etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu çalışma, Türk Lügati'nin yeniden yayımlanması için gelecek araştırmacılara gereken arka planı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler

Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri, sözlükçülük, Osmanlı Türkçesi, Türk Dili Lehçeleri.

ABSTRACT

AZİMİ, Hosna. *The Transcription and Evaluation of T Entry in Türk Lügati*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

This study focuses on pages 76-163 of the second volume of Hüseyin Kazım Kadri's work titled "Türk Lügati." The Türk Lügati is a dictionary that comparatively addresses various Turkish dialects, including Uighur, Chagatai, Azeri, Koybal, Yakut, Altai, Chuvash, Kyrgyz, and Western Turkish. The study is divided into three chapters. The first chapter provides an in-depth examination of Hüseyin Kazım Kadri's life and the Türk Lügati. Additionally, it evaluates the methodology of the dictionary, aiming to offer insights for researchers should the dictionary be revised. In the second chapter, a transcription of pages 76-163 of the T entry in the Türk Lügati is presented. The third chapter includes an index designed to facilitate the reading of the Türk Lügati. This index aims to elucidate various linguistic examples contained within the dictionary and provide guidance to readers. This study aspires to lay the groundwork for future researchers for the republication of the Türk Lügati. It is hoped that this thesis has made a significant contribution to the field of Turkology.

Keywords

Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri, Lexicography, Ottoman Turkish, Turkish Dialects.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KULLANILAN KISALTMALAR	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	x
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: HÜSEYİN KAZIM KADRI VE TÜRK LÜGATİ	7
1.1. HÜSEYİN KAZIM KADRI.....	7
1.1.1. Hayatı.....	7
1.1.2. Eserleri	9
1.1.2.1. Hak ve Hakikat	9
1.1.2.2. Felâha Doğru, İslâmiyet'in Avrupa'ya Son Sözü.....	9
1.1.2.3. İstikbâle Doğru Şeyh	10
1.1.2.4. On Temmuz İnkılâbı ve Netâici.....	10
1.1.2.5. Yirminci Asırda İslâmiyet.....	10
1.1.2.6. Nûrû'l-beyân-Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi	10
1.1.2.7. Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume	10
1.1.2.8. Türk Lügati	10
1.1.2.9. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı...	11
1.1.2.10. Ziya Gökalp'in Tenkidi	11
1.1.2.11. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım	11
1.2. TÜRK LÜGATİ	12
1.2.1. Genel Bilgiler	12
1.2.2. Türk Lügati'nin Yapısı ve Muhtavasası	13
1.2.3. Türk Lügati'nin Önemi	14

1.2.4. Türk Lügati'nin Kaynakları	16
1.3. T MADDESİ ÖRNEĞİNDE TÜRK LÜGATİ VE TÜRKÇE SÖZLÜK KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME	17
1.3.1. Türleri Bakımından Karşılaştırma	17
1.3.2. Maddeler Bakımından Karşılaştırma	23
1.3.3. Köken Bligisi Bakımdan Karşılaştırma.....	25
1.3.4. Sesletim Bakımdan Karşılaştırma	26
1.3.5. Tanım Bakımından Karşılaştırma	28
1.3.6. Deyim, Atasözü ve Terim Bakımdan Karşılaştırma	29
1.3.7. Örnek Cümleler Bakımdan Karşılaştırma	31
2. BÖLÜM: ÇEVİRİ YAZI	35
3. BÖLÜM: SÖZLÜK	298
SONUÇ	333
KAYNAKÇA	335
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	339
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	341

KULLANILAN KISALTMALAR

a.	Ad
a.g.e.	Adı geçen eser
Ar.	Arapça
bağ.	Bağlaç
bkz.	Bakanınız
C.	Cilt
.	okluk
e.	Eylem
ed.	Edat
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
haz.	Hazırlayan
hş.	Hicri şemsi
is.	İsim
İt.	İtalyanca
Rum.	Rumca
s.	Sayfa
sf.	Sıfat
T.	Türkçe
TL	Türk Lügati
TS	Türkçe Sözlük
ün.	Ünlem
zf.	Zarf
zm.	Zamir

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo1: Atkins ve Rundell'in Sözlük Tasnifi.....	21
Tablo 2: Türk Lügati ve Türkçe Sözlük'ün Atkins ve Rundell'in sözlük tasnifine göre değerlendirilmesi.....	22

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

transkripsiyon harfleri	bazı transkripsiyon harflerinin tl'ndaki farklı görünümü	Osmanlı alfabesi
a/ e	a, ā, é	ا
Ā	Ā	آ
'		ء
B		ب
P		پ
T		ت
<u>S</u>	Th	ث
C	Dj	ج
Ç		چ
h		ح
h	Kh	خ
D		د
z	Dh	ذ
R		ر
Z		ز
J		ژ
S		س
Ş	Ch	ش
ş		ص
Ž		ض
ţ	T	ط
z		ظ
'		ع
Ġ	G	غ
F		ف
ķ	K	ق
K	Q	ك

G	G	گ
D		ڌ
D	Ng	نگ
L		ل
M		م
N		ن
V	au, aū	و
H	É	ه
al/ el		ال
i, i, y	y, i, ĩ	ي

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati adlı eserinin ikinci cildinde yer alan T maddesinin 76-163 sayfa aralığı konu olarak ele almaktadır. Türk Lügati, Türk lehçelerinden Uygur, Çağatay, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş, Kırgız lehçeleriyle Garp Türkçesini karşılaştırmalı bir şekilde ele almış ve bu hususta ilk ciddi çalışmadır.

Türk Lügati'nin yapısı ve muhtevası, onu karşılaştırmalı bir sözlüğün ötesine taşır; Türk Lügati aynı zamanda etimolojik bir sözcük ve edebi bir eserdir. Onu edebi eser kılan en önemli özelliği ise çeşitli dillerde, manzum ve mensur olarak sunduğu örnekleridir. Türk Lügati, Türk halkının geçmişten yirminci yüzyılın başına kadar etkileşimlerini ve dilin zenginliğini aktarmaktadır. Bu anlamda Türk milletinin kültürel mirasının bir parçasıdır. Türk Lügati, Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi için önemli bir eserdir. Dolayısıyla, bu eserin tekrar kazanılması, yaygınlaştırılması, dilbilimcilere, tarihçilere, edebiyatçılara ve kültür araştırmacılarına bir kaynak olarak hazırlanması gerekmektedir.

Türk Lügati, 2009-2010 yılları arasında Türk Dil Kurumu'nun gündeminde olmasına rağmen ne yazık ki derli toplu bir şekilde yayımlanmamıştır. Son yıllarda bu eser, genç araştırmacıların dikkatini çekmiş ve çeşitli açılardan yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olmuştur.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışmada, Türk Lügati'ni üç bölümde ele aldım. Birinci bölümde yazarın hayatı ve Türk Lügati hakkında detaylı bilgilerin ardından, Türk Lügati'nin T maddesinin Türkçe Sözlük ile karşılaştırmalı bir incelemesine yer verildi. Bu bölümde metodolojik açıdan iki sözlüğün değerlendirmesi yapıldı. Buradaki amacım, Türk Lügati'nin metodoloji konusunda çeşitli eleştiriler aldığından, Lügatin yeniden düzenlenmesi takdirde araştırmacılara metodoloji konusunda ışık tutmaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk Lügati'nin T maddesinin 76-163 sayfa aralığının çeviri yazısı yer

almaktadır. Türk Lügati'nin ilk iki cildi Osmanlı alfabesiyle, son iki cildi ise Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Eserin yeniden düzenlenmesi için her şeyden önce tamamının Latin alfabesine aktarılması gerektiği bir gerçektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, eserin okunmasını kolaylaştırmayı amaçlayan bir sözlük bölümü yer almaktadır. Türk Lügati, örnek açısından çok zengin olup Farsça, Arapça, Fransızca vb. dillerden örnekler içermektedir. Hâliyle bu durum, okuyucu kitlesini sınırlamaktadır. Bu sebepten dolayı çalışmanın sonunda bir sözlüğün okuyuculara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, Türk Lügati'nin yeniden yayımlanması için bir sonraki araştırmacılara gereken arka planı hazırlamayı amaçladım. Umuyorum ki bu tezimle Türkoloji araştırmalarına bir katkıda bulunmuşumdur. Tezimi yazma sürecinde yardımlarını esirgemeyen ve çok zor koşullarda beni destekleyen sevgili danışman hocam Doç. Dr. Binnur Erdağı Doğer hocama teşekkür etmeyi borç bilirim. Tez yazma sürecinde, bana ilham veren hocalarıma, aileme ve kullandığım kaynakları sağlamam için bana destek olan kız kardeşim Sana Azimi'ye teşekkür ederim. Tezimi, bir Türkolog olabilmem için gereken zemini hazırlayan sevgili anneciğim Laila Azimi'ye ithaf ediyorum.

Bu yüksek lisans tezi, İlim Yayma Vakfı Yüksek Lisans Bursları kapsamında, İlim Yayma Vakfı tarafından desteklenmektedir. İlim Yayma Vakfı'na bu çalışmamda sundukları destekten dolayı teşekkür ederim.

Bu çalışmanın Türkoloji araştırmalarına katkı sağlamasını dilerim

GİRİŞ

Konu

Bu çalışma, Hüseyin Kazım Kadri'nin "Türk Lügati" adlı eserinin ikinci cildinde yer alan "T" maddesinin 76-163 sayfalarını konu olarak ele almaktadır. Türk Lügati, etimolojik ve karşılaştırmalı bir sözlük olup, dört cilt hâlinde 1927, 1928, 1943 ve 1945 yıllarında yayımlanmıştır. Bu eserde, Uygur, Çağatay, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş, Kırgız lehçeleri ve Batı Türkçesi karşılaştırmalı bir biçimde incelenmektedir.

Bu karşılaştırmalı yapı, eserin sadece bir sözlük olmanın ötesinde, dilbilimsel bir araştırma aracı olarak da kullanılmasına olanak tanımaktadır. Kadri'nin bu çalışması, lehçeler arasındaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin Türk diline katkılarını anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır.

Türk Lügati'nin yapısı ve içeriği, onu sadece karşılaştırmalı bir sözlük olmaktan çıkarıp, aynı zamanda etimolojik bir çalışma ve edebi bir eser hâline getirmektedir. Eserin edebi niteliği, çeşitli dillerde manzum ve mensur olarak sunulan örneklerinden kaynaklanmaktadır.

Türk Lügati, Türk halkının geçmişten 20. yüzyılın başına kadar olan etkileşimlerini ve dilin zenginliğini yansıtmaktadır. Bu yönüyle, Türk milletinin kültürel mirasının önemli bir parçasıdır.

Türk Lügati, Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla, bu eserin yeniden kazanılması, yaygınlaştırılması ve dilbilimcilere, tarihçilere, edebiyatçılara ve kültür araştırmacılarına bir kaynak olarak sunulması gerekmektedir.

Amaç

Türk Lügati, 2009-2010 yılları arasında Türk Dil Kurumu'nun gündeminde yer almasına rağmen, derli toplu bir şekilde yayımlanamamıştır. Bu çalışmanın amacı, eserin yeniden düzenlenmesi ve Türkçeye kazandırılması sürecine katkı sağlamaktır.

Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metnin Latin alfabesine transkripte edilmesinde, Osmanlı Türkçesi ve diğer Türk lehçelerinin özgün dil ve imla özelliklerini koruyarak bu metinlerin yeniden Türkçeye kazandırılması ve eserin modern okuyucular tarafından daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir.

Türk Lügati'nin "T" maddesinin Türkçe Sözlük ile karşılaştırmalı olarak incelenmesinin bölümünde, iki sözlük arasındaki metodolojik farklar ve benzerlikler ortaya konulacaktır. Bu analiz, eserin yeniden düzenlenmesi gerektiğinde araştırmacılara yol göstermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışmanın sözlük bölümünde, okuyucuların eseri daha kolay okuyup anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bölüm, okuyucuların metni rahatça takip edebilmelerini ve içeriği daha iyi kavrayabilmelerini hedeflemektedir.

Literatür

Türk Lügati ile ilgili çeşitli doktora ve yüksek lisans tezleri yazılmış, çeşitli makaleler yayımlanmıştır.

Doktora Tezleri:

- Ali İhsan Öbek, Büyük Türk Lügati'nde Dîvân Edebiyatı Unsurları, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999.

Yüksek Lisans Tezleri:

- Ahmet Yıldıztaş, Türk Lügati'nde Elif ile Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

- Arif Gürgen, Büyük Türk Lügati'nde Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- Züleyha İnce, Türk Lügati'nde "B" İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- Nur Topaloğlu, Türk Lügati'nde "P" İle Başlayan Kelimeler ve İlgili Şiir Örnekleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2018.
- Funda Çakır, Türk Lügati'nde C ve Ç İle Başlayan Kelimeler ve İlgili Şiir Örnekleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019.
- Özge Görel, Türk Lügati'nde "Dal" Maddesi: Metin- Dizinler- Sözlük, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2019.
- Habip Ödünç, Türk Lügati'nde H ile başlayan kelimelerle ve ilgili şiir örnekleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2021.
- Burak Karayel, Türk Lügati'nde Elif Maddesi (C.1, s.121-173): İnceleme - çevri yazı- dizin, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2022.
- Tuğba Gül Kılınç, Türk Lügati'nin 'Elif' Maddesi (C.1, s.224-276): İnceleme - çevri yazı- dizin, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2023.
- Yavuz Orhanlı, Türk Lügati'ndeki Atasözlerinin Konu Açısından İncelenmesi (3. cilt), (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2023.
- Esra Uzun Dinç, Türk Lügati'nde 'Elif' Maddesi (C.1, s.1-69): İnceleme - çevri yazı- dizin, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2023.

Makaleler:

- Ali İhsan Öbek, “Tarihî Türk Lügati Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati”, Turkish Studies, Volume 4/4, Summer 2009.
- Durmuş, Oğuzhan. “Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati'nde Çuvaşça Kelimeler.” İdil Ural Araştırmaları Dergisi, 2(2) (Aralık 2020): 239-68.
- Çelik, Mehmet. “Hüseyin Kazım Kadri'nin Dil Görüşleri ve Türk Lügati.” Türk Dili, 573 (2002): 547-560.
- Gültekin, Gökhan. “Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati'nde Arapça ve Farsça Kelimelerin Yerine Türkçe Kelimeler Önerileri.” Turkish Studies, 13(2) (2018): 377-396.
- Yiğit, Ali. “Hüseyin Kazım Kadri ve Türk Lügati.” Cumhuriyet Kitap, 14 Kasım 2014.
- Balcı, Sıtkı. “Türk Dilinin Gurur Abidesi: Hüseyin Kazım Kadri ve Türk Lügati.” Eğitim Aktüel, 2021(224): 12-14.
- Akyüz, Kenan. “Türkçenin İlk Büyük Sözlüğü: Hüseyin Kazım Kadri ve Türk Lügati.” Türk Dili Dergisi, 2022(202): 15-22.
- Sarıkaya, Bekir, Türk Lügati'ni farklı sözlük türleri ile karşılaştırma ve düzenleme denemesi, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 2021 (Eylül), 403-430.

Yöntem

Araştırma Tasarımı

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Hüseyin Kazım Kadri ve Türk Lügati, Çeviri Yazı Bölümü ve Sözlük Bölümü. Çalışmanın ana odak noktası, Türk Lügati'nden bir bölümün çeviri yazısı, bazı dilsel unsurların karşılaştırılması ve belirli sözcükleri kapsayan bir sözlük olduğundan, çalışmanın büyük kısmı betimsel araştırma olarak değerlendirilebilir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, Türk Lügati ve örneklemini Türk Lügati'nin T maddesi 76 ile 163. sayfa aralığı oluşturmaktadır.

Veri Toplama ve Analizi Yöntemleri

Birinci bölümde, öncelikle Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Daha sonra Türk Lügati hakkında detaylıca bilgi verilmiştir. Bu bölümde, "T maddesi örneğinde Türk Lügati ve Türkçe Sözlük Karşılaştırmalı Değerlendirme" başlığı altında bir inceleme yer almaktadır. Bu inceleme metodolojik bir inceleme olup bu bağlamda iki sözlüğün türü, madde başı ve madde içi, köken bilgisi, sesletim bilgisi, tanım, atasözü, deyim ve terim açısından karşılaştırmaları yapılmış, her iki sözlükten örneklerle desteklenmiştir. Bu bölüm, mevcut bilgileri betimleme ve karşılaştırmalı analiz yoluyla inceleme niteliği taşıdığı için betimsel araştırma olarak sınıflandırılabilir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk Lügati'nin 76 ile 163. sayfaları arasındaki metnin çeviri yazısı yapılmıştır. Seçilen metin, 1928 yılında yayımlanan Türk Lügati'nin ikinci cildinden alınmıştır. Orijinal metinde herhangi bir eksiklik bulunmamakta ancak, yanlış sınıflandırma nedeniyle sayfa 152'den sonra sayfa 159'a geçilmektedir. Bu durum, metin içerisinde dipnotta ayrıca belirtilmiştir. Orijinal metnin çeviri yazısı yapılırken, Osmanlı Türkçesindeki harfler, "Transkripsiyon İşaretleri" başlığında belirtilen karakterlerle aktarılmıştır. Noktalama işaretleri, orijinal metne sadık kalınarak aynen korunmuştur. Kaynağı belirsiz alıntılar için yazar tarafından kullanılan soru işareti (?) çeviri yazıda da korunmuş ve dipnotlarda "yazar tarafından kullanıldığı" belirtilmiştir. Madde başları için eklenen transkriptler de aynı şekilde aktarılmıştır. Metin transkript edilirken; büyük ve küçük harfler için, sözlüğün Latin alfabesi ile yayımlanan üçüncü cildi esas alınmıştır. Sözlüğün üçüncü cildinde yöntem tutarsızlıkları bulunması nedeniyle, yazarın en son kullandığı yöntem tercih edilmiştir. Bu çerçevede; madde başları ve alt maddeler küçük harflerle yazılmış, madde başları koyu renklerle belirtilmiştir. Atasözleri ve deyimler küçük harflerle başlamış, ancak manzum ve mensur örnekler büyük harflerle başlamıştır. Şiirlerin ve diğer örneklerin kaynakları (şair ve kitap adları) büyük harflerle başlamıştır. Okuyuculara kolaylık sağlamak amacıyla, sözlük bölümünde mastar şeklinde yer alan Farsça fiiller, metin içerisinde çekim hâliyle kullanıldığında, dipnotlarda "bakınız (mastar)" şeklinde yönlendirmeler yapılmıştır. Metinde doğru

okunduğundan şüphe duyulan sözcükler, dipnotlarda "şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir" ifadesiyle belirtilmiştir.

Çalışmanın sözlük bölümü, Türk Lügati'nin T maddesinin 76 ile 163. sayfaları arasında geçen, Arapça, Farsça ve bazı eski Türkçe sözcükleri kapsamaktadır. Bu bölümdeki madde düzeni, Türkçe sözlüğün ilkeleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Her bir söz ve söz öbekleri, madde başı olarak ele alınmış; madde başında sözcüğün türü ve kökeni belirtilmiştir. Türkçe sözlük'ten farklı olarak, sözcüklerin telaffuzları verilmemiştir çünkü madde başları transkripsiyon harfleriyle sunulmuştur.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için metin ve sözcüklerin doğru aktarımı büyük bir titizlikle yapılmıştır. Orijinal metne ve kullanılan sözlüklere sadık kalınarak çeviri yazısı gerçekleştirilmiş, her aşamada dil uzmanlarının referans kaynakları kullanılmıştır.

Metnin Arapça, Özbekçe ve Kazan Türkçesi kısımlarının doğru aktarımı için Pamukkale Üniversitesi'nin Arapça, Özbekçe ve Tatarca çevrimiçi sözlükleri kullanılmıştır. Çağatayca kısımlar için Suat Ünlü'nün "Çağatay Türkçesi Sözlüğü"nden yararlanılmıştır. Yine doğru aktarım için, Kutatgu Bilig'den alıntılanan örnekler, M. Kaçalın'ın hazırlamış olduğu Kutadgu Bilig ile karşılaştırıldıktan sonra aktarılmıştır. Farsça sözcüklerin doğru okunuşu için F. Steingass'in "A Comprehensive Persian-English Dictionary"si referans alınmıştır.

Etik İlkeler

Çalışmada kullanılan kaynakların orijinalliği korunmuş ve telif haklarına riayet edilmiştir. Araştırma sürecinde etik kurallara uyulmuş, çalışmanın doğruluğu ve akademik bütünlüğü sağlanmıştır.

1. BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI VE TÜRK LÜGATİ

1.1. HÜSEYİN KAZIM KADRI

1.1.1. Hayatı

Osmanlı son dönem aydını, yazar, devlet ve siyaset adamı Hüseyin Kazım, 1870 yılında İstanbul Beylerbeyi'nde doğdu. Babası, Kadri Bey Trabzon valilerindendi. İlk eğitimine Beylerbeyi Sıbyan Mektebi'nde başladı ardından Soğukçeşme Askerî Rüştîyesi ve Mülkiye Mektebi'nde eğitim gördü ve İzmir İngiliz Ticaret Mektebi'ni başarıyla tamamladı. Özel hocalardan Arapça ve Farsça eğitimi almakla birlikte, İngilizce, Fransızca, İtalyanca öğrendi. Türk Lügati'ni yazmaya karar vermesinin ardından Yunanca ve Latince öğrenmeye başladı. Hüseyin Kazım, fen bilimlerine hayli ilgi gösterdi, ziraat konusundaki bilgisini geliştirmek için bir dönem Almanya'ya seyahat etti.

Almanya'dan dönüşünde, 1887 yılında ilk resmî görevine Aydın ili Muhasebe Kalemî'nde başladı. Burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra istifa etti. Ailesi İstanbul'a döndüğünde, 1890 yılında Maliye Bakanlığı Mektûbî Kalemî'ne girdi. 1895 yılında Hariciye Nezâreti (Dışişleri Bakanlığı) Umûr-ı Şehbenderî Kalemî'ne geçti; bir süre Dârüşşafaka'da astronomi hocalığı yapan aydın 1904'te maliyedeki görevinden ayrıldı ve II. Meşrutiyet'in ilanına kadar memuriyetten uzak kaldı.

Hüseyin Kazım, Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit, bir dönem Yeni Zelanda'ya gidip bir köy kurma ve orada yaşama girişiminde bulundular; ancak hükümetin durumdan haberdar olması nedeniyle bu plan gerçekleşmeden engellendi. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908) Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit ile birlikte "Tanin" gazetesini çıkardılar.

Meşrutiyet ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesiyle birlikte çeşitli görev teklifleri aldı. Canik (Samsun) mutasarrıflığı ve Beyrut defterdarlığı gibi teklifleri reddetti. Daha sonra Siroz (Serez/Selânik) mutasarrıflığına (1909), Halep valiliğine (1910), İstanbul şehreminliğine (1911) ve

İstanbul vali vekilliğine atanarak görevlerinde bulundu. 1912'de Selanik valisi olarak görevlendirildi ve aynı yılın nisan ayında yapılan seçimlerde Saruhan (Manisa) sancağı milletvekili seçildi. Daha sonra İttihatçılar tarafından tekrar Selanik Valiliği'ne getirildi ancak Rumeli'de Balkan Harbi'nin kaybedilmesiyle İttihatçılarla arası açıldı ve Birinci Dünya Savaşı başlarında ailesiyle birlikte Beyrut'a gitti. Burada kütüphanelerden ve Arap âlimleriyle Hristiyan din adamlarından da yararlanarak, Türk Lügati'nin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalarını derinleştirdi. Mütareke dönemi geldiğinde, Suriye'nin Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmasıyla yerel halk tarafından kendisine sunulan Beyrut valiliği teklifini kabul etmedi ve İstanbul'a geri döndü.

Balkan Savaşı sonrasında (1913) Mütareke döneminde, Hüseyin Kâzım, Meclis-i Mebusan'a tekrar Aydın Milletvekili olarak girdi ve meclisin birinci reis vekilliğine seçildi. Mîsâk-ı Millî'nin belirlenmesi için meclise ilk teklifi sundu. İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte meclis feshedilince bir süre boşta kaldı.

Tevfik Paşa Hükümeti döneminde Ticaret, Ziraat bakanlığı ve Adliye bakan vekilliği olarak görev aldı. Ardından, Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal'le görüşmek üzere (1920) Müşir Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki bir heyette görevlendirildi. Ancak Bilecik görüşmelerinde uzlaşma sağlanamayacağını gördü ve bu görevden istifa etti. İstanbul'a dönüşünde Evkaf Bakanlığı ve Maliye Bakan vekilliği gibi görevlerde bulundu. 1921 Ağustos'undan sonra resmi bir görev üstlenmedi; bazı özel banka ve şirketlerin yönetim kurulu üyeliklerinde bulundu. Son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında çalışarak geçirdi. Tarsus'ta seyahat için gittiği sırada, 17 Ocak 1934'te vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi Küplüce Mezarlığı'na defnedildi.

Hüseyin Kazım Kadri, vefatından iki yıl önce eserlerini Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne bağışladı. Ancak, yayımlayamadığı kitapları, makaleleri, tercümeleri ve hatıraları kızı Rikkat Kunt tarafından Türkp petrol Vakfı'na bağışlandı.

İkinci Meşrutiyet döneminde önemli bir siyaset ve düşünce figürü olan Hüseyin Kazım Kadri , Osmanlı bürokrat bir ailesinden gelmiştir. Dost çevresinde, Mehmet Akif, Tefvik Fikret, Abdullah Cevdet, Hüseyin Cahit, Ziya Gökalp, Fatim Gökmen gibi farklı düşünce akımlarına sahip önemli isimler bulunmaktaydı. İttihat ve Terakki'nin kurucularından biri olan Kadri, valilik, mebusluk, bakanlık ve gazetecilik gibi çeşitli görevlerde bulundu. Ayrıca, İstanbul - Ankara ilişkilerinde merkezi bir rol oynadı.

Yazdığı şiirlerde Şeyh Muhsin-i Fânî takma adını kullanan Hüseyin Kâzım Kadri, dinî konularda modernist bir yaklaşım sergilerken, siyasi ve kültürel meselelerde muhafazakâr bir duruşa sahipti. Dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle ilgili yazdığı birçok makale ve kitapları, Trabzon Vilâyet Gazetesi, Resimli Kitap, Saadet, Tan, Yeni Asır, Tasvîr-i Efkâr, Vakit, Ma'lûmât, Tanin, İkdâm, İctihad, Servet-i Fünûn, Sebîlürreşâd gibi gazete ve dergilerde yayımlandı. Hüseyin Kazım'ı yakından tanıyanlar, onun adil olmayan yöneticilere karşı cesur ve kararlı bir mücadeleci olduğunu ifade ederler. Ayrıca, mensubu olduğu grupları dahi sert bir şekilde eleştirmekten kaçınmayan ve otoriter bir kişiliğe sahip olduğunu belirtirler. (Albayrak, 1998)

1.1.2. Eserleri

1.1.2.1. Hak ve Hakikat

(İstanbul 1288 hş.). Yazarın, Bu eseri yazma amacı, Müslüman aydınlara ve halkına İslam dinini ve Kur'an'ı anlatmak ve aynı zamanda istibdatı eleştirmektir. (Ergin, 1949)

1.1.2.2. Felâha Doğru, İslâmiyet'in Avrupa'ya Son Sözü

(İstanbul 1912). Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, "İslam'ın Avrupa'ya Son Sözü" başlığını taşır ve Şeyh Abdülhak el-Bağdâdî'den tercüme edilmiştir. İkinci bölüm ise yazarın kendi eseri olup, ayrı bir başlık taşımamaktadır. Ancak, bu bölüm ayrıca "Kabahat Müslümanlıkta Değil Müslümanlardadır" adıyla

da bağımsız olarak 1952 yılında İstanbul, Vakıf Matbaasında yayımlanmıştır. (Kara, 2017)

1.1.2.3. İstikbâle Doğru Şeyh

Muhsin-i Fânî takma adıyla 1913 yılında İstanbul'da yayımladığı bu eserinde, özellikle Kur'an'ın tefsiri ve tercümesi olmak üzere Müslümanlık ile ilgili çeşitli konular ele alınmıştır.

1.1.2.4. On Temmuz İnkılâbı ve Netâici

(İstanbul 1336). Şeyh Muhsin-i Fânî takma adıyla yazılan bu eser, II. Meşrutiyet döneminin siyasi ve kültürel yönlerine kısmi bir eleştiri niteliğindedir. Yazar, Makedonya, Arnavutluk, Ermenistan ve Suriye gibi meseleleri ele almaktadır. (Albayrak, 1998)

1.1.2.5. Yirminci Asırda İslâmiyet

(İstanbul 1339). Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî takma adıyla yayımlanan eserde, çeşitli İslami konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. (Kara, 2017)

1.1.2.6. Nûrû'l-beyân-Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi

(I, İstanbul 1924; II, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsirinin Türkçe Tercümesi*) adıyla, İstanbul 1341). Hüseyin Kâzım'ın Şeyh Muhsin-i Fânî adıyla yer aldığı bir heyet tarafından hazırlanan iki büyük ciltlik eserde âyetlerin Arapça aslından sonra kısa ve öz anlamlar aktarılmaya çalışılmıştır. (Kara, 2017)

1.1.2.7. Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume

(İstanbul 1924). Türkmen şairi Mahdumkulu'nun bir kısım manzumeleriyle Ali adlı Türk şairinin yazdığı *Kıssa-i Yûsuf*un bir bölümünden oluşmaktadır. Yazar, Mahdumkulu için Vambery ve *Kıssa-i Yusuf* için de Houtsma yayınlarından istifade etmiştir. (Albayrak, 1998)

1.1.2.8. Türk Lügati

(I-II, İstanbul 1927-1928; III-IV, 1943-1945). Bu tez'in konusu olan ve yazarın üzerinde 35 yıl çalıştığı eseridir. Ön sözünde yani dîbâce'sinde Türk lehçelerinin

dil bilgisi özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra, sözlükte Türkiye Türkçesi'nde ve diğer Türk lehçelerinde bulunan sözcükleri örneklerle ele almıştır.

1.1.2.9. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı

Asıl adı *Teşrî-i İnsânî ve İslâmî* olan eser, Osman Nuri Ergin tarafından aynı adla yayımlanmıştır (İstanbul 1949). Eserde, İnsan Hakları Beyannâmesi'nde yer alan ilkelerin, esasen İslâm'da var olduğu konusuna değinmiştir. (Kara, 2017)

1.1.2.10. Ziya Gökalp'in Tenkidi

1933 yılında kaleme alınan ve asıl adı "*Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Esasları*" olan eser İsmail Kara tarafından aynı adla yayımlanmıştır (İstanbul 1989). Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türkp petrol Vakfı'ndaki terekesinde bulunan eserde, Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabı bağlamında Türk milliyetçiliğinin meseleleri tartışılmıştır. (Kara, 2017)

1.1.2.11. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım

İsmail Kara tarafından 1991 yılında hazırlanıp yayımlanan bu eser, Hüseyin Kazım Kadri'nin "Tecrüme-i Hayat- Aileme Yedigâr ve Tarih Hatırları" yazılarından hazırlanmıştır.

Hüseyin Kazım'ın bunların dışında küçük risaleleri de bulunmaktadır: *Rum Patriğine Açık Mektup* (İstanbul 1330), *Arnavutlar Ne Yaptılar?* (İstanbul 1330), *Çar Nikola'ya Açık Mektup* (İstanbul 1331) ve Muhsin-I Fani takma adıyla yayımladığı *Diyanet İşleri Riyâsetinin 'Beyân-ı Hakîkat' Unvanlı Makalesine Cevap*.

İstanbul'da basılan ziraatla ilgili matbu kitapları da *Bağlar Arasında* (1316), *İlm-i Zirâat* (1327), *Çiftlik Nasihatleri* (1328), *Ziraat Dersleri* (1328), *Bağcılık* (1328), *Ziraat Albümü* (1329), *Çiftçi Çocuğu* (1331), *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü* (1331), altı kitaptan oluşan *Amelî ve Tatbikî Ziraat Dersleri* (1335), *İlm-i İktisâd-ı Zirâî* (1339) adlarını taşımaktadır. (Albayark, 1998, s. 450)

1.2. TÜRK LÜGATİ

1.2.1. Genel Bilgiler

Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri tarafından kaleme alınmış etimolojik karşılaştırmalı bir sözlüktür. Eserde Türk dilinin Batı ve Doğu lehçelerindeki sözcüklerin aynı kökten geldiklerini gösterecek şekilde ele alındığı belirtilmektedir. Nitekim, yazarın Türk Lügati'nde, Türk dillerinin kelime hazinesini, Batı Türkçesinin sarf ve nahvini konu alan bir eser yazmaktaki amacı, Türk birliği fikrine hizmet etmektir. Hüseyin Kazım Kadri, bu eseri yazmaya gerek duymasının sebebi ise Tanzimat'tan beri Türk toplumunu ayakta tutmayı amaçlayan Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin başarısız kalması ve Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Türk milletinin dilinin, tarihinin ve kültürel değerlerinin korunması için Türklerin yegane yolu olarak kendi dilleri etrafında toplanmaları gerektiği düşüncesidir.

Hüseyin Kâzım Kadri, eserin dîbâcesinin baş kısmında, bu eseri yazma sebebini şöyle ifade etmektedir.

“Otuz beş senelik mütemâdî bir sa'yin hâsılası olan bu kitabı Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve âtiyen bir vahdet-i lisâniyyeye doğru gidebilmek imkânını hazırlamak için yazdım”.¹

Türk Lügati'ni sıradan bir sözlük olmaktan çıkaran en büyük özelliği, onun bilime ve Türk birliğine katkısının yanı sıra, bir edebi eser niteliğinde oluşudur. Eser, Hüseyin Kazım Kadri'nin otuz beş senelik “mütemadi bir se'yin” ifadesinde olduğu gibi yoğun bir çalışmanın meyvesidir. Yazar, sözlüğün yazımını 1895 yılında arkadaşları Tefik Fikret, Beyrut Valisi Nurettin Bey ve Şevki Bey'le birlikte karar vermiş fakat daha sonra arkadaşlarının vazgeçmeleri üzerine, lügati tek başına yazmaya koyulmuştur. Farsça ve Arapça bilgisine vâkif, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen yazar, bu eseri kusursuz bir şekilde yazabilmek için ilaveten

¹ Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, Devlet Matbaası, C. I, İstanbul 1927.

Yunanca ve Latince öğrenmiş, Türk lehçeleri hakkında önemli araştırmalar yapmıştır.

1.2.2. Türk Lügati'nin Yapısı ve Muhtavas

"Türk Lügati", Hüseyin Kâzım Kadri'nin en kapsamlı eseridir. Bu eser, etimolojik ve karşılaştırmalı bir sözlük niteliğindedir. Osmanlıca sözcüklerin yanı sıra Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca gibi çeşitli dillerden, ayrıca Türk Dili'nin Uygur, Azerî, Kırgız, Çuvaş, Kazan, Tatar gibi lehçelerinden Osmanlı Türkçesi'ne girmiş kelimeleri içermektedir. Muhtavas hakkında yazar, lüğatin kapak sayfasında, sözlüğün adının altında yer alan "Türk Dillerinin İştikâkî ve Edebî Lügatleri" yazısından sonra, şu ifadelerle yer vermektedir: "Uygur, Çağatay, Kazan, Âzerî ve Garb Türkçeleriyle Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçelerinin lûgatlerini ve Garb Türkçesinde kullanılan Arab ve Acem kelimelerini şevâhidi ve emsâliyle hâvîdir".²

Türk Lügati dört cilt hâlinde neşredilmiştir. Birinci cilt, 1927 yılında İstanbul Devlet Matbaası'nda Arap alfabesiyle yayımlanmıştır. Birinci cildin başında, 99 sayfalık bir Dibâce ya da ön söz bölümü yer almaktadır. Bu bölümde yazar, eseri yazma amacını ve Türk Dili'nin gramer özelliklerini belirtmiştir. Bu cildin son bölümünde, yazarın, eseri yazarken kullandığı kaynakları yer almaktadır. İkinci cilt, 1928 yılında İstanbul Devlet Matbaası'nda yayımlanmıştır. Üçüncü cilt, 1943 yılında İstanbul Cumhuriyet Matbaası'nda Latin alfabesiyle yayınlanmıştır. Dördüncü cilt ise 1945 yılında yine İstanbul Cumhuriyet Matbaası'nda Latin alfabesiyle yayınlanmıştır. (Kara, 2017)

I. C.: XCIX s. Dîbâce + 855 s. Elif ve B maddeleri)+ 4 s. Kaynaklar

II. C.: 982 s. P - J maddeleri

III. C.: 928 s. Sin – Kaf maddeleri

IV. C.: 894 s. Kef – Ya maddeleri

² Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, Devlet Matbaası, İstanbul 1927. C.I, Kapak sayfası.

Osmanlı alfabesine göre alfabetik sıraya düzenlenmiş olan lügat, 35 bölümden oluşmaktadır. Her bölümde, madde başı sözcükler, önce Osmanlı alfabesiyle, ardından da Latin alfabesiyle verilmiştir. Daha sonra madde başı sözcüklerin kökenleri ve türleri hakkında bilgi verilmiştir. Farklı lehçe ve dillerde ortak kullanılan sözcükler ayrı birer madde olarak yer almıştır. Her madde başı sözcüğün ait olduğu lehçesine göre açıklaması yapıldıktan sonra, eş kökenli sözcükleri ve terkipleri aktarılmıştır. Her madde başı sözcükle ilgili manzum ve mensur örnekler verilmiş, bu örnekler Türkçe, Farsça şiirler, bilinen eserlerden alıntılar, deyimler, atasözleri, kimi zaman hadis ve ayetlerden oluşmaktadır. Ayrıca, verilen örneklerin kaynakları çoğu zaman belirtilmiştir.

Hüseyin Kâzım, bu yöntemi tercih etme sebebini yine dîbâcede açıklamıştır. Ebuzziya Tefik ve Ahmet Vefik Paşa'nın vâv harfinin karşıladığı ünlüleri göstermek için bu harf üzerinde bazı işaretler geliştirdiklerini, ancak bu sistemin yeterince yaygınlaşmadığını ve üstelik akademik bir kurul tarafından incelenmediğini belirtmiştir. Bu nedenle böyle bir uygulamadan kaçındığını ifade etmektedir. (Öbek, 2009)

1.2.3. Türk Lügati'nin Önemi

Türk Lügati, Türkçenin kökenini ve çeşitliliğini gözler önüne seren nadide eserlerden biridir. Bu eser, Türkçenin zenginliğini ve derinliğini ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda Türk kültürünü ve divan edebiyatıyla yakından ilişkilidir. Türk Lügati, Türkçe sözcükleri karşılaştırmalı bir şekilde inceleyen ilk ciddi çalışma olması bakımından önemlidir.

Yusuf Akçura Türk Lügati'nin zenginliğine ve büyüklüğünü dikkate çekmek için şu sözleri sarf etmiştir: "Beş altı sene evvelsi, Hüseyin Kâzım Bey'in Türk Lügati çıkmağa başlayınca, türkiyatta çalışkanlığının ve bilgisinin derecesine hayran oldum. Bu kitap hakikaten bir okyanustur."³ (Kara, 1991)

³ Ayrıca bkz. Şevkî, a.g.e. s.55.

Muallim Vahyî Beyden öğrendiğimiz bilgilere göre, yazar bu süreçte, Türk edebiyatının önde gelen isimleri arasında yer alan Âkif, Hüseyin Siret, Süleyman Nazif, Halil Nihat, Abdülaziz Mecdi, Mehmed Ali Tevfik, Abdullah Cevdet ve diğerleri gibi saygın yazarların gözden geçirilmesi ve onayını alarak, kitabın hatalarını düzeltmek, eklemeler yapmak gibi yeni bir dizi zorluğa göğüs germiştir. Dahası, Kazan lehçesi lügatlarını Ayaz İshak Bey'e, Arapça ve Farsça kelimeleri ise bu dillerin yüksek edebiyatına derin bir anlayışla vakıf olan merhum Çerkeşli Hoca Bekir Efendi'ye gözden geçirterek, bu kitapta bir hata bulunmaması için insan gücü yettiğince özen göstermiştir. (Kara, 2017, s. 44)

Türk Yurdu'nda yer alan bir habere göre Türk Ocakları Hars Heyeti, 5 ve 12 Ağustos 1926 tarihlerinde İstanbul Türk Ocağı'nda gerçekleştirilen toplantılarda, katib-i umumi Samih Rifat Bey'in başkanlığında Hüseyin Kâzım Bey'i de davet ederek Büyük Türk Lûgati'nin görüşmüş "muhteviyatı itibariyle ehemmiyeti ve kıymeti haiz görüldüğünden" yani içeriğinin önemli olduğundan, eğitim bakanlığına bir "temenni mektubu" gönderilerek lügatin basımının hızlandırılması istenmiştir. Ayrıca, Hüseyin Kâzım Bey'in bastıracağı Mahdumkulu Divanı'ndan da Türk Ocaklarına dağıtılmak üzere yeterli miktarda alınması kararlaştırılmıştır.⁴ (Kara, 2017)

Osmanlı Türkçesi açısından çok takdir gören Büyük Türk Lûgati, bilhassa Doğu Türkçesi'yle ilgili eksiklik ve yanlışlıklar içermesi dolayısıyla eleştirilmiştir. M. Şakir Ülkütaşır'a göre Türk Lûgati, uzun bir çalışmanın ürünü ve Osmanlıca bakımından oldukça iyi ve zengin olmasına rağmen, Azeri, Kazan ve Orta Asya Türk lehçelerine ait kısımlarda birçok yanlış içermektedir. Bu lehçelerdeki bazı kelimeler yanlış okunmuş veya verilen tanıklar kelimenin anlamına uygun düşmemektedir. Bu durumun sebebi, Hüseyin Kazım Kadri'nin bu konuda sadece bir kopyacılık yapmasıdır. Ayrıca, lûgat'te bazı önemli kelimeler ya şahitsiz kaydedilmiş ya da hiç kaydedilmemiştir. Bazı kelimeler ise gereksiz bir şekilde atalar sözleri ve diğer örneklerle doldurulmuştur "Büyük", "Ağaç" ve "At" gibi. Lûgat'e alınan Kıpçak, Kazan-Kırgız, Selçuk, Uygur, Oğuz gibi boylar ve Cengiz

⁴ Ayrıca bkz. "Türk aleminde fikir ve sanat hareketleri", Türk Yurdu, IV/ 20,s. 184, Temmuz 1926.

gibi kişi adları hakkındaki etnik ve tarihi bilgiler, eski kitaplardaki yazılardan tekrarlanmaktan ibarettir.⁵ (Ülkütaşır, 1952)

Bu eleştiriler, lüğatin gücünü ve kapsamını sorgulamamıza yardımcı olurken, aynı zamanda daha kapsamlı ve doğru bir kaynak oluşturmak için yapılması gereken iyileştirmeleri de vurgulamaktadır.

1.2.4. Türk Lügati'nin Kaynakları

Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati'nin birinci cildinin son bölümünde, sözlüğün hazırlanmasında kullandığı 77 kaynağı detaylı bir şekilde paylaşmıştır.

- Çağatayca için kaynaklar: Abuřka Lügati (el-Lugatü'n-neva'iyye ve'l-istişhâdâtü'l-cagâtaiyye, Petersburg 1285/1868), Vel'aminov-Zernov, Pavet de Courteille, Vámbéry ve şeyh Süleyman Efendi'nin eserleri gibi Çağatayca kaynaklar yer almaktadır.
- Tatarca için kaynaklar: Budagov'un, Bálint'in, Ostrumov'un ve Nasîrî'nin sözlükleri.
- Yakutça için kaynak: Böhtlingk'in çalışmaları.
- Uygur harfli eski Türkçe için kaynak: Vámbéry.
- yeni Uygurca için kaynaklar: Scaw'ın sözlüğü ve Pantusoff'un yayınları.
- Osmanlı Türkçesi için Kaynaklar: Alexandre Handjéri, Thomas-Xavier Bianchi, Ahmed Vefik Paşa, Hüseyin Remzi Bey, J. W. Redhouse, Mallouf, Barbier de Meynard, şemseddin Sâmi, Mehmed Salâhî, Muallim Nâci, Nazîmâ, Fâik Reřad, Ali Seydi Bey, Bahâeddin Bey ve Muallim Cûdî'nin sözlükleri de kullanılmıştır. Vámbéry, Etymologisches Wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen, Leipzig 1878; Bedros Kerestedjian, Dictionnaire étymologique de la langue turque, London 1912). (Albayrak, 1998. s. 450)

⁵ Ayrıca bk. Kara, "Akif için bir muhlis-I sadık Hüseyin Kazım Kadri" İstanbul, 2017, s.43.

1.3. T MADDESİ ÖRNEĞİNDE TÜRK LÜGATİ VE TÜRKÇE SÖZLÜK KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Türkçe Sözlük'e (2023) göre sözlük, bir dilin çeşitli dönemlerde veya belirli bir çağda kullanılan kelimelerini, kelime öbeklerini, deyim ve atasözlerini genellikle alfabetik olarak sıralayıp; kelimelerin türlerini, telaffuzlarını, eğer yabancı kökenliyse hangi dilden geldiklerini ve kullanım alanlarını göstererek tanımlarını yapan; başka dillerdeki veya Türkçedeki karşılıklarını veren ve örnek cümlelerle destekleyen bir eserdir. Türkçenin farklı dönemlerine ait birçok sözlük mevcuttur. Bu çalışmada, Türkçenin güncel sözlüğü olan Türkçe Sözlük'ün 2023 yılı baskısının, Osmanlı Türkçesi'nin son dönemine ait ve 1928 yılında yayımlanmış olan Türk Lügati'in 2. cildi ile karşılaştırması yapılacaktır. Bu karşılaştırma, her iki sözlüğün içerik, tanım ve kullanım alanları bakımından değerlendirilmesini içermektedir. Çalışmanın örneklem kapsamı ise T maddesi ile sınırlıdır. Bu sınırlama, sözlüklerin belirli bir harf altındaki kelime zenginliği ve tanım farklılıklarını daha detaylı incelemeye olanak sağlayacaktır.

1.3.1. Türleri Bakımından Karşılaştırma

Türkçe Sözlüğün türü hakkında herhangi bir fikir ayrışmazlığa sebebiyet veren bir sorun söz konusu olmasa da bu durum, Türk Lügati için geçerli değildir. Türk Lügati'nin, bünyesinde barındırdığı özelliklerin çeşitli olması, hangi sözlük sınıfına dâhil edileceği hususunda tartışmalara yol açmıştır. İlhan, Türk Lügati'ni mukayeseli sözlükler sınıfına dahil eder. Zira Türk dilindeki farklı lehçe ve şivelerde bulunan kelimelerin anlamları karşılaştırmalı bir şekilde madde başı yapılmış, bu sebeple karşılaştırmalı bir sözlük olarak tanımlanabilir. (İlhan, 2007)

Türk Lügati'nde madde başında sunulan sözcükler, edebi metinlerden, atasözlerinden ve deyimlerden alınan örneklerle desteklendiği için Kaçalın'e göre mukayeseli ve edebi (örnekli) bir lügattir. (Kaçalın, 2012)

Ercilasun, "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Üzerine" adlı makalesinde, Türk Lügati'ni karşılaştırmalı lehçeler sözlüğü olarak tanımlar. (Ercilasun, 1996)

Sarıkaya, Türk Lügati'nin Hüseyin Kazım Kadri tarafından etimolojik, karşılaştırmalı ve örnekli bir sözlük olarak hazırlandığını belirtmektedir. Sözlükte bazı sözcüklerin kökeni hakkında bilgiler verilmesi, eserin sözlük sınıflandırması konusunda farklı seçenekler sunmaktadır. Araştırmacı, Türk Lügati'nin hangi sözlük türüne ait olacağına kesin tespiti için sözlük üzerinde çeşitli yönlerden çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna varmaktadır. (Sarıkaya, 2021)

Sözlüklerin türleri üzerine birçok farklı sınıflandırma yapılmıştır. Türk Lügati'nin türünü belirlemek veya hakkında daha iyi bir anlayış elde etmek ve aynı zamanda Türk Lügati Türkçe Sözlük ile karşılaştırmak için Atkins ve Rundell'in sınıflandırmasının en uygun yöntem olduğunu düşünüyorum. Bu sınıflandırma, her iki sözlüğün içerik ve yapısının daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesini sağlayacaktır.

Tablo 1: Atkins ve Rundell'in Sözlük Tasnifi

Sınıflandırma Kriteri	Alt Kategoriler
Sözlüğün Diline Göre	a) Tek dilli sözlük b) İki dilli sözlük: tek yönlü ve çift yönlü olmak üzere ayrılır c) Çok dilli sözlük
Sözlüğün Kapsamına Göre	a) Genel dil içeren genel sözlük b) Ansiklopedik ve kültürel materyal içeren ansiklopedik sözlük

	<p>c) Terminoloji veya alt diller içeren terminolojik sözlük (örneğin hukuk, spor, sağlık terimleri sözlüğü)</p> <p>d) Dilin belirli bir alanının dilini içeren sözlük (eşdizimliler, deyimler veya birleşik fiiller sözlüğü)</p>
Sözlüğün Boyutuna Göre	<p>a) Standart (veya üniversite) sözlük</p> <p>b) El sözlüğü</p> <p>c) Cep sözlüğü</p>
Sözlüğün Ortamına Göre	<p>a) Basılı sözlük</p> <p>b) Elektronik sözlük</p> <p>c) Web tabanlı sözlük</p>
Sözlüğün Düzenine Göre	<p>a) Kelimeden anlama sıralanan sözlük (en yaygın olanı budur)</p> <p>b) Kelimeden anlama, anlamdan kelimeye</p>

	sıralanan sözlük (bir kelime anlamca bağlantılı diğer kelimeye yönlendirir)
Kullanıcıların Dillerine Göre	<p>a) Hepsi aynı dili konuşan bir grup kullanıcı için hazırlanan sözlük</p> <p>b) İki özel grubu oluşturan konuşmacılar için hazırlanan sözlük</p> <p>c) Sözlüğün dilini öğrenen bütün dünya öğrencileri için hazırlanan sözlük</p>
Kullanıcıların Becerilerine Göre	<p>a) Dil bilimciler ve diğer dil profesyonelleri için hazırlanan sözlük</p> <p>b) Okuryazar yetişkinler için hazırlanan sözlük</p> <p>c) Okul öğrencileri için</p>

	<p>hazırlanan sözlük</p> <p>d) Genç çocuklar için hazırlanan sözlük</p> <p>e) Dil öğrencileri için hazırlanan sözlük</p>
Sözlüğün Ne İçin Kullanılacağına Göre	<p>a) Kod çözme (okuma) amaçlı kullanılan sözlük türü (Kod çözme, bir kelimenin anlamını anlama veya yabancı dildeki metni kendi ana diline çevirme olarak açıklanabilir)</p> <p>b) Kodlama amaçlı kullanılan sözlük türü (Kodlama, bir kelimeyi doğru kullanabilme, kendi ana dilindeki bir metni yabancı dile çevirebilme veya dil öğretme olarak açıklanabilir)</p>

(Atkins ve Rundell, 2008: 24-25)

Türk Lügatini ve Türkçe Sözlüğünü yukarıdaki tasnife uygun **değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşırız:**

Tablo 2: Türk Lügati ve Türkçe Sözlük'ün Atkins ve Rundell'in sözlük tasnifine göre değerlendirilmesi

Sınıflandırma Kriteri	Türk Lügati	Türkçe Sözlük
Sözlüğün Diline Göre	c) Çok dilli sözlük	a) Tek Dili
Sözlüğün Kapsamına Göre	a) Genel dil içeren genel sözlük b) Ansiklopedik ve kültürel materyal içeren ansiklopedik sözlük	a) Genel dil içeren genel sözlük
Sözlüğün Boyutuna Göre	a) Standart sözlük	a) Standart sözlük
Sözlüğün Ortamına Göre	a) Basılı sözlük	a) Basılı sözlük c) Web tabanlı sözlük
Sözlüğün Düzenine Göre	b) Kelimededen anlama, anlamdan kelimeye sıralanan sözlük (bir kelime anlamca bağlantılı diğer kelimeye yönlendirir)	a) Kelimededen anlama sıralanan sözlük (en yaygın olanı budur)
Kullanıcıların Dillerine Göre	b) İki (pek çok) özel grubu oluşturan konuşmacılar için hazırlanan sözlük	a) Hepsi aynı dili konuşan bir grup kullanıcı için hazırlanan sözlük
Kullanıcıların Becerilerine Göre	b) Okuryazar yetişkinler için hazırlanan sözlük	b) Okuryazar yetişkinler için hazırlanan sözlük
Sözlüğün Ne İçin Kullanılacağına Göre	a) Kod çözme (okuma) amaçlı kullanılan sözlük türü (Kod çözme, bir kelimenin anlamını anlama veya yabancı dildeki metni kendi ana diline çevirme olarak açıklanabilir) b) Kodlama amaçlı kullanılan sözlük türü (Kodlama, bir kelimeyi doğru kullanabilme, kendi	a) Kod çözme (okuma) amaçlı kullanılan sözlük türü (Kod çözme, bir kelimenin anlamını anlama veya yabancı dildeki metni kendi ana diline çevirme olarak açıklanabilir)

	ana dilindeki bir metni yabancı dile çevirebilme veya dil öğretme olarak açıklanabilir)	
--	---	--

Türkçe Sözlük, tek dilli sözlük kategorisinde yer alırken, Türk Lügati ise farklı Türk Dili lehçelerini kapsayan çok dilli bir sözlük niteliğindedir.

Türkçe Sözlük genel bir sözlük olup, bazen ansiklopedik özellikler de taşıyabilir. Türk Lügati ise genel bir sözlük olmasının yanı sıra bazen ansiklopedik bir kimliğe bürünebilir.

Türkçe Sözlük, kelimeleri kelimededen anlama sıralayan bir düzene sahiptir. Türk Lügati de kelimededen anlama sıralanan bir sözlük olmakla birlikte, anlamca bağlantılı diğer kelimelere de yer vererek farklı bir düzen sunar.

Her iki sözlüğün hedef kitlesi genellikle okuryazar yetişkinlerdir, ancak Türk Lügati, belirli becerilere sahip okurları hedef alır. Türk Lügati'nin okuru, genellikle Farsça, Arapça, Fransızca gibi dillere belli düzeyde vakıf olmalıdır.

Türkçe Sözlük, kelimelerin anlamlarını açıklayarak okuma amaçlı kullanılırken, Türk Lügati'nin 99 sayfalık dibacesinde Garp Türkçesinin dilbilgisiyle ilgili detaylı bilgi verdiği ve dilin doğru kullanımını öğretmeye yönelik işlevi bulunduğu söylenebilir.

1.3.2. Maddeler Bakımından Karşılaştırma

Türkçe Sözlük'ün madde başı anlayışı şu şekildedir: "Herhangi bir nesnenin veya kavramın adı olarak tanımlanan ve "sözlük birimi" olarak adlandırılan söz ve söz öbekleri, bitişik veya ayrı yazılmasına bakılmaksızın madde başı yapılmıştır: almak, balık, atom ağırlığı, badem yağı, çeşitkenar, dersane, hizmet içi eğitim, işkembesi geniş, kapalı yüzme havuzu, yön gösterme eki vb." (Türkçe Sözlük 2005: XIII)

Türk Lügati'ndeki madde başlarının en dikkat çekici özelliği, lehçeler arasında ortak kullanılan sözcüklerin ayrı birer madde başı olarak verilmiş olmasıdır.

Örneğin, Tavuk kelimesi, farklı varyantlarıyla TL'nin⁶ T maddesinde beş ayrı madde başlığı altında açıklanmıştır.

Taḥuḳ - [takhouk] - Moğolca - isim - tavuḳ. (Türk Lügati, 1928, s.88)

Taḡuḡ - [tagoug] - Çağatay - baḳıñız - tavuḡ; taḥḳu. (Türk Lügati, 1928, s. 101)

Taḡuḳ - [tagouk] - Kazan - isim - tavuḳ. (Türk Lügati, 1928, s. 101)

Tavuḳ, ḫavuḳ - [tavouk] - Kazan - isim - tavuḳ. (Türk Lügati, 1928, s. 117)

Teḫaḳu, teḫaḳuy - [téhhakou-ī] - Çağatay - isim - tavuḳ. (Türk Lügati, 1928, s. 127)

TL, söz öbeklerine ilişkin olarak Türkçe Sözlük'ten farklı bir yaklaşım sergiler. TS'te⁷ söz öbekleri genellikle madde başı olarak ele alınırken, TL'nde bu öbekler madde içinde yer almaktadır. Örneğin, "alan talan" ifadesi TS'te bir madde başı iken, TL'nde "Çağatayca Talag" maddesi altında yer almaktadır.

TS:

Alan talan, sf. karmakarışık, altı üstüne getirilmiş bir durumda olan... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 130)

TL:

Talaḡ, talak - [talag, talak] - Çağatay - isim - Hoḳand ta' bīri - yaḡma, talan, çapāval, ḡāret...Talan; alan talan - terkīb - alan talan, alt üst, zīr ü zeber. (Türk Lügati, 1928, s. 106)

TS'te fiillerin isim şekilleri ve çatı ekleriyle genişlemiş biçimleri ayrı birer madde başı olarak yer alırken, TL'nde durum farklıdır: fiillerin isim hâlleri madde başı olarak yer almamış, çatı ekleriyle genişlenmiş şekilleri ile birlikte madde içi olarak yer verilmiştir.

TS:

Dermek, er, -i (ağız), Bir araya getirmek, toplamak. (Türkçe Sözlük, 2023, s. 979)

Derilmek, (nsz), derme işine konu olmak. (Türkçe Sözlük, 2023, s. 975)

⁶ Bu yazının devamında Türk Lügati için TL kısaltması kullanılacaktır.

⁷ Bu yazının devamında Türkçe Sözlük için TS kısaltması kullanılacaktır.

Derilme, a. derilmek işi. (Türkçe Sözlük, 2023, s. 975)

TL:

Termek - [térmeq] - uygur - müte‘addī - dirmek, toplamak; cehd ve ikdām etmek...
tirenmek - toplanmak, bir araya gelmek; bütün kuvvetini toplayub bir araya
vermek, direnmek, dayanmak. terilmek - toplanmak. (Türk Lügati, 1928, s. 93)

1.3.3. Köken Bilgisi Bakımdan Karşılaştırma

TL, yabancı kökenli madde başı sözcüklerin kökeniyle ilgili bilgileri belirtmiştir, ancak bu bilgileri çeşitli şekillerde sunmuştur. Öyle ki yazarın bu konudaki anlayışını tespit etmek güçtür. Yazarın tercih ettiği yöntemlerden birisi, yabancı sözcüklerin hem kökeni hem de hangi lehçeye alıntı yapıldığını belirtmektir. Örneğin, Taze ve Tez sözcüklerinin kökeni Farsça olup Azeri ve Çağatay Türkçesinde geçtiği belirtilmiştir.

Taza, tāze - [taza, tāzé] - āzerī - fārsī: tāze şıfat - yenji. (Türk Lügati, 1928, s. 96)

Tez, tiz - [téz] - çağatay - fārsī: tez - şıfat - çabuq, ‘acele. (Türk Lügati, 1928, s.144)

Türkçe sözcüklerinin lehçe bilgisi verilmiş olduğu bu sözlükte, bazı yabancı sözcüklerin sadece köken bilgisi bulunmaktadır. Örneğin, “Tabut” sözcüğü için sadece Arapça yazılmıştır.

Tābūt - [tāboūt] - ‘arabca - isim - emvātın kabre götürölmek veyā gömölmek üzere konulduğı tahta şanduk. (Türk Lügati, 1928, s. 80)

Bu durum, iki olasılığı akla getiriyor: birincisi, bu alıntı sözcüklerin Osmanlı Türkçesinde geçtiği ve bu nedenle lehçe bilgisi verilmediği ihtimali. İkincisi, bu alıntı sözcüklerin tüm lehçelerde geçerli olduğu ve dolayısıyla lehçe bilgisi verilmenin gereksiz olduğu ihtimali.

Birinci ihtimali zorlaştıran ise bazı yabancı sözcüklerin köken bilgisi yanında Osmanlı Türkçesinde veya Batı Türkçesinde alıntı edildiğini göstermek için “ğarb” ibaresinin yer almasıdır.

Örnekler:

Tandır - [tandyr] - ğarb - isim - ‘arabca: tennūr muħarrefi - yuvarlak Őeklinde toprakdan yapılan fırın. (Türk Lügati, 1928, s.110)

Tablo - ğarb - fransızca: tableau - isim yağlı boya ile bez üzerine yapılan resim.. (Türk Lügati, 1928, s. 80)

Tere - [téré] - ğarb - fārsī: tere - her dürlü tāze sebze - isim - Şalata gibi yenen acı ve bahāretli bir ot.. (Türk Lügati, 1928, s. 143)

TS’te yabancı sözcüklerin hangi dilden geldikleri ve özgün biçimleri gösterilmiştir. Yukarıda TL’nden alıntılanan örneklerin TS’teki durumuna bakalım:

taze, sf. (ta:ze), Far. tāze, 1. Bozulmamış, bayatlamamış olan... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3211)

tez (I), sf. Far. tīz, 1., çabuk... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3278)

tabut, a. Ar. tābūt, 1. Ölülerin içine konulduğu sandık biçiminde araç; sal (II), ölü salı, dört kollu, imamkayığı... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3140)

tandır, a. Ar. tennūr, 1. Yere çukur kazılarak yapılan bir fırın türü... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3170)

tablo, a. (ta'blo) Fr. tableau, 1. Bez, tahta, kâğıt vb. maddeler üzerine yapılmış yağlı boya, sulu boya, pastel veya kara kalem resim... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3140)

tere, a. Far.bitki bilimi, Turpgillerden, yaprakları salata olarak yenen baharlı bir bitki (Lepidium sativum). (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3260)

1.3.4. Sesletim Bakımından Karşılaştırma

Madde başı sözcüklerinin doğru okunuşunu sağlamak için her iki sözlük de belirli yöntemler geliştirmiştir. TL, sözcüklerin doğru okunuşunu sağlamak için Latin alfabesi ile okunuşuna yer vermektedir. TS’te madde başlarının uzun okunan heceleri iki nokta üst üste (:) ile gösterilmiştir. TL ise uzun okunan heceleri uzun ā ve uzun ĩ karakterleriyle aktarmıştır.

TS:

taç, -cı (I), (ta:cı), Arapça tāc, 1. isim Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık; ikilil... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3141)

TL:

Tāc - [tādj] - ‘ arabca ve fārsī - isim - hükümdārların başlarına koydukları altun ve muraşsa‘ başlık.. (Türk Lügati, 1928, s. 87.)

Trağay- [tragaī] - çağatay- isim- serv ağacı. (Türk Lügati, 1928, s. 131)

TS’te, ince okunması gereken “I” harfini belirtmek için “I ince okunur” açıklamasını yapmıştır. Ancak TL, ince “I” harfini göstermemiştir. Bununla birlikte, ince/ön damak “k” harfini belirtmek için “q” karakterini kullanmış ve bu harften önce veya sonra gelen “e” harfini “é” karakteri ile göstermiştir. TL, Türkçedeki tüm “e” harflerini Latin alfabesiyle transkript ederken, “é” karakterini kullanmıştır.

TS:

tela, a. (te'la, I ince okunur), İt. tela, kumaşla astar arasına konularak giysinin dik durmasını sağlayan kolalı bez... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3234)

TL:

Termek - [térméq] - uygur - müte‘addī - dirmek, toplamak; cehd ve ikdām etmek... (Türk Lügati, 1928, s. 93)

TS’te çokluk isimler madde başı olarak yer alıp ve çoğu zaman (çokluk) açıklamasına yer vermiştir. TL’nin T maddesinde herhangi bir çokluk ismin madde başı yapıldığı gözlemlenmedi. Ancak özellikle Arapça isimlerin madde içinde çoğul biçimleri aktarılmıştır. Örnek olarak TL’nde “Ticāret” maddesinde “Tacir” ve onun çoğulu “Tüccar” verilmiştir. TS’te “Tacir” ve “Tüccar”, ikisi madde başı yapılmış, “tüccar”ın Türkçede çokluk isim olarak kullanımı yaygın olmadığı için, bir çokluk isim olduğu belirtilmemiştir.

TL:

... Tācīr - [cī] - muştakq - ticāretle meşgūl olan.

Cem‘i tüccār - [ti] -tüccār - [Tü- ü]. (Türk Lügati, 1928, s. 126)

TS:

tüccar, a., Ar. tuccār, Ticaret yapan, ticaretle uğraşan kimse; tacir, tecimen, bezirgân... (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3348)

tacir, a. (ta:cir), Ar. tācir, tüccar. (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3141)

1.3.5. Tanım Bakımından Karşılaştırma

Sözlük maddelerinin tanımı yapılırken özen gösterilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Maddeler net ve doğru bir şekilde tanımlanmalıdır, bu tanımlamalarda anlam belirsizliğine veya yanlış bilgiye yer verilmemelidir. Ayrıca, maddelerin anlam sıralanması kullanım sıklığına göre yapılmalıdır. Maddelerin formatı ve dili tutarlı olmalı, böylece okuyucunun karşılaştığı her madde benzer bir yapıya sahip olmalıdır. Maddeler kısa ve öz olmalı, gereksiz ayrıntılara yer verilmemelidir.

TS'te tanımlar net ve öz bir biçimde yapılmış ayrıca Türkçenin en güncel sözcüklerinin anlamlarını kullanım sıklığına göre yer vermiştir. Örnek olarak ters sözcüğü TS'te iki madde başı olarak yer almaktadır. Önce karşıt, zıt anlamındaki ters daha sonra hayvan pisliği anlamındaki ters yer almış, alt maddede anlamlar yine öz ve kullanım sıklığına uygun sıralanmıştır.

ters (I) sf. 1.karşıt. 2. a. Bir şeyin içe gelen yanı, arkası. 3. a.Kesici bir aletin kesmeyen yanı ters..vs (II), a. Hayvan pisliği.⁸ (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3264)

TL karşılaştırmalı bir sözlük niteliği taşıdığı için bazı hususlarda doğal olarak TS'ten farklı davranmıştır. Öncelikle sözcüklerin ait olduğu lehçeye göre tanımı, Osmanlı Türkçesi ile yapılmıştır.

Örnek olarak:

Tete - [tété] - Kazan - isim - çocuk ta'bîri - büyük kız kardeş, abla. (Türk Lügati, 1928, s. 126)

TL, hem eşzamanlı hem de artzamanlı bir sözlüktür; sözlükte hem sözlüğün yazıldığı dönemde, Türk dili lehçelerindeki sözcüklere hem de Çağatay Türkçesinden, Babürname'de kullanılan bir sözcüğe rastlanmak mümkündür.

⁸ Türkçe Sözlük, s. 3264.

Örnekler:

Tarturulmağ - lâzım - hizmet ve ikrâm görmek.Yııkların aşın tarturuldı...(Bâbürnâme)⁹

Tirkemek - [tirqéméq] - kazan - müte‘addī - bir araya getirmek, toplamak; igne ile dikmek; yapıştırmak, ilşāk etmek. (Türk Lügati, 1928, s. 141)

TL, tanımları yaparken Türkçe Sözlük’e nazaren daha fazla müteradif sözcüklere, özellikle Arapça ve Farsça eş anlamılılara yer vermiştir. Bu durum, Osmanlı Türkçesinin kelime hazinesinden ve ilgili dillerin o dönemdeki yaygınlığından kaynaklanmaktadır. Yine TL, tanımları yaparken bir ansiklopedi benzeri ayrıntılı davranmıştır. Örnek olarak, “teskeri”¹⁰ maddesinde, Babür Şah’ın Penahi adında birisyle şiirsel atışma yaptığını, bu atışmanın hikayesini ve şiirlerini öğreniyoruz. Penahi’nin Babür Şah’a yazdığı şiirlerden sadece bir beytinde teskeri sözcüğü geçmektedir.¹¹

1.3.6. Deyim, Atasözü ve Terim Bakımdan Karşılaştırma

Türkçe atasözleri,deyimleri, binlerce yıldan beri Türklerin yaşam deneyimlerinden ve dünya görüşlerinden süzülerek günümüze kadar ulaşmıştır. Atasözleri ve deyimler, ahlaki değerleri, gelenekleri ve inançları da yansıtır. Bu nedenle, Türk Lügati ve Türkçe Sözlüğü gibi önemli kaynaklar, atasözleri, deyimler ve terimler bölümleriyle Türk dilinin bu zenginliğini ve kültürel derinliğini yansıtmaktadır. Her iki sözlük, atasözleri, deyimler ve terimler bakımından oldukça zengindirler. TS’te atasözlerin ve deyimlerin sayısı bilinmemektedir. TL’nde ise Yavuz Orhanlı tarafından “Türk lügati’ndeki atasözlerinin konu açısından incelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde, toplam 772 tane atasözü tespit edilmiştir. TS, Türkçenin güncel sözlüğü olduğundan, Türkiye Türkçesinde kullanılan deyimler ve atasözlerine yer vermiştir. Ancak TL’nde, Türkçenin Azeri, Çağatay ve Kazan (Tatar) lehçelerinde bulunan atasözler ve deyimlere de yer verilmiştir. TS’te

⁹ Türk Lügati, s. 92.

¹⁰ tersine dönmüş ve çevrilmiş anlamındadır. Türk Lügati, s. 145.

¹¹ Daha fazla bilgi için bkz. Teskeri maddesi, Türk Lügati, C.II, s. 145.

deyimler birer madde başı iken, TL'nde deyimler madde altında, sözcüğün tanımından sonra sıralanır. Atasözleri ve kalıplaşmış sözler ise alt maddelerde, "zarb-i meseller" başlıkları altında yer verilmiştir.

Örnekler:

TL'nin T maddesinde, Kazan lehçesinde "Tavuk" ile ilgili deyimler ve atasözleri şu şekildedir:

Tavuk, tavuk - [tavouk] - kazan- isim - tavuk. bakınız - tavuğ, tağuk.

zarb-i meşel: şokar tavuğğa bar da buğdayı!

şöge batқан tavuğğa oğşağan!

- kır tavuğı - yābān tavuğı.
- yurt tavuğı - ev tavuğı.
- tavuk göz - tavuk karasıyla mūşab olan göz.
- tavuk çips - itbā' elfāzdan - kümes hayvānları.
- tavuk eti - tavuk eti.
- tavuk cūni - tavuk tüyü.
- tavuk yürek - mecāzen - korçağ, ödek.
- tavuk ulnı - sarı çiçek açar bir ot.
- tavuk mey içgan - mecāzen - kalın kafalı, beyinsiz. (Türk Lügati, 1928, s. 117-118)

TS'te "Tavuk" ile ilgili deyimler ve atasözlerine bakalım:

tavuk, -ğu, a. hayvan bilimi, Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (Gallus). (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3208)

Atasözleri ve deyimler: tavuk ayağı yemek, tavuk gibi, tavuk kaza bakmış da kışını yırtmış.

Tavuk ile ilgili diğer madde başları:

Tavukayağı, tavuk balığı, tavuk biti, tavukçu, tavulçuluk, tavuk eti.

TL'nin 3. cildinde Garp Türkçesindeki "Tavuk" maddesinde yer alan atasözleri:

طاغوق - [tagouk - tavuk] - garp - isim - horozun dişisi.

Cf. mongol - takia - poule; Tatar - takhia - oiseau; berbère - tekahit = poule; sanscrit . dakaka - poule d'eau; italien - tacchino = dindon.

Bedros Efendi Keresteciyan

Darbimeseller:

- tavuk mu yumurtadan, yumurta mi tavuktan [çıkar ?]
- tavuk eşe eşe gözünü çıkarır.
- tavuk ayağı yemiş, içerisini tırmalar.
- tavuk bile su içerken göğe bakar.
- hatır için çığ tavuk bile yenir.
- tavuk kaza bakmış ta kıcını yırtmış.
- tavuk gibi akşam olunca gözleri kapanır.

tavuk yumurtası, kümesi, tüyü, kanadı, eti, ayağı; kızartması....

tavuk ayağı yemiş - mecazen - sir saklamaz, boşboğaz, ağzı gevşek .

tavukgötü - sigil gibi ayakta hâsıl olan bir nevi nasır. (Türk Lügati, 1943, s. 388)

Tespit edilen ortak deyim, atasözleri ve terimler: tavuk kaza bakmış ta kıcını yırtmış. Tavuk ayağı yemiş, - içerisini tırmalar-, tavukayağı, tavuk eti. Her iki sözlüğün de atasözleri ve deyimler sözlükleri olmadığını göz önünde bulundurursak, ortaklık bakımından sonucun oldukça tatmin edici olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.7. Örnek Cümleler Bakımdan Karşılaştırma

Örnekler, sözlüklerin önmeli bir bölümüdür. Zira okuyuculara sözcüklerin ifade bağlamında nasıl kullanıldığını gösterirler. Ayrıca farklı anlamları olabilen sözcüklerde, örnekler hangi anlamın kastedildiğini açıkça gösterir veyahut göstermelidir.

Her iki sözlükte de anlamlar çoğu zaman örneklerle desteklenmiştir; ancak konu, dil ve tür çeşitliliği açısından TL'nin Türkçe sözlüğe nazaren daha kapsamlı olduğunu söylemek gerekir. TS'te, romanlardan mensur ve şiir kitaplarından manzum örneklerinin yanında anlamı açıklayan öz ve basit cümlelerden ibaret olan örnekleri de mevcuttur.

Örneğin TS'te "Tek" maddesinde, "Tek" in beşinci anlamı için şöyle bir örnek verilmiştir.

Tek,...5. Zf. yalnızca,

Örnek: “Bunun için tek bir yol var”. (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3223)

TL'nin “Tak” maddesinde yer alan örneklere bakalım:

Tak, ʔak - [tak] - Ğarb - ʃıfat - mehcūr - ʧıft zıddı: tek, ferd.

Çıft-i ʔudsi güher-i faʔımadır olsa tūle

Cevher-i ferd gibi güher hāʃʃiyeti ʔak

Yenşehirli ‘Avnī (Türk Lügati, 1928, s. 101)

TL'nin T maddesinde, basit cümlelerden oluşan örnekler çok az rastanmaktadır, ancak örneklerin bolluğu, eş anlamlı sözcüklere ve alt maddelerde yer alan diğer yardımcı sözler ve sözcüklere örnek verilmesi dikkat çekicidir.

Örnek olarak “Tekke” maddesinde bir alt madde olarak yer alan “tekkeyi tıklayan ʧorbayı iʧer” atasözünün ʃiirle örneklendiğini görüyoruz.

Tekke - [téqqé] - ğarb - tekke okuyunuz - isim - ʃūfiyye ʔarıkların ıcarī āyīn etmelerine maḥşūş olan yer, zāviye, hānʔah; dergāh, āsitāne.

zarb-i meşeller:... tekkeyi tıklayan ʧorbāyı iʧer.

Feyz alursın ʧekerek derd ü ğam-i dünyāyı

Tekkeyi bekleyen elbette iʧer ʧorbāyı (Şīnāsī) (Türk Lügati, 1928, s.162)

TL'nde manzum- mensur edebī eserlerden örnekler ile birlikte farklı türlerden - ayet, hadis, fıkra, ikileme, tekerlemelerden- de örnekler mevcuttur.

Örneğin TL'nde, “Tat” maddesinde bir tekerlemeyi örnek olarak verildiğini görüyoruz:

Tat - [tat] - āzerī - isim - baku ve şamaḥı civārlarında müvaʔṭan ve bozuk fārsī diliyle mütekellim ʔā'ifa; iranlı, ‘acem.

Zarb-i meşel: tat, tabaḥ altında yat. (Türk Lügati, 1928, s. 84)

Tertil maddesinde Kur'an'an bir örnek:

Ve rettili l- ʔur'āne tertīlā.¹²

¹² Müzzemmil suresi: 4.

Kelām-i Hakk (Türk Lügati, 1928, s. 134)

TL'nde sadece lehçelerarası örnekler değil, dillerarası örnekler de mevcuttur. Bu durum TL'ne çok dilli kimliği kazanmakla birlikte okucuyu kitlesini sınırlamaktadır. Çağatay Türkçesinden "Tartmak" maddesinde yer alan bir örnek:
Her vefāğa yüz cefā tartsanın günekārsın ve her mihr ve muḥabbetge meniḡ derd ve miḡnet kabūl kılsanın tebe rūzgārsın...

Nevā'ī - Maḡbūb'ül- Kūlūb (Türk Lügati, 1928, s. 92)

"Tağan" maddesinde yer alan Tatar Türkçesinden bir örnek:

Bir āletdir ki anḡar kazan aḡub aḡ peḡirūler. Bāzār ve bayram bolası yerlerde balalarını atundurır üçün tağan kurarlar; evvelerde kezalik. Tağan āstı meḡḡūr teferrūcgāh idi...[Leḡe-i Tatarī] (Türk Lügati, 1928, s. 101)

TL'nin "Turb" maddesinde yer alan bir Farsça şiir:

Ba'd az vefāt turbet-i mā der zemīn mecūy

Der sinehā-i merdūm-i 'ārif mezār-i māst¹³

Hāfız (Türk Lügati, 1928, s. 133)

Sonuç olarak, Türkçe Sözlük ve Türk Lügati, Türk dilinin farklı yönlerini yansıtan önemli kaynaklardır. Türkçe Sözlük, çağdaş Türkçenin kelime hazinesini kapsamlı bir şekilde ele alırken, Türk Lügati, Türkçenin tarihi ve coğrafi çeşitliliğini gözler önüne serer. Her iki sözlük de değerli bilgiler sunar ve birbirini tamamlar niteliktedir.

Türkçe Sözlük, dildeki güncel kullanım, kelime türetme ve kullanım sıklığı bakımından oldukça zengindir. Anlamları kısa ve öz şekilde verir ve okuma amacıyla kullanımı kolaylaştırır. Örnekler, günümüz Türkçesinden alınmış olup, anlamları netleştirir. Basılı ve web tabanlı olarak iki ortamda bulunması, kullanıcılar için erişimi kolaylaştırır.

Türk Lügati ise dilbilimsel ve tarihi açıdan önemli bir eserdir. Farklı lehçelerden örnekler sunarak, Türk dilinin çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koyar. Uzun

¹³ Biz ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız, bizim mezarımız ariflerin gönüllerindedir. Bu şiir aslında Mevlana Celaleddin-i Rumī'ye aittir.

dibacesi ve ansiklopedik bilgileriyle dilin tarihine ve kullanımına dair derinlemesine bilgiler sunar. Türk Lügati, anlamca bağlantılı diğer kelimelere de yer vererek farklı bir düzen sunar. Türk Lügati yalnızca basılı bir sözlüktür, yeniden yayımlanması ve web tabanlara aktarılması önem arz etmektedir.

Her iki sözlük de genel bir sözlüktür; ancak Türk Lügati, uzun tanımları ile ansiklopedik ve kültürel materyal içerebilen bir sözlük olarak da değerlendirilebilir. Türkçe Sözlük tek dilli bir sözlük iken, Türk Lügati farklı Türk dili lehçelerini kapsayan çok dilli bir sözlüktür. Standart sözlükler olarak değerlendirilen bu iki kaynak, okuyazar yetişkinlere hitap etmektedir. Ancak, Türk Lügati yabancı dillerde sunduğu örnekleri ile belirli becerilere sahip okurları hedef alır ve okuyucunun Farsça, Arapça, Fransızca gibi dillere belli düzeyde vakıf olması beklenir.

Türkçe Sözlük kelimelerin anlamlarını açıklayarak okuma amaçlı kullanılırken, Türk Lügati'nin, Garp Türkçesinin dilbilgisiyle ilgili detaylı bilgiler içermiş olduğundan, dilin doğru kullanımını öğretmeye yönelik işlevi bulunmaktadır. Her iki sözlükte, Türkçenin sesletim bilgilerini sunmak için birbirlerinden farklı belli başlı yöntemler geliştirilmiştir. Atasözü ve deyimler açısından da oldukça zengin olan bu iki sözlük, Türk dili ve kültürüne dair kapsamlı ve tamamlayıcı bilgiler sunmaktalar.

2. BÖLÜM

ÇEVİRİ YAZI

[76]

T

[t] - elifbānıñ dördinci harfi, ismi [te']; ebced hesabında [400] sayılır.

tā-i tavīl [t]¹⁴

tā-i gird [t]¹⁵

tā-i merbūṭa [t]¹⁶

tā-i [tā' iye] - sıfat - tā harfine mensüb ve müte'allik.

maşdar-i tā' i - sonunda [t]¹⁷ bulunan maşdar.

kaşide-i tā' iye - kāfiyeleri [t]¹⁸ harfiyle nihāyetlenen kelimelerle nazm edilen kaşīde.

ğarb türkçesinde [t]¹⁹ harfi, fi'illerde iki heceli mādde-i aşıyyelerinin nihāyetleri şedālı harf olduğu zamān ta' diye ma'nāsını verir:

aramak - aratmak; yaramak - yaratmak; yürüme - yürütmek yāhūd mādde-i aşıyeleri müte'addid heceli olup nihāyetleri [r] veyā [l] ile nihāyetlendiği şüretde ta' diye için [t]²⁰ getirilir: öksürmek - öksürtmek; yatırmak - yatırtmak; kaldırmak - kaldırtmak; irkilmek - irkiltmek...

¹⁴ (ت)

¹⁵ (ة)

¹⁶ (ت)

¹⁷ (ت)

¹⁸ (ت)

¹⁹ (ت)

²⁰ (ت)

t²¹ harfi müteharrik olduğu zamân [dal] gibi okunur. esâsen türk dillerinde [dal] ve [ta']²² harfleri yokdur. diger lehçelerde [t]²³ ile yazılan sözlerin hafîfleri ğarb türkçesinde [dal] ve kabâları [ta'] ile yazılır.

t²⁴ - 'arabca: edât-i kâsem: tallâh - allâh haqqı için: kâlu tallâhi lekad âşerekellâhu 'aleynâ. Kelâm-i Haqq²⁵

Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i mevlâ

Tallâhi lekad âşerekellâhu 'aleynâ

Ziyâ Paşa

t²⁶ - 'arabca - te-i merbûta, te-i gird - 'arabcada mü'ennes kelimelerin şonlarına gelir. türkçenin 'arabçadan alınmış mü'ennes kelimelerinde te-i merbûtanın noktaları hâzî olunur:

kıt'a- ibâre - hıttâ - fâ'yda...

ba'zen de 'âdet, cebâbet, derâyet... şeklinde yazılır. 'arab kâ'idesine göre yapılan terkîb

izâfîlerde te-i merbûta şekli maḥfûz kalır: hükmetü'l-'avâm; nihâyetü'l- idrâk; fâtiḥatü'l- kitâb...

tâ - [tâ] - fârsî - edât: edât-i intihâ: dek, degin, câ, kadar.

Tâ bedîncâ behr-i dinâr âmedem²⁷

Çün resîdem²⁸ mest-i didâr âmedem

Celâlü'd-din-i Rûmî

Senin ol hürşîd evcârâ-i şevket kim senin

²¹ (ت)

²² (ط)

²³ (ت)

²⁴ (ة)

²⁵ Yusuf sursi, 91.

²⁶ (ة)

²⁷ Farsça anlamı: geldim. Bkz. Sözlük bölümü, âmeden.

²⁸ Bkz. Sözlük bölümü resîden.

Ṭutdı dehr-i nūr-i adlıñ ırvān tā ırvān

Üsküdarlı Hakkī Beg

tā be şabāḥ - şabāḥa adar.

tā be gülū - boğaza adar.

tā be seḥer - seḥer vaqtine dek.

tā be ḥaşr - yevm-i ıyāmete degin.

tā key? tā be key? - ne vaqte adar? ne zamāna degin.

ser tā pā, ser tā be pā - başdan ayağa adar.

tā be ebed, tā ebed- ilā nihāye.

Nāgehān cūşa gelib lücce-i ‘avn-i ezeli

Eyledi bendelerin tā be gülū ğarqa-i kām

Nābī

Gösterir her nigehimde baņa bir naqş-i diger

Kederimden elem ü ḥüzn ile şeb tā be seḥer

Vāşıf

Tā key olasın münkir-i erbāb-i ḥaıat

Inkār-i selefle idib trād-i delā’il

Sāmī - Terci’-i Şedd

[77]

Gönlümde bu iğbirār tā key?

Ālemde pür gīr ü dar tā key?

‘Abdullāh Cevdet Beg

Tā be key şerḥ-i tefāşīl ma‘ānī-i ḥüküm

Noḡt-i vāhidedir ḡāye-i eṡvār-i šuhūr

Hersekli ‘Ārif Hikmet

Tā be key zemzeme-i pīrā-i teḡazzül kāzım

Eyle evşāfına ol šāh-i enāmıñ āheng

Kāzım Paşa

Zindedir tā be ebed ‘aşıḡ olan

Cān fedā eylemede šādıḡ olan

Sünbülzāde Vehbī - ševḡengīz

Hüküm-i gerdūnda merām etse idi sa‘d bir ḡarār

Eylemezdi tā ebed bir ceysel keyvān iḡtirān

Üsküdarlı Haḡḡī Beg

edāt-i tevḡīt: vaḡt-i ki, o zamān ki.

Tā bīyāmed²⁹ āfitāb-i enbīyā

Güft³⁰ ey ḡıš dūršu šāfī bīyā

Celālū‘d-din-i Rūmī

Tā ki ḡörünüb ḡarīm-i aḡšā

‘Abdiyyetiñ oldı sırr-i peydā

Ġālib Dede - Hüsñ ü ‘Ašḡ

devām ve temādī ifāde eder.

Tā tū tārik ü melül ü tīre

Dān ki bā dev-i la‘īn hemšīre

Celālū‘d-din-i Rūmī

²⁹ Farsça anlamı: gelene kadar. Bkz. Sözlük bölümü, āmedem.

³⁰ Farsça anlamı: dedi. Bkz. Sözlük bölümü, güften.

Menşūr ede her yerde ħudā rāyet-i baĥtın

Tā ħüsrev ü seyyāre felekte sefer eyler

Nef'ī

edāt-i ta'līl - için.

Sine ħāhem³¹ ŧerĥa ŧerĥa ez firāk

Tā bīgüyem³² ŧerĥ-i derd-i iŧtiyāk

Mehtāba olurdı sāye göster

Tā olmaya nūrı bār-i dilber

Ġālib Dede

sebebiyet ifāde eder: dolaylı ve nāŧī.

Tā tū ten rā çerb ü ŧīrīn medīhī³³

Cevher-i cān rā nebīnī ferbiĥī

Celālū`d-din-i Rūmī

edāt-i rabṭ - ki.

Sūy-i men menger³⁴ be ħārī süst süst

Tā ne güyem³⁵ ānçi der regĥā-i tūst

Celālū`d-din-i Rūmī

edāt-i ŧarṭ - dıĥca, dikce.

Tā merd suĥen ne gūfte³⁶ bāŧed³⁷

³¹ Farsça anlamı: isterim. Bkz. Sözlük bölümü ħāsten.

³² Farsça: söyleyeyim. Bkz. Sözlük bölümü, gūften.

³³ Farsça anlamı: vücuduna yağ ve tatlı versen. Bkz. Sözlük bölümü- dāden.

³⁴ Farsça anlamı: bakma. Bkz. Sözlük bölümü- nigeristen.

³⁵ Farsça anlamı: söylerim. Bkz. Sözlük bölümü- gūften.

³⁶ Bkz. Sözlük bölümü- gūften.

³⁷ Bāŧed için bakınız sözlük bölümü- buden.

‘Ayıb ü hünereş nihüfte³⁸ bāşed

Sa‘dī

Mā ki bāşīm³⁹ ey tū mā rā cān cān

Tā ki mā bāşīm bā tū der mīyān

Celālū‘d-din-i Rūmī

edāt-i tercīhī - diye, dīye.

Merd-i ħiredmendpeşe rā

Ömür dūbāyist der ĩn rüzgār

Tā be key tecrübe āmūḫti

Yādgīri tecrübe burdi be kār⁴⁰

?⁴¹

edāt-i taḫzīr - şaḫın! zinhār!

Tā ne kūnī⁴² ħidmet-i sulṭān-i dilīr!

ta - [ta] - uygur - edāt-i zarfiyyet, da, de.

taki - daki, deki.

Uçmaḫtaḫi kevşer suyındın bir kızıl yāḫut āfitāba su ḫeltürdi.

Mi‘rācnāme

ta, te - [ta, té] - çaḡatay - edāt-i zarfiyyet - da, de.

baḫıñız - da.

taḫi - daki, deki.

³⁸ Bkz. Sözlük bölümü- nihüften.

³⁹ Farsça anlamı: olalım. Bkz. Sözlük bölümü- beden.

⁴⁰ Farsça anlamı: tecrübelerini kullanmayı öğren. Bkz. Sözlük bölümü- yād giriften.

⁴¹ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntıların kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

⁴² Farsça anlamı: (hizmet) etmezsen. Bkz. Sözlük bölümü kerden.

Āvī kuşu yahşidur aq geyik yavukta bulur.

Giymekte ve yemekte bīteklīf idi...

Bedī'ü'z- zamān Mīrzā Belḥta Şeyḥ 'Alī Tağayı ne qop idi.

Cenūb ṭarafı dağı qasabalar biri andicāndur kim vasaṭta vāqī' bulur.

Bābürnāme

tā - [tā] - fārsī - isim - qat, büküm.

yektā - bir kat; birinci; bīnezīr, eşsiz.

dūtā - iki qat; iki büküm. qad dūtā - iki büküm olmuş, ihtiyārlıqdan beli bükülmüş.

tael - ğarb - fransızca: tael - isim - çinin bir sikkesi.

tāb - [tāb] - fārsī - isim - ṭāqat, tüvān, kuvvet, iktidār.

Şerf eyleyüb aḡa cümle tābi

Pek şiveli yazmış ol kitābi

Ziyā Paşa - Muqaddime-i Ḥarābāt

[78]

Ol şafder yegāne ki tāb mehtābī

Cevşen gülzār töhmetiḡ ve qahramānı olur

Nef'ī

tābāver - [āverden - getirmek] - mürekkeḡ şıfat - ṭākat getirici, dayanıcı, müteḡammīl, kudretli, iktidārı, bītāb - baqıḡız bī.

tāb ü tüvān - baqıḡız tüvān.

Necm şı'ir envār re'yiḡden alur feyz-i fürüḡ

Burc-i cevzā qurb baḡtıḡdan bulur tāb ü tüvān

Üsküdarlı Ḥaqqī Beg

Şabr ile tāb ü tüvānı kesilür

Tîğ-i ye's ile âmânı kesilür

Sünbülzâde Vehbî

bî'tâb ü tüvân - baqıñız bî.

kıvrım, büklüm, pîç;

Tâb-i gîsû; tâb-i zülf.

Bağlanub zülf-i hezârân tâba

‘İbret oldım âh-i ‘aşq erbâbına

Mu‘allim Nâcî

harâret, şıcaklık, ziyâ’, şuşle, parlaklık, yalın;

fârsî: tâbîden - parlatmak; harâret vermek.

tâb-i mey, tâb-i hürşîd, tâb-i temmuz, tâb-i sümüm; tâb-i rûh...

mâhtâb, mehtâb, âftâb, âfitâb, âteş tâb, âteştâb...

Tâb-i hürşîd sitem süzân eder idi âlemi

Ger şehâb-i ‘adl ü dâdıñ olmasaydı sâye bân

Nef‘î

Tâb-i ruñ oldıkca füzün şuşle-i meyden

Bir lem‘ası dünyâyı yaqar berq-i belâsin

Nâ‘ilî

Kâküliñ aç ruñ-i perţâbıñı göster cânâ

Bilelim biz de cihânda gecemiz gündüzimiz

Hanîf

Tâb-i ğamdan şuşle süzân olur ağızımda dil

Olmasa medñiñle ger süsen gibi raţbü’l- lisân

Nef'î

mürekkeb şıfatlar vücūda getirir ve bunlar - harâret, ziyâ' verici ma'nalarına gelir.

hürşîd-i cihân-tâb; mihrtâb...

renc, ıztırâb, elem, meşakkat;

Cer'âna ki vermezdi cân her 'aşk afsürdedil

Olmasın tâb efgem⁴³ her hâtırı bîtâb ü teng

Nef'î

kıvırcı, bükücü [tâbîden, bükmek, kıvırmak] sentâb; mütâb, müytâb...

tâbân - [tâbîden - parlamak, ziyâ'dâr olmak] - şıfat - parlamak, ziyâ'dâr, mehtâbân; necmtâbân; rüy tâbân...

Şöyle tâbân ü dirahşân idi

Mihr enver gibi tâbende idi

Hâkânî - Hilye

Ay ve gündür devr-i hüsnünde cemâliñ 'âcizi

Güyâ anıñ mehtâbândır atıñ âfitâb

Fuzûlî

tâbdâr - [dâr-dâşten]⁴⁴ - mürekkeb şıfatı - ziyâ'lı, parlak, münevver; harâretli, sıcak;

didâr-i tâbdâr; vech-i tâbdâr; ruhsâr-i tâbdâr...

Biñ şems-i tâbdâr ü hezârân meh-i munnîr

Yüzbiñ şevâb ü nice seyyâre-i 'ayân

Ziyâ Paşa

⁴³ Bkz. Sözlük bölümü efgenden.

⁴⁴ Bkz. Sözlük bölümü - dâşten.

Yokdur seniñ ğurūbuñ ey neyyir-i me‘ālī

Var şu‘le dehāndan

Bīmiñ necm-i tābdārıñ

‘Abdü’l-ħaķ Hāmīd Beg

Ƙıvırık, bükümlü, pīçīde.

zūlf-i tābdār; kākül-i tābdār, gīsū-i tābdār...

Gūftem⁴⁵ nehī berīn dilem ān tābdār zūlf

Gūftā⁴⁶ ki müşknāb nedāred⁴⁷ ƙarār ü tāb

Üstād ‘Unşurī

Kay sebze-i derdime verin āb

Ser rişte-i tābdān açın tāb

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

tābistān [tāb - sitan] - isim - yaz mevsimi, şayf.

tābış - [bı] - [tābiden - parlamak, dirahşān olmak] - isim parlama, parlayış, yalıñ.

tābış-i imān; tābış-i ruhsār; tābış-i cemāl; tābış-i hūrşīd; tābış-i nūr...

La‘l-i ezkān-i mürüvvet ber neyāmed⁴⁸ sālħāst

Tābış-i hūrşīd ü sa‘ī-i bād ü bārān rā çe şud⁴⁹

Hāfız

Zerre-i tābış-i nūr-i ħallāk

Edicek ħüsn-i nişār-i āfāk

⁴⁵ Farsça anlamı: dedim. Bkz. Sözlük bölümü - gūften.

⁴⁶ Farsça anlamı: dedi. Bkz. Sözlük bölümü- gūften.

⁴⁷ Farsça anlamı: sahip değıdir. Bkz. Sözlük bölümü - dāşten.

⁴⁸ Farsça: gelmedi. Bkz. Sözlük bölümü, āmeden.

⁴⁹ Bkz. Sözlük bölümü şuden.

Fāzıl - Hübānnāme

tābnāk - [baķııız - nāk- edāt] - baķııız - tābān

Şaħhayīf fū'ād tābnākların mūhre-i esrār-i 'irfān ile mūcellā ve zīver-i imān ile mūhellā edüb...

Na'imā - Tārīħ

[79]

Oduılu tābnāk etmiş o zerrin şem'-i erţāfın

Görünmez sāyesinde āfitāb-i şubħıı āşāri

Nef'ī

O ne lāķayd nazār-i ħikmet,

O ne mest-i ħudā cemāl-i mūbīn

Ediyor vech-i tābnākda

Vaħdet-i zāt-i kibriyā āyīn

Kemālzāde Ekrem Beg

tābende - [be] - baķııız - tābān.

Gülüyor; ħande değil o ħande,

Sanki bir gül oluyor tābende

Hangi şā'ir buıa olmaz bende

Hele gönlüm aııa ķurbān oldu

Kemālzāde Ekrem Beg

Dīde-i sīr est merā, cān-i dilīr est merā

Zūhre-i şīr est merā, zūhre-i tābende şudem⁵⁰

⁵⁰ Bkz. Sözlük bölümü- şuden.

Celālū`d-din-i Rūmī

Ahcār-i hüzn leyl ile ālūde zülāl

Eşcār-i nūr ile şubḥ ile tābende ḥayāl

Kemālzāde Ekrem Beg

Zerresi mühre celī şa`şa-i evc-i ebed

Kaṭresi cevher-i tābende-i deryā-i ezel

Kāzım Paşa

tābhāne - timarḥāne, dārü`l- mecānīn.

Müceddeden `imāret ve ḥān ve tābhān daḥi yapırdılar...

Na`imā - Tārīḥ

Bu tābhānede bir loḳma nān içün ḥayfā

Bütün belā ile geçmekdedir sinīn ve şuhūr

Yenışehirli `Avnī

tāb - [tāb] - çaḡatay - fārsī - isim - kuvvet, kudret, taḥammül, muḳāvemət.

tāb keltürmek - ṭāḳat getirmek, dayamaḳ, taḥammül etmek.

tāb bermek - kuvvet ve ṭāḳat vermek; atı ta`līm ile ḥarba ḥāzırlamaḳ.

At çapar tābenda tur!

tāb - [tāb] - āzerī, fārsī, isim - ṭāḳat, güc.

tablaşmaḳ - lāzım - ṭāḳat getirmek, gücü yetmek.

tablaşdırmaḳ - müte`addī - ṭāḳat vermek.

tab - [tab] - ḳazan - mütetābi`ātdan:

tab şunḡday;

tabtabanak [teb tebenek] tabtaḳar; tabtāze; tabtar; tabtaḳça...

tab - [tab] - kazan - isim - şıfat [Til Yarışı]

tab, tap - [tab, tap] - kazan - isim - leke; mecâzen - eşer, iz, 'alâmet.

boya ve tabı - boya ve lekesi.

may tabı - yağ lekesi.

tablamak - müte'addî - karalatmak; lekelemek, boyamak.

tablanmak - lâzım - kararmak; lekelenmek.

tablandırmağ - müte'addî - karartmağ; lekelemek.

taba, tapa - [taba, tapa] - uyğur - hâl - bir istikâmete ve bir yere müteveccihen, doğru.

taba, taba - [taba] - kazan - hâl - doğru; müteveccihen. güzge taba- soñ bahâra doğru.

kışka taba - kışa doğru.

tabahtur - [tabakhtour] - âzerî - 'arabca: tabahtera muharrefi - isim - kibârâne ve mütekebbirâne vaz' ve revîş.

Bize nübîn düzendi, düşüb yoluyla bir baş

Tabahtur ile giydirdi, ahtardı bir yoldaş

Şâyık Tâlibzâde

tabak - [tabak] - kazan - bakınız - tabak.

tabaka, tabake - ğarb - fransızca: tabatièr - isim, tütün konulan ma'den veyâ ağac kuşu.

tablamak - [tablamak] - kazan - müte'addî - biriniñ kabâhatını ve fenâlığını yüzüne karşı söylemek, yüzüne vurmak; minnet, tahammül etmek, başına kağmak.

taban - [taban] - çağatay - isim - ayağın altı, taban; alt ve aşığı taraf.

Deryādın otarda kime ne sebep deseniñ tabanı nem bolmay otgucılarganı sözün bar?...

Nevā'ī - Maḥbūbū'l- Kūlūb

tabanaqlıq - ma'iyet ḥalkı.

taban, ṭaban - [taban] - kazan - isim - ayağıñ düz yeri ve altı, taban, eliñ iç tarafı, aya; bir şeyiñ yere gelen yeri.

ayaq tabanı - ayağıñ altı ve ṭabanı.

avuç tabanı - eliñ düz yeri, aya.

çene tabanı - kızağıñ altı.

tabanlı - ṭabanı olan, ṭabanlı.

tabança - ayaq kabınñ altına vurulan gūsāle, ṭaban.

tabançalıq - tabança yapılacak gūsāle ve deri.

taban kütermek - ayaq çekmek; mecāzen - çekilmek.

[80]

tabanaq, ṭabanaq - [tabanaq] - kazan - sıfat - alçak, kısa.

bağıñız - kışka; iyünki.

tebeneq - bağıñız - tabanaq

tabanaq kişi - kısa boylu ādam, būdūr.

tabanaq yurt - alçak ev.

tabanaq tav - alçak dağ.

tabanaqlanmaq - alçak olmaq, kışalmak; çökmek; göçmek; batmaq.

tabtamak, ṭabtamak - [tabtamak] - kazan - müte'addī - ayakla başub çignemek;

āh kaya gitgen o künler, yer yüzün ğam kaplağan kayda ol şādılık ḥuzūrlar, bunlarını tabtağan. Ğarīb

mecāzen - çok söylemek, güzellik etmek.

tabtamaq, ʔabtamaq - müte'addī - ignetmek, pāymāl etdirmek.

aşlıq tabtamaq - Һarman dökdmek.

tabtaşmaq - müşāreket - birlikde çignemek ve ezmek.

tabtalmaq - mechūl - ignenmek, ezilmek, ayak altında alkmaq, pāymāl olmaq.

tabış, tabuş - [tabych] - azan - müte'addī - tevdī' ve tefvīz etmek; Һavāle etmek, ısmarlamak, sipāriş etmek; te' diye etmek.

İmdi ne Һāl edicek Allāhğa tabşırdıq

kıız tabşıрмаq - kıızı ocaya vermek.

tabşırtmaq - müte'addī - tevdī' ve Һavāle etdirmek; sipāriş etdirmek.

tabşırılmaq - mechūl - tevdī' ve Һavāle etdirilmek; sipāriş edilmek.

tabqur, ʔabqur - [tabkour] - azan isim - defa', kerre; meretebe.

beş tabqur beş - beş kerre beş.

tabqur, ʔabqur - [tabkour] - azan - şıfat - zeki, faṭīn.

tablamaq - [tablamak] - uygur - müte'addī - begenmek, taqdmr ve taḥsīn etmek.

amuq sözni yaqsa ukuş tablamas

Kerek sözni sözle kışı kizlemaz

udatqı Bilig⁵¹

tablet, tablet - ğarb - fransızca: tablette - isim - şeker ve zamğ ile bir 'ilācdan muhtelīf şekillerde yapılan, pastilden daha büyük müstaḥzarāt ispinçāriyye, şafīḥa-i devāye.

tablo - ğarb - fransızca: tableau - isim yağlı boya ile bez üzerine yapılan resim; bir cemā'at veyā şirket a'zāsiniğ isimleri Һāvī olan liste; eşyanıñ ve Һadıṣeniğ hey'et-i 'umūmīsini gösteren ve bunlara müte'allıq tefşilātī bir ʔarzda tertīb; bir

⁵¹ bkz.Kaçalın, Kudatğu Bilig, s.18.

tiyatr yapısının dekorlarla gösteren aqsāmi; mecāzen - başrada bir te'sīr ıķā' eden şeylerin manzarası.

tābūt - [tābou̇t] - ' arabca - isim - emvātın ıķabre gōtūrōlmek veyā gōmōlmek üzere konulduđı tahta şanduk.

Tābūt o rehnūma-i maķber

Tābūt o heykel-i mūkedder

Tābūt o ĥatīb-i şūmmūn ve ebkem

Tābūt o būrūdet mucessem

Tābūt o sūkūt-i pāy der ser

Tābūt o muşībet-i mūkerrer

Tābūt o vahşet-i mu'annid

Tābūt o maķber-i seferber

Tābūt o inķılāb-i ĥāmūş

Serĥad-i revān 'aķl-i medhūş

Tābūt o ĥarābezār-i ūmīd

Tābūt o iğbirār-i cāvīd

'Abdü'l-ĥaķ Ĥāmid Beg

Sāyesin dervīş bīberk ū nevādan devr eden

Şaķlasun arayış-i tābūta naĥl-i ķāmetin

Manıķī

'Āşıķ-i efnā-i vūcuda eylemeden kaşdı budur

İstemez kimseye bār olduğı tābut

Nābī

żarb-i meşel: tābūt arayanın gözleri yaşlı olur.

tābūtū's- sekine - mürekkebi isim - [‘ibrānīda - tebāh] - sefine-i nūh; mūsā ‘aleyhi's- selām zamānında elvāh-i muḳaddesenin ḥıfz edildiđi şanduk.

En- ye'tikumu't- tābūtu fīhi sekīnetun mi'r- rabbikum.⁵²

Kelām-i Haḳḳ

tabūre - ğarb - fransızca: tabouret- isim - ḳolsuz ve arḳasız dōrt ayaklı kōçük iskemle.

tabuş, tavuş, taūş - [tabouch, tavouch, taouch] - çāğatay - isim - ayak sesi.

tavuşlamak - ayak sesi çıkarmak.

tabuğ - [taboug] - çāğatay - baḳıñız - tapuğ.

tabulğa, tabulge - [taboulga] - ğarb - isim - yaprakları ḳoca yemişe benzeyen sert ve kızıl bir ağac.

[81]

baḳıñız - tavulğa.

çāğatay - tabulğu, tobulğu.

tabulğu, tobulğu - [taboulgou, toboulgou] - çāğatay - isim - tabulğa, tabulge.

Tabuğu yığacı budağlarda bar özge yerde bolmas tabulğu bir yığacıdur postı kızıl ‘aşā ḳılurlar ḳamçı destesi hem ḳılurlar kuşlarğa ḳafeş tırāş ḳılıb yine giz ḳılurlar ḳayli yahşi yığacıdur teberrūklük bile yırāk yerlerge iltarlar...

Bābürnāme

tabun - [taboun] - ḳazan - isim - at sürüsü, ilḳı, yılḳı; tabuğa şalmaq - atı ilḳıya şalmaq ve bırakmaq.

Bir sofraya oturan hey’et-i misāfirīn.

⁵² Bakara, 248.

tabunmak, tabunmak - [tabounmak] - kazan - lâzım; müte‘addī - tapmak, tapanmak, perestiş ve ‘ibādet etmek; mecāzen - eline bırakmak, kendini başkasının ihtiyār ve irādetine terk etmek.

tapundırmak - müte‘addī - tapdırmak.

üzerine tapundırmak - mecāzen - kendine rām ve muṭī‘ etmek.

baķınız - baġundırmak.

tabunışmak, tabunuşmak - müřāreket - bir arada ve müctemi‘en tapınmak.

tapunçı - tapınan.

putka tapuncı - puta tapınan, putperest.

tapu, tapu - baķınız - çağatay - tapuġ.

baķınız - ġarb - tapu.

tābe - [tābé] - fārsī - isim - tava.

tābe-i zer - mecāzen - güneş.

tābin- [tābin] - çağatay - isim - elli neferlik müfreze; hānıġ ‘asker-i hāřřasi: hāřřa tābin.

Bu iki pāyitaġtnıġ işge yarar yigitlerini hāřřa tābin kılıb ġorāsān cehre tābini ve semerķend cehre tābinidir aykandır...

Mu‘temed‘ü-l ġavāř resmi türkman bařlıġ be ictimā‘ī ez tābinān-i hāřřadur țaraf-i civānġar nāmzed řud⁵³...

Bābürnāme

tābin - [tābin] - āzerī - isim - baķınız - çağatay.

Biri nūker, birisi hān olubdur

Biri tābin, biri sulțān olubdur

⁵³ Bkz. Sözlük bölümü şuden.

Ḥalḥālī

tap - [tap] - āzerī - mütetābi'ātdan: taptaze.

tap, tab - [tap, tab] - çağatay - isim iz, eṣer, 'alāmet; ayak izi; yaranın iltihām bulan yeri, nedbe.

tapmak - müte'addī - iz bulmak, keşf etmek; bulmak.

salṭanat ol ḥüsn-i şāhi 'aşkındın tapmaz köñül

Böyle ḥālidür eger kul tapsa sulṭānındın havā

Emīr

Seni tapmak besī müşkül velī tapmaqlıḡ āsān kim

Urur peydālıḡnıñ pinhān velī pinhānlıḡnıñ peydā

Nevā'ī

söz tapmak - söz bilmak - mecāzen bahāne ve vesīle aramak; ma'zeret beyān etmek.

göz tapmak - mecāzen - ceserāt almak.

tapa almay - bulmaz; bulamaz.

tapay - bulayım.

tapmağum - bulmaqlıḡım; bulamasam gerek.

Anının himmet bile ger bulsaydı

Şek ermas tapmağum bu iş küşādī

Nevā'ī - Ferhād ü Şīrīn

tapğanğa - bulana.

Bil ki Nevā'ī ṭaleb birle tapılmas maqşūd

Elin tapğanğa daḡı bar idi elbette ṭaleb

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şıḡar

tapkusu - bulsa gerek.

tapkalı - bulalı; bulmak için.

tapmay - bulmam, bulmaz.

tapkanda - tevķītye - bulanda, buldığı şırada.

tapkanda meni saçıb deremler

tapmay mendin bīcüz elemler

Nevā'ī - Mecnūn ü Leylī

tapılmaq - mechūl - keşf edilmek; rast gelinmek; teşādūf edilmek.

Ki kilisa belā şabır kılmak gerek

Maķām-i rızāda tapılmaq gerek

Mūnis

tapuğ, tapuğ - şıfat - bulunmuş şey.

tapışmaq - müşāreket - buluşmaq, telākī etmek.

Kim tilab munda tapkuñuz yoğdur

Tapişur yir yemez vañan oğdur

Nevā'ī - Seb'a-i Seyyāre

tap - [tap] - uyğur - isim - iz, nişān, 'alāmet, hūrmet, ta'zīm; inķiyād, tapu.

tapılmaq - müte'addī - ağırlamak, hūrmet etmek; itā'at etmek ve inķiyād etmek;
begenmek, hoş görmek; inanmaq, emniyyet etmek.

köñül tapılmas işga girme!

[82]

Anıñ sevdi köñül anı tapladı

İlig tapuķıña bu yaraķay tedi

Ƙudatƙu Bilig⁵⁴

tapdamak, tapdalamak - [tapdamak, tapdalamak] - āzerī - müte‘addī - ayakla çignemek; tepelemek.

Urub dün berg-i gül hemreng lâfin dudağıyla

Şabā toprağa salmış heryetin tapdār ayağıyla

Zākir

tapdalanmak - çignenmek, pāymāl olmak.

tapdalandırmak; tapdatdırmak - çignetmek, pāymāl etdirmek.

Geçen il fitneli söz ortalığa atdırdım

Şī‘anı sünnileri zulm ile doğratdırdım

Sünniyi şī‘alara çü hulūca tapdatdırdım

Bu siyāk ile ‘umümü başını kaldırdım

Ödirib üzerni, mällarını yandırdım

Şābir

taptağ, tapdağ - isim - çignenmiş yer; mecāzen - güzergāh, yol.

Şeş cihetden leşker-i töhmet bize eyler hücum

Āşiyān-i memleket kaçdı herkes hemçü büm

Bīvaţan kalkdı ilāhī yetmez itmāma zülüm

Hāriciler tapdığı oldıķ nihāyet bi’l-‘umüm

Küy-i himmet gitti elden kalkdı boş çevgānımız

Settār

Heryetin şūh-i cefāpeşe maņa eyler sitem

⁵⁴ Kaçalın, Kudatğū Bilig, s. 35.

Bu belā çekmiş vücudım hūblar tapdıdır

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

tepretmek - [téprétmek] - uyğur - müte‘addī - depretmek, yerinden oynatmak, şarşmak, kımıldatmak.

Yolğa qadem qoyma ki bīgāne san

Silsile tepret tā ki divāne san

Maḥzen Mīr Ḥayder

til tepretmek - tilini oynatmak; mecāzen - söz söylemek, sözlemek.

teprenür - deprenen şey, müteḥarrik.

teprenmek - deprenmek, kımıldanmak, oynamak.

Qamuq teprenikler bu sansız qalın

Tanuqluq berür bir bayatın tilin

Qudatqu Bilig⁵⁵

çağatay - tab, tap; taban; tabanlıq; tabu, tabuğ, tabuq, tabuş, tavuş, ta’uş; tavuşlamak.

taplamak; tapmak, tapınmak; tapqu, tapuq, tabuq; tapqur; tapışmak, tapşırmaq.

altay - tap - itā‘at, inqiyād.

tapır, tapqır, ihtirā‘, icād.

āzerī - tapmak; tapatmak, tapdalamak; tapdağ.

kırğız - taptamak - ayakla ezmek, başub kırmak.

ğarb - tapmak - tapınmak; tapu.

yaqut - tapta - ezmek, çignemek.

tab - nihāyete erişmek.

⁵⁵bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 61.

tabış - öte arafa varmak.

tabın - bilmece.

tapta - sevmek.

taptal - ‘aşk, muhabbet.

oybal - tabarben, taberben, tafarmen - bulmak; sonuna varmak, nihāyetini bulmak.

uvaş - tap - ezmek, ayakla başmak.

tapran - deprenmek; atılmak, davranmak.

tup - izine başub gelmek.

taprak - [taprak] - uyğur - isim - ‘acele, sūr‘at, telāř.

teprimek - [tépriméq] - uyğur - müte‘addī - depemek; ayakla çignemek; kırub ezmek.

tapsamak - [tapsamak] - uyğur - tab: fārsī - kuvvet- lāzım - taħammül etmek, dayanmak, ākat getirmek.

tapşurmak - [tapchourmak] - ağatay - müte‘addī - tevdī‘ ve havāle etmek, ışmarlamak; sipariş etmek; emānet etmek. ħudāğa tapşurdık, ilāha ışmarladık.

tapkac - [tapkadj] - uyğur - řıfat - muħterem, ‘azīz, meřhūr, nāmdār; mu‘azzam, müfehħam.

bağırız - tap, taplamak.

Les vieux Turcs désingnainet par ce nom la chine et les chinois.

Bedros Efendi Keresteciyān

tapku - [tapkou] - ağatay - isim - āzār, tevbīħ, tağdīr; tağbīħ, ‘ayıplama.

tapkur - [tapkour] - ağatay - isim - kurulmuş ya‘nī dizilmiş ve şırlanmış ‘asker, abur; keşf ve çapāval için ordudan ayrılan müfreze; zincirlerle birbirlerine bağlanan ārābalar vücuda getirilen yüzlü ka‘le ve siper.

taplamak - [taplamak] - çağatay - müte‘addī - ezmek, çignemek; bilemek, itilmek; kızartmak.

tapmak - [tapmak] - āzerī - müte‘addī - bulmak.

Ne zamān kesb-i ‘ulūm etse nisā

Cism-i millet tapacak onda şifā

Hādī ‘Abdü’s-selīmzāde

[83]

Ah sevgilü hāne, ā güzel şems-i ‘imāre

Hayfa ki vedā‘ eylerüm bā dil-i pāre

Efsūs saña yol tapa bilmem ki dūbāre

İrānlılar atmış niçe oğlan sizin olsun!

İsteklilerimden de rahim hūn sizin olsun!

Şābir - Muhammed ‘Alīniñ vedā‘ı

Meyhānede mey ‘aceb bahā tapdı gene

Her rind gedā bugün nevā tapdı gene

Nebātī

Gehī erbāb-i fażl ilen tapar ol bezm-i hoş revnak

Gehī a‘yān-i şehir ilen ki önde dutmuş ārāmī

¶⁵⁶

La‘l-i lebiñ ki halk dirler şarāb oña

Hāşşiyet-i şarāb tapar etse āb oña

Bahār Şīrvānī

⁵⁶ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntılarının kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

Men ka'beden el çekmişim ma'bed başa meyhānedir

Men tek hani haqqı tapan bir pākdil kāfir getür

Ca'fer

Tapılmaq, tapulmaq - bulunmaq.

Gezesin 'ālemi cümle ser tā pā

Tapılmaz bir bile surūdlara

Nebātī

Çekdigim cefādan cevr ü belādan

Haber verne o dildāra tapılmaz

Perīşān hālimi āh ü zārımı

Bir söyleyecen o ğamhāra tapılmaz

Mīrzā Cān

Sinemde 'ayān oldu ʔılısmāt-i muḥabbet

Bir gencdu maḥfī ki bu vīrānda tapıldı

Rācī

tapdıрмаq - buldıрмаq.

tapmace, tapmaca - isim - bilmece.

mişal: o çī bize yağıdır - o çī cennet bağıdır

o çī yığub getirir - o çī durub dağıdır

dört mevsim

mişāl:

Başı demir toḥmaq - kulağı kalḥan

Ağızı koyun gözi, burnı badımcan

Sakalı řāḥ diken, burnı gecitgen
 Paltarı rūḥānı, sa'natı kangān
 Üzerde bir kuzı, dalda bir arslān
 Şeklinde insān, aşında şeyṭān
 Tap, bu nedir hātif, maḥa et beyān!
 Tap görüm hansı velāyetdir o
 Ki serkāre ḳonanlar ḳağadır
 Ma'den-i cehl ü cehāletdir o
 Ḥāni, mollāsı ilen ḳurbağadır
 Adı meşrūṭa, faḳaṭ istibdād
 Ḥākimi, āmiri yekser cellād

ḳ⁵⁷

tapışmak - müşāreket - buluşmak, mülākī olmak.

tapışdırmak - müte'addī - buluşdırmak, ulaşıdırmak.

tapşırmaq, tapşurmaq - işmarlamak, havāle ve tevdī' etmek, tapşırmaq.

Salubsan 'āleme kaş ve gözüyle min ğavğa

Meger ḥudā-i cihān tapşurub cihānı sana

Rācī

Gül tapşuram saḥa maḳāmım

Żabṭ eyle bisāṭ iḥtirāmım

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

tapış; tapşırma - işmarlama, sipariş; ḥatım-i ḳur'ān du'āsı.

⁵⁷ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntılarının kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

kur'ân tapşırmaq - kur'ân okuyub şevâbını uluların rûhına göndermek.

tapmaq - [tapmaq] - çağatay - lâzım - tapmaq, perestiş ve ta'abbüd etmek.

tapmaq - baqınız tapmaq.

tapku; tapuğ, tapuq - perestiş, tapınma, ta'abbüd; hizmet; bey'ât, inkıyâd, itâ'at; şadâkat, vefâkârlıq.

baqınız - ğarb - tapu.

moğollarda, elini alçaq başı ve alını üzerine koymaq ve ağlamak şüretiyle, cārī olan tarz-i ihtirâm.

Tapuğ - ğayin-i mu'cem'a ile mâverâü'n- nehir lüğatinde türklerin tapu ta'bîr etdikleri resim ve âdab 'urfîye denür, ki bir şahısdan bir cünha şâdir olsa, şilâtin ve vüzerâ peşğâhlarında ayakları üzere baş alçaq ve iki eline kulakların tudub rüku' hey'etinde turur ve peyderper i'tizârı ve istid'â-i 'aff-i şehriyâr eyler. [Tercüme-i Burhân-i Kâtı']

Amma iltimâs hem kılunur kim ol perîşân ebyâtğa kim tapuğa tapşuruldı kâyîl haqâretğa bakmay mülâhaza kılğay...

Nevâ'î - Münşe'ât

Yıllar Türk tili ve nazmı kâ'ide ve uşul peydâ bilmegenlerini sorub ve müşküllerini helâl müşkülâtım tapuğda 'arzğa yitkürüb 'azîm fâ'idaları tapıb küllî netîceleri gördüm...

Nevâ'î - Muḥâkemetü'l- Lügateyn

tapuğcı - hizmetkâr.

tapuğsaq - 'ibâdet kunân.⁵⁸

[84]

tapmaq - [tapmaq] - uyğur - müte'addî - bulmaq.

Tapmasun ol nâçâ dirhemdin naşîb

⁵⁸ Farsça anlamı: ibadet edenler. Bkz. Sözlük bölümü - kerden.

Seyyid ü müftī ü fakīr ü ğarīb

Maḥzen Mīr Ḥayder

‘İlim maḥal tapdı u kıldı zuhūr

Şu‘le urub pertevidin saldı nūr

Maḥzen Mīr Ḥayder

tapmak - [tapmak] - uyğur - lâzım - tapmak, perestiş ve ta‘abbüd etmek; itā‘at ve inkıyād etmek.

tapuq, tapku - tapku, inkıyād, itā‘at; vazīfe-i tābi‘yet.

Meni sen en aşnu tapuqqa tilab

Özüñge oqıdıñ üküş ārzūlab

Qudatqu Bilig⁵⁹

Ay toldı kün toğdı tapuqıña kelmişin ayur

Qudatqu Bilig⁶⁰

Tapuqqa kelikli qut qapuqta turur

Qapuqqa yürüqli tapuqta turur

Qudatqu Bilig⁶¹

tapqaç - şāyān-i hürmet, muḥterem.

tapioka - ğarb - tapioca- isim - manyoq kökinden çıkarılan bir nev‘i muğaddī nişastā veyā irmik.

tapir - [tapir] - uyğur - isim - geyik.

tapir buqrası - erkek geyik.

Yana alçı bolsa kızıl tilkü tek

⁵⁹ Kaçalın, Kudatğu Bilig, s.264.

⁶⁰ Kaçalın, a.g.e. s. 32.

⁶¹ Bu beyit Kaçalında farklı şeklide yer almıştır. Bkz.Kaçalın, a.g.e. s. 14.

Tapir bukrası tek kör öç sürse kerek

Ꞑudatꞑu Bilig⁶²

tapircimek - [tapirdjiméq] - çağatay - lâzım - oynamak, depremek, kıyıldamak; mecâzen -müteheyyîc olmak; mużtarib olmak.

tapircilemek; tapımak - bağıız - tapircilemek.

tapirci - müteharrik, oynak; müteheyyîc, kaçak, firârî; mülteci.

Tapirciler çü murğ-i nîm bismîl

Öz özi birle sözler ğam dil

Luţfî - Gül ü Nevrüz

tat, tacık, tazık - [tat, tadjik, tadjik] - ğarb - bağıız - çağatay; âzerî.

dür ü nezdîk ve türk ü tazık ez mülük-i kâmkâr ü hüsrevân-i rüzgâr...

Münşe'ât - Ferîdün

tat - [tat] - çağatay - bağıız - âzerî - tat, tacık - re'âyâdan bir tã'ifaya derler, ki şehirde sâkin olmaylar ve oña bir kıldan ğayrî yanında ve hizmetinde olanlara derler ve bîkâr levend tã'ifa ma'nâsına dağı gelür [El-lügâtü'n-Nevâ'iyye]; sâdedil, şâfderün; 'avâm-i nâs, cehle-i halk.

Kıçkıribân dâm ara ol mübtelâ

Niçe dedi tat meni tutı la

Nevâ'î - Hayretü'l- Ebrâr

Çî dağı tohum arpasını at yiyib

Avı da tavuğlarını sürük tat yiyib

Nevâ'î - Hayretü'l- Ebrâr

Tat= "Nom donné aux populations d'origine iranienne de l'Asie Occidentale, qui ont fusionné avec le peuple Turc, come les Tadjik. Price en mauvaise part, cette

⁶² Kaçalın, a.g.e. s.126.

dénomination était appliquée anciennement, par lekes Turcs, aux Kurdes et aux Persans qui leur étaient soumis. [tat] en russe port le sens de, voleur larron”

Bedros Efendi Keresteciyān

tat - [tat] - āzerī - isim - baku ve şamahı civārlarında mevṭin ve bozuḡ fārsī diliyle mütekellim ṭā'ifa; iranlı, 'acem.

zarb-i meṣel: tat, tabaḡ altında yat.

tat, altında.

Kurduḡ dilin Kurd bilir, Tatıḡ dilin tat bilir.

Eger Tatsan ve ger Rūmsan ve ger Türk

Zebān-i bīzebānān rā biyāmuz⁶³

Celālū' d-din-i Rūmī

Yeke papaḡlı tatlar - kirli pasaḡlı tatlar

Yırtıḡ yamaḡlı tatlar - başlı kulaḡlı tatlar

Ḳalın dudaḡlı tatlar - çoḡ ḡanacaḡlı tatlar

'Alī Rāzī

Her ne versen ver mebādā verme bir dirhem zekāt

Ḳavī acından ölse ölsün bīnevā kendili ü tat

Şābir

Erlerimiḡ adını bilsen eger

İlik erim oldu yaman dengeser

Bir tat idi adı çopur mīr şafer

İstiyor evlensin o aḡmaḡ kişi!

Başarır evlensin o sarḡıḡ kişi

⁶³ Farsça: öğren. Bkz. Sözlük bölümü amūhten.

‘Alī Rāzī

Şehrimiziñ kırılmış arvātları

Yeke payāk, yoğun boyun tatları

Uşakları bir nice bed zātları

Ağzine geleni dirir, yazmıram!

‘Alī Rāzī

[85]

tat - [tat] - āzerī - baqıñız - dād.

tat, ʔat, ʔaʔ - [tat] - ʔazan - isim - ʔat, lezzet, ʔa‘ām.

baqıñız - temm, ta-em.

tatumaq, tatımaq, ʔatımaq - müte‘addī - ʔatmaq, ʔadına baqmaq; mecāzen - zevk ve lezzet almak; çekmek.

Dünyāniñ açısın tuçısın tadtı! - dünyāniñ germ ve serdini çekdi ve gördi!

Şol soñğı bir yıl içinde İslām dünyası kob vaqitlerden, belki kob aşırlardan birli körmegan ve tutumağan belā ve ʔasretlerini çekdi... (Koyaş) - Tuqayniñ vefātı münāsebetiyle

Siz eli yeşsiz, kob neresinden ʔaberiniñiz yok, dünyāniñ açısın tatımağansız, sizge her ʔayda evinde gölgegine...

Muḥammed Fātiḥ Kerimī

tatlı, ʔatlı - şıfat - ʔatlı, leziz.

tatlı til; ʔatlı söz...

ʔoşar ol başqalarğa yaqtı yüzi

Bulurğa tatlı tili, tatlı sözi

ʔıyāmü’ d-din Yoldaşov

Bizge tatlı aş - boldı ʔarataş - çünki biz mazlüm

‘Āşık dünyāsı - şulay bolası - eskiden ma‘lūm

Perverdigārā! Kāvūşdur başım! Esirge anı tökdürme yaşıım!

Fırākī

zarb-i meşel: tatlı söz can azuğı, açı söz baş kazuğı!

tatlı tāmūr, taṭlı tāmūr - taṭlı kök- boyan köki, süs. tatīm, taṭīm - taṭıcak kadar şey.

tatu, taṭu - mecāzen - rızā ve muvāfaqat; şulḥ, barışıklık; vifāk, i’tilāf, āmīzīş.

tatuluğ, taṭuluğ - baqıñız - tatu.

tatulanmaq - rızā ve muvāfaqat göstermek; şulḥ etmek; vifāk ve āmīzīşda bulunmaq.

tatulanış - baqıñız - tatu.

tat - [tat] - çağatay - isim - tat, lezzet; ta‘ām.

tatuğ; tatığ - baqıñız - tat.

tatlığ; tatılık - taṭlı, leziz.

Ten ü tiriñde tatlığ can yarattım

Bahāyım kılmadım insān yarattım

Şūfī Allāhyār

tatmak - müte‘addī - taṭına baqmaq, taṭmaq.

taturmaq - müte‘addī - taṭdırmmaq, taṭına baqdırmmaq.

Müştehi il yüz isānan birgalı

Loğma taturmas tilaban mümteli

Nevā’ī - Ḥayretü’l- Ebrār

tatanmaq, tacanmaq, tatulaşmaq - lāzım - taṭ almak, dadanmaq; mübtelā olmak; kendini begenmek.

tatu, tattu - isim - anlaşma, i’tilāf; rızā, hoşnūdlık; qabūl, muvāfaqat; ittiḥād, ittifāk.

tatar - [tatar] - ğarb - baqıñız - qazan.

tatar oqı; tatar böreği; tatar qaltağı.

zarb-i meşel: tatar, paraya babasın şatar!

mecāzen - zālīm, ğaddār, merhametsız.

baqıñız - türk.

Eyledi tatar ğamzen ħār ü bārım tārımār

Dil ħarābım dād elinden ey şeh-i bīdādgār

Şeyhü'l-islām 'Ārif Hikmet Beg

Leşker ebrçimen mālınđa aqın şaldı

Ŧurma yağamda yine nitekim bağı tatar

Bāqī

bu ma'nāda fārsīda qullanılır; daha doğrusu türk ve tatar sözlerini - zālīm ve ħūnhār - ma'nāsına mecāzısında eñ avvel 'acem qullanmışlar.

baqıñız - türk.

Lāyık qader bülend ħudāvend-i cihān nebāşed⁶⁴ dest-i himmet be māl çün men gedā-i ālūde kerdem, ki cucu ferāhem āverde⁶⁵ būdem.⁶⁶ gūft: ğam nīst ki be tatar mediham⁶⁷. qavl-i te'ālā: al- ħabişāt al- ħabişīn...

Sa'dī - Gülistān

tatarī - yarı pişmiş et.

Götürüñ ekil edelim mağzarı

Puhta olmazsa olsun tatarī

Nābī

⁶⁴ Farsça anlamı: değıldir. Bāşed için bakınız sözlük bölümü- budem.

⁶⁵ Farsça anlamı: getirmiştim. Bkz. Sözlük bölümü- āverden.

⁶⁶ Bkz.Sözlük bölümü -būden.

⁶⁷ Farsça anlamı: veririm. Bkz. Sözlük bölümü- dāden.

olak, sürek, sa'î.

poste tatarî.

Şadr-i iskender hâşm kim dergehinde bir nice

Nāmeber tatarlar var tulı ve okta gibi

Nedīm

Fermānını neşr etmek için nuşret ve rif'at

Pūyende her sū iki tatar devāndır

Vāşif

żarb-i meşeller:

tatar' ın kılağuzı ihtiyācı yok.

bağdada tatar olmuş.

tatara yol görüldü.

[86]

Mīr Haşan, yetiş! - yetişiyorsun yā her zamān Tatar yol görüldü yine, hāzır ol hamān.

'Abdü'l-hağ Hāmid Beg - İlhān

tatar ağası - tatarların başı.

żarb-i meşel: şimdi yayan kaldın tatar ağası.

tatarcık - [cī] - bir nevi ufağ sinek.

tatar - [tatar] - isim - kazan - ma'rūf türk kavmī.

tatar bucağı, tatar buçmağı - bakınız - puçmağ.

żarb-i meşeller: tatar, akçağa atasını şatar! tatar, barda haşar var!

Gönül birlen söyleyem bahtın tatarın

Körürge cānlık vaktin tatarın

Tatar bahtı için min cân atarmen!

Tatar, beyit, min özümde çin tatar men!

Tuğay

Tatarlar gerçi türk qavminin en eski şu'abelerinden biri olub sibiryā şimāl şarkında; kıtā-i şimālında yunān - ğarıqlarga hiç ma'lūm olmayan şahrālarda beg eskiden türklük eder idiler. tatarlar moğollar ile bir vaqtada ve anlar taht-ı hükümetinde avrupayı rusyaya gelüp ma'lūm oldılar. fī-nefse moğol hükümetinden ibāret olan hükümet bārā bārā 'tatar hükümeti' ve moğollar ve anlar taht-i tabi'iyetine düşman başqa türkler de ruslar tarafından 'umūmen tatar atlamağa başladı.

Şark ahilī tatar qavminin nesil başını 'türk' bin yāfes bin nūh ('a. s.)nin altıncı yün oğlu tatar bin alınça hān diye görsteler. amma açık ma'lūm olanı şuldır ki türkī qavmlerin bişegi olan altay tağları ve ısıq göl tigrasından bek eski zamānda bir fırka türkler şimāl şark tarafına ya'nī hāzırki moğolye ve baykal tigralarına saçıldılar ve tatar ismi ile meşhūr ve ma'rūf oldılar. Tārīh-i qavmī Türkī

Tatar moğol tavā'ifından bir küçük 'aşıretidir. hükümeti zabt etdiklerinde ellerinde bulunan tavā'if anlara ki qarışub cümlesine sonra hey'et-i tatar denmişler ve hālā tatar 'aşıreti kalmışdır. yoğsa āsyānin ğarbī şimālī tavā'ifına sibir ve deşt ve kazan ve kırım ve bucağ tarafların türklerine ve anların lehçelerine tatar ta'bīrinin ıtlākı şarf-ı ğalat olur. noğay ve özbek zümrelerinden ma'ada cümlesi türkdir.

Lehçe-i 'Osmānī

'Unvān...ve volga, kazan, ejderhan, kafkāsya, buhārā ve sibiryā ahālisine 'umūmiyetle tatar ta'bīr edilir. āzerbāycān türkləri şimāl türklerine 'ale'l- 'umūm tatar nāmını verirler. tatarlar en eski bir türk qabilesine mensūbdurlar. avrupa müverrihleri, bunlardan 1224 sene-i milādīyesine doğru baħş etmeye başlamışlardır. [Tārīh-i qavmi-i Türkī] tatarlar moğollarla berāber avrupaya geldiler. moğol hükümeti de aradan bir zamān geçdikden sonra, tatar hükümetine inqilāb etdi ve bunların idārelerine geçen bütün türk qavimlerine tatar 'unvānı verildi. tatarın yāfesin altıncı baṭın oğlu tatar bin alınça hāndan türedikleri rivāyeti bi't-tab' bir hurāfedir. [Tārīh-i qavmi Türkī] muħakkağ olan bir şey varsa o da tatar adını alan bir türk qavmin altay dağlarından ve ısıq göl civārında cıqub şimāl şarkī semtlerine, ya'nī moğolistān ile baykal göli taraflarına yayılmış olmalarıdır. aradan bir zamān geçdikden sonra, bunların bir kısmı şarka peçili körfesi boylarına doğru yürüdiler ve diger bir kısmı da şimāl şarkīya ve baykal ve yeniseyye ve kinā nehirleri etrāfına göçdiler. tatar adı bir yerde ve bir zamānda

mançu ve mançur ‘unvânına taḥvīl etdi ve çiniñ büyük bir kısmı bunlarıñ ellerine geçdi. çinde cumhūriyetiñ tesisine kadar ḥānlık mançu tatarlarından bir ‘āilenin elinde idi. çin pādişāhlarından şıǵvāntınıñ yaptırdığı sedd-i çin, tatarlardan çini korumağ ‘ameline müstenid idi. tatarlar esāsen türkdür ve tatar ta‘bīri ‘umūmī bir ‘unvān olmağdan ziyāde bir kavmiñ adıdır. bir zamānlar bulğar türklerinden başka ḥazarlar ya‘nī kırim ve asterḥān türkleri kıpçaqlarla māverā-i kākās ve āzerbāycān ḥalkı da tatar adını almışlardı. [Tārīḥ-i kavmi Türkī] tunguzlarda mançu tatarlarıñ bir uyruğıdır.

türk lafzı gibi tatar ve tatr ‘unvānı da ‘acemler nezdinde taḥkīr ifāde eder:

Ger tatr bekuşed⁶⁸ ān muḥanneş rā

Tatrı rā diger ne bāyed kuşt⁶⁹

Çend bāşed⁷⁰ çu cusr bağdadeş

Āb der zīr ve ādemi ber puşt

Şeyḥ Sa‘dī

Ḥācet be külāh bereki dāştenet nist

Dervīş şıfat baş ū külāh-i Tatri dār⁷¹

Şeyḥ Sa‘dī

tatar - [tatar] - āzerī - baķıñız - kazan.

tatarī - kamçī.

tatru, tetru - [tétrou] - uygur - isim - ters, ma‘kūs.

tatlamak - [tatlamak] - çağatay - müte‘addī - aramağ, araşdıрмаğ; seçmek, intiḥāb etmek; ilāve etmek, katmağ.

tetmek - [tetméq] - uygur - lāzim-degmek, kıymet ve i‘tibāri olmağ.

⁶⁸ Farsça anlamı: öldürürse. Bkz. Sözlük bölümü -kuşten.

⁶⁹ Bkz. Sözlük bölümü- kuşten.

⁷⁰ Bāşed için bakınız sözlük bölümü- buden.

⁷¹ Farsça anlamı: sahip ol. Bkz. Sözlük bölümü - dāşten.

[87]

Özün ölgü ahır bu atın alır

Atın etgü bolsa tiriglik tetir

udatu Bilig⁷²

tetik - degerli - ıymetli; i‘tibārli, lāyık, āyān.

tetiklik - i‘tibār, ıymet, deger.

bu beytin tetiklik niāni turur

tatu - [tatou] - aatay - isim - iri ve kemikli ārābā atı.

tatır - [tatyır] - aatay - isim - ayır. baınız - üheng.

tatık - [tatyk] - uygur - isim - tat, lezzet, a‘ām; atlı, lezīz; hoa giden ey.

Üküş sözde artu ası körmedim

Yana sözlemide tatık körmedim

udatu Bilig⁷³

tatık körmek - at ve lezzet bulmaq.

tatıqlı - atlı, lezzetli.

Arı it a içgü tatıqlı, silig

Yekü usı birle sunuqlı elig

udatu Bilig⁷⁴

tutarmaq - atmaq, adına bamaq. altay - tedü - sākın, yava; mecāzen - nāzik, mütevāzi‘.

tatu - atlı.

⁷² Kaalın, a.g.e., s. 233.

⁷³ Kaalın‘ın hazırlamı olduu Kutadgu Bilig‘de alt mısra “yana sözlemite ası bulmadım” eklinde okunmutur. Bkz. Kaalın, a.g.e., s. 17.

⁷⁴Bu beyit Kaalın‘ın hazırlamı olduu Kutadku Bilig‘de farklı okunmutur. Bkz. Kaalın, a.g.e., s. 243.

çağatay - tat, tatık, tatlıg, tatıklık.

tatu, tatuluk, taturmak.

tatanmak; tatulaşmak; tuçı.

ķazan - tat, şat, şatlı.

tatu, tatulanış.

ķoybal - tadelik- şatlı; ĥořa giden şey.

ķuvař - taķaķ - ĥořa giden şey.

tut [u] - şat, zevķ.

tutta - şatlı, lezīz.

tāc - [tād̄j] - ‘arabca ve fārsī - isim - ĥükümdārların başlarına koyduķları altun ve muraşsa‘ başlık, iklīl, efser; meřāyih řarıķata maĥşūř ve eřkāl muĥtelifede yapılan ķavuk; cem‘i olan ticān ķullanılmaz; ķāmūsa göre fārsīdan mu‘arredir.

El-‘amā‘im ticān-ül ‘Arab.

Kelām-i řārī‘

Silmez faķař elvāhını tārīĥ-i mu‘annid;

Doķsan beşi aķ: gölgesi bir tāc ĥarīřin şaklar mütelāřı, müteraddid; mütemerrīd.

Evzā‘-i şeb aņģīzini bir yevm ĥabiřin

Ĥālā o vesāvīs, o desāyıs, o mefāsīd!

Tevfīķ Fikret

Yeki rā be ser ber nehed⁷⁵ tāc-i baĥt

Yeki rā be ĥāk ender āred⁷⁶ zi taĥt

Sa‘dī

⁷⁵ Bkz. Sözlük bölümü- nihāden.

⁷⁶ Farsça: getirdi, getirecek. Bkz. Sözlük bölümü- āverden.

Mebāş⁷⁷ ez behr-i tāk ü taht muhtāk

Zemīn taht dān⁷⁸ ü āsumān tāk

Hüsrev Dehlevī

Rīzesiniñ āsitānı güher-i tāk melūk

Cevher iksīr ile hāk harīmi hem ‘ayār

Naẓīm - Na‘at

Şekva-i tāk-i sulţānī ki bīm-i cān der o derc est

Külāh-i dilkeş est ammā be terk-i ser nemīerzed⁷⁹

Hāfız

Ne zamān geçse bir ketibe-i şān

Dā‘imā rehgüzāra hūn efşān

Bir buluţ sāyebān olur muţlaķ

Başda en başda ķanlı bir bayraķ

Anı bir ķanlı tāk eder ta‘ķīb

Soñra hūnīn vesā‘il-i taħrīb

Tevfīķ Fikret - Tārīh-i Kadīm

Hırķa ü tācla zāhid kerem et şıķleti ķu

Ādeme cūbbe ve destār kerāmeti verir

Şeyhü‘l-islām Yahya Efendī

edebiyāt - ķaşidede gerizi mūta‘ķīb gelen ve şā‘irinñ maħlaşını hāvi olan beyit, ki önünden soñra du‘āyı şāmil bulunan beyitler gelir:

⁷⁷ Farsça: olma. Bkz. Sözlük bölümü- buden.

⁷⁸ Farsça anlamı: bil. Bkz. Sözlük bölümü -dānisten.

⁷⁹ Farsça: değmez. Bkz. Sözlük bölümü, erziden.

Başlaşmadan sonra ey nef'ī du'āyī devlete

Bir du'ā et kim hüsni kabūluḡ mażharı

Eyleye tā hüsrev şāhib kırān şark ve ġarb

Eşheb-i zer pālheng şubḡ ile cewelāngerī...

tāc giymek - hükümdārların merāsım cilvesinde başlarına tāc koymaları.

tāc-i ser - izāfetle - baş tācı - mecāzen - muhterem, 'azīz, kıymetli.

Hāk ol ki hudā mertebenı eyleye 'ālī

Tāc-i ser-i 'ālimdir o kim hāk-i qademdir

Rūḡī

tācdār - [dār, dāştēn - fārsī] - mürekkeḡ şıfat - tāc şāhibi, başında tācı olan - hükümdār, pādişāh.

Beru pās-i dervīş-i muhtācdār

Ki şāh ez ra'ıyyet buved⁸⁰ tācdār

Sa'dī

cem'i: tācdārān.

Kemter ihsānı sa'ādet tācı

Tācdārān cihān muhtācı

Hākānī - Hilye

[88]

tācver- [ve] - [ver - edāt-i fārsī] - şıfat - pādişāh, hükümdār.

Bir himmete qadar ki nice bīser ü pāyī

Bir demde murād etse şeh tācver eyler

⁸⁰ Farsça anlamı: padişah halkının sayesinde taç sahibidir. Bkz. Sözlük bölümü- bñden.

Nef'î

Bugün tãcversin, vaţan perver ol

Vaţan olmağda server ol

‘Abdü’l-ħağ Ĥãmid Beg

Bãrek’ allãh zîhi tãcver cem müsned

Ki der devlet taht hezãrãn behrãm

Cevrî

tãc gerdün - izãfetle - dũnyãnıñ tãcı - mecãzen - güneş.

tãcbaş - [başşiden - fãrsî - ihsãn etmek] - mürekkebe şıfat - tãc verici, tãc ihsãn edici.

tuveyc - [tuvēidj] - isim tãc muşağğarî - nebâtât - çiçeklerde aqsãm tenãsüleyi muhîţ olan kısım.

tuveyc-i muntazam; tuveyc tahtü’l- mebiż; tuveyc keşirü’l- varîkat...

tuveyc-i tezkîrî - a’zã-i tezkîriñ tuveyc şeklinde istiñãlesiyle katmarlı olan izhãr.

tuveyc-i zükür veyã müzekker - a’zã-i tezkîriñ istiñãlesinden ĥãşil olan tuveyc.

tuveycî [tuveyciye] - [tuvēidjî] - şıfat - tuveyce mensüb olan ve muţlak. Ke’s tuveycî; varîka-i tuveycî...

tetevvuc - [tétévudj] - müte’addî, tefe’ül - tãc giymek. resm-i tetevvuc - izãfî - bidãyet cilevsinde hükümdãriñ tãc giymeye merãsimi. tetevvuc - [te] - müte’addî, tefe’ül - tãc giydirmek; pâdişãh intiñãb etmek; her tarafından қоşatmaq;

Tetevvuc eden bu ĥırğalarda, güneş gibi

Eyvãn ĥılkatıñ ser tãc-i bülendini

Tevfîğ Fikret

iyi başlayan bir şey iyi nihãyet bulmaq. mütetevvic [mutētēvidj] - tetevvuc eden.

tãcgîn - [tadjhin] - çağatay - isim - ‘acep, naĥvet, ğurūr.

tacik - [tadjiq] - çağatay - isim - mâverâü'n- nehirde doğub yerli hükmine girmiş olan 'acem. bakınız - tat.

taciklik - mecâzen - sâhte cesâret, şafrefurüşlük.

taçi, teçi - [téchi] - uyğur - edât- isim-i fâ'illeri yapar.

tuttaçı - tıyuci, tıtutan.

bilteçi - bilici, bilen.

kıltaçı - kılıcı, kılan...

tâht - [tākht] - fârsî - tâz; tahten- isim segirtme, yelme, koşma, ılgar; yağma, çapâval, gâret, târâc.

taħmak - [takhmak] - âzerî - müte'addî - tıtmak.

Hırşlandım, acındım özimi odlara yaħdım

Fevri götürüb gözlerime 'aynegi taħdım

Mollâ Naşred-din'den

taħılmak - mechûl - tıakılmak.

taħdırmak - müte'addî - tıakdırmak.

taħuk - [takhouk] - moğolca - isim - tıavuk.

taħku, taħkuyı, taħuk, teħuk - bakınız - taħuk.

Onun yakda başında altun teħuk birkitgen kırk kulaç yağcını tiktürdi...

Ebü'l-gâzî - Şecere-i Türki

taħuk yılı - sâl-i türkânıj üçünci yılı.

taħıl - [takhyıl] - çağatay - isim - zaħîre, aşlık.

taħıl - [takhyıl] - âzerî - isim zehire, ħubûbât. taħıl dökmek - ħarman dökmek.

târ - [târ] - fârsî - şıfat - karanlıkı zulmet. bakınız - târik; tîre

şeb-i târ - tavşîfî - karanlık gece.

baht-i tār - tavşīfi - kara baht, baht-i siyāh.

Sākīyā pertev-i cāmından alurken hūrşīd

Çeşmimiz tār ede lāyık mı şeb-i derd ü mihen

Nedīm

Hicre düşdim yine çeşmānime tār oldu cihān

Yaqmada āteş-i seyyāl gibi cismimi cān

Recā'izāde Ekrem

tārān - baqıñız - tār.

tār - [tār] - fārsī - isim - saç teli; sazların telleri.

tār tār - tel tel. tār-i zülf; tār-i kākül; tār-i gīsū...

gīsū-i zertār - altun telli saç.

tār-i 'ankebūt - örümcek ağı.

şeştār - baqıñız - şeş.

Şi'irimle gāh zāhir olur hoşca bir şedā

Tār-i şikestesinde rübāb-i hayātımın;

Ba'zen o tār şi'iri kırar nāhun-i keza,

Artık şahāyifinde kitāb-i hayātımın

Bir nokta sürūra tesādüf maḥāl olur

Tevfīk Fikret

[89]

Tīr-i müjgānı siyāh idi anın

Tār-i gīsūsı gibi hūrānın

Hākānī - Hilye

Git dilden⁸¹ sūzen müjgān ü tār-i kākülūñ elden

Refuyi ‘āfīyet çāk-i girībānımla düşmandır

Nābī

arğac muḳābili olan ārīş.

ekşeriyā arğac ma‘nāsına olan [pūd] ile birlikte ve [tār ve pūd] tarzında kullanılır.

Mūy-i gīsū-i melekdir tār ü pūd cāmesi

Pāre-i pirāhen-i ḥūr cānāndır mu‘cezi

Nef‘ī

Zülfinde hazār rişte-i cān

Peyveste tār ü pūd-i nisyān

Ġālib Dede

Tār-i pūdı terk-i tār ü pūd-i hestīdir anıñ

Şāl-i dervīşī ṭoḳunmaz söyledigim keşmirde

Nedīm

tārmār - tārumār - [mār - etbā‘ -i elfāzdan] - parça parça, pāre pāre; ḳarmaḳarışık, dağınık, perīşān.

tārmār olmak - dağılmak, perīşān ve perākende olmak.

zūlf-i tārmār; gīsū-i tārmār; kaḳül-i tārmār...

Şu vaḥdet-i tārmār olsun deyüb şaldırma islāma

Uzaḳlaşsañ da imāndan, cemā‘atdan uzaḳlaşma

Meḥmed ‘Ākif Beg

Ne oldı bilmem, o gün ḥissi tārmārdan

⁸¹ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

Bir āteşīn cereyān-i cenūn mı etdi merūr

Ki ƣaldım işte perīşān, ğarīb ü sergerdān

Fā`ıƣ `Ālī Beg

tar - [tar] - ƣağatay - şıfat - dar, şıƣı; dargın, münfa`il; mecāzen - bağıl, ğasīs, eli şıƣı.

Cebinleri gül gül ü kirpikleri ğār

Ƙapağları geñ geñ ü ağızları tar

Nevā`ī - Ferhād ü Şīrīn

Bu cihetdin Bedī`ü`z- zamān Mīrzā tar boldı..

Bābürnāme

āzerī - da, darığmaq.

tar ƣanaƣ - mecāzen - ğasīs.

tarlığ, tarlıƣ, tarıƣ, tarulıƣ - isim - darlıƣ, mużāyaka; ihtiyāc, yoƣsulluƣ, żarūret; keder, elem; darğınlıƣ, infi`āl, iğbirār.

Bir ağız tarlığını sormadı bu dinde hiç

Gerçe o piste ağız fikri de ğayrān boldum

Luţfī

eliñ tarlığı - mecāzen - ğisset, buğl.

könül tarlığı - mecāzen - infi`āl iğbirār.

tarıtmāƣ, tarılmāƣ - müte`addī - darılmāƣ.

tarığ, tarıƣ - darlıƣ; şıƣıntı, ıztırāb-i derūn, teng dillik; hırşı ğiddet.

tarıƣmaq, tarıƣmaq - lāzım - mużtarib ve tengdil olmaƣ; gücenmek, darılmāƣ, münfa`il olmaƣ.

Min kuşıdur min ƣimendin ƣıƣmağan

Deşt ü vādī seyirdin tarıķmaġan

Nevā'ī - Lisānū't- Ṭayr

Kob tarıķma ey köñül ol şūhı hicrānı ara

Şāyed uşbu işde oķ erdi iken behbūd hem

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şıġar

Çün āgeh boldı ġayātıdın tarıķķay ve o yāt dudı dımaġındın çıķķay...

Nevā'ī - Maġbūbü'l- Kūlūb

altay - tarın - darılmaķ, münfa'ıl olmaķ.

tarınçaķ - ġiddetli, ġaźub; dargın, münfa'ıl.

ķoybal - tar - dar, teng.

taranırben - ġiddetlenmek, kızmak.

tarındaķ - öfkeli, ġuźub, kızgın.

tard, tardabin - çekmek, tartmak.

baķırız - çaġatay - tartmak.

çuvaş - turt - çekmek, vezin etmek; tütün içmek.

tar, țar - [tar, țar] - kazan - şıfat - dar, şıķı.

baķırız - țaġz.

Ṭuydim arıķ bar nersen den her ceriñden

Tarlıġdını mesken etsün mevlā miña!

Zarīfū'l- Beşīrī

tar köñüllü - mecāzen - muźțarib, mükedder.

tar kollı - mecāzen - faķır, muġtāc.

tarlıķ, țarlıķ, tarçılıķ - darlıķ, iġtiyac, faķır ve źarūret.

tarlavuk - dar ve şıķı yer.

taraymak, tarlanmak; tarıķmak, tarıķmak; tarımak, tarıgmak, darlanmak; kışılmak, şıķılmak; mużtarib ve mükedder olmak; müşkülâta uğramak.

baķınız - kışılmak; tağızlanmak.

Biraz turğaç aradım min hem yalķıdım

Ķarab tururğada çınlab tarıķdım

Muħammed Vesīm Sulţānov

tarlandırmak, tarayıtmak, tarıķdırmak - darlaşdırmak; şıķmak; üzmek, izţırāb vermek.

baķınız - burçumak.

[90]

tarlanışmak, tarlanuşmak - darlanmak, dar olmak. tarsunmak - dar hesāb etmek.

tar - [tar] - çağatay - baķınız - tal.

tār - [tār] - āzerī - isim - bir nev'î sāz.

baķınız - tār - fārsī.

'Azīzim kimi gözler - tār çalan simī gözler

Ķaşır kimi kaç olmaz - gözlerin kimi gözler

Beyātī

tarçı - isim - tār çalan, tārzen.

tār ü sāz ü kemānçe ü ųanbūra

kūs ü ųabl ü naķķāre ü ųeypūr

Mecīd Ğanīzāde

ter - [tér] - uygur - isim - vücuddan çıkan ųu, ter.

Tarlamak - lāzım - terlemek.

Berrāk terlāb tari aķa başladı...

Mi‘rācnāme

tārāc - [tārādj] - fārsī - isim yağma, çapāval, ğāret, taşavvuf - selb-i iħtiyār.

Dendānlarını dest-i ķezā eyledi iħrāc

Aķvām-i cihān ğördi nedir ğāye-i tārāc

‘Abdü’l-ħaķ Hāmīd Beg - İlħān

Hāl-i men-i bīberk ü nevā rā çī řināsed⁸²

Ān sevr ki āĝah zi tārāc-i ħazān nest

Kelīm

Var olsa ğaraz mesāfe muħtāc

Biz ķan dökelim sen eyle tārāc

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

Eylediņ ‘aql ü dil ü cānımı tārāc-i nigāh

Daĝi bilmem nideceksin baņa bundan řonŗa

Nābī

Ez ān tārāc bīni⁸³ der beyābān kanderin kişver

Be ābādī çü āyi⁸⁴ rāhzen rā dīdebān bīni

‘Urfī

Kerem şab‘i iķtizāsından

Esef etmez buņa, dinmez de fenā

Dir idi mālımı eden tārāc

⁸² Bkz. Sözlük bölümü- řināřten.

⁸³ Farsça: ğörürsün. Bkz. Sözlük bölümü- bināyi dāřten.

⁸⁴ Bkz. Sözlük bölümü- āmeden.

Belki benden ziyāde muhtāc

‘Abdü’l-ḥaḫ Ḥāmid Beg - Mersīye Ḥāce Taḥsīn

tārācger yağmacı, çapāvalçı.

tārāckerde - ğāret edilmiş, çapāval görmüş.

tarah, tarak - [tarakh] - āzerī - isim - tarak.

taramak; taratmak; taratdırmak; taratmak.

bağınız - darah; daramak.

tarar - ğarb - fransızca: tarare- isim - ḥubūbāti, şan’ī rüzgarla temīzleyen makine.

tarasun - [tarasoun] - çağatay - isim - deriden yapılan içgi.

tarak; tarakmak - [tarak; tarakmak] - çağatay - bağınız - tarakatmak.

tarak - [tarak] - kazan - isim - tarak.

zarb-i meşel: artқан başka tīmūrtarak!

taramak - taramak.

taranmak - taranmak.

taratmak - taratmak.

tarala, tarlav - taranub ve sürülüb ekilen yer, tarla.

tarakan - [tarakan] - kazan - isim bir nev’i ḥaşere.

karatarakan; çuvuştarakan; at tarakanı...

taralmak, tarakmak - [taralmak, tarkalmak] - kazan - lāzım - dağılmak, müteferriḫ ve perīşān olmak.

zihin taralmak - zihin perīşān olmak.

bāzār taralmak - bāzār dağılıb halk yerli yerine gitmek.

taratmak, tarakatmak - dağıtmak, perīşān etmek; ayırmak; saçmak.

bağınız - saçmak; çaçmak.

taralaşmak - halk dağılmak.

taratdırmak - dağıtdırmak, perīşān ve perākende ettirmek; saçdırmak.

taratışmak, tartuşmak - birlikde dağıtmak.

taratılmak, taratılmak - dağılmak, perākende ve perīşān olmak; saçılmak.

taram - [taram] - kaşğar lehçesi - isim - parça, kıt'a, cüzü'.

taramak, tarımak - [taramak, tarymak] - çağatay - müte'addī - taramak, aralamak; yeri taramak gibi sürmek ve işlemek, çift sürmek.

Bakınız - tarımak; terhan, tarhan.

tarag, tarak - taramak.

tarla; tarı, tarık - taramak sulanan yer, tarla.

tarançı - çiftçi; zirā'atla yaşayan bir kabile.

[91]

Sünbülünni taraganda gül uzatanındur taramak

Kim bulutluğ giceniğ elbette olmas şebnemi

Luṭfī

taratmak - müte'addī - 'askerī birbir ardınca göndermek.

taratığın; tart birt; tart ve pirt - tartğanık, darmadağan, tartğan, karmakarışık, perīşān.

Ġalaṭ fehmyāb yā kaşd kılıb şeyh bayezid ve 'alī'ni tart birtī çıkardılar...

Bābürnāme

tarıamak, tarıaşmak; tarılmak - lāzım - dağılmak, perīşān ve perākende olmak; çözülmek, açılmak; boşanmak, boşalmak.

Ger aḥbāb etseler gülgeşt ey cān ü köñül taḥanıñ

Neydin kim siz bir ay hecri ğamıdın mübtelādur siz

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şıġar

Tenbel çün çerikimizniñ tarğağan haberini tapdı ve ağası Tilbe Hân sözleşib kelip aydı...

Biznin sipāhi ataġlıġ tamām çeriñ yıraġnı kılmaq üçün uyluk uyupña her sarıġa tarġab aydılar...

Bābümnāme

Tanıġ atġac ir ve hātun kesb üçün her taraf tarġaşıb...

Nevā'ī - Maġbübü'l- Kūlūb

tarġatmaq, taraġmaq - müte'addī - daġıtmak, saçmaq; ayırmak, bulmaq; taramak.

Açardın imas kāmı taraġatmaġı

Ğarazı bar aña özge bir ġatmaġı

Nevā'ī - Sedd-i İskenderī

'Āfiyetim ġaylin yazuġ sipāhī türktāzidin tarġatiniñ...

Nevā'ī - Münācātnāme

tarġaġ - şıfat - daġınıġ, perīşān, perākende.

tarġamışı - daġınıġlıġ, perīşānī.

tarġacı - muhācir.

tarımaq - şıfat - daġıtmak, saçmaq, serpmak, sepmek; toġum saçmaq, ekin ekmek; topraġı sürmek.

Baġıñız - taramaġ.

Arpa tarıb buġday urar mu ekin

Görmedün aşıġı çī buġday bigin

Maġzen Mīr Hāyder

Köñlüni kıldı nevā'ī cūşbār

Tohum mihrini bu mezre'ada tarıb

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şığar

Tā işim tüşti bir ağızı tar ile

Könlümi esrār saçılır her tar ile

Göz tutar min kim gözümniñ suydın

Könlide tohum-i muḥabbet tar ile

Luṭfī

Fısk toḥmıñ nefsin ile ol kim tarır

Su ara her ğūṭa kim urdı arır

Nevā'ī - Lisānū't- Ṭayr

tarım - isim - tarım nehri.

Leon ahun, tarım -  toprağı sürmek ma'nāsına gelen taramak, tarımak fi'ilinden muştakq olduğu ve tarım nehriniñ şuladığı bütün vādīya denildigini yazıyor. bu vādīya eskiden - altığ şehir - denilir ve bunun şimāl tarafındaki büyük geçid civārında oturan türklerde bu ma'mūr ve meskūn yerlere - beş balık - [bakınız] ta'bīr edeler, ki altay (al tayğa= yüksek orman) ve tiyan şan [teñri tağ] arasındaki kıt'adır. bugün bile bu taraflarda oturanlar kendilerine [tarançı] dirler. ki bu sözle [taramak, tarımak] fi'illeri arasındaki münāsebet iştikākiyye vāzihen görölmektedir.

tarangu - [tarangou] - ağatay - isim - temr-i hindī.

tarañ - [tarañ] - uygur - şıfat - genişi vesi'.

tarañlık - genişlik, vüs'at.

Tamuğniñ tarañlığı gök birle yir arasınca durur...

Mi'rācnāme

tara yer, tere yir - yayılma, inbisāt; saṭṭ; yüz; bu'd, mesāfe. yazı tağ tara yeri - ova gibi dümdüz.

targı, tarkı - serilen şey, sergi.

tarak - eṭrāfa yayılıb şāyi' olan söz, haber, havādīs.

tarakmak, taramak - açmak, yaymak, yazmak; saçmak dağıtmak; ekmek.

tarakçı, tarıkçı - çiftçi, ekinci; köylü.

Tarıkçı turur kör tağı bir kotu

Kereklik kişiler turur bu botu

Ḳudatḳu Bilig⁸⁵

tarıklak - [lak- edāt-i maḥaliyyet] - taranılıb ekilen yer, tarla.

Acun bir tarlak turur!

'arabca; ed-dünyā mezri'atü'l- āhira.

çağatay - tarımak; tarık; tarı; tarınçı; taratmak, tarakmak; tarak; terkimek, terkinmek; terki; tere, teri, terk.

altay - tara - saçmak, ekmek.

tarkıla - birbirinden uzak veyā ayrı atmak.

ğarb - țaramak; țarak.

āzerī - daralmak; darba tağın.

yaḳut - tarğat - saçmak, ekmek.

tare - tarmak.

ḳoybal - tarirben - țaramak; ekmek.

tarlak - tarla.

[92]

çuvaş - tira - akın, meZRū'āt.

⁸⁵ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 230.

tura - taramak.

çağatay - sermek; serilmek.

ğarb - sermek; sergi...

qoybal - sfire - yatak, döşek.

çuvaş - sar - sermek, yaymak.

tarbaqa, tarbaqa [tarbaka] - çağatay - isim - şıcaq kapanı.

Bağınız - pişik; tahta pişik.

tarpatarp - [tarpatap] - āzerī - eşvātdan.

tartar, tartar - [tartar, tartar] - kazan - eşvātdan; bir kuş adı.

Bir ma'ruf kuşun ismi, tavşandan me'hūzdur.

[Lehçe-i Tatarī]

Añdıradır kafkās dağı elburznı

Cay başında tav üstündeki qarlar

İlle neçük biñ mehābet kıçkıralar

Cay goynunde uçub bargan tartarları

Allāhyār bileşef ⁸⁶- Bizniñ ol

tartarmeki - ğarb - fransızca; tartre émétiq - isim - kuşdurucu bir ilāc.

tartanpartan - [tartanpartan] - āzerī - mahmalātdan - şaçma şapan.

tartmaq - [tartmaq] - çağatay - müte'addī - elde şallayub atmaq, tartmaq; çekmek, vezin etmek, tartmaq; doluyı çeküp içmek; uzanmaq, taħammül etmek; çekmek, resim etmek, hediye vermek; taqdim etmek, şunmaq; şıraya getirmek, dizmek.

Sizlerinin cān tartıb kılıc çapmaq maħallarıñızdur...

⁸⁶ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

Hān aḥsı yavuşığığa kelip niçe qatla uruş saldı hiç iş kıla almadı aḥsı daḥi bıyıklar ve begatlar yigitler yaḥşı cānlar tarttılar...

Alarnıñ taḥakkumnı kim tartar bulgay...

Bābürnāme

Her vefāğa yüz cefā tartsanın günekārsın ve her mihr ve muḥabbetge meniñ derd ve miḥnet qabül kılsañ tebe rūzgārsın...

Nevā'ī - Maḥbūbü'l- Qulūb

için tartmaq - içini çekmek - mecāzen ārzū ve ğıbtta etmek.

mizdin için tartadur - bize ğıbtta ediyor.

kimsege tartmaq - meyil ve teveccüh göstermek.

cefā tartmaq - cefā çekmek.

özün tartmaq - kendini çekmek - mecāzen - qorkmaq; nefret ve istikrāh etmek.

yıllarğaca tartadur - senelerden beri sürer.

tartar - çeker.

Çün bar idi baḥt-i cāvidāne

Tartar idi meni bīḥodāne

Nevā'ī - Mecnūn ü Leylī

Qahrı cāmın dembedem ol bedḥūynıñ

Güyā Tengri meni ḥalk eylemiş tartağa ğam

Sulṭān Hüseyin Bayqara

tartañız - çeken, çekiniz.

tartardın - çekmekden.

Her kimğa baqa cāmıdın neş'et yetiştı fenā ḥumāryını tartardın gerizi yoqdur...

Nevā'ī - Münşe'āt

tartağan - çeken; çekdiği.

Bu fakirniñ yıllar tartağan sa'î ve imka kimni...

Nevā'î - Münşe'ât

tartmadı - çekmedi; o zamāna kadar sormadı.

On beş günga tartmadı kim...

Nevā'î - Hamsetü'l- Mütehayyirîn

tartıma - çekme.

Alar dediler kim sin bu teşvîşni tartıma.

Nevā'î - Hamsetü'l- Mütehayyirîn

tarttı - çekti; sordı, uzadı, imtidâ etdi;

Haqq te'āla alarğa Nil suyn kan kıldı Benî- İsrā'ilğa su erdi kabtılarğa kan bu vehm yeti günga tarttı.

Tārīh-i Enbīyā

Resim etdi: bir yumurtkaca görede (?)⁸⁷ 'ālim mişālin ve cem'î iqlīm ve belād ve cebālni meşrūh yasab...

Tārīh-i Melūk

tartığan, tartıkan - çeken; dizi ve şıraya getiren.

Cevāhir silgide çeşm zaħm def'i içün şibhni tartığan dek.

Nevā'î - Nazmü'l- Cevāhir

Menin cān tartқан nūkerlerim on on beş yigirmi kişi bolğay yitib keldiler...

Bābürnāme

tartışmaq - müşāreket - oraya buraya çekmek; çekişdirmek; çekişmek, nizā etmek.

⁸⁷ Hüseyin Kazım Kadri tarafından metinde kullanılmıştır.

tartış, tartışık - çekişme, münāza'a.

tartınmak - mechül - çekilmek; şakınmak, ihtirāz etmek.

tarturulmak - lāzım - hizmet ve ikrām görmek.

Yıkların aşın tarturuldı...

Bābürnāme

[93]

tartuḡ, tartıḡ - isim - hediye, taḡdīme, peşkeş.

Uç katla sürganda ve tartıḡ tartḡanda birer yügüندی...

Peşkeş ve tartıḡ ötgerürde...

Bābürnāme

Toḡuz türlüḡ tartuḡ on bidu at birlen Ayḡanı elçi kılib yabardı...

Aḡmedev Yūsuf

tartmak - [tartmak] - uyḡur - müte'addī - çekmek; çeküb vezin etmek.

Kob yörlük riyāzyāt tartıb ḡa'at kılmak kerek...

Mi'rācnāme

tartmak - [tartmak] - āzerī - müte'addī - çekmek; ḡartmak vezin etmek.

Baḡıñız - dartmak.

tartışmak - çekişmek, münāza'a ve mücādele etmek.

tartmak, ḡartmak - [tartmak] - ḡazan - müte'addī - çekmek; cezbetmek; ḡartmak, vezin etmek.

temaḡi tartmak - enfiye çekmek.

miḡnet tartmak - miḡnet çekmek.

yük tartmak - yük çekmek.

ayaḡ tartmak - ayaḡ çekmek.

könül tartmak - gönül çekmek; mecāzen - ārzū etmek.

zarb-i meşel: ac it güten tok it tartal!

tartdıрмаq, tırtmaq - çekdirmek.

tartışamak, tartuşmaq - çekişmek, münāza'a ve mücādele etmek.

tartış, tartuş, tartşu - çekişme, münāza'a; da'vā.

tartılmaq, tartulmaq - çekilmek.

tartınmaq, tartunmaq - çekinmek, ihtirāz etmek utanmaq.

Bağınız - uyanmaq.

tartkalmaq - bir düziye çekmek, çeküb düzmek.

Bağınız - yulqmaq, yulqumak.

tartkalaşmaq - birbirini çekmek.

tartkı - isim - tırtı, vezin.

tartık, tartuq, tartınkı - çekingen, muhteriz; maħcüb, utangaç.

tartkıç; çob tartkıç - kehrubā.

tarçık - [tartchyk] - āzerī - isim - atların, ilk bahārda çayıra çıkarılması.

tarhan - [tarkhan] - āzerī - bağınız - tarhan.

tarhan - [tarkhan] - uygur - isim - re'is dini.

tarqamak - [tarkamak] - kazan - müte'addī - yaymaq, neşretmek.

tarqalamak; taratmaq - bağınız - tarqamak.

tarqu; tarqalğan - dağınık, perīşān, perākende.

tarqulanmaq - dağılmaq, yayılmaq, intişār etmek.

tarqu - [tarkou] - uygur - isim - berā'at, fermān. moğolca - tarhalahu.

bağınız - tarhan, tarhan - çağatay.

ğarb - ʒarhan.

terk - [térq] - uyğur - edāt- hemān, derhāl, fi'l-ḥāl.

terken - baqıñız - tark.

tārek - [tāréq] - fārsī - tār: tepe - k: edāt-i taşğir - isim - başıñ tepesi.

tarla, terla - [tarla] - ğarb - isim - sürülüb ve işlenüb ekilen yer.

tarla kuşı; tarla şıçanı...

tarla açmaq - ormandan ve çalılıqdan yer söküb tarla hāline getirmek.

tarla etmek - düzeltmek, düz etmek, toprağı tesvīye etmek.

tārmār - [tārmār] - ʒazan - fārsī - terkīb - baqıñız - tār; tārmār, tārumār.

Baqıñız - tarqu; tarqalğan; taraltu; tūzdür ve tārmār etmek; tārmār getürmek - dağıtmak; altını üstüne getirmek, ḥarāb etmek.

tarmaq - [tarmak] - ʒazan- isim - dal, budak; bir nihāliñ ʒolları; mecāzen - fer' cüz'; şu'be.

Baqıñız - budak.

tarmaqlı - dallı budaklı.

tarmaqlanmaq - ağac dal ve budak çıqarmaq, dallanmaq.

Baqıñız - budaklanmaq

termek - [térmeq] - uyğur - müte'addī - dirmek, toplamak; cehd ve iqdām etmek.

Biregü barır aşqa ündeseler

Āş içkü içer yer negü terselür

Ḳudatḳu Bilig⁸⁸

terenmek - toplanmaq, bir araya gelmek; bütün kuvvetini toplayub bir araya vermek, direnmek, dayanmaq.

⁸⁸ Bkz.Kaçalın, a.g.e., s. 243.

terilmek - toplanmak.

Ataş, koltaş, artaş terildi kalın

Çudatku Bilig⁸⁹

[94]

tarkan - sürü, gürüh.

çerik tarkanı - 'asker yigidi.

tarmış - toplu olan şey, yigin, küme.

çağatay - termek, tirmek; terim, tirim.

terme, tirme, terki; tergemek.

āzerī - dermek, dirmek.

ğarb; dermek; derim; derleti; dernek.

ķazan - tirkemek.

ķoybal - terirben - dermek, derlemek.

çuvaş - tarĝan - torĝan.

Baķıñız - Çaĝatay - tarĝan, terĝan.

tarmanmak, tarmaşmak - [tarmanmak, tarmachmak] - çağatay - lâzım -
tırmanmak, tırmaşmak.

Yetiben tez taĝĝa tarmaştuķ

Uyķuĝa baķmayın yürüb aştuķ

Bābürnāme

İki üç yirdin hem yigitler tarmaşib çıķtılar...

Bābürnāme

⁸⁹ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 96.

tarımlamak - [tarymlamak] - āzerī - müte‘addī - germek - tarım - germek fi‘ili, germe.

tarnav, ternav - [tarnav] - çağatay - isim - ırmağ, çay; damlağ, oluğ; arığ, cedvel.

Toğuz tarnav su girer bu ‘aceb kim bir yirdin hem çığmas.

Bābürnāme

tarnav - [tarnav] - kazan - isim - arığ, cedvel, şu yolu; oluğ, mīzāb.

tarumağ - [taroumak] - uyğur - lāzım - dara olmağ, daralmağ, tarlığ, tarlığ - darlığ.

eliğ tarlığ - mecāzen - ihtiyāc, yoğsullığ.

tāre, tāreten - [tāré, tārétén] - ‘arabca - isim - kerre, def’a. tarten ba’d āhrī - çoğ kerre, bi’l-defa’āt, mükerreren. Cem’i: tārāt.

teri - [téri] - uyğur - isim - deri.

Tamuğğa kirgen kāfirlerniğ tarisiniğ ғalınlığı kırğ ғarı bolğan...

Mi‘rācnāme

tari, tarik - [tarty, tariq] - uyğur - şıfat - serī‘ çālāk; iyi; güzel; emīn.

Bağınız - tarik.

Tarkin - fi’l-ğāli hemān.

tirik, tiriklik - diri, zinde.

tirikmek - diri ve ģayātta olmağ, yağamağ.

çağatay - teri, terik.

tirilmek, tirimek; tiritmek; tirğözmek.

altay - tiril - titremek, deprenmek, yerinden oynamağ.

tür - [ü] - diri, zinde; serī‘ çālāk.

türü - [ü] - bağınız tür.

yağut - tilin - tilaben - yağamağ, dir olmağ, dirilmek.

tilinter - diriltmek, yaşatmak.

tilli - hayāt, dirilik, dirlik.

ğarb - diri; dirilmek; diriltmek.

tiril - tiril tiril titremek.

çuvaş - çiri - diri.

çiril - dirilmek.

çirit - diriltmek.

tarı - [tary] - uyğur - şıfat - doğru, şehih, mevşūq.

Muni tarı bil! - bunu doğru bil.

tarı - [tary] - kazan - isim darı.

Tarı butkası; tarı carması; tarı pilavı...

Deniz tarısı - bir ot adı.

tārīḥ - [tārīkh] - 'arabca - isim - bir ḥādīşeniñ zamān-i vuḳū'i ve bunu bildiren raqam; devre, zamān; bir ḥādīşeniñ an-i vuḳū'ından i'tibāren ta'ḳīb senesine göre yapılan ḥesāb; tārīḥ-i hicret, tārīḥ-i hicrī; tārīḥ-i milād, tārīḥ-i milādī; tārīḥ-i celilī; tārīḥ-i rümī...

bir ḥādīşeniñ an-i vuḳū'i veyā bir işiñ yapıldığı zamānı bildirmek üzere kullanılan işāre, ki zamāniñ gün, ay ve sene gibi aqsāmını gösterir; tārīḥ ḳomaḳ ve çekmek; tārīḥlemek.

Her 'ālimiñ senīn ve tevārḥı muḥtelif

Her bir zemīnde başḳa ḥesāb üzredir zamān

Żiyā Paşa

ebced ḥesābine göre bir vāḳi'aniñ veyā bir işiñ zamān-i vuḳū'ini bildiren nazm ve neşir veyā bu tarzda söylenmiş bir mısrā' veyā manzūme;

Defter-i dād ü sited nüşḥa-i eş'ār oldı

Sāl tārīḥi ḥesāb etmege kaldı erḳām

Nābī

Tārīḥ Sulṭān Aḥmediḡ cārı zebān lüleden

Ac besmele ile şuyı ḡān aḡmede eyle du‘ā

Seyyid Vehbī

çeşme-i tārīḥi; velādet tārīḥi; vefāt tārīḥi...

eski zamānların şāyān-i istifāde ḡadisāt ve vuḳū‘ātini bildiren.

[95]

Ḥikāyāt ve bunun ‘ilmi yazmak; tārīḥ okumak; tārīḥ dersi; tārīḥ ‘umūmumī; Türk tārīḥi; Rūm tārīḥi...

İntisāb eyleye gör tārīḡe

Ki sezā olmayasın tevbīḡe

Sūnbülzāde Vehbī

Nazm-i ḡudemā ve fen-i tārīḡ

Gūlnaḡl feşāḡata bün ü bīḡ

Ziyā Paşa - Muḡaddime-i Ḥarābāt

Tārīḡ temāşāḡe erbāb-i nazardir

Her şafhası āyīne-i eṡvār-i beşerdir

Mu‘allim Nācī

bir ‘ilmiḡ nazariyātı ḡadīmesi; tārīḡ-i tıbb; tārīḡ-i felsefe, tārīḡ-i edebiyāt; tārīḡ-i nūcūm...

tārīḡden ya‘nī eski devrelere ‘āid ḡadisātından bāḡıḡ olan kitāb; napolyon tārīḡi, deli petro tārīḡi, on dördüncü leo tārīḡi; cengiz ḡān tārīḡi...

tārīḡ olmak - mecāzen tārīḡe intikāl etmek; unutulmak.

tārīhe geçmek - hādīsāt-i tārīheden ma'dūd olmak, tārīhde mezkūr olmak.

tārīh şinās - [bakınız - şinās - fārsī] - tārīhden bilen, tārīh 'alimi.

tarih nevīs - [bakınız nevīs- fārsī] - tārīh yazan. Bakınız müverrih.

tārīh-i ṭabi'ī - mevālīd-i selāsededen ya'nī hayvānāt ile nebātāt ve ma'ādından bahş eden 'ilim.

mākābli'l- tārīh - ezmine kābl't -tārīhiyyeden ve bu zamānlara 'aid āşārdan bahş eden 'ilim.

'ilim-i tārīhi edvār - ezmine ve edvār tarihiyyenin 'ilmi, kronolociya.

tevārih - [te] tārīhin cem'i. bütün ma'nalarında kullanılır.

Tevārih-i cihānin mekteb-i 'ibretinde her bahşi

Fünūn-i hikmetinden mükemmel ders-i 'īrfāndır

Nāmık

müverrih - [muverrih] - fā'il, taf'īl - tārīh yazan, tārīh kitābi te'lif eden; müverrih na'imā müverrih herodot; müverrih ibn-i hālidūn...

bir vaḳ'a ve eser için münazzam tārīh söyleyen, serveri-i müverrih.

cem'i müverrihin.

müverrihin-i qādīme; müverrihīn-i selef; müverrihīn-i 'arab; müverrihīn-i afrinç...

müverrih - [muverrih] - mef'ul, tef'īl - zamān-i vukū'i gösterilmiş; tārīh konulmuş.

müverrihen - hāl - tārīhli olarak, tārīh gösterilmiş olduğu hālde.

tārīhī [tārīhiyye] - şifat - tārīhe ve geçmiş zamāna 'aid ve müte'allik.

hādise-i tārīhiyye; maḥkūmāt-i tārīhiyye; tafşilāt-i tārīhiyye...

te'rih, tārīh - [te] - müte'addī, tef'īl - tārīh kımak, tārīhlemek; nazmen tārīh söylemek.

Cem'i: tevrihāt - [te].

müteverrih - [mutévérrih] - müverrih geçinen, müverrihlik taşlayan.

Tārīḥ ne olduğundan henüz haberdār değil iken müverriḥ geçinen müteverriḥlerin mānend meddāḥān kıışsaları...

Şā'nīzāde - Tārīḥ

tarıḡ, tarıḳ - [taryg, taryk] - çaḡatay - isim - darı.

zarb-i meşel: çimçikdin kırkan tarıḳ igmas.

Tarḡ gibi su bolur telḡ kamlıḳ birle

Tarıḡ tarıḡ ki yığışturdu altunun narenc

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şıḡar

tarıḡ, tarıḳ - [taryk] - uyḡur - isim - infi'āl, darḡınlıḳ, iḡbirār; ḥiddet, öfke.

tarıḳlıḳ - darḡın; ḥiddetli, öfkeli.

çaḡatay - tarıḳmaḳ.

tārīk - [tārīq] - fārsī - zulmet.

Baḳıñız - tār; tire.

Tārīk şevēd⁹⁰ her dū cihān der naḡar-i mā

Ger ḡal'at-i ān bedr-i decā rā neşināsīm

Feyzī Hindī

Çī mīḡüyem⁹¹ çü hest īn sır bārıḳ

Şeb-i rüşen mīyān-i rüz tārīk

Gülşen-i Rāz

Ecsādı yutan o çāh-i tārīk

Bir 'adn olacak...ne fikir-i bārīk

Toḡadīzāde Şekīb Beg

⁹⁰ Bkz. Sözlük bölümü- şuden.

⁹¹ Bkz. Sözlük bölümü- ḡüften.

Şerminden olub helāka nezdīk

‘Ālem nazarında oldu tārīk

Nābī

şeb-i tārīk - karanlık gece.

Bir şeb-i tārīkdır güyā sevdā-i kā’ināt

Tāb-i nūr-i kevkeb iqbāl-i bahtıñ mehtāb

Nef‘ī

çehre-i tārīk - karanlık yüz.

Ağlıyor iken bile bir öyle melek

Gülüyor çehre-i tārīk-i felek

‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beg - İbn-i Musā

tārīk baht - karanlık bahtlı, bedbaht.

tārīkdīl - karanlık gönüllü - kasvet kalb şāḥibi.

[96]

Men bende- i ‘āşīyem rızā-i tū kūcāst?

Tārīk dilem nūr ü şafā-i tū kūcāst?

Mārā tū behişt eger beṭā‘at baḥşī

İn müzd buved⁹² lüṭf ü ‘aṭā-i tū kūcāst?

Ḥayyām

tārīkī - karanlık, zulmet, zūlām.

Odur hiçī mażāi lücce-i surḥ-i meşīyyetde

Bu tārīkī mustakbel kebūd ser-i midyetde

⁹² Bkz. Sözlük bölümü, bûden.

Ṭurur bir kibriyā-i bīnihāyet nūr-i zulmetde

Berāber cümle mevcūdāt eşyā heb 'ibādetde

Buluṭlar, ṭalğalar, yıldızlar eṭrāfımda heb maḥrem

Ağaclar, cūylar, kuşlar, çiçekler dā'imā hürrem

'Abdü'l-ḥaḫ Ḥāmid Beg

tarımak - [tarymak] - Kazan - lāzım - uğramak, duçār ve gīrīftār olmak.

Baḫıñız - uçramak; tuşuḫmak; yuluḫmak.

tāz - [tāz] - fārsī - tahten, tāziden - ḫoşmak - taḫfifī - ḫoşma, sigirtme, şitāb.

ğarb türkçesinde, ekşeriyyā 'ayn-i ma'nāya gelen [tek] kelimesiyle birlikte kullanılır.

Baḫıñız - tek.

tāzende - [ze] - muştakḫ - ḫoşucu, sigirden.

tāzī - av köpegi.

yeketāz - baḫıñız - yeke.

terktāz - baḫıñız - terk.

taz - [taz] - çağatay - isim - fāḫişe.

taz - [taz] - kazan - isim - daz, dazlak, kel.

taza, tāze - [taza, tāzé] - āzerī - fārsī: tāze şıfat - yeñi.

tazalık - yeñilik.

tazalamak - yeñilemek.

tazalanmak - yeñilenmek.

tazadan - yeñiden.

Tazadan düşdi gene başıma sevdā sevdā

'Işḫ odı ḫıldı meni 'āleme rüsvā rüsvā

Niṣāṭ

Çakçakıñ tazadan açıldı keyfi

Dökdirib ṭabl çaldı tār ü defi

Mecīd Ğanīzāde

taza, ṭaza - [taza] - kazan - fārsī: tāze muḥarrefi - şıfat – yenji; yaş, ṭarı; muḥkem, kavī, şağlam.

baķıñız - yañga; naķ.

tazarmak, ṭazarmak - muḥkem ve kavī olmak; yenjilenmek.

tazartmak, ṭazartmak - yenjiletmek.

tazgel - [tazghél] - çağatay - isim - dilsiz, ebkem.

tāze - [tāze] - fārsī - şıfat - yenji, nev; zıddı: köhne.

Üslüb-i tāze; fikr-i tāze; edā-i tāze...

Gül gibi ‘ahdī tāze ğazeller eder mi ṭarḥ

Ol ‘andelīb-i gülşen-i ‘irfān ne demdedir?

Rūḥī

ṭarāveti zā`il olmamuş, ṭarı;

Nevle fayz-i bahārī istemez şimdi isti`dāt

Yanında seniñ ḥārā ile naḥl-i tāze yeksāndir.

Rīyāzī

Tāze gül gibi muṭarrā idi heb

Beden pāki muşaffā idi heb

Hākānī - Hilye

genç, körpe.

Vādī-i işka düşüb tāze civān sevdi meger

Bükdî kıaddın nitekim pîr-i mu‘ammer hâtem

Bâķî

İncinme cevrine daha ol mâh-i tâzedir

Bilmez nevâziş dili bi‘llâhî tâzedir

Bîgânelerle cünbiş ol naħl-i tâzenin

Âha havâle eyler idim âh-i tâzedir

Âgâh

eski ve bayat olmayan;

tâze ekmek; tâze şu, tâze yoğurt...

tâze ħamûr - mayası gelmemiş.

tâze yemiş - tâze meyve.

ba‘zen ter ile ve ter ü tâze tarzında kullanılır, ki pek yeni ve pek tâze demektir.

tâze bahâr - tavşîfî - ilk bahâr. Zıddı; köhne bahâr.

Efsûs ki nâme-i civânî tay şud⁹³

Vîn tâze bahâr-i şâdmânî tay şud

Ân murğ-i tarab ki bûd⁹⁴ şebâb

Feryâd nedânem ki kay âmed⁹⁵ ü kay şud

Ĥayyâm

tâzelik - [li] - tarâvet, ħazâret; genciñ, civânlık, şebâbet; leţâfet, melâhet, güzelliik.

tâzelemek - müte‘addî - yenilemek; tarâvet vermek; mecâzen -

[97]

⁹³ tay şud- (zaman) geçti. Bkz. Sözlük bölümü şuden.

⁹⁴ Bkz. Sözlük bölümü, bûden.

⁹⁵ Bkz. Sözlük bölümü âmeden.

Ƙapanmıř bir başı yeniden açmak.

Yine ey leyli ĥırāmim beni mecnūn etdiŋ

Başından tāzeledin derdimi maġbun etdiŋ

Ĥayretī

tāzleřmek; tāzelenmek - lāzım - tāze ve genc olmak; genclik ‘avdet etmiş gibi olmak; yenilenmek, tecdīd etmek; řarāvet ve ĥazāret kesb etmek.

Emri vech ūzre yer eyler gece gūndūz ĥareket

Deġiřūr tāzelenūr mevsim-i fayz ū bereket

řināsī

Ey muĥabbet, yazılmayan destānıŋ her bahār

Rūĥumuzda tāzelenen berelerde ounur

Dotor ‘Abdullāh Cevdet Beg

tāzī - [tāzī] - fārsī - isim - ‘arab; ‘araba mensūb ve mūte‘allık, ‘arabī.

zebān-i tāzī - ‘arab dili, ‘arabca.

Esb-i tāzī, ‘Arab atı.

bařı lūġatcılar ‘arablara siyāmek oġlı [tāz]e nisbetle bu ta‘bīriŋ veriligini sūyliyorlar. steingass, ‘acemcede - at sūrmek ve ilġar etmek - ma‘nāsına gelen [taĥten] fi‘ilinden alındıġına iĥtimāl veriyor.

Ān řenīdi⁹⁶ ki lāġer-i dānā

Gūft⁹⁷ rūzī be ableh-i ferbih

Esb-i tāzī eger za‘yīf buved⁹⁸

Heminān ez řavīle-i ĥar beh!

⁹⁶ Farsça anlamı: duydun mu. Bkz. Sūzlūk būlūmū řenīden.

⁹⁷ Farsça: dedi. Bkz. Sūzlūk būlūmū, gūften.

⁹⁸ Bkz. Sūzlūk būlūmū, būden.

Sa‘dī

[tahten] - tavşan ve tilgi gibi hayvanları kovalayub tutan uzun bacaklı ve ince av köpeği.

tāzīlamak - tāziya dönmek, za‘yīflamak.

zarb-i meşel: tāzīsız ava çıkan tavşansız ava gelir.

tāzīnın topal olduğu tavşanın kulağına degmiş.

isteksiz ava giden tāzīdan hayır gelmez.

tāzīya tut, tavşana kaç.

Geh şikāra çıkarım dā‘ire-i kūhsāra

Diyelim tāzīya tut, tavşana kaç kaç amma

Vāşif

taziyāne - [taziīāne] - fārsī - isim - kamçı, kırbaç.

Rūy-i tū berķ-i harman-i āsāyiş-i dilest

Zūlf-i tū tāzīyāne-i dilhā-i ğāfilest

Şā‘ib

Bunca emşāri hak ile yeksān

Bunca deryā ü deşti yekser eden

O büyük tāzīyāne-i ezeli

Ki sürer hādīşāt-i akvānī

Ebed ābād inķilābāta

‘Abdü’l-hak Hāmid Beg

tāzīk, tācīk - [tāzīq, tādjīq] - isim - tājik, tācık - bakınız - tāzik.

Tāzik - tācık mürādifidir, ki ‘Arab ve Türkün ğayrīdir ve ‘Arabü’l- aşıl ve ‘acem‘ül- terbiye ma‘nāsına gelür. [Tercüme-i Burhān-i Kāṭı‘]

One not an Arab or Turk; a persian one of Arabian origin brought up in Persia. Steingass. Persion Dictionary.

Evā'il İslāmda Fārsdan 'Araba qarışub ihtidā edinlere yābāncı ma'nāsına təcik ve təcik derler; ta'ribi tazi. Etrāk devletinde tat ve cik ve şart ve lik hükümete qarışamayan 'avām. [Lehçe-i 'Osmānī] təcik - sālīk vezninde təcik muhaffifidir. Bu təcik lügatı aşılarda 'Arab ve Türk tã'ifasının ğayriya denür idi. Sonra evlād-i 'Arab olub 'acem içre neşvünemā bulan şahsa itlāk olundu. [Tercüme-i Burhān-i Kāfi']

Türk ü kürd ü parsīgū ü 'arab

Fehm kerde ān nedāra gūş ü leb

Hodçe cāy-i türk ü təcikest veznin

Fehm kerdest ān nedāra çüb ü seng

Celālū'd-din-i Rūmī

tas - [tas] - āzerī - 'arabca: taş - isim - taş. tās kebābi.

tas - [tas] - kazan - 'arabca - isim - mecāzen - maskārā [mashara].

tas etmek; taslamak - utandırmak; aldatmak; terzīl ve maskārā etmek; oyun kağıtları tertīb etmek.

tas bulmak - maskārā ve rezīl olmak. baqıñız - maskal.

tas - [tas] - ğarb - mütetābi'ātdan: tastamām.

tasak, tasmak - [tasak, tasmak] - uyğur - müte'addī - dışarı götürmek, taşımak; uzaklaşdırmak.

Baqıñız - taş.

tasalamak - [tasalamak] - çağatay - lāzım - sığınmak, ilticā ve deħālet etmek.

tastar, taştar, taştar - [tastar] - kazan - isim - çūvāl bezi.

[98]

tastamal - [tastamal] - kazan - fārsī: destmāl muḥarrefi - el kurulanan bez ve havlı.

Bakınız - sürtgeç, sürtküç; sülgü.

tesek, teşek - [tèseq] - āzerī - t̄asa benzetmek dolayısıyla - isim te'kiye, 'araqçīn.

teski, terski - [tèsqi, tèrsqi] - çağatay - isim tavkāt, şāmār, şaplaq.

teskinmek - [tèskinmek] - uygur - lāzım - yerinden oynamak, kımıldanmak; beliyeye ve tehlikeden kurtulmak.

Acūn teskinürler tirilgü tileb

Ögi köñli bütrü bayatka ulab

ƘudatƘu Bilig⁹⁹

baş teskinmek - başını oynatmak; ḥayāt eṣeri göstermek.

Bu bilig bile öz başıñ teskinür

Bilümas özünñni özünñde yıra

ƘudatƘu Bilig¹⁰⁰

teskindürmek - uyandırtmak.

teskinç - oynayan, muḥarrik; cānlı, diri.

çağatay - tez, tiz; teksinmek; tezlemek.

altay - tes - koşmak; kaçmak.

yaqut - teskiliye - tehlikeden firār etmek.

tesi - ürmek, korkak.

taslanmak - [taslanmak] - kırğız - lāzım - ürmek, korkmak.

tasma(?)¹⁰¹ - [tasma] - çağatay - isim - kayış halka, taşma; gün çīn deri; kolan.

⁹⁹ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 231.

¹⁰⁰ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 341.

¹⁰¹ Hüseyin Kazım Kadri tarafından metinde kullanılmıştır.

tasma, ʃasma, tasme - ğarb rŭmca: δέσμα baĝ; δέσιμον - isim - baʕzen hayvānların boĝazlarına ʃakmak için kayışdan yapılan halka ve baĝ.

Tŭrkĭde tasme - ʃin kayış, ʃerm-i hŭm demektir. [Lehçe-i Tatarĭ]

ʦoĝdıĝımdan beridir ʕařıkım istiqlāle;

Baņa hiç ʃasmalık etmiş deĝil altun lāle

Meħmed ʕĀkif Beg

tasu ʕ [gŭni] - [tasou ʕ] - āzerĭ - ʕarabca - isim muħarremiņ doĝuzuncı gŭni.

onuncı gŭni: ʕařurā gŭni.

tāse, tasā - [tāsè, tasā] - fārsĭ - isim - kayĝu, endŭh, ĝuřřa, keder.

ĝarb tŭrkçesinde [tasa] telāffuz edilir.

O da benim tasamdı! Tasası saņa mı dŭřdi?

tasa ʃekmek; tasalanmak - kayĝulanmak, kederlenmek; acınmak, merħamet etmek.

şerre gŭler ve ĝayıra tařalanŭr...

Mŭnře ʕāt - Ferĭdŭn

Ayrılıb oldıĝı için andandur

Bir taşım var deyŭ etmezdi ĝuřŭr

Sŭnbŭlzāde Vehbĭ - řevķengĭz

tasasını ʃekmek - birinden ĝāl ve derdiyle muştarib olmak.

tasalı - kayĝulu, mŭkedder, muřtaribŭ ʕl-bāl.

tasasız - kayĝusuz, kaydsız ilişiksiz.

tasasızlık - [li] - kayĝusuzluk, vazĭfasizlik, kaydsızlık, ilişkisizlik.

zarb-i meşel:

tasadan oldı kŭse.

tasmanın on beşi.

tasalanma ayucik işte yuvan duruyor.

tasa - [tasa] - çağatay - fārsī - isim - tasa, kaygu, guşsa.

tasalanmak - tasalanmak, kaygulanmak; ürmek, korkmak.

Bakınız - tasalanmak.

tasırtı - [tasyrty] - çağatay - isim - gürültü, patırdı, velvele; nizā', cidāl.

tasırtı etmek.

taş - [tach] - uyğur - isim - taş.

Fīrūze renklik minā taşintin yaratılmış turur...

Mi'rācnāme

taş - [tach] - çağatay - isim - taş.

Ġaraž-i kudret nümālik eyledi fāş

Ve ger ne kadri irdi mi bir dirhem taş

Şūfī Allāhyār

zarb-i meşel - 'akıllu kişi iki mertebede bir taşğa toğunmas.

ağzınğa taş! - diliñ tutulsun!

taşlığ, taşlık - taşlı yer, taşlık, senlāğ.

taşbağa - taşbağa, toşbağa.

taşlamak - taş atmak, taşlamak.

taş, taş - [tach] - kazan - isim - taş.

tegirmen, çakmak, oğ, kırak, belav, kırıc, sürme, kanı, kabir, cehennem..taşı

taş yurt - kārğīr ev.

taş yol - kaldırım.

[99]

taşbağa - taşbağa, tosbağa.

taş burçak - bakınız - burçak.

taş yürek; taş yürekli - mecāzen - merhametsiz.

taş köñül, taş köñüllü - mecāzen - rahim ve şefkatdan 'āri.

taş kapçık - mecāzen - mabhes, zindān.

taştaş - dağ taş - mecāzen - her yer, her taraf.

taşlı - taşlı.

taşlık - taşları çok olan yer, taşlık.

taşlanmak, taşlanmak - taş olmak, taşta dönmek, taħaccür etmek.

taş - [tach] - çağatay - isim - ağırlık ölçüsü.

İki huce ve iki uluğ ilçiga kim Küçüm Hāniñ nūkeri ve Hāsan Çelebī inisi bolğay gümüş taşı bile altun ve altun taşı bile gümüş tartılıb in'ām boldı altun taşı beş yüz mişkaldur kim Kābil taşı bile bir sīr bolğay gümüş taşı iki yüz ellilik mişkaldur kim Kābilniñ yarım sīri bolğay...

Bābürnāme

taş - [tach] - çağatay - isim - taş, dışarı, hārīc.

Žıddı: iç.

İçide tağniñ kan taşıda yüzmiñ belā taşı

Anıñ taş ve içi muṭlaq digay sin iç ve taşımdur

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şıgar

Ki sırr-ı ilāhīni bilmes kişi

Kişi fehmidin taş irür haq işi

Nevā'ī - Vaqfiyye

Handaḳnıñ taşıdın süran salıb bir pāre oḳ oyub yandılar.

al'eniñ ġirdāġirdī handaḳ taş yanı seng rīzeliḳ şāhrāh tüşübdür...

Bābürnāme

İçim fırat belāsında taşım hicr ibtilāsında

Tenim 'ış ızırābında özüm şevḳ ızırārında

Nevā'ī

Şeyḫ reyā'i ra'nālıḳ cilve nümāyī mesi dūr altun bile rūkeş taşı hoş nümāyī ve içi nāhoş...

Nevā'ī - Maḥbübü'l- ulūb

taşı - isim - tış, tışarıkı, ḥāric.

Şerī'at ḥükmindin taşı rıyāzet

İmas ā'at abāḥatdur abāḥat

Şūfī Allāhyār

taşa - kaşġar lehçesi - baıñız - taşaru.

taşaru, taşarı, tişarü - isim - tiş, tişarı. tişara.

Bir iki mertebe taşarıraqdın yine cerlar saldı.

Bābürnāme

āzı gerek ki cāde şer'din adem ıardı maġay ve şırāt-i mustaımdin taşarı barmaġay.

Nevā'ī - Maḥbübü'l- ulūb

taşlıġ, taşluḳ - dış araf, ḥāric.

Zer beft taşluġı altun tokmaları kiş postini bar irkandur

Ebū'l-ġāzī - Şecere-i Türki

taşı - isim - apıkı, ebvāb.

taşlamak - lâzım - taş ya 'nī tışarı çıkarmak; bırakmak, terk etmek.

Çü perhāşıdın haşım boldı nijend

Anga taşladı ile pīçān kemend

Nevā'ī - Sedd-i İskenderī

Buyurdılar kim hücresin bozub tofrağın hānākādın taşkarı taşladılar...

Nevā'ī - Mecālisü'n- Nefā'is

Mundağ vaq'anı hod hūdāyıdın tilay idiler ve tapmay idileri ki Kābilni taşlab Hindistānğa baradurlar...

Qurğanını taşlab kita almadı...

Su yukarı bir nice yol barıb idük kim sunı onıñ qolda taşlab bir özge quruq yolğa girdük...

Bābürnāme

taşmak - lâzım - şular taşmak, feyezān etmek.

taşkun - şıfat - taşkın, aşkın.

taşımak - bir yerden alub dışarı götürüb, taşımak; göç etmek; kaldırmak.

taşık - şıfat - dışarı çıkmış, taşkın.

taşak - isim - dışarı çıkub taşan 'uzv, taşak.

taşmak - lâzım - aşığı darıkmak.

taş, taş - [tach] - kazan - dış, hāric.

Bakıñız - tış.

Žıddı - iç.

taşlamak - müte'addī - dışarı çıkarmak; bertaraf atmak; bırakmak, terk etmek;
mecāzen - қати'-i 'alāқа ve münāsebet etmek; bezmek, uşanmak.

Bakıñız - arğutmak; kaldırmak.

Hātūnuñ balañ aç

Aşarğa bulmağaç

Bugünini körgence

Öyini taşlab kaç!

Tuğay - Kalsuğdan

[100]

taşlatmaq - müte'addī - çıkartmaq; atdırmak; bıraқdırmak; қat'-i münāsebet etdirmek.

taşlaşmaq - müşāreket - қat'-i münāsebet etmek.

taşlaşu - isim - ayrılma, ayrılık, iftirāk.

baқıñız - ayrulu.

taşlanmaq - mechül - қaldırılmaq; bıraқılmaq, terk edilmek, ilğā ve ibtāl edilmek.

taşlandık [dı] - şıfat - bıraқılan ve terk edilen şeyler; қullanılmaya yaramayan şeyler.

taşlandık bala - anası tarafından bıraқılan çocuk.

taş - [tach] - uyğur - isim - dış, dışarı, hāric; uzak, ibrāk; aşırı; taşkın, aşkın.

Er atta öñinrek kişisinde taş

Қатılқу kişiler bolar ay атаş

Қудатқу Bilig¹⁰²

içi taşı biliglig - içi dışı belli.

taş қılmaq - dışarı götürmek, taşımak; uzaklaşdırmak.

köñül taş қılmaq - mecāzen - yüz çevirmek, i'rāz etmek.

¹⁰² Bu beyit Kaçalın'ın hazırlamış olduğı Kutatgu biligte farklı bir versiyonla yer almaktadır. Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 227.

taşartı - dışda olan, dışarı; serbest, hür, āzāde; açıklık, ova.

çağatay - taş, tış, taşkarı, taşka, tışka

taşmak; taşımak; taşlamak; taşık.

Bakınız - 'āşık - Uygur.

yağut - tas - dış.

tasar - dışarı götürmek, taşımak.

tasara - dışarıda.

tas - götürmek, nakletmek; göçmek.

tasagas - alub götürülecek şey, yük; göç.

türkmence - daş - uzak, dışarı.

āzerī - daş; daşımak

ğarb - tış, tışaru; taşımak; taşgın; taşırmak; taşımak.

ķoybal - taskār - dışarıda.

tastirben - atmak.

taş, daş - [tach, dach] - çağatay - edāt-i müşāreket, daş.

Bakınız - daş.

könjültaş - boydaş - emükdaş - imaldaş...

fārsīda da kullanılmışdır: hācetaş; şehirtaş; hayaltaş...

Hācetaşānim amma tişe-et¹⁰³

Meşikāfend¹⁰⁴ şāh rā der bīşe-et

Celālū' d-din-i Rūmī

Men ü tū her dū hācetaşānim

¹⁰³ -et: Farsça ikinci şahus iyelik ekidir.

¹⁰⁴ Bkz. Sözlük bölümü şikāften.

Bende-i bārgāh-i sultānim

Sa'dī

Bā ḥakīm o kıřşahā megūft¹⁰⁵ fāř

Az maķām ü ḥācegān-i şehirtaş

Celālū'd-din-i Rūmī

Nefḥa-i diger resīde āgāh baş

Tā az-īn hem vānümāyı ḥācetař

Tař - ta-i meřnāt-i fevķāniyye ile Çağatay lisānında řehiriñ eṭrāfında derler ve lisān-i Fārs üzre iki kimse bir nesneye mensūb olsa meřelā dintař ve mezḥebtař ve ṭarıķtař ve ḥācetař ve řehirtař derler. Bir dinde ve bir ṭarıķda ve bir efendī ķulı ve bir řehirlū demek olur...

Şerḥ-i Meřnevī - Şarı' Abdullāh Efendī

taş - [tach] - uygur - edāt-i müřāreket: daş.

ataş - addaş

ķoltař - dost.

ķantař - cān yoldaşı.

yoldaş - yol arķadařı.

artaş - emekdaş.

Ülese er atķa ķamuķ bar malıñ

Ataş ķoltař artaş tutunsa ķalın

Ķudatķu Bilig¹⁰⁶

taş - [tach] - türkmence - şifat - uzak, ırak.

¹⁰⁵ Farsça: söyledı. Bkz. Sözlük bölümü, güften.

¹⁰⁶ bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 225.

taş taş - uzak uzak, çok uzak.

taşdın kelib - uzakdan gelmiş.

Bağınız - tav, tavş.

taştak - [tachtak] - çağatay - isim - gevşek yay, kepāze.

taşnu - [tachnou] - çağatay - ayakkağı çıkarılan yer.

taşu - [tachou] - kazan - isim - taşma, feyežān.

şu taşuvı - şuların taşması.

taşumak - müte'addī - bir yerden diğer yere götürmek; taşımak; göç etmek.

taşımak - bağınız - taşumak.

taşıtmaq, taşutmaq - müte'addī - taşıtmaq, nakletdirmek; taşırmaq.

taşışmaq - müşāreket - birlikde taşımak.

taşunmaq - muṭāva'at - taşınmaq, göç etmek.

taşuk - [tachuq] - uygur - şıfat - delik, deşik.

könli taşuk - mecāzen - könli kırık münkesirü'l- hātır, maḥzūn.

[101]

taşırğanmaq - [tachyrganmak] - çağatay - lâzım - hayvān ırnağını aşındurub topallamak.

taşıkmaq - [tavhykmaq] - çağatay - lâzım - yaralanmaq, mecrūh olmak; dökmek, dayak yemek.

taşraymaq - [taşraımak] - kazan - lâzım; isim - kalkmaq; kızlarda eṭvār-i şūhāne.

Bağınız - kalkmaq; kütarülmek.

Taşra itmak - müte'addī - kaldırtmaq, göz fi'ilidir, ki daf'en bir nesneni görüb 'āyet-i ta'accüb kılsa - gözi taşra idi - derler. [Lehçe-i Tatarī]

taşlamak - [taşlamak] - kazan - müte'addī - taşarlamak, yonmaq, kabāsını almak; düzelmek, tesvīye etmek.

tağ - [tag] - çağatay - isim - dağ, taş.

tağda düzde - dağda ovada.

tağ taş - tağ taş, her taraf.

Düşti ğavğa bu toköz gerdün ara

Tağ taş küh ile hāmün ara

Yoruk Dīvāne

tağ, tav, tav - [taği, tav, tav] - kazan - isim - dağ, cebel, küh.

tağar - [tağar] - çağatay - isim - toprak kab, dağar.

tağalak - [tagalak] - āzerī - isim - fırıldak.

Handeñ ğamzesi delmiş dil-i zārī mīyānından

Dolandıqça olur peçīde zülfe tağalaklar tek

Şāhīn

tağan, dağan - [tağan, dagan] - kazan - isim - üç ayak.

Bir ālemdir ki ankar kazan aşub aş peşirüler. Bāzār ve bayram bolası yerlerde balalarını atundırır üçün tağan kurarlar; evvelerde kezalik. Tağan āstı meşhūr teferrücgāh idi...

[Lehçe-i Tatarī]

tağan atunmaq - şallanmaq.

tağay, tağay - [tagai] - çağatay - isim - ananın erkek kardaşı, dayı.

Bağınız - tağay, tağay.

tağmak - [tagmak] - çağatay - müte'addī - ezmek; tuz hāline getirmek.

tağlamak - dağıtmaği perīşān etmek; saçmaq; parçalamak.

tağug - [tagoug] - çağatay - bağınız - tavuğ; tağku.

tağuk - [tagouk] - kazan - isim - tavuk.

tavuk, tavuk, tavuk - da yazılır.

tağı, takı, tağuk - [tagy, taky, tagouk] - kazan - edât - daği, gene, yine.

Bakınız - tağın.

täfte - [täfte] - āzerī - fārsī - isim - ipekli kumāş.

fransızcaya taffetas şeklinde geçmiştir - ince ipek kumāş, bir nevi ince ve seyrek bez.

Gök mähüt arhalık yanı bäfte

Yağası ebrīşim düşi täfte

Mecīd Ğanīzāde

tak, tak - [tak] - ğarb - şıfat - mehcūr - çift zıddı: tek, ferd.

Çift-i kudsī güher faţımadır olsa tüle¹⁰⁷

Cevher-i ferd gibi güher hāşşiyeti tak

Yenışehirli 'Avnī

tak, tek, tikke - [tak, téq, tiqqé] - çağatay - şıfat - tak, tek, ferd; yalnız, tek başına.

tek kişi - bir tek ādam.

tek baraturğandır - yalnız başına gidiyor.

teklik, birlik, infirād, vahdet.

tak, tak - [tak] - kazan - şıfat, tek, ferd. Zıddı: ceb.

tak - [tak] - şıfat - düz, mustevī, musatṭah; geçid.

taka - [taka] - ğarb- isim - ufağ yelken gemisi.

taka, takav - [taka, takav] - çağatay - isim - nāl [na 'l].

takavcı - na 'lbend [na 'l- bend].

¹⁰⁷ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

tağa, tağ - [taka] - çağatay - isim - bağlayacak ve rabt edecek şeyler, toğa; küpe.

tağmak - müte'addī - tağmak, ileşdirmek, bağlamak, rabt etmek; ilişdirüb aşmak; eklemek.

tağışmak - kaşğar - müşāreket, lāzım - tağılmak, katılmak, birleşmek, iştirāk etmek; berāber gitmek, koşulmak; ilişmek, merbūta olmak.

tağınmak - bağıңыз - tağışmak.

tağar, tağar, tağav - [takar, tagar, takav] - çağatay - isim - yorğan; örtü, çul.

[102]

tağta, tağta - [takta] - kazan - isim - tahta.

tağtalatmak - tahta gibi düzlenmek, başılmak.

tağtuk - [taktouk] - çağatay - isim - tırkeş, şadak.

tağtik - ğarb - fransızca: tactique - isim - orduları meydān ħarbinde ta'biye etmek fenni;

Bağıңыз - ta'biye.

bir işde muvaffak olabilmek için kullanılan vesā'it; vesā'it-i muvaffakiyeti her hangi bir tarzda kullanma.

tağır, tağır - [takyr] - kazan - şıfat - düz, hemvār; çıplak, 'uryān; ħālī, 'āri.

tağır baş - açıkbaş.

tağır yol - boş ve ħālī yol...

ağça tağır - paranın yokığından kināye. ğarb: tamtağır.

ağça bağıır, şanarğa tağır!

tağır etmek: tağırlanmak - düz ve hemvār olmak; ħālī ve 'ārī olmak; bitmek, tükenmek.

tağır etmek - düz etdirmek; ħālī ve 'ārī etmek.

tabtağır, tağtağır - yokluk ve çıplaklık ifāde eder: tamtağır.

taķır, taķir, taķrak - [takyr, takrak] - çaġatay - isim - zirā'at edilmeyen yerler, kıır, gun, hālī ve ışsız yerler, çöl; çıplak, 'uryān.

taķır yūzlük - řaķalsız.

taķırlamak - dūzlemek, dūzeltmek.

taķır - [takyr] - ķazan - eřvātdan:

taķır tuķur, řaķır tuķur - itbā' elfāzdan.

taķırdamak; tuķırdamak; taķıldamak, taķıldıřmak...

Baķınız - baķıldıřmak.

taķs - ġarb - fransızca: taxe - isim - baźı mekūlāta ve hıdmetlere hūkūmet řarafındna ta'yīn edilen fiyāt ve ūcret; ba'zı řeylerde alınan resimler.

taķsi - [oto] - fransızca:taxi - auto - taxi muħaffifi - isim taķsimetre ile işlenen otomobil.

taķsimetro - fransızca: taximetre. isim - otomobiliņ ķať etdigi mesāfeyi veyā mūddeti bildiren ālet.

taķķıldamak - [takkyldamak] - āzerī - eřvātdan:

Sen o ķadar hederen pederen danıřdıņ ki indi de ķulaķlarım taķıldıyor...

Mollā Naşred-din'den

taķmak - [takmak] - āzerī - baķınız - taķmak.

taķmak - [takmak] - ķazan - isim - kışa vezinli halk şi'iri.

taķmak - [takmak] - ķazan - mūte'addī - řaķmak, rabť etmek, iliřdirmek, ařmak; baġlamak; řallandırmak, ta'līķ etmek.

Baķınız - bilemek; baġlamak; yalġamak.

taķdırmak - mūte'addī - řaķdırmak.

taġıřmak, taġuřmak - mūřāreket - řaķıřmak.

tağılmak, tağulmak - mechül - taşkılamak; aşılmak; bağlanmak; iltihāk etmek, koşulmak.

tağınmak, tağunmak - muṭāva‘at - taşkınmak; taşkıub taşkışdırmak.

taķu, taşkı - [takou, taky] - uygur - edāt - daķi, yine; daha, artık; ‘ayn-i zamānda, buņunla berāber.

Sana kim aņa bir nefes ettiņ nazār

Buldı ketindin taşkı hem mü‘teber

Maķzen Mīr Hāyder

Taķı munca ‘ināyet bile kerāmet kıldı..

Barçaları maņğa selām kıldırman taşkı selām cevābin berdim..

Mi‘rācnāme

taşkımak - ‘ilāve etmek, üstüne kımak.

taşkıun - muttaşıl, bitişik; daķi, oņunla berāber, me‘a hazā.

tā - edāt - daķi, yine.

toķımak - doķunmak.

toķmak - toķmak, toķmak.

çağatay - dağın; taşkı; dayın; taşkımak; taşkıar, taşkıar, taşkıau; taşkıım, taşkıum; taşkıa, toķa; toķumak; taşkıışmak; taşkıınmak; tayatmak; tayımak; tayak, tayanç; tay; tayatmak.

türkmence - tayu - dayak, deginmek.

ğarb - taşkımak; taşkıınmak; taşkıım; taşkıyak; taşkıyanmak; taşkıyandırmak; daķi; toķumak; toķunmak; toķuma.

altay - taā, daā - daķi, yine.

tağav - na‘l.

yaķut - dağanı - daķi.

tayak - dayak, deginmek.

cuvaş - tuya - deginmek.

köybal - tağarinerben - ta'mîr etmek.

teğanak, tehenek - degenek; direk; dirsek.

taķı, teki - [taky] - çağatay - edât - daħı, yine.

tekrâr, mükerrer, henüz ve hâlâ ma'nalarında kullanılır.

taķı, tuķı; taķı, tuķı - [taky, touky] - kazan - itbâ' elfâzdan: azmaz, yitirmez, az çok; olur olmaz.

[103]

taķım - [takym] - çağatay - isim - taķım.

taķke, taķķiye(?)¹⁰⁸ - [taqqé] - isim başa giyilen; kel başlarını yolmaķ için çām saķızından ve ziftten yapılan ve başı tamāmıyla örten yaķı. [tekke] telaffuz edilir.

z̄arb-i meşel:

teķke düşdi; kel açıldı.

Tâc ve destâr ile tefâħur eden

Başını açmaz keli görünür

Nef'î - Sihâm-i Każâ

teķke kapıdı. Baķınız - külâh.

Ṭalkavuķlar serfirâziyim efendîmiñ yine

Teķķesin kapıdım bugün başımda tâc etsem gerek

Sürürî - Hezliyyât

Teķķeye kaķmaķ nice olur baģında görsen hürşîd

Bir gün anı da felek jāleniñ âhıyla tutar

Hâtem - Na'at

¹⁰⁸ Hüseyin Kazım Kadri tarafından metinde kullanılmıştır.

Tekke albe dar geldi.

Cf. Itailen - tocca, et franais - toquet= calotte, qui deriven t du cymrique- toc = coiffure.

Bedros Efendi Keresteciyn

tk - [tk] - frs - isim - ama ve amanın ol ve dal.

ollar atmad o as-i bbk

Kuni dvrine mnında tk

Snblzde Vehb - evengz

Edb terbiyet ba  dal hkn

O hk ire ars etdiler tkn

eyh'l- Islm Yahya Efend

aatur edilmedike ser-i ek dde-i tk

Olur mu ba -i temennda hoe-i engr

Nb

tek - [tq] - uygr - edt-i tebh: gibi.

yzi adam kii tek...

Bir ba adam ba tek, bir ba arsln ba tek..

Mi' rcnme

Far  fen devleti ol ani

ılmadı mutc seni  tek man

Mazen Mr Hyder

Yamanlı  klıyor gr ata a o ul

Anı  tek bulub gr ata buld ul

Ƙudatƙu Bilig¹⁰⁹

Bu trt eş manga trt tadu tek turur

Tzlse ten  can tiriklik bolur

Ƙudatƙu Bilig¹¹⁰

anıŋ tek, munıŋ tek - onıŋ, bunıŋ gibi.

aĝatay - tik, dek.

zer - tek, tik, teki.

ƙazan - tek, dek.

taŋ - [taŋ] - ĝarb - isim - mehcr - ĝayret, ta'accüb; şek, şübhe.

aĝatay - taŋ.

ƙazan - taŋ, taŋ.

ne taŋ? - ne 'aceb ? ne ĝarb? ne şübhe?

taŋ degil - şübhe yok.

Va'deyi koy ey gönül, gl bu demi ĝoŝ görelim

Dnki geçdi daŋla ĝyb, bes bu dem ĝoŝ dem durur

Nesm

Cf. Grec - θαυμάζειν= s'merveiller; θαμβοςtonnement.

Bedros Efendi Keresteciyn

tak, dak - [taq, dak] - uyĝur - isim - saĝ, niŝne; ıztırb-i ƙalb, daĝ-i dern, elem.

takra, takri, tikra - [taqra, taqri, tiqra] - uyĝur - isim - etraf, evre, muĝit.

takrasıda, tikraside - etrafında.

¹⁰⁹ Bu beyit Kaçalın'ın hazırlamış olduĝu Kutadgu Bilig'te farklı şekilde yer almaktadır. Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 335.

¹¹⁰ Bu beyit Kaçalın'da farklı şekilde yer almaktadır. Bkz. Kaçalın, a.g.e., s.12.

Zahm ve cerāhat bile be dest ü pāy

Haç kişi yok tıkrasinde cüz hudāy

Mi' rācnāme

Yana 'arşnıñ takrası dayatmış tuman çatırlar gördüm...

Mi' rācnāme

tekrilmek - dönmek, devretmek.

tönmek - bağız - tekrilmek.

tekirmen - degirmen.

çağatay - tıgra; tekr, tekir; tekirme; tekirçik; tekirmek; tekrenmek; tegirmen, tekirmen; töge; tökremek; tökermek; tögül, tiverek, töverek; tevrık, törük.

kırğız - tökra - eṭrāfında dönmek, aylanmak.

tökrak, töngarak - teker, tekerlek.

töngerlemek - kendi üzerinde dönmek.

töngül, töngül [ü] - mihver, dingil.

döngelek - muḥīṭ, çevre.

altay - tagerek - tekerlek.

tagilek - küçük tekerlek sekke.

tairmen - degirmen.

tögülün - dā'ire, küre.

[104]

tögülün - eṭrāfında dönmek.

ğarb - teker, tekerlek; tekerleme; tekerlenmek; degerman, degermen, degirmen; dingil; dönmek; devirmek; devrik; devrilmek.

yaqut - tögürük - teker, tekerlek.

tögürüççi - çevre, muhîf.

tögürüi - tekerlenmek, yuvarlanmak.

tögünü - yuvarlanmak.

tönün - dönmek.

tönnür - döndirmek.

çuvaş - tögür- usturlāb. (?)¹¹¹

tögrüt - āyīne.

ğarbī ve vasaṭī āsyānın bir çok yerlerinde bugün yuvarlak āyīne kullanılır - Vambery.

ğarb - çevre; çevirmek; çevrilmek.

çevresini almak.

çevre [mendil, yağlık].

āzerī - çevirmek; çevrük.

çuvaş - siyavr - [si] - çevrilmek, dönmek.

siyaverin - [si] - çevrilmek, dönmek.

teñri, tañri - [tañry] - ğarb - bağıңыз - tañ, tañrı.

takli, tagli - [taqli, taghli] - uyğur - isim - ad, isim; ‘unvān: aytuldi takli.

tekmek - [téqméq] - uyğur - degmek, işābet etmek, doğunmak; ermek, erişmek; degmek, kıymeti olmak; lāyık, münāsib ve muvaffaq olmak; hişşeye işābet etmek, pay düşmek.

Bağıңыз - tekmek.

söz mañğa teker - söz baña düşer.

tegürmek - degdirmek; erişdirmek, ĩşāl etmek; mecāzen - ‘arz ve vefā etmek.

¹¹¹ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

Resulü'llāh 'aleye's- selāmka ta'ziet tekürüb yanıb barurda...

Mi'rācnāme

tak, tek, tekrü, tekürü, edāt: kadar, dek, degin.

Kiyāmetke tekürü bang namāz ittürda...

Mi'rācnāme

tekinmek - ileşmek - tutulmak, merbūṭ olmak; temās ve münāsebetde bulunmak;
bir arada yaşamak.

tekişmek, irmek, erişmek; vuruşmak, müşādeme etmek.

tekiş, tegiş - temās; müşādeme; şavaş, cenk; mecāzen - mahāret, ma'rifet,
ķābiliyyet.

tekişsiz - ķābiliyyetsiz, mahāretsiz.

tegük - dayanılacak şey, 'aşā, dayak; sūtün, dā'ire, direk.

tekilmek - erilen ve erişilebilen yer; elde edilebilen şey, ķābil-i istihsāl ve temellük.

tekinç - ķavī, metin; iyi, işe yarar, fā'idabaḥş; degerli; ciddī.

tekinc, tekince, tekinci - edāt: dek, degin, ca, caķ, degince.

Baķınız - tak.

Bir çatırdın bir çatırķa tekince ellik miñ yıllık yol aradı...

Alarnı kıyāmetķa takince bu yılanlar çıyanlar 'azāb ķılurlar...

Mi'rācnāme

İmdiga tekinci peygamber erdiñ, imdi yığac yonguçi mu bulduñ?

Rabgüzī

tekme, tikme, tegme, temme - degme, degmede, olur olmaz; fazla olarak, bundan
fazla; nev'i, cins; her hangi bir.

tegme türlüğ - nev'i nev'i, dürlü dürlü.

Tekme bir perdeğa yatsam bir firişte kelip elkimni tutub ol perdedin kaçurur erdi.

Mi' rācnāme

Antın utup bir firişte gördüm yetmiş başlık tekme bir başında yetmiş tili bar.

Mi' rācnāme

Bostān içre sīr āşorlar hezār destān

Tekme bir şāḥ birle türlük nağme elvān

Hāce Aḥmed Yesevī

İlig tekme törlük itini bilik

Ḳudatḳu Bilig¹¹²

tekmede - kaçan, ne vaḳit ? her vaḳit, dā'imā; vaḳtā ki, o zamān ki... bundan fazla, buñınla berāber, me'a hazālik; olur olmaz; ğarb - degme, degmede.

Ay ata tekmede kelsenin yırakda olturur erdin

Rabġüzī

Heb, kāffe, bütün. [Rabġüzī]

Tekmesini bir türlük 'uḳūbet birle kınıyor...Rabġüzī

Ḳıymet, deger. [Rabġüzī]

İki altun ḥıştıları ittiler tekmesi yüz batman... Rabġüzī

çağatay - tak, tek, tegrü, tegin, egme; tegdirmek; tekdirmek; tegizmak, tegüzmek

ķazan - teyiş, teyişmek.

ġarb - degmek; degdirmek; dek, degin; degnek; dayak, tayak; dayanak...

[105]

yaḳut - teyi, teyabin - degmek, ermek; erişmek, yetişmek.

¹¹² Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 40.

tear - erişdirmek, iřāl etmek.

tegiş; tiskebin - kalın ve sert bir şeyle vurmağ.

teksis - teřādũf etmek, rāst gelmek.

çuvaş - tebu - iřābet etmek, rāst gelmek; erişmek, vāřıl olmak.

tok [o] - doğunmağ; degmek, iřābet etmek; vurmağ, dũkmek.

togun - doğunmağ, rāst gelmek.

tegũl - [téghul] - uyđur - edāt nefĩ - degil, yok.

Ma'nāsı yok lāfını koy ey fuzũl

Rağşka řāyeste tegũl bĩ' uřũl

Mağzen Mĩr Hāyder

çağatay - tũgũl, digũl.

āzerĩ - degil, digũl, digũ.

kazan - tũgel, tũgũl.

teki - [teqi, teghi] - uyđur - edāt-i intihā, dek, degin.

toğardın batarđa teki - řarđdan đarba degin.

tal - [tal] - çağatay - isim - sũgũt ağacı; dal; sāde, dũz, dal; çıplak, āri.

tal kılıc - dal kılıc.

Tağ içre āceb řāhdur ol řĩfte hāl

Kim tapsa bulağı suyu andağ ki zũlāl

Bařı uza ęetr-i selťanat bir yangi tal

Su iğgeli cām āyıř bir eski sufāl

Nevā'ĩ

Balığlarını butaretti girdāb-i bĩm

Anıñ dek ki yafraqını nesīm

Nevā'ī - Sedd-i İskenderī

Köñlüm hemīşe tal gibi titresani tañ

Kim va' deñiz meniñ birle hilāfdur

Luṭfī

Talğa hazān nav ki perrān bulub

Cismi da her yafraqı peykān bulub

Nevā'ī - Ḥayretü'l Ebrār

tala - [tala] - çağatay - sıfat - yalnız, münferid, tenhā.

tala - [tala] - çağatay - bağıız - dala.

tala, tela - [tala] - çağatay - isim - çayır, yeşillik; uzakdan görünen yerler ve ovalar.

Bağıız - üleng; dala.

Ḥātırlarını bahār faşıda keşt aladur

Göz nūrını renk-i lāle deşt aladur

Hoş ol ki talalarğa yürüb seyir etse

Bu faşıda kim lüṭf ü dilkeş taladur

Bābürnāme

talac, telac - [taladj] - çağatay - sıfat - egri güzel, şaşı.

Nergis öz göz dek imas ey bāğbān bağ gözün aç

Ne içün kim bu biri kıymac erür ol biri talac

Nevā'ī

talar - [talar] - çağatay - isim - yatağ.

talaş, telāş - [tālāch, telāch] - fārsī ve ğarb - isim - 'acele, isti'cāl, tehālük; ıztırāb; endīşe.

telāşa gelmek - 'aceleden vakit bulamamak.

telāşlı - 'acele ile - tehlike; 'acül, 'aceleci, mütehālik.

telaşsız - sükūnetle, ağır te'ennī ile, sākin, müte'ennī.

talaz, ʔalaz - [talaz, ʔalaz] - ğarb - isim - rümca: θάλασσα - deniz: mecāzen - dalğa, dalĝe, mevce; dalĝalatma, temevvüc, ʔalazlatma.

Bakınız - Çaĝatay - talay.

ʔalazlar ğulū eyler ejder gibi

Gelür saņa coşlu leşker gibi

talazlatmak - lāzım - dalĝalatmak, temevvüc etmek.

talaşa - [talacha] - āzerī - fārsī: terāşe muħarrefi - isim - talaş; yonĝa.

talaşmak - [talachmak] - uygur - müşāreket - dalaşmak, boĝuşmak; cenk etmek.

talaşukçı - dalaşman, ĝavĝacı. cenkçū, muħārib.

Kinga ki himmet nazarı tüş bulur

Kökni talaşukçı uçar kuş bulur

Maħzen Mīr Hāyder

çaĝatay - talaş; talaşmak.

ĝarb - ʔalamak; ʔalaşmak; ʔalaşman.

āzerī - dalamak; dalaşmak; dalatmak; dalaş.

ķazan - talaş; talaşmak; talatmak.

talaĝ - talak - [talag, talak] - çaĝatay - isim - dalak.

Talaĝ belĝam evi irür

Ebü'l-ĝāzī - Şecere-i Türķī

[106]

talağ, talak - [talagi talak] - çağatay - isim - hoğend ta'bīri - yağma, talan, çapāval, gāret.

kız talağı - evinden kaçırılan kız; esir, cāriye, talak.

talamak - müte'addī - dalamak, çapmak - gāret etmek; şoymak, çıplak etmek; köpek ışırmak, dalamak.

İşleri talay alğannı talamak...

Nevā'ī - Maḥbūbü'l- Kūlūb

Fetretga bizga ta'alluğ ilni ve ḥāce қази ve müte'alliklerni tutқан ve talқан bular idiler...

Bābürnāme

talan; alan talan - terkīb - alan talan, alt üst, zir ü zeber.

alan talan buğandur!

talan salmak - aқın ve çapāval etmek.

talan talқан - çapāval, talan; çapāvalda aşırılan şeyler.

talay, talağan, talğa, talқа - baқınız - talan, talқан, taғnı talқан etdim!

Tutub çöldü¹¹³ alıb yarmakğa kalkan

Degil kim eylemişdir taғnı talқан

Nevā'ī - Ferhād ü Şīrīn

talak, talak - [talak] - kazan - isim - dalak.

talak āvrüy - dalak ḥastalığı.

talak şişü - dalak şişme.

talamak, talamak - [talamak] - kazan - müte'addī; lāzım - yağma ve gāret etmek; köpek ışırmak, dalamak; güzellik etmek.

¹¹³ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

Sin bularını öz güçin birley tapdın it eli¹¹⁴

Allāh it¹¹⁵ halk ularğa dib sini halk itmedi

Necīb Dūmāvī

talav, ular - yağma, ğāret, ularāval.

talavçı - yağmager, haramī, ularāvalcı.

talatmaq - dalatmaq.

talaşmaq - müşāreket - dalaşmaq, boğuşmaq, münāza'a ve mücādele etmek; bağırmak.

Bağırız - kışkırmak.

talatmaq - mechül - şoyulmaq, uğurlanmaq.

talaş - isim - münāza'a, mücādele; gürültü, patırdı.

Bağırız - kışkırmak.

uruş talaş - itbā' elfāzdan - bağırub çağırma, gürültü, patırdı; münāza'a ve cidāl.

tālān - [tālān] - fārsī - isim - yağma, tārāc, ularāval, ğāret.

tālānger - şıfat - ularāvalcı, ğāretger.

talān - [talān] - āzerī - isim - ularāval, aqın, yağma.

talamaq - müte'addī - ularmaq, ularāval etmek.

talay - [talaī] - ularatay - şıfat - çok, ziyāde, vāfir.

Bağırız - dalim, delim.

talay, dalay - [talaī, dalaī] - ularatay - moğolca - isim - deniz; büyük göl.

aqan qanı talay boldı!

¹¹⁴ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

¹¹⁵ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

tabınmaḡ, talpınmaḡ - [tabynmak, talpynmak] - çaġatay - lāzım; mūte‘addī - zorlanmaḡ; muḡtarıb olmaḡ, Őıķılmaḡ; kızmaḡ, ḡıddetlenmek; hucūm etmek, Őaldırmaḡ; alub gōtürmek, ġaḡab etmek.

Nefes emride her niçe ki talbınġaysın

Kop gere bütün līk tilesin sınġaysın

Nevā’ī

Girse ol ġül-i ḡarmani aġyār ile ġülzār ara

Min hamana talpınurmin ḡarman etgan ḡār ara

Nevā’ī

Talpınurmen eşk ara her dem ki tıŐlar la‘lını

Kim tengizga tūŐse cān ve hemidin eyler ıztırāb

Nevā’ī

talaŐmaḡ - lāzım - zorlamaḡ, uġraŐmaḡ; dalaŐmaḡ, boġuŐmaḡ; doguŐmak, nizā‘ ve cidāl etmek.

Anda ki ġāzi Şeh-i ferḡunde

Tāc alayın dib talaŐur erdi taḡt

Nevā’ī - ḡayretü’l- Ebrār

talaŐ - isim - zorlanma, uġraŐma, se‘i, verziŐ, talaŐ; mūnāza‘a, cidāl; doguŐ, muḡārebe.

Bezimde da‘vāları ḡatemlik ve razimde talaŐları rüstemlik...

Nevā’ī - Maḡbūbü’l- Ḳulūb

daniŐıklı doguŐ ma‘nāsında ḡullanılır:

Ḳızlar bile oynayu talaşa

Ḳavī saġmaġın etgeli temāŐā

Nevā’ī - Mecnūn ü Leylī

talpınmak - [talpynmak] - kazan - lāzım - muḫtarib olmak; vecde gelmek, heyecān etmek.

Bir vaḫte nazlanub hem talpınub torĝan idi

Şimdi ḫisslerin cū bub ḫissiz bulub ḫalkān bugün

Meḫmed ‘Ārif Şerīfī

tālid - [tālid] - ‘arabca - isim - bir yerde bulunan ve verāse intikāl eden ḫöleler v eşyā ve mevāşı.

[107]

Emīr Güne Ḥān cem‘ etdiği ḫaraf ve tālid bit‘t- tamām dāḫil ḫazine- i ‘āmire olub...

Na‘imā - Tārīḫ

talĝa, talĝak, talĝak - [talga, talgak] - çaĝatay - isim - dalĝa, ḫalaz, mevc; şuyun coş ve ḫurūşı.

Kitablerde bitib turlar kim ĝaznīda bir çeşme bardur kim eger necāset ve ḫāzūrātı bu çeşmege salsalar uşal zamān talĝan ve ḫūfān ve yaĝın ve çapḫun bulur...

Bābürnāme

tallamak, talĝamak - lāzım - dalĝalanmak, ḫalazlanmak.

talĝıtmak, talıḫmak - teheyüç etmek.

könül talĝıtmak - ıztırāb ve heyecān vermek.

altay - talĝu, dalĝa, ḫalaz.

tulḫulan - dalĝalanmak.

talbanda - dalĝalanmak.

yaḫut - dulĝı - dalĝalanmak.

dulĝun - dalĝa.

ḫoybal - talheĝ - dalĝa.

talğamak - [talgamak] - çağatay - müte'addī - ayırmak, arasını açmak; parçalamak, dağıtmak.

talğan, talқан - [talgan, talkan] - çağatay - isim - âteşde kavurulan taze buğday; ğarb - kavut, kavurmac, fırın, otuma, kavuruq.

fārsī - peşhord.

un aşı - omaç.

talğamak, talıqmaq - [talkamak, talykmaq] - çağatay - lâzım - zorlamak, uğraşmak; yorulmak, kuvvetden düşmek; hastalanmak.

Yigirmi beş yigirmi altı katla peyāpey yügüندی ve bardı ve keldi talıqıb tamām yıkılayazdı...

Fermān boldı kim talıqқанlarını yığıb atlarını suğarıb tindirüb ıztırāb kılmay kilgaylar...

Özengü sigıca kob bata bata boş at hem on on beş kademce yol yürüb talıqur idi...

Bābürnāme

talıq, talқан - şıfat - yorgun, dermānde; za'yīf, düşkün.

altay - tal - yorulmaq.

taldır - yormak.

talmaq - lâzım - derine gitmek, dalmak; efkāra varmaq, dalub gitmek; kendinden geçmek;

yorgun veyā hasta olmak.

Baқınız - talқamak, talıqmaq.

āzerī - dal, dalmak, daldalamak.

Қил özlük deşтини ғay etse maқşadda āsāyişni tinse ҳarem içre bieiābān қағи' da talğan.

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şığar

Fenā yolıda Nevā'īga yolmadıñ hemrā

Bu deşt pūyesidin zāhid meger taldıñ

Nevā'ī- Ğarā'ibü'ş- Şıǵar

talıq; talqan - şıfat - dalgın, mustaǵraq.

talǵıç, talǵuçı- dalgıç.

talqan, talqan - [talkan] - qazan - isim - undan bulǵatub peşerüler bir aşdır. [lehçe-i tatarı]

talqanlıq - [li] - talqan içün hāzırlanan un.

talqanmaq - [talkanmaq] - qaǵatay - müte'addī - yaqmaq, āteş vermek; tahrib etmek.

talqı - [talky] - qazan- isim - keten ve kendir taranılan tarak.

talqımaq - müte'addī - talqı ile keten ve kendir şaplarını tarıyub ipeklerini ayırmaq.

talqınmaq - lāzım - eskiyüb ipekleri meydāna çıqmaq.

talqış - [kı] - talqı ile taranılan ketenden ve kendirden çıqan şeyler.

talqış - keten helvāsı.

talku - [talghu] - qaǵatay - isim - atmaca.

talyum - ğarb - fransızca: thallium - isim - bir nev'i beyāz ma'den.

telmurmek - [télmurméq] - uyǵur - lāzım - ye's ve hasretle baqmaq.

talvar - [talvar] - āzerī - çardağı gölgelik, sāye.

tāle - [tāle] - qaǵatay - isim - sivri ve batıcı şeyler; qamış yoǵası; oq ağacı.

tāle tāle - parça parça.

Besi müştākıñıñ olduq der ara geç keldıñ ey muṭrib

Ki sāznıñ tokıdın bizge yangı ay boldı her tāle

Nevā'ī - Bedāyi'ü'l- Vasat

talı, talu - [taly, talou] - uyğur - [ṭālī´ muḥarrefi?] - şıfat - ay, güzel.

Bu yanlıg begi bolsa erdem tolu

Veziri negü tek kerek ay talu

ḲudatḲu Bilig¹¹⁶

[108]

Olarda bolur bu acun ārzūsu

Bodun körki üdrüm talu katkusi

ḲudatḲu Bilig¹¹⁷

talulamak - lāzım - iyi olmak; mes´ūd ve baḥtiyār olmak.

talım - [talym] - uyğur - şıfat - çok, ziyāde; büyük.

Yetürse, içürse ketürse ketim

At üstem kız oqlan bu yürse talım¹¹⁸

ḲudatḲu Bilig

talulamak; talımlamak - lāzım - çoklamak, artmak; zengin olmak.

çağatay - talay; talım, delim; tala.

yaḳut - tala - büyük şu, nehir; dalğa.

talğat, talciye - yayılmak; genişlemek.

altay - talay - yayık ve yaygın şu, engin.

tala - ova, yazı; ülke, memleket.

talın - [talyn] - çağatay - isim - köpek şulaması.

Barı ağızda tilbe it dek talın

¹¹⁶ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 120.

¹¹⁷ Bu beyit Kaçalın'ın hazırlamış olduğu Kutatgu Bilig'te farklı şekilde okunmuştur. Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 231.

¹¹⁸ Kaçalın 'telim' şeklinde okumuştur. Bkz. Kaçalın a.g.e., s. 125.

‘Adedde velī tugidin alın

Nevā’ī - Sedd-i İskenderī

tam, tım - [tam, tym] - aatay - isim - dam; bir oturlu bina.

zarb-i meel: tamnı ulaı bar.

Yaındın anı tamı nem grmegen

aın Şu‘le tamıa yetkrmegen

Nevā’ī - Sedd-i İskenderī

Tama ve yıaa uşbu telaŐları oyub zorlab yııtur...

Bābrnāme

Tam evi - zeri damlı ve oturtulu ev.

Mehlāhīl Bābil iklimde bir Şehir saldı atı atnı sus oydu ve tam evileri saldı...

Eb’l-āzī - Şecere-i Trkī

tama - isim - azın damı ve avanı, dama.

tam - [tam] - aatay - isim - damla, atre.

tamma, tamlama, tıma - lāzım - damla damla dŐmek, damlama.

Namedin tti dam tapar erdi

Bādedin ya hem tamar erdi

¹¹⁹

‘Āceb glrīz līk ılmıŐ sin izhār

Ki tıındın tamar bir laza anım

Mnis

tamı - Şıfat - damla damla ib adan.

¹¹⁹ Hseyin Kazım Kadri tarafından eser ierisinde verilen alıntıların kaynaklarının bilinmediini belirtmek iin kullanılmıştır.

tamçı bulak - şuyı damla damla akan menba'.

tamızmağ, tamızdırmağ - müte'addī - damla damla ağıtmağ, damıtmağ.

Maraž keşretinden müşfikları ağızlarığa su tamızlayıb...

Nevā'ī - Maḥbūbū'l Kūlūb

Yatıb men yüz tuban ısığda susab

Kişi yokdur tamızğay kaṭre āb

Şūfī Allāhyār

Şūḥniḡ ruḡ'ası da pinhānī

Tamızıb eşkin bağır kanı

Nevā'ī - Seb'a-i Seyyāre

Dedi gözüm kıcışur aytım ki bāde tamız

Dedi ḥācet aḡa bāde mest irürü ansız

Nevā'ī - Ġarā'ibü'ş- Şıḡar

tamşımak, tamışmak - müte'addī - damla damla içmek; ṭatmak, ṭadına bakmak.

Şerābi ḡadeḡden tez içüb lezzetinden ez'ān edinmekle geç içmegedirler.

El-lügātü'n- Nevā'iyye

tamışmak ki ḡāyet zevḡinden şerābni bāt içmas ve lezzetin tapa tapa azar azar
içer bu ḡarīb edāsı da terkı da bir maṭla' bar kim;

Sākī çü içüb maḡga tutur ḡuş

Tamşı tamşı anı kılay nūş

Nevā'ī - Muḡāketü'l- Lüḡateyn

tamşı, tamcı - isim - damla, kaṭre.

Tamcı dek eşkim imas köñlüm öti def'i için

Ki beden külbesini kılgay vīrān tamdur

Nevā'ī

tamaḥsa - [tamakhsa] - çağatay - isim - buyunduruḫ çivisi, zelveh.

temaşa - [tamacha] - āzerī - 'arabca - temāṣā muḥarrefi. temāṣā kabaḫ - süs kabağı.

tamak - [tamak] - kazan - isim - damak; boğaz; mecāzen - qarın; ğidā, azıḫ.

tamak bakāsi - bir ḥastalık adı.

tamak toydırmaq - qarın doyurmaq.

tamağı tok, köñüli şād bolsun!

tamak toydırılıḫ aḫça taba almağan!

[109]

tamaḫsu - çok yiyen, ekül.

Baḫıñız - aşamsak.

tamaklık - [li] - yiyecek, ğidā, rızık; ma'īšet.

Baḫıñız - aşarlık.

taman, ṭaman - [taman] - kazan- 'arabca: tamām muḥarrefi - uyğun, muvāfiḫ.

tamanlatmaq - lāzım - tamām olmaq, uyğun gelmek.

tamçı, ṭamçı - [tamtchy] - kazan - isim, damla, ḫatre.

tamçı tamçı - damla damla, ḫatre ḫatre.

tammaḫ, tamçılanmaq - lāzım - damlamak, damla damla düşmek, ṭaḫaṭar etmek.

Baḫıñız - şarkmserak.

Tamuzmaq, tamdırmak; tamçılandırmak - damlatmaq.

Tamçı tamçı ṭamdı bizniñ üstümüzge miñ belā

Şanki şoḫar şu ğamşından gör mi göz yumğan ḫayāt

Vāḫıf el-Celālī

tamzık, tamuzık, ʔamuzık - [tamzyk, tamouzyk] - ʔazan - isim - āteş alışdırub ʔutuşduran şey, ʔirā.

tamġa, tamġa - [tamġa] - ʔazan - isim - baġırız - ʔamġa.

tamġa, temġa - [tamġa] - ʔaġatay - isim - nişān, ‘alāmet; ʔamġa, damġa; vergi.

Fermāniġ başlarına ʔullanılan ‘alāmet ki yazıldıġı mŭrekkebiġ rengine gŭre [altun tamġa, al tamġa, ʔara ʔamġa] denilirdi.

‘İşvegerler daġından cān perdesin gŭre āh kim

Bu ġarīr eskirdi zālim şāhlar tamġasından

Nevā’ī

Kābilniġ ġāşılı kim bar tamġadındur...

Fermān şādır şud¹²⁰ ki der ġiġ şehir ve beled ve gŭzer ve memer ve beder tamġa negīrend¹²¹ ...

Bābürnāme

Tŭrkistānda şŭr-i aġkām ve manāşīr ŭzerine şebt olunan mŭhr ve nişān-i selāţīna al tamġa iţlāġ edilir.

[Tercŭme-i Burhān-i ʔāţī’]

ġŭn-i bed ġahān o al est ber ġŭkŭm-i acel

Ānġinān ġŭkm-i al tamġa ber netābed peş ez īn

Selmān Savcı

Al tamġan şeklinde yazılmışdır:

Çu ġŭkm-i ‘işġ bāşed¹²² ‘āşıġān rā dāden-i cānī

Zi şāh ġasan zŭlf āverde¹²³ ġaţţı al tamġanī

¹²⁰ Bkz. Sŭzlŭk bŭlŭmŭ şuden.

¹²¹ Farsġa anlamı: almasın. Bkz. Sŭzlŭk bŭlŭmŭ ġiriften.

¹²² Aşġ ġŭkmŭdŭr. Bāşed iġin bakınız sŭzlŭk bŭlŭmŭ, buden.

¹²³ Farsġa: ġetirmiş. Bkz. Sŭzlŭk bŭlŭmŭ, Āverden.

Ebū'l- Me'ānī

Quant à l'étymologie de [tamġa], M. Le Prof. Vambéry, s'appuyant sur la forme ouïghour [tamġa] (tamlā) = goutte, cachet, donne dans son dictionnaire étymologique, l'explication suivante: "Autrefois, pour la confirmation ou la signature d'un contrat bilatéral ou d'un acte officiel, on y laissait tomber quelques gouttes de sang. Celles-ci furent, plus tard, remplacées par la couleur rouge [al tamġa]."

Il est vrai que (ou [tam]), première syllabe du mot [tamġa] porte le sens de "goutte, d'où [tammaġ], [tamlamaġ]=dégoutter, tomber goutte à goutte et [tamızmaġ]=égoutter. En général, c'est la forme [tamlā] ou [tamla] qui se présente avec le sens de "goutte,, dans la plupart des dialectes. Les Russes se servent aussi le mot [tamġa](= sceau, cachet).

Bedros Efendi Keresteciyān

tamġa - [tamka] - uygur - isim - damla, kaçre; tamġa, damġa, mühr; nişān, 'alāmet. tamġamak; tamġalamak - müte'addī - damlatmak; damġa ve nişān urmak, damlamak.

tammak - damlamak.

Anıġ tamġan ħanatları suydın her bir tamġan bir firişteyi tangrı te'ālā ħudreti birle yaratur...

tamuşmak - lāzım - damlamak, damla damla düşmek.

ħan tamuşmak - ħan damalmak.

tamar - isim - damar.

çaġatay - tam, tim; tammak, timmak, tamlamak, tamışmak; tamġa.

ķırġız - tamşı - damla damla.

ġarb - tamla; tamlamak; tamlatmak.

tamġa; tamġa; tamġalamak.

yağut - tammuk - damla.

tammale - damlamsk.

ķoybal - tamme - menba' peykār.

tamdalerben - aķıtmaķ, cereyān etmek.

çuvaş - tamġa - damġa.

tumla - damlamak; aķıtmaķ.

tumlaķ - damla, ķatre.

tamur - [tamour] - çaġatay - isim - damar; damar gibi uzanub yayılan ve teşe'ub eden Şeyler, kōk.

żarb-i meşel:

ķan alacaķ tamurnı bilür.

aķacaķ ķan tamurda turmas.

[110]

Eger ol zāni birle zāniyenin bir tamurındaġı ol yılan ve ıyan zaħmıdın aıġ zehrini eger yetti ķat yir ħalkıġa ulaştırur bolsalar bar aları helāk bolġaylar...

Mi' rācnāme

tamursalmaķ - kōk Őalmaķ.

tamur, çamur - [tamour] - ķazan - isim - damar; kōk gibi uzanan ince Şeyler; 'ırķ, neseb; aşıl, esās.

aġac tamurı; yūrek tamurı.

tamur tebū, tamur tıbevi - żarabān-i nabż.

tamur tebmek - mecāzen - ārzū etmek.

tamur caymaķ - kōk Őalmaķ.

tamurını ķurutmaķ - mecāzen - bir Şeyi esāsından maħv etmek.

ğarb - damarını kurutmaq - cānından uşandırmak, bīzār etmek, kanını iligini kurutmaq.

tamurlanmaq - köklenmek; te' sis etmek, yerleşmek.

tamurlı - damarlı.

tamurlıq - damarı çık olan 'uzuv.

tamuğ, tamuq, tamu - [tamoug, tamouk, tamou] - uygur - isim - tamu, temu, cehennem.

Tangı te'ālā kıyāmet günü mani ötıka koydıрмаğay...

Ƙıyāmet günü bu ot tengizini tamuqka salgaylar tağı tamuq ilini bu öt bile ğazab kılgaylar...

Mi'rācnāme

altay - tem - şıķı; keşif; sessiz, sākın.

temi - sākın olmak.

salķın temi berdi - rüzgār sükūnet boldı.

çuvaş - tamıq - tamu, cehennem; yerin dibi.

timar - kök; damar.

tamuq, tamuq - [tamoug, tamouk] - çağatay - isim - tamu, cehennem, derin ve karanlık yer ve çukur.

Baħıl behiştğa girmes egerçe seyyid kıreyşī bolsun; saħī tamuğğa barmas egerçe bende-i hebeşi bolsun...

Nevā'ī - Maħbūbü'l- Ƙulūb

Egerçe çendi kebāir kılsa bīħad

Tamuğda kalmas imanlığ mu'ebbed

Şūfī Allāhyār

Tamuğnı ravza sağığaylar ehl-i haşr ol gün

Ki tilbe könlüm otın āşikāre kılğaylar

Nevā'ī

Cf. Snascrit- tamas= [zulmet; karanlık] lithaunien tams; assyrien - damu; zend - temanh; Pehlèvi - tam; anglas - dim; sanscrit- tamā; tami = id.

Bedros Efendi Keresteciyān

tamuğ, temuğ - [tamoug] - kazan - isim - tamu, cehennem, tamu, tamuğ; tamuğ - bakımız - tamuğ.

tamuğlık - şıfat - cehennemlik, cehenneme lâyık; günāhkār.

Dedim; siz tenriden korkuñ, yavuzlarğa tamuğ atlı

Yiri bar; ezgü kullarğa cemañı bar şuyı tatlı

‘Ārif ‘Aynü’l-leyn Çıkalı

tan - [tan] - çağatay - mef‘ül ‘anh edâtı: dan.

Bakımız - din, tin.

Uluğ Hān dedem Taşkendtan çıkıñ üç dört ferseng yol peşvāz kelib...

Bābürnāme

tana - [tana] - çağatay-isim - inek yavrusı, dana.

tana, țana - [tana] - kazan - isim - dana.

Bakımız - buzağı.

tanbul, tenbul - [tènboul] - çağatay - fārsī - isim - hindistāna mañşūş bir ağac yaprağ, bān, banbul otı.

Ṭāslar sāz ettib idi mañbūl

Niçe de enbehe niçe de tenbul

Nevā'ī - Seb‘a-i Seyyāre

Cest le sanscrit - tāmbūla, qui a donnè naissanse au mot persan

Bedros Efendi Keresteciyān

tantal - ğarb- fransızca: [tantale] - isim - tashin edildiği zamān siyāh ve parlak bir tuz hālinde bulunan bir nev' i ma' den.

tandır - [tandyr] - ğarb - isim - ' arabca: tennūr muħarrefi - yuvarlak Őeklinde toprakdan yapılan fırın.

eski zamānlarda, üzerine yorđan tarzında pamuklu bir Şey örtüb altına toprak kab içinde āteŐ konılır ayaklı maŐa, ki kış mevsiminde ıŐınmak iĕin kullanılırdı.

tandır kebābı - mürekkebi isim - kapalı yerde yakılan āteŐte pişirilen et.

tandırnāme - kış günlerinde tandır başında söylenmek münāsebetiyle - mecāzen - maŐal, efsāne, boş ve aŐılsız hikāyeler.

tansalmak, tavsalmak - [tansalmak, tavsalmak] - ĕađatay - lāzım - Őavuđını ĕađ geçmek, Őavsamak; sukūt ve inhiĕāt etmek; dūŐmek, tedennī etmek; nihāyet bulmak.

[111]

tansuk, tensuk, tansuk - [tansouk] - kazan - fārsī: tensūh muħarrefi - isim - nādīr bulunur kıymetli ve güzel Őey: ' arabca tensuk; nādiren vuĕū' bulan hādise; hayreti müvcib vaĕ' a.

Baĕııız - ' arabca - ' abĕarī.

Baĕııız - ğarb - tak, Őak; kazan - taı, Őaı.

Baĕııız - kazan - kızik.

tansuklamak - müte' addī - göreceği gelmek, özlemek.

tansuklatmak - müte' addī - özletmek.

tansuklaşmak - müŐāreket - birbirlerine göreceği gelmek.

Seniı oy balĕıııday

Bu girigen ĕarĕıııday

Kemirüb eski ipi

Aşısın tansuğday

Tuğay - Ƙalsuğdan Tercüme

tanğ, tañ - [tang, tañ] - uyğur - isim - zamān - tañ, tañ, fecir, şubh; aydınlıq; ‘ale‘ş-şabāh, irkinden.

Bizni aşuğturdı ki hem der zamān

Tanıñ başıda küçüksiz tuz kārwan

Mağzen Mīr Hāyder

tanga - şabāhdan, erken

tangalamak - lāzım - şabāhı bulmak, şabāhlamak; şabāha kadar uyumamak.

gözün yumduñ erse özüm tangladım.

tangmak - lāzım - şaşırub kalkmak, duçār-i hayret olmak.

tangsuğ, tañsuğ - isim - ‘aceb, ğarīb; mu‘cize; kerāmet; göz kamaşdıran şey.

Tümen tü ağılar acun tangsuğı

Olarda bolur biliglig ağı

Ƙudatqu Bilig¹²⁴

tengri - ‘ālim - tañrı, tañrı, allāh. [tangda ya‘nī gökde olan]

Antın özge tangrı yoğturur...

Mi‘rācnāme

Uçub gökka örleb ağıtuğun

Tilek birge tengrı negü Ƙolduğun

Ƙudatqu Bilig¹²⁵

tengrilik - şıfat - allāhlıq; muttağī, allāhdan Ƙorğan.

¹²⁴ Bkz. Ƙaçalın, a.g.e., s. 231.

¹²⁵ Bkz. Ƙaçalın, a.g.e., s. 313.

köni bardı ҡeldi neçe egrilik

Ҡанı ҡалмаdı bir киши тенгрilik

Ҡудатқу Bilig¹²⁶

tungmak; tingmak, tımak - lâzım - aydınlık, ışımaq.

çaғатay - таң. таң atmaq; таңсуқ, тansuқ; таңғызғамaq; тansuқlamaq; таңғrı, тенғrı, tingri: туң, туңluk, tunluk.

ғarb - таң, таң atmaq; dinlik [aydınlık]

altay - таң

tangda - һayret ve ta'accüb ҡalmaq; gök aydınlamaq, таң atmaq.

tengre, tengri - gök.

yaқut - таңра - gök; таңғrı.

tiң - fecir, şubһ kızılığı.

tunur - pencere.

tunne - debāğat edilmemiş deri [çaғatay - yarık]

қoybal - таңғ - таң.

den, deyin, teyen - таңғrı.

çuvaş - tura, tur- allāh; ulūhiyyet.

tün [ü] - ışık alınan yer; baca.

tankıldu - [tankyldou] - çaғatay - eşvātdan: patırdı, тақırdı.

tango - ғarb - ispanyolca: tango - isim - cenūbī amerika yerlilerinden ispanyaya varan avrupanın - diger memleketlerine intiқāl eden dans.

таң, tan - [taң] - āzerī - isim - таң, tan, таң, таң yiri.

таңғrı, таңғrı, tengri - таңғrı, таңғrı, таңғrı.

¹²⁶ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s.334.

Bakınız - dañ.

tañ yiri ağarmağ - fecr sökmek, tañ yeri ağarmağ.

Gökde yıldız sarıdır - al yetmez yuğardır.

Ġam çekme deli köñlüm - mañlab vīrān tañ yeridir.

Beyātī

Ey pīr-i űikeste ħāl-i nāşād

Tengri içün elimden etme feryād

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

Saldıñ başa sin meni

Tangrı sañlasun seni

Şāyık ˆālibzāde

Seyyidā, tār-i ser-i zūlf gözünden gitdi

Māsivā tañrı bilür kim gözime tar gelür

Seyyid ‘Aẓīm Şīrvānī

Ey köñül zūlf-i siyāhında yol āzādıñ dilberin

Her ħaţāsında seni tañrı selāmet sañlasun

Seyyid ‘Aẓīm Şīrvānī

[112]

Dañ yeri ağarcıñ

Tülki ağac, yorğın

Şāyık ˆālibzāde

tangrı - moğulca - gölgesindeki muğaddes mañlūķāt.

tangrı kelimesi - gök - ma‘nāsına olarağ hionğnu dilinde de vardır.

çince - tie'n - gök ve 'unşur-i aşı ve ibtidā'ī demektir. eski türklerin çinliler gibi tangrıya ya'nī göge tapdıkları da bundan anlaşılır. çinlilerin tie'n şen ya'nī allāh dağları dedikleri meşhūr silsile cibāl, türkler arasında - tengri dağ - anılır. çin ahālisi nezdinde çe'nli ta'bīri ibn-i semā cel-i celāla ma'nāsına gelen [çe'nli - kutu - şe'nyu] cümlesinde dāhildir. altay türkleri illāha - tangrı kayırkan - derler. tangrı burada da tang ya'nī gök ve allāh ma'nāsına gelir, kayırkan da bütün türk dillerinde [şiyānet etmek, şaklamak ve korumak] demek. [kayırmak] fi'ilinden isim-i fā'ildir ve kayırağan, kayırkan, kayıran] ve şiyānet eden şekillerinde yazılır.

Bakınız - uyğur - tang, tungmek, tingmek, tinmek.

çağatay - tang, tang atmak, tanglamak.

ğarb - tañ, tañ yeri; taña kalmak; dinlik, dinlik [aydın, aydınlık].

uyğur - yaşık tinligi.

altay - tang.

tanda - tañ yeri ağarmak, şabāh olmak.

tenyere - tañrı; gök.

yağut - tanara - gök; allāh.

tin - tañ yeri ağarma, şubh, fecr.

tunnuğ - aydınlık alınan yer, baca.

koymal - tang; tang atmak; tang yarılmak.

'acemleri [allāh] ma'nāsına gelen - [tengbar] ta'bīrleri de türklerin tangrılarından alınmış olmak lāzımdır. diğer bir çin lehçesinde [tengre] gök ma'nāsına geldiği gibi [teng] tibet dilinde [yüksek, 'ālī ve 'ulvī] demektir. tunri, tianğ ve yanğ kelimeleri de şark lehçelerinde bu ma'nāda kullanılır. çağtaycanın [tungur] kelimesi de bu lisānda [peri, hayālet] demektir.

tang, tang - kazan - isim - tañ, tañ, hayret, ta'accüb; 'acībe, ğarībe, inkār.

tangmak - müte'addī - inkār etmek.

tang kalmak; tanğa kalmak - hayretde kalmak, şaşırmaq, ta'accüb etmek. Bakınız
- tansuq, tañsuq.

tang, tañ - [tañ, tangh] - uyğur - isim - gibi; niżām, tertīb, düzen, denek,
mütevāzin, düz, mustevī.

Bu yalğan kişiler vefāsız bolur

Vefāsız kişi halkқа tangsız kalır

Қудатқу Bilig¹²⁷

tangsız - şıfat - tertıbsız, intizāmsız; ğayrı mevzūn; denek ve mütevāzin olmayan.

Қара tangsızın барға begler iter

Begi kılsa tangsız anı kim titer

Қудатқу Bilig¹²⁸

tangiz, teñgiz - isim - tang ya'nī düz ve mustevī olan yer, deniz; mecāzen -
nihāyetsiz, şoñsız, bīpāyān.

Biligligke bolğay biligdin tengiz

Қудатқу Bilig¹²⁹

Aq tengiz; qara tengiz

Urdı bahāsını teñgizdin tarañ

Sattı o şul yüzni keten birle tañ

Mağzen Mīr Hayder

Cebrā'ildin su'āl kıldım ki bu teñgizniñ suyı ne içün qaraturur...

Bir uluq tengiz gördüm antaq kim uluqluğın haç kimerse bilmegay...

Mi'rācnāme

¹²⁷ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 113.

¹²⁸ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 116.

¹²⁹ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 4.

tenglemek - müte 'addī - denek ve mutevāzin etmek, deneklemek; tanzīm ve tertīb etmek.

temgeşmek - lāzım - denek olmak, denekleşmek.

çağatay - tañ, tıñ, deñ, dıñ; degz, degiz; tiñ, deng, ding; tingtuz; tingmek, dinglemek; tingşemek, dingşemek.

kırğız - tik, tegiz, teng - denek, düz, hemvār.

tikmek, timek - degmek, kıymet ve i' tibāri olmak.

ğarb - denek, denlemek...deñlu; denemek; degemek; degişmek.

altay - ting - hemvār; gibi, deñlu.

teyi, deyi - gibi.

tekşi - gibi.

yağut - tang - denek.

tengtiya, tengteyin - benzetmek, teşbīhiye ve temsil etmek.

tengteyi - uzatmak, yatırmak [düz yapmak, denek etmek].

köybal - tek- gibi.

teng - denek; mişl ve nazīr.

tengtirben - denek ve mümaşil olmak.

[113]

çuvaş - tan - teğiz - denek, mümaşil.

tanaş - denek olmak.

tanaştar - benzetmek, müşābih olmak.

tang, tang, tañ, tañ - [tañ] - kazan - isim - tañ, şabāh, fecr, şubh-i şādık.

tañ atmak; tañ cayulmak; tañ yarılmak - tañ atmak - tañ yeri ağarmak, şabāh olmak.

tañ yıldızı - şabāh yıldızı, zühre.

tañdağa - şabāh, şabāha kadar; erte ve ertesi günde.

tañ - [tañ] - çağatay - isim - tañ, hayret, ta'accüb; inķār redd; şek, şübhe.

ne tañ? ne 'aceb? ne ğarīb?

Ey kelib cürm ü günāh āhliğa lütfün 'özrhāh

'Özrhāh andağ ise ne tañ kişi kılmak günāh

Nevā'ī - Münşe'āt

Ger nevā tapsa nevā'ī lebler yeñi zikirdin

Tañ imastur çün mudām efzün bolur meydin tarab

Nevā'ī

Köñlümüz bend olsa tañ yok 'ağda her müyriña

Bu kadar cān riştesidin zülfini tarın görüñ

Emīr

tañ kalmak, tañga kalmak, tañlamak, şaşub kalmak.

Bu sözi işitib tañ kaldılar...

Buķrağ Hākim ayıttıb turur: min tañga kalıb min kim bu ma'cūnı aşığan kişi
tañbāğ muhtāc olmağay...

Ebū'l-ġāzī

tañlamak, tañlamak - lāzım - hayret ve ta'accüb etmek, tañmak.

Ol kal'eni görüb tañladılar niçük kılib alğaymiz tiyib...

Ebū'l-ġāzī - Şecere-i Türki

tañmak, tanmak - müte'addī - tañmak, tanmak, inkār etmek; reddetmek.

Baķıñız - Ğarb - dönmeκ.

tangu - şıfat - inkār eden, münkir.

tañızmaq - lâzım - hayret ve ta'accüb etmek, şaşmaq.

Riyāğa 'aciz ketürsam tañizğama ey şeyh

Ol işda çünki ettib dur hudā mini 'aciz

Nevā'ī - Fevā'idü'l- Kiber

İlikden içkinib balığını saldı

Tañizğab barmağın tışladı qaldı

Luḫfī - Gül ü Nevrüz

tañsuğ - tansuğ - şıfat - nādir, kemyāb; 'acibe, ğaribe; mu'ciz, tañsuq, tenesuğ.

fārsī: tenesuğ; mu'arrebī: tenesuk

Anda ki bur dā'ire urdı hayāl

Ortağa keltürdi bu tansuğ mişāl

Mağzen Mīr Ḥayder

tañsuqlamak, tansuqlamak - lâzım - şaşub qalmaq, hayret ve ta'accüb etmek.

Tang - [taŋ] - Çağatay - isim - tan, taŋ, fecr.

Tañdın aqşamğa şa'natsāz

Hüner eṭvārıda füsün perdāz

Nevā'ī - Maḥbübü'l- Kūlūb

Aña tegrü kim taŋ kuşu nāle düzdi ve seher mu'ezzini nağme gör güzdi...

Nevā'ī - Maḥbübü'l- Kūlūb

taŋ atmak - taŋ atmak, taŋ yeri ağarmak, şabāḥ olmaq.

Ḥasta men ol gülden ayru 'andelīb zār dek

On çıkar min gice taŋ atkutca muşikār dek

Emīr

Eger yüz katla bülbül çıksun efgān

Bahār olmadı gül açılmaḵ ne imkān

Eger ‘ālimni tutsun şām dicūr

Ṭaḅ atmay gün çıkarmaḵ kimga maḵdūr

Nevā’ī - Münşe’āt

Taḅ atkunca ḥod ḵurḡan ili burcnı tamām ḵoparub idiler...

Bābürnāme

Taḅ atḵac er ve ḥatūn kesb üçün her ṭaraf tarḵaşıb...

Nevā’ī - Maḥbübü’l- Ḵulūb

taḅ yeli - mürekkeb isim - şabāḥ rüzḡarı, bād-i şabā.

Kim tüşti ḥazānḡa tāze bāḡının

Taḅ yılga uçardı çıraḡının

Nevā’ī - Mecnūn ü Leylī

taḅ yıldızı - mürekkeb isim - şabāḥ yıldızı, zühre.

taḅça - şabāḥa ḵadar.

taḅa ḵalmaḵ - şabāḥa ḵalmaḵ, şabāḥlamaḵ.

taḅ atışmaḵ - ism-i ḥāş.

Sol ḵolımda beş altı ḵārī muḥammed zamān mīrzā ve taḅ atmış sulṭān ve seyyid refi’ ...

Bābürnāme

taḅla [taḅ ile] - ḥoḵend ta’bīri - isim, zamān - ertesi şabāḥ, erte, yarın.

[114]

Taḅla ādam ferzendleri kob bolḡandın soḡ biri ‘āşī ve biri zālīm ve biri günāḥkār bolurlar...

Ebū'l-ġāzī - Şecere-i Türki

Bugün tapkatını yiyib tañla ġamın yımay tilab nime bermegendin şikāyet sözleri demay...

Nevā'ī - Maħbūbū'l- Ķulūb

tañlamaġı, tañlalıġ - ertesi ġünki, yarınki.

Ömrüniġ bugün tañlalıġ mefhūm imas belki bugün aġşamġa ne bolurı ma'lūm imas...

Nevā'ī - Maħbūbū'l- Ķulūb

tañrı, teñri - 'ālim - tañ ya'nī ġökde olan - tñrı, teñri, teñri.

Baġıñız - Āzerī - tañrı.

Tañrı barġanı buyırġa keltürür ef'ālinden yıraġ tutusun...

Nevā'ī - Maħbūbū'l- Ķulūb

Velī ol ġarem içre bulġanġa ġāş

Ümīd ol ki hem teñri bergay ġālīş

Nevā'ī - Maħbūbū'l- Ķulūb

teñri taġ - mürekkeb isim - tiyan şan daġları

tiyen, tiyan - tañ, tañrı - şan - daġ.

tengeşmek - [təngheçmèq] - uyġur - lāzım - yārdım etmek.

tangrı, teñri - [tangry] - ġazan - 'ālim - teñri, Allāh.

Tañrı yoldamıġısı bolsun! - Allāh yārdımcısı olsun!

żarb-i meşel: iki kişi bir kişiniġ teñrisi!

İsrā ġöçi, başlaġuġı teñriñ adı ile başlıman.

Bismi'llāhi'r- raħmān-ı'r-rahīm- tercümesi.

Şol ġopuġdan ġönderirmiz teñrimizge biz tilek

Bir kader geç tenri arşında meñ aydan iz gerek

Tuğay

Tenri ıgırı yaşmını şorım

Tileggmni sinden şormı kimden şorım

Tuğay

tanklay - [tanghlaı] - ağatay - isim - ağızın avanı, damak.

Bağıız - tamah.

tañmak - [tanghmak] - müte'addı - şarmak, bağlamak; denek yapmak.

Tangıb devriğe erh ayd peyvend

Kemend öze kemend ü bend öze bend

Nevā'ı - Ferhād ve Şırın

Ane ne kim ilta alur ağlaban

Biriñ tangıb arkasığa bağlaban

Nevā'ı - ayretü'l- Ebrār

Gezib seyyāhlar dek ildin ilga

Tangıb himmet orın merdāne bilga

Luğfı - Gül ü Nevrüz

arır ve ulle içre bağlaban cust

Muraşşa' mehd içre tangdılar rest

Nevā'ı - Ferhād ü Şırın

Hem tangıban alıda cevzā kemer

Hem sereğān tuz buluban cilveger

Nevā'ı - ayretü'l- Ebrār

tanlamak, tanılamak - [tanlamak] - çağatay - müte'addī - ayırmak, seçmek, fark ve temiz etmek; teşhîş etmek; öğrenmek; anlamak.

Kiyâset tezyîn hürd peyvendlerini salţanat umûrına müte'allik işler kifâyeti için sâ'ir nâsdın tanlab 'âmme halâyîkdin seçib...

Nevâ'î - Vakfiyye

Dime sâķī iligden şâfī mu hoşdur yoksa

Her ne andın keldi ol hoşdur kim anı tanlamış

Nevâ'î - Ğarâ'ibü'ş- Şıĝar

tanmak, tanımak - [tanmak] - âzerī - müte'addī - tanımak, teşhîş etmek; bilmek; bir kimse ile ma'ârifesi ve âşinâlığı olmak.

tanıtmaq - müte'addī, bildirmek.

tanış - şıfat - tanış, bildik, âşinâ.

Meni elbette sin yaĝsı tanursun

Duyubsan kanuh hūr tullanursun

Muĝammed Bâķır Ğalĝâlī

Begenirem oĝlanı yoĝ bir sözim

Süleymâna lap yaraşandır kızım

Aĝşam ayve gülşen bâzardan kişi

Söyleyem men oĝa tâ her işi

Arvadı arvad tanıyar ay bacı

Kişim de yaĝsı tanıyar ĝallâcı

'Alī Râzī

Saĝa ne, eyün yıĝılsun, faķra için yanursun!

Ataĝ oĝlı ĝardaşındır, ne de hiçbir tanusun?

Şābir

Dağı bir başka ħaber yok mı? - tanırsan Ğaferi?

Ne Ğafer, hanisi Ğafer? - Mīrzā Manafıñ pederi!

[115]

Tanırem - dün evde bir şübheli kesle danışub

Kim diyordı? Yedinci ħān şanem arvadıñ eri

Bu ise pes o la'lıñ da işi kŭllābīdır

Din ü imānı danub, yoldan azubdur babıdır!

Şābir

Tanıtmaz maña hiç kes rüstemi

Menim yarıma bağlamaz merhemi

‘Abbās Ğā’ibzāde

tanmak, ʔanmak - [tanmak] - kazan - müte‘addī - inkār etmek; sözinden dönmek, naķz-i ‘ahd etmek.

Baķıñız - danmak.

Baķıñız - taymak; taytaķlamak.

tandırmak - müte‘addī - inkār etdirmek.

tanuķ - [tanouk] - uyğur - isim - ʔanıķ, şāhid; nişāne, ‘alāmet, iz, eser.

Bu sözga tanuķı meşel keldi söz

Bu sözni iş tutķıl sözün munda üz

Ķudatķu Bilig¹³⁰

Bu sözga tanuķı munı bu söz ol

¹³⁰ Bu beyit Kaçalın'ın hazırlamış olduğu Kutatgu Bili'te farklı şeklide okunmuştur. Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 16.

Sözginga baқа körse ma‘ānī tuz ol

Қудатқу Bilig¹³¹

Bu sözga munı keldi şā‘irim tanuқ

Tanuқ bolsa irga tileki anuқ

Қудатқу Bilig¹³²

Bu sözga tanuқı meşl kör oқı

Oқırda anuқ tut көңül ol yaқı

Қудатқу Bilig¹³³

tanuқluқ - şehādet.

yalған tanuқluқ - tavşīfi isim - şehādet rüz.

Tanuқluқ barur biz kim taңrı te‘ālā biir ü bar turur...

Taңrı te‘ālātın қорқmayın yalған tanuқluқ barıb tururlar...

Mi‘rācnāme

macarca - tanu - tanıқ.

çağatay - tanıмақ.

taңlamaқ, taңlamaқ; taңla.

tamişmaқ, tañışmaқ.

қırғız - taңgdabaқ - tanışmaқ

yaқut - taңla - damak.

қойbal - taңgama - ‘alāmet-i farқа, nişāne

tañı - tanıмақ, bilmek.

¹³¹ Bkz. Kaçalın, a.g.e. s. 116.

¹³² Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 45.

¹³³ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 113.

tannın - ğarb - fransızca: tannin - muhtelif nabatâtdan ve bil' hâşşe meşe ağacı kabuğundan istihsâl edilen kâbız bir mādde.

te'eni - [tèenni] - 'arabca - lāzım, tefe'ül - şuyını mülâhaza ile işde ağır davranmağ.

Židdi: 'acele.

El-te'eni mine 'llāh

Kelām-i Şāri'

El- te'enni mine 'r-raḥmān; vel- 'acelet mine 'ş- şeytān.

Bi't-tenni tashilü'l umūr.

Cem'i: teenniyāt.

mute'ennī - [muteenni] - fā'il, tef'al - te'enni eden, ağır davranan.

tanımak - [tanymak] - çağatay - müte'addī - tanımak, bilib teşhīş etmek; ikrār ve taşdıķ etmek; şanmak, zannetmek; düşünmek, mülâhaza etmek.

Hāce bilmey ki mest irür yasağ

Tanımay uyķuda dur mu yā uyağ

Nevā'ī - Seb'a-i Seyyāre

Helāk oķın tuzuk urmuş köñülga tanıma ki bar

Yanı da kirpik ve kaşıdın oķ ve yası henüz

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şığar

tanır - tanıır, bilir.

tanımay - tanımaz, bilmez.

tanırımni - tanıdığımı.

tanıma - tanıma, bilme; şanma, zann, şanu, taḥmīn.

tanıķman - tanımam.

tanıdı- tanıdı.

tanıb - tanıyub.

tanı almay - tanımam, bilmem.

tanılmas - tanınmaz, bilinmez.

Falān bay kim beş miñdin ötemiş

Yana hem miñdin artuğ sağılık uçgu

ƘuzılıƘ Ƙavī dedi ve tanıdı āhır

Ki andın yaħşıraƘ oğlaƘlık uçgu

Nevā'ī - MuƘaṭṭa'āt

tanımağılıƘ - tanıma, teşhīş; iƘrār, i'tirāf; farz, şanu, taħmīn, zann.

taniş - şıfat - tanıdıƘ, taniş, āşinā.

tanişmaƘ - müşāreket - tanışmaƘ, bilişmek, āşinā olmaƘ.

tanuğ, tannuƘ - isim - tanuƘ, şāhīd.

tanuğ ƘoymaƘ - şehādet etmek.

tanuƘlamaƘ - müte'addī - şehādet etmek; iƘrār ve i'tirāf etmek, tanımaƘ.

Türkniñ aşıl hılkattında sardın ṭabi'ī mülāyimraƘ irkenge mundın bu'l- 'ācebraƘ
tanuğ yoƘdur ki...

Nevā'ī - Muħākemetü'l Lüğateyn

[116]

Eger 'işƘına münkir olsam ey gül çehre tünd olma

İrür tanuƘ bu yolda eşk al çehre-i zerdim

Emīr

Öziniñ müdde'āsınıñ niçe isbātıƘā tanuƘ utkardı...

Bābürnāme

Hak tanuqdur kim tiriklikdin manga sensin murad

Yoksa alemin yog u barı beraberdur manga

Nevā'ī

tanuqluq - isim - tanıklık, şehadet.

Hatırları uqun nahak qanqa razi bolmasan qanıqqa tanuqluq berurler...

Nevā'ī- Maqbubu'l- Kulub

tanır - kırgız lehçesi - tanış, aşina.

tanımal - sıfat - tanınmış, bilinmiş mücerrebü'l ahval.

Seyyid yusuf muneccimni q uluqi idi sonralar işigde tanımal bolub idi...

Baburname

tanımaq, tanımaq - [tanymak] - qazan - müte'addi - tanımaq, bilmek; teşhiş etmek; hatırlamak, hatırına getirmek; ikrar ve taşdik etmek.

tanıtmak, tanutmak - müte'addi - tanıtmak, bildirmek; öğretmek; qabul ve taşdik etdirmek.

tanışmaq, tanuşmaq - müşareket - tanışmaq, bildik ve aşina olmak.

Baqıqız - bilişmek, bilişlenmek.

tanış, tanuş - sıfat - tanış; aşina, bildik.

Baqıqız - biliş.

biliş tanuş - eş dost

tanışlıq - [lı] - aşinalıq.

Baqıqız - bilişlik.

tanuq, tanıq, tanuq - isim - tanık, şahid.

tanuqluq - tanıklık, şehadet.

tanuqlıq bermek - şehadet etmek.

tav, şav - [tav, şav] - ğarb - fārsī: tab, tav - isim - müsā'id ve muvāfiķ zamān, çağ. zarb-i meşel: demir tavında, iş çağında.

şoprakda ħarāret, şatılık ve yaşlıķ ħalleri en münāsib dercesi ki tarlanıń kolayca işlenebileceğini bildirir; kağıt ve tütün gibi şeylerin daha elverişli ve işlenecek bir ħāle getirmek için verilen yaşlıķ.

tavı kaçırmak - mecāzen - müsā'id ve muvāfiķ zamānı geçirmek, fırsatı fevt etmek.

şavlamak; şavu vermek; şava getirmek - şav için tütüne şu püskürüb işlatmak; şavına ya'nī çağına münāsib zamān ve fırsat bulmak; besleyüb semirtmek, tımār etmek.

şavlanmak - lāzım - řav bulmak, řav olmak; semirmek, kuvvetlenmek; ħayvān semirüb togini düzmek; tarlanıń fazla yaşlığı gitüb sürülecek ħāle gelmek.

şavsamak - lāzım - şavı ve zamānı geçmek, gençliğin kuvvet ve tāzeligi zā'il olmak; bāzār tenhālaşub alışveriş durmak, revāc azalmak

tavħāne [tabħāne] - fuķarā ve 'aczeniń tımār maħalı; çiçek muħāfaza edilen cāmlı yer, cāmgān.

tavlı, tavlu - şıfat - tavlanmış ve tava getirilmiş şey; sürülecek ve işlenecek ħāle gelmiş şoprak; besli, semiz, yağlı.

Ce mot n'est autre que le persan =[tav, tab] chaleur, identique avec l' arménien տաւ, et le sanscrit - tava, et tava= id.

tav - [tav] - kazan - baķıńız - řav.

tav - [tav] - özbekce - isim - dađı řađ. baķıńız, řađ.

tava - [tava] - āzerī - fārsī: taba muħarrefi - isim - tava. tava kebabı.

tava - [tava] - çağatay - isim - aşlıķ kemikniń üst kısmı ki bu da 'āşıķ oyununda kullanılır.

tavar - [tavar] - çağatay - isim - davār, řavār, şavar.

tavar, davar - [tavar, davar] - uğur - isim - davar, koyun sürüsü.

Olanıñ tavarısan tileme yanut

Yanutı bayat berke etgü konut

ƘudatƘu Bilig¹³⁴

çağatay - tavar.

āzerī - davar.

tavan, ƞavan - [tavan] - ğarb - isim - dört ƞarafından ƞapanan bir yeriñ düz ve musaƞƞah üsti;

Dehān lā'nete benzer yarığlar ƞavan

Ƙuşar içinde neler varsa hāƞırātından

Meħmed 'Ākif Beg

aęziñ damı, damağ.

ƞavan arası.

ƞavan başına geçmek ve dönmeğ - mecāzen - ğayretinden döne ęalmaę.

ƞavanlamaę - müte'addī - ƞavan yapmağ, ƞahta ile ƞavan ęaplamaę.

[117]

Cf. Finnois- taiwas = ciel; gyarung (frantière chinoise) teumeun ou tumon = id.; thulungia (népal) - dvamu = id. Kiranti (ibid.)- dwam = id.; khoıbou - thangwan = id.; kapwi - tangben = id.

Bedros Efendi Keresteciyān

tavan - [tavan] - āzerī - isim - ƞavan, şağf.

taver - [tavér] - çağatay - isim - bir ęabıñ kenāri.

tavusmaę - [tavousmaę] - çaęatay - lāzım - memnūn olmaę, sevinmeđ.

¹³⁴ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 234.

tavuş - [tavouch] - çağatay - isim - ayak sesi.

Bakınız - tabuş.

Tavuş kim abi taşıdın kelse dirmin bağı taşımdur ışıkdin sâye girgaç sağınurmin kim kıoyaşımdur.

Nevā'ī - Ğarā'ibü'ş- Şıĝar

Tavuş çün anladı 'ifrīt kıattal

Çıkardı baş ki fehm etĝay nedür hāl

Nevā'ī - Ferhād ü Şīrīn

tavuş, tav - [tavouch, tav] - çağatay - şıfat - uzak; uzakında olan.

tavuşmak - lâzım - uzaklaşmak, uzaklanmak; şavuşmak, bitirmek, tamâmlamak, nihâyet bulmak.

tavuş, tavuş - [tavouch] - kıazan - isim - ses, şedâ, şevt, âvâz, naĝme; re'y.

âdam tavuşı - insân sesi.

it tavuşı - köpek sesi.

inç tavusı - ğoroz sesi.

ayak tavusı - ayak sesi.

tavuşsız tınsız - tertīb - sessiz şedâsız.

tavuşı tinni yok - sesi şedâsi yok.

tavuş bermek - ses bermek, bağırmak; re'y vermek.

tavuşka kıonulmak - re'ye kıonulmak; intiĝāba çıkarmak.

tavuşlanmak - lâzım - bağırmak; mücâdele ve münāza'a etmek.

Bakınız - kıçkırmak; kıçkırışmak; azĝışmak

tavuşlandırmak - müte'addī - seslendirmek; mecâzen - söylemeye mecbūr etmek.

tavuş kütermek - ses çıkarmak, gürültü ve patırdı etmek.

tavuşlı - kıyâslı - sesli.

inçge kalun, muᅡgsu...tavuşlu.

tavuşbaş - şedâlı harfler, şâ`itler.

tavuşalmak - [tavvhalmak] - çağatay - lâzım - yorulmak; kuvvetden düşmek; hasta olmak.

ᄫākatım ger kalmadı tar tarğa miᅡnet dağını

Ne `aceb büyük ne ger eflāk çıksa tavşalur

Nevā`ī

Yol imgegi şiddetidin bedeni kob tavuşalur ve vücudı rehrüvlar ayağına tavşalur...

Nevā`ī - Maᅡbübü`l- Kulüb

tavşan - [tavchan] - āzerī - baķıñız - düşen.

tavlamak - [tavlamak] - āzerī - müte`addī - aldatmak, iğfâl etmek.

Baķıñız - tavlamak.

tavlanmak - lâzım - aldatmak, kaķılmak.

tavladmak - müte`addī - aldatmak.

sanmayın kim bu kader ġaflet edüb yoᅡlamşık

yaᅡşıca ᅡıle kurub çoᅡlarını tavlamışık

ᅡalkı rām etmek içün güclü mürīd saᅡlamışık

lâzım olsa ne yalan, dini de ilden atarız

muᅡtaşar, `ayış edüb her gice raᅡat yatarız

Şābir

Tez ile tavlanmayıñız her söze

Bir teledir belki kurullar size

Çıhmasa aşar şedâket yüze

Her söze her va'deye tavlanmayın

Âteş-i zulme yağılub yanmayın

Şâbir

tavulga, tavulgan - [tavoulga, tavoulgan] - çağatay - isim - baş zirihi, miğfer.

Bakınız - tubulğa.

Gümüş dek yaruq cümleliñ kuhesi

Baş üzre tavulağanları çerkesi

Nevā'ī - Sedd-i İskenderī

tavlıq - [tavliq] - kazan - isim - zamān - yigirmi dört sa'atden 'ibāret müddet, bir gün bir gece.

tavliki - şifat - bir tavlikden 'ibāret hidmet.

tavliklemek - müte'addī - bir günlük iş vermek.

tavuk, tavuk - [tavouk] - kazan- isim - tavuk.

Bakınız - tavuğ, tağuk.

zarb-i meşel: şoqar tavuğğa bar da buğdayı!

Şöge batқан tavuğğa oğşağan!

[118]

kır tavuğı - yābān tavuğı.

yurğ tavuğı - ev tavuğı.

tavuk göz - tavuk karasıyla muşāb olan göz.

tavuk çips - itbā' elfāzdan - kümes hayvānları.

tavuk eti - tavuk eti.

tavuk cūni - tavuk tüyü.

tavuk yürek - mecāzen - korkak, ödek.

tavuk ulnu - sarı çiçek açar bir ot.

tavuk mey içgan - mecāzen - kalın kafalı, beyinsiz.

tavuşkan - [tavouvhkan] - çağatay - isim - tavşan. tavuşkan, kurdı - sert kanadlı bir nev'î böcek.

tavuşkan uykusı - mecāzen - müsāmaḥa, hemhāl.

ğarb - tavşan uykusı.

fārsī - ḥāb-i ḥargūş.

tavşkan yılı - sāl-ı türkūñ dördümci senesi.

Tārīḫ-i hicrī miniñ taķı olan tōrtta tavuşkan yılı ve esed burcı rebī'ü'l- evvel ayınıñ on beşinde...

Ebū'l-ğāzī - Şecere-i Türki

tavuk - [tavouk] - āzerī - baķıñız - toyuk.

tavız, tabız - [tavyz, tabyz] - uygur - isim - düşman, yat.

tavızlık - isim - 'adāvet.

Tavızlık bolur bu kapuda ügüş

Tavız kayda bolsa tütüş ol uruş

Ḳudatķu Bilig¹³⁵

tavsamak - lāzım - 'adāvet etmek; ğalīz ve nefret göstermek.

tave, tava - [tava] - ğarb - fārsī: taba muḥarrefi - isim - bir şeyi āteşde kızartmak ve kavurmak için kullanılır şablı kab; kahve tavası; yumurta tavası; yağ tavası...

ağacdān ma'mūl tekne;

kiric tavası

¹³⁵ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 222.

evlik gibi ayrılan yerler.

tuza tavaşı.

tavada kızarılmış şeyler: balık tavaşı: ciger tavaşı...

koşuğunu tava şapına çevirmek - mecâzen - döküb hürd ü hâş etmek; ezmek, tepelemek.

te'vîl - [t,véil] - 'arabca - müte'addî - tef'il- lügat - bir şeyi diğer bir şeye redd ve ircâ'; bir kelimenin zâhiri ma'nâsından 'udül ve rucu' ile başka ma'nâya haml etmek; delîl zânniya muğâran olan beyân; muhtemel olan ma'ânîye beyân; şürû' - lafzi zâhiri ma'nâsından - kitâb ve senete muvâfiq olmak şartıyla ma'nâ-i muhtemeline şarf etmek; uşûl - tefsîr mürâdifî; rüyâyı ta'bîr etmek; yormak.

Te'vîle tavkîf eden akvâl kebârî

Zâhirde koyub etmesen bâtını zâ'il

Sâmî

Cem'i: te'vîlât - elfâzın ma'ânî ba'îde ve muhtemelesi.

muevvil - [muévvil] - fâ'il, tef'îl - te'vîl eden.

mu'evvel - [muévvel] - maf'ûl, tef'îl- te'vîl edilmiş.

Her nağme-i tevhîd-i hudâ, her nokta ismi kibriyâ

Her bağılın ma'nâsı haq, her sözün mu'evvelidir baña

Nâmîk Kemâl

te'evvul- [téévvl] - müte'addî, tef'il- kâbil-i te'vîl olmak.

tay - [taî] - çağatay - isim - tâlî', baht, iqbâl.

zarb-i meşel: taylan gitken vâylan gelür!

tay - [taî] - âzerî - isim; şıfat - denek, mütevâzin; bir at yükün denek olan kısmı; bakınız - teñ.

musâvî, mu'adîl.

Dedi kim ŧehġe bulma ŧirket endiŧ¹³⁶

Dedi ' iŧk iġre taydur ŧāh ü dervīŧ

Nevā' ī - Ferhād ü ŧīrīn

tay - [tai] - āzerī - ŧıfat - denk, mütevāzin; mu'ādīl mesāvī; eŧ.

tay tay - eŧ eŧ.

Ne iŧiŧ var, yazasan mollānı risvāy edesin?

Begi, hānī, aġanı zincir ile tay edesin

Ezeler baŧ kulaġıŧ baŧlayub aġ vāy edesin!

Mollā Naŧred-din' den

Vurdu göġüsüne aġladı hāy hāy

Dedi: āh! Zorda bire tay, lele vāy!

Mecīd Ġanīzāde

[119]

'Arzıŧdır güneŧ cemāliŧ ay

Hiġ nāzenin ola bilmez saŧa tay

Ġamzenin kātıl kiprik oġ kaŧıŧ yay

Ġāmetiŧdir serv-i hırāmān peri

Esed Beg

Keġüb ellini 'ömrüm oldu atmıŧ

Menim tay tüŧlerim kabir iġre yatmıŧ

Muġammed Bākır Ĥalġālī

tay - [tai] - ġaġatay - isim - at yavrusı, ŧay.

¹³⁶ Bkz. Sözlük bölümü endiŧe- kerden.

tay- [tai] - āzerī - isim - at yavrusı, tay.

Bakınız - day.

tay - [tai] - kazan - isim - denek, yük.

taya - [taia] - āzerī - bakınız - daye.

taya - [taia] - āzerī - isim - kuru ot yığını.

Düşüb yandı cerge cerge taya

İşiki kayadan düşürdi aya

Mecīd Ğanīzāde

tayağ, tayağ - [taiag, taiak] - çağatay - isim; şıfat - dayanacak şey, dayak; degenecek şey, degnek; mecāzen - arka, zehir, istinādgāh, hāmī.

Ohşattı kāmetiŋga şanevber baġbān

Biçāre bilmes irmiş elifdin tayağı

Nevā'ī - Mecālisü'n- Nefā'is

Muħabbetsiz güldin evvelādur yafırağ

Bībehre kayadın yaħşıdur tofrağ

Bī'aķıl yoldaşıdın behrāğdur tayağ

Düşmanlarga sağ söyleyin bildirür

Aħmedev Yūsuf

Tayağ a'zāsını andağ figār kıldı ki qanı ol ma'rekeni lālezār kıldı...

Nevā'ī - Maħbūbü'l-Kulūb

Tilbe itler dek özbekler ne sayın taş ve tabağ bile olturdılar...

Bābürnāme

Oların atdın yıkılıb ayakları sinib irdi uşbu gün tayağlar birlen taşqarı çıķıb içkari giradur...

Ebū'l-ğāzī - Şecere-i Türki

tayağlamak, tayaqlamak - müte'addī - dayak atmak, dökmek; dayaklamak, destek vurmaq.

Bir yigitga kim ta'alluq lāfın urar irmiş yigiti anıñ re'yi bile barmasa sefiyāne elfāz bile faħş aytur irmiş ve tayaqmağa qaşd kıılır irmiş...

Nevā'ī Mecālisü'n- Nefā'is

Bir avnıñ bir kūze yağıını tertīb alğan üçün eşikge keltürüb tayağlatım tayaq astıda oq cānı çıqtı...

Bābürnāme

tayamak - müte'addī - dayamak, yaşdamak.

tayatmaq - müte'addī - dayatmaq; muqāvemmet etmek, karşı durmaq.

tayanmaq - muṭāva'at - dayanmaq.

tayanacak - şıfat - dayanacak şey, dayak, dayangaç.

tay - isim - [türkence - tayaq] - kayık yürütmek için kullanılan uzun şırıq.

tayanç - tay- isim - dayanma, taḥammül, muqāvemmet; mecāzen - ḥāmī, arqa.

tayağ, tayaq, tayaq - [taıag, taıak] - kazan - isim - şıfat - dayanacaq ve istinād edecek şey; dayak, degnek; destek; mecāzen - istinādgāh, arqa, zehir.

tayaqlamak - müte'addī - dayak ve destek koymaq, dayaklamak; taḥkīm etmek.

tayanmaq - muṭāva'at - dayanmaq, istinād etmek; taḥammül etmek, ṭāqat getirmek.

Baқıñız - söylemek.

Ey bahālı ey qadrlı ey günāhsız yeş bala

Yardıını biñ kiñ anıñ her dem tayansın Allāhğa

Tuqay

tayanç, tayanç, tayançaq - dayangac, muttekā; istinād, dayanma.

arkadayancı - mecāzen - zehir - istinādgāh, ḥāmī

Biziñ tirāk tayançlarmızda sinde tileklerimiz sañadur

Teñrim yarlıķa!...

Til Yarışı

Maturluķda ne ‘izzet bar yürekiñ ḥissleri bitse

Bolur mu bir tayanç ol meşakķat günleri yitse

Zarīfū’l- Beşīrī

tayanmaq - [taianmaq] - uygur - muṭāva‘at - dayanmaq, mecāzen - güvenmek, mağrūr olmak; arķa vermek, istinād etmek.

Negüğe inandıñ aya mungluķ öz

Ķapuķa tayandıñ körür köz köre

Ķudatķu Bilig¹³⁷

tay dus - ğarb - fransızca: taille - daouce - isim - resimleri tezābdan ziyāde çelik kalemle ḥakk etmek uşūlı, bu tarzda yapılan resim ve istempa.

[120]

tayşı - [taichi] - çağatay - çince - isim - kātib - yazıcı, mu‘allim.

taygaç - [taigatch] - çağatay - şıfat - geveze, yanşak.

taygan - [taigan] - kırğız - isim - köpek. istiḥķār maķşadıyla ḳullanılır.

taylak - [taïlak] - çağatay - isim - üç yaşında deve yavurusı.

taymak, tayılmak - [taïmak, taïylmak] - çağatay, lāzım - kaymak, çarpılmak; yerinden çıķmak.

Uluğ yolını ḳoyub ölügünce ey yār

Ķadem ḳoyma tayar yirlerge zinhār

¹³⁷ Bkz. Kaçalın, a.g.e., s. 342.

Şūfī Allāhyār

Günehlerde kimse bolsa esīr

Tayılgaç ayak bolsa ol destgīr

Nevā'ī - Sedd-i İskenderī

Ol kavlı hikāyetide kim tayılıb ayağlıg aşını şāhnıñ başı kāsesiğe urdı...

Nevā'ī - Hayretü'l- Ebrār

İşde aşuqğan kob tayulur kob tayılğan kob yıqılır...

Nevā'ī - Maḥbūbü'l- Kulūb

Bu yolda ayağım tayılsa destgīrlık bile qolda...

Nevā'ī - Münācātnāme

taygaq, taygaç, taycaq, tayıncaq - isim - kayılan yer, kaypaq.

taygur - çok kayan yer, kaypaq.

tayıg - isim - şonların gecesiyle kaypaq olan yer.

taymak - [taimak] - kazan - lāzım - kaymak, koyub düşmek; dönmek, nukül etmek.

Bağınız - taymak; taytaqlamak, kötümlemek.

hālinden taymak - hālden ve tākātından düşmek, yorulmak.

Bağınız - armaq.

İşlemen kiçge qader hālinden tayub arub bitem

İsgede kil mi günāhlar min şolay tövbe etem

Necīb Dūmāvī

taydırmak - müte'addī - kaydırmak; düşürmek; mecāzen - 'azl etmek.

taygaq - isim - kayılan yer, kaypaq.

Bağınız - belçraq; bozgaq.

taytaqlamak - müte‘addī - sözinden dönmek, nağz-i ‘ahd etmek.

te‘yīd - [te‘iīd] - ‘arabca - müte‘addī - tef‘īl - kuvvetlendirmek, taḥkīm etmek, berkitmek.

Baḳınız - te‘kīd.

Sīnem āyīne olub şāhid-i feyz-i ‘ışḳa

Eylesün tab‘ımı ilhām-i ilāhī te‘yīd

Kāzım Paşa

te‘yīd-i da‘va ve müdde‘ā; te‘yīd-i ḥaḳḳ ve rabbānī; te‘yīd-i ilāhī; te‘yīd-i āsumānī...

Ne te‘yīd-i ilāhīdır ki bu her mebhāṣ-i düşvār

Nedenlü olsa düşvār ol ḳadar zātince āsāndır

?¹³⁸

Şonra, te‘yīd eli alacaḳ besbelli

Öyle bir maşhara etdim ki o ḥā‘in cehli

Meḥmed ‘Ākif Beg

Ve her pādīşāh-i dilāgāh ve vezīr şāhib-i intibāh ki anıḳla ‘āmil oldu te‘yīd-i ilāhī ile menşūr olub...

Na‘imā - Tārīḩ

Her ḳanda ‘azim ederseḳ ola rehber ve tevfiḳ

Tevfiḳ-i rabb ‘izzet ü te‘yīd-i kirdigār

Bāḳī

Ba‘zılar ‘avn şemedānī ve te‘yīd-i āsumānīye mażhar olub...

¹³⁸ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntılarının kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

Na'imā - Tārīḥ

Cem'ī: ta'īdāt

te'eyyūd - [tééiūd] - lāzım, tefīl - kuvvet bulmaq.

Ekseriyā ma'neviyyātda kullanılır.

O zamāndan beridir za'fı tezāyüd ediyor

Şübheler toğrusı gidikce te'eyyüd ediyor

Meḥmed 'Ākif Beg

Cem'ī: te'eyyüdāt.

mu'īd - [muéiūd] - fā'il - tef'īl - te'yīd eden.

mu'eyyed - [muéiéd] - maf'ūl, tef'īl - te'yīd edilmiş.

mu'evved min 'indillāh.

Ḥaḫḫdan bize sultān-i mu'vvedsin efendim

Sen aḫmed ü maḫmudsın efendim

Ġālib Dede

Sen mu'vved min 'indillāhsın Allāh te'ālā bu ḫavm-i zālimiñ üzerine musallet etmişir.

Na'imā - Tārīḥ

mute'eyyīd - [mutéiūd] - fā'il - tefe'ul - te'yīd eden.

tayık - [taiyk] - uyğur - isim - ḫayılan yer, ḫaypaḫ.

taymaḫ - lāzım - ḫaymaḫ.

çağatay - taymaḫ; tağmaḫ.

altay - tayız - dereniñ şığları.

ğarb - ḫaymaḫ; ḫaypaḫ.

[121]

yağut - ҡaltarıyī - ҡaymaq.

ҡaltırğa - düz, düzelmek.

çağatay - say - şığ ve küçük şu, çay.

saykuğ - sığ yer, şıglık.

altay - sayyak - nādir, seyrek.

say - derenin taşlık sāhili.

āzerī - şayırmaq.

ğarb - seyrek.

қойбал - sey - şıglık ve қumlık kıyı.

çuваş - sayra - seyrek.

teodolit - téodilit - ğarb - fransızca: théodolite - isim - mesāha arzında zāviyeleri ölçmek için kullanılan ālet.

teb - [téb] - fārsī - tebīden - titremek - isim - kızdırma, ısıtma, humma.

Zanki şıhhat yāft ve 'z perhīz rest

Ṭālib-i miskīn miyān-i teb dürüst

Celālū`d-din-i Rūmī

teblerze - [lerzīden - titremek] - ısıtmadan ileri gelen titreme.

Giddikçe ziyāde oldı derdi

Teblerze ferāğattin giderdi

Fuzūlī

Ṭutdı teblerze mevt etdi yerinden taḥrīk

Haldı hağ etsun anıñ cāygāh iḥsānı

Sürūrī - Mersīye-i Kānī

Zemīn az teblerze āmed¹³⁹ sitūh

Ferū köft ber dāmeneş mıḡ-i kūh

Sa‘dī

Ḳanūn ü naḳḳāra şevt-i şīven

Teblerze cangüdāz defzen

Ġālib Dede

teb - [téb] - ḳazan - mütetābi‘ātdan: tebtægiz; tebtükerek...

Baḳıñız - tub.

tebār - [tébār] - fārsī - isim - şo, nesil; aşıl, nejād.

Çü ander tebareş büzürgī nebud

Neyārest nām-i büzürgān şünūd¹⁴⁰

Firdevsī

Men şeref ü faḡr-i al ḡīş ü tebārem

Ger digeri rā şeref be āl ü tebārest

Nāşır Ḥüsrev

‘Ālī tebār; pak tebār, vālā tebār...

Seyyidü’l kevneyn ḡātemü’l- anbiyā ḡayrū’l- beşer

Daver-i ‘ālā güher şāhenşāh-i vālātebār

Nāzım - Na‘at

tebaşīr- [tébachiṙ] - fārsī - ‘arabca: ṡabaşīr - yumuşaḳ ve beyāz faḡamiyyet kils.

lisān-i ḡalḳda [tebeşir] telaffuz olunur.

zarb-i meşel: tebeşire peynir baḳışlı!

¹³⁹ Farsça: geldi. Bkz. Sözlük bölümü- āmeden.

¹⁴⁰ Bkz. Sözlük bölümü- şeniden.

tebāh - [tébāh] - fārsī - şıfat - zāyī´, ğāyīb; bātıł, fāsıd; berbād, ħarāb.

Gerçe ben kendimi tebāh ederim

Bārı ibķāyı nām eder giderim

Mu´allim Nācī

Etdi enfās-i nefsiyle o şāh

Ĥükmi tevrāt yehūdāyı tebāh

Ĥākānī - Ĥilye

Görüb o ħāleti ´aķıl ü şu´ürüm oldu tebāh

Düşüb ayağına ol demde eyledim rümāl

Nedīm

Zevālli vālide bīm ü ümīd içinde tebāh

Önünde güzelleriñ bir yığın turāb-i siyāh

Tevfīķ Fikret

Etmez bize ol şūĥ-i sitempeşe nigāh

Ĥāl-i dilimiz olmada giddikce tebāh

Kebūterī

tebe - [te be] - tebāh muĥaffifi - şıfat - yalnız nazımda kullanılır.

Ümīdle ömrüm oldu zāyī´

Ĥālüm tebe etdi za´yif tālī´

Fuzūlī

Be koy-i meykede her sāliki ki rāh dānist¹⁴¹

Deri diger zeden endīşe-i tebe dānist

¹⁴¹ Farsça anlamı: bilir. Bkz. Sözlük bölümü dānisten.

Hāfız

tebāhkār - tebehkār - sıfat - ifnā' ve ḥarāb eden, maḥv ve berbād eden.

tebāhrūz, teberūz - mürekkebe sıfat - mecāzen - sefīl, perīşān, düşkūn.

Sen gibi ehl-i hüner pādişāhiñ devrinde

Yer aşar mı şu 'arā ola tebehrūz ü ḥaḳīr

Üsküdarlı Ḥaḳḳī Beg

tebāhī - tebāh ḥāl ve şıfatı.

Eyler iki engüş-t-i dūrüştiñ bize ĩmā

Ātıda o ğayya serā'irde müheyyā

[122]

Girdāb tebāhīye düşen sel revānī

Bütün 'imār-i cihānī

Tevfīḳ Fikret

tebhāle - [tébkhāle] - fārsī - mürekkebe isim - dudakda çıkan uçuk; mecāzen - şarābiñ üzerine olan havā ḳabarcığu, ḥabāb.

Şuda tebhāle leb-i şīrīn dehān rā

Çinān tebhāle meyder peymāne

Mīr Nazmī

Pür cūş 'aksi la'l-i tebhāle darañ¹⁴² olsun

Her şundığıñ ḳadehde sākī ḥabāb göster

Nā'ilī

tebaḥtur - [tébakhtur] - 'arabca - lāzım - tefe'lül - şalınarḳ nāz ve edā ile yürümeḳ.

¹⁴² şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

mutebahtır - [mutebakhtir] - fā'ıl, tefe'lül - tebahtır eden.

Eyyām-i zīnet ve a'yādda melābis fāhır ile mutebahtır olmalar ile...

Na'imā - Tārīh

tebdīl - [tédil] - ğarb - 'arabcan - isim - kıyāfetini deġiřdirüb teccessüs-i aġvāl için gezen ādam, cāsūs.

tebdil kıayıġı - eskiden pādiřāhın tebdīl-i kıyāfetle mütenekkiren gezmesine maġşūř kıayıġ.

tebdīl ġāřġisi - lisān-i 'avāmda: debdīl eskisi - tebdīle çıġan pādiřāhın yanında bulunan ādam.

tebdīl gezmek, tebdīle çıġmak - mütenekkiren gezüb dolaşmak.

teber - [tébér] - ğarb - fārsī - isim - ay resminde balta.

Perīřān řeved¹⁴³ ġül beyād-i seġer

Ne heyzüm ki neřigāft¹⁴⁴ eş cüz teber

Sa'dī

şarb-i meşel: tīġ ü teber, řāh-i levend.

teberdar - isim - baltacı.

teberdārān [ocaġı] - mürekkeb, ism-i ġāř- eskiden sarāylarda ġarem dā'iresinin muġāfazası ġidemtinde bulunan 'asker.

teberdārān-i ġāřře - eskiden pādiřāhların rikābında giden peykler ve řulaġlar.

sünbülteber - ġüzel kıoġulu bir cins zanbaġ.

teberzīn - isim - ġadīmen ālet ġarb olarak kıullanılan bir nev'i büyük balta.

Muřāhiblerin itbā'inden beri Murād pādiřāhın arġasına bir teberzīn ġavāle etmişken...

¹⁴³ Bkz. Sözlük bölümü şuden.

¹⁴⁴ Bkz. Sözlük bölümü řikāften.

Na'imā - Tārīḥ

tabartum - [tabartoum] - 'arabca - lāzım - tefe'lül - darılmaḡ, münfa'il olmaḡ; darılıb şomurtmaḡ, teb'is etmek; kızmaḡ, ḥiddetlenmek; kibir etmek.

teberru' - [tébérrou'] - 'arabca - müte'addī - tefe'ül - i'ḫāsı üzerine vācib olmayan şeyi vermek; 'atṭıye, hediyye.

Cem'i: tebrü'āt.

muteberri' - [mutébérri'] - fā'il, tef'il - teberrü' eden.

Cem'i: muteberri'ın.

tebs - [tébs] - ğarb - tebs etmek - şuşdurmaḡ, iskāt etmek; ilzām etmek; yatışdırmaḡ, teskīn etmek.

tebsitmek - bağıız tebs etmek.

tebsetmek, tebsirmek - yatışmaḡ, sükūnet bulmaḡ.

Eltāf ḥīle ile ğavġayı tebs ve ol ḥarifi hucūm-i ḥalkdan ḥıfz şūretinde iç ḡal'ede ḡabs eyledi...

Na'imā - Tārīḥ

İlġar ṭaleb edenleri yasaġ ile tebs edüb...

Na'imā - Tārīḥ

tebsi, depsi - [tébsi, dépsi] - rümca... isim - üzerinde yemek yenilen veyā ḡahve ḡāy gibi şeyler ḡonulan kenārılı, 'alel- ekşer ma'denden veyā bağıırdan ma'mül düz ve muḫtelīf şekillerde ufaḡ ṭable.

tebsi böregi - tebside pişirilen börek.

tebsi çıkarmaḡ - yüksek oyunu içün tebsi ḡāzırlamaḡ.

tebsi ḡorḡmaḡ - mecāzen - 'aşīret meclisini tertīb etmek; sofrayı ḡāzırlamaḡ.

teb'a - [téba'] - 'arabca - lāzım - lüġat - biriniġ ardı şıra gitmek, uymaḡ, iḡtizā etmek.

Tābi´ [tābi´a] - [bi] - şıfat, isim - birinin ardı sıra giden, uyan ve iktizā eden; birinin emri ve hükmi altında olan, çırağ, şāgird; et-teb´-i tābi´.

Ḳā´ide-i fıkhıye

Sehāb āsā yürürler yerde cāmid gördiğın tağlar

Bütün zerrāt bir kânūn istimrāra tāb´idir

Ḳiyā Paşa

Ma´rifet iltifāta tābi´dir

Müşeriyiz metā´ zāyi´dır

riyāzet - kemmiyyāt ve mu´ayyen ve müteḥālife ile değışen ifāde-i cebriye.

Cem´ī: tevābi´ - [te, bi] - isim olarak kullanılır.

[123]

Her şems eder tevābi´ maḥşūşasıyla seyr

Her tābi´a tevābi´a āhirī eder ḳur´ān

Ḳiyā Paşa

Diger cem´i: teb´a - [te, be] isim olarak kullanılır.

ba´zen müfred hükmündedir. bir devletin idāresi altında yaşıyan ḥalk, re´āyā.

Baḳınız - tābi´iyyet.

müfredi bu ma´nāda kullanılmaz.

Teb´a ḥaḳḳında ḥüsn mu´āmele ve lüḳf ve merḥamet ile mücāmele...

Ḳiyā Paşa - Endülüs Tārīḫi

diger cem´ī: tebā´īn - [be] - cem´-i sālīm - şıfat olan [tābi´] ile türkçede kullanılmayan [tāb´i]niñ cem´idir. - eḫāb-i kerāmi idrāk ve onlardan naḳl-i aḫādiş edenler.

teb´-i tābi´īn - izāfī - tābine mülākī olup onlardan naḳl aḫādiş edenler.

[tebi´] cem´dir: müfred olarak da isti´ māl olunur.

itbā´ - [tebi´]iñ cem´idir. uşak ve hıdmetkār muķāvelesi hadem ve haşem.

Yalnız saña degil itbā´ıña da kāfıdır

Çekdiğin peşge ümmete bu ni´mete ´āmm

Nābī

tābi´iyet [tābi´iyyet] - tābi´ olmak hāl ve şıfatı, bir devletin teba´ından olmak şıfatı.

tābi´iyet-i ecnebīyye; ihrāz-i tābi´iyet; terk-i tābi´iyet.

itbā´ - [te] - lāzım, ifti´āl - tābi´ olmak, uymak, iktizā etmek.

İtba´ eylediler meslek ´aşıķ ´ömre

´ışk ve şevķiyle nice ķāfiye cuyā-i suhen

Sünbülzāde Vehbī

ittibā´en - [ti] - hāl - itbā´ şüretiyle, iktizā, uyarık.

itbā´ - müte´addī - if´āl - tābi´ etmek, kendine uydurmak, bakındırmak.

bil-´ittibā´ - [ti] - bakınız - ittibā´en.

teba´iyet - [teba´iyyet] - tābi´ olmak, itbā´ ve muķāva´at etmek; bir hükümete tābi´ olmak.

teb´iyyeten - tebi´iyet şüretiyle.

tebe´an - [te, be] - uymak ve tabī´ şüretiyle.

Bakınız - bil´ittibā´, bit´tabīyye - bakınız - tebe´en.

tetābu´ - [tetabu´] - lāzım - tefā´ül - birbiri ardınca gitmek, tevālī ve tetālī etmek, peyderpey olmak.

tetābu´-i semāvāt; tetābu´-i ṭabaķāt; tetābu´-i leyāl; tetābu´-i dühūr; tetābu´-i a´şār ve a´vām; tetābu´-i şuhūr ve senīn...

Mazrufī tetābu´-i semāvāt

Melfūfi tevālī-i mesāfāt

‘Abdü’l-ḥaḫ Ḥāmid Beg

Tetābu‘ izāfet - izāfī- edebīyyāt - ‘Arab ve ‘acem dilleriñ ḳā‘idelerine göre yapılan izāfetlerde muzāf ileyhleriñ birbirini müte‘ākib ḳullanılması, ki şıḫḫat ifādesi ihlāl eder.

Manzūme-i Fārsī veş ebyāt

Biccümle tetābu‘-i izāfāt

Ġālib Dede

Ḳāmūsa muḫtāc lügat ve münşiyāne tetābu‘-i izāfāt ve işlāḫāt-i tāriḫe yaḳışmaz...

Na‘imā - Tārīḫ

Uzağında teḫarrüz zi ḫāfāt

Tekşir-i tetābu‘-i izāfāt

Żiyā Paşa - Muḫaddime-i Ḥarābāt

tetebbu‘ - [tétébbou‘] - müte‘addī - tefe‘ül - lügat - ardına düşüb araşdırmak; mecāzen bir şeyiñ güne ve ḫaḳıḳatine erişmek içün şarf-i ğayret etmek, tefāḫḫuş etmek. ma‘neviyyātta ḳullanılır.

Cem‘ī: tetebbu‘āt.

tetebbu‘āt-i ‘ilmiyye; tetebbu‘āt-i fenniyye; tetebbu‘āt-i zira‘iyye...

metbu‘ - [métboū‘] - şıfat - ḫābi‘ olunmuş, kendisine uyulmuş; hükümdār, pādişāh.

Metbu‘ ise ittibā‘ anıñ olmaz ya esīri

İnfāḳa mı maḫkūm olacaḫ gürisne sīri

‘Abdü’l-ḥaḫ Ḥāmid Beg - İlḫān

mütetābi‘ - [mutétābi‘e] - fā‘īl, tefā‘ül - tetabu‘ eden; ḫebabet - şonradan görülen ‘arıza, ḫādise-i mu‘aḫirre.

elfāz-i mütetābi‘a; şu‘ūn-i mütetābi‘a; beyānān-i mütetābi‘a.

mutetebbi‘ - [mutétébbi‘] - fā‘il, tefe‘ül - tetābu‘ eden.

muttebi‘ - [muttébī‘] - fā‘il, ifti‘āl - ittībā‘ eden.

Oldı ricāl nesibi bīgümān

Muttebi‘-i şer‘-i nebī-i zamān

Naḥīfi

mutābe‘at- [mutābé‘at] - müte‘addī- mafā‘ile - ittībā‘ etmek, uymak, iktizā etmek.

Mutābe‘āt-i havā ve muṭāva‘at-i nefsi-pür iğvāya mā‘il olub...

Na‘imā - Tārīḥ

mutābī‘ - [mutābī‘] - fā‘il, mafā‘ile - mutābi‘at eden.

Cem‘ī: mutābī‘īn .

Olub mutābī‘ nefsi değil yeter kıldıḡ

Reh nişīb ü firāz havāyī pā fersūd

Sābit - Na‘at

tebī‘ - [tébī‘] yardımcı; tābi‘, yārdaḡ.

tebel - [tébél] - ġarb - şıfat - mehcūr - kıvrım; purçuk, buruşuk.

[124]

tebelleş olmak - taḡılub māni‘ ve engel olmak, muşallaḡ olmak, aşılmaq.

tebelduruk - [tébélduruq] - kazan - isim - kenevir şaplarını döneklerin ayaklarını başdıḡaları taḡta; dikiş makinesiniḡ ayak taḡtası.

tebellül - [tébéllul] - ‘arabca - lāzım, tefe‘ül - işlanmaq; ‘uzvī ve ġayri-i ‘uzvī bir cisim şalbiḡ içine bir māyi‘ḡ girmesi.

tibin - [tibn] - ‘arabca - isim - şaman.

tibni - şıfat - şaman rengine olan, şamanī.

tebenek - [tébénéq] - kazan - baqıñız - tabanaq.

tebī - [tébi] - kazan - isim, fare kapanı.

tebi qurmaq - kapan qurmaq.

tep - [tép] - āzerī - mütetābi ātdan. baqıñız - tap.

tabanca, tebanca - [tépanjde] - fārsī - isim - el ayasıyla yüze vurulan žarbe, tokat, şamar; elde tudulub atılan silāh.

mu‘arrebī - ṭabānca, ṭabanca - cem‘ī: ṭabancāt.

Tabanca ḥurd rūy-i deryā zi bād

Berūn ez derūn her çe hest üftād¹⁴⁵

Mīr Nazmī

tıpçaq - [typtchak] - çağatay - isim - güzel ve kıymetli at.

Yahşı tıpçaqlar saḥlab yahşı minār idi tıpçaqlar ekser ḥānezādī idi...

Qumāş töşegi ve tıpçaq atı altun ve gümüş ālat ve edevātı bisyār bīşümār bolub idi.

Bābürnāme

terpeşmek - [tépréçméq] - āzerī - lāzım - kımıldatmaq, deprenmek.

Baqıñız - terpeşmek.

terpeşdirmek - müte‘addī - tepereşdirmek, kımıldatmaq, yerinden oynatmaq.

Qoy güneşleriñ aldun ele cümle silāhi

Salsun seni da‘vāya eger ḥāh ne ḥāhī¹⁴⁶

Sen dinme ve terpeşme qabūl etme günāhi

La‘net ile qalbiñde ürekden getür āhi

¹⁴⁵ Bkz. Sözlük bölümü üftāden.

¹⁴⁶ Farsça anlamı: ister istemez. Bkz. Sözlük bölümü ḥāsten.

Bizler neçi en koy özi hüküm etsün ilāhī!

Şābir

tepmek, tepremek - [tépméq, tepréméq] - uyğur - müte‘addī - lāzım - ezmek;
kıрмаq, deprenmek, kımıldatmaq, teprenikli - şıfat - oynayub deprenen; zīhayāt
ve hareket.

çağatay - tipmek, tepremek; tepekleme.

kırğız - tepüme - [te] - depmek.

tepke, tepüke - depme, tekme, tipek.

ğarb - tepmek, depmek...

depme, tekme, tipek.

yaqut - te‘b, tebebin - ayakla depmek, çignemek.

tebis - ezmek, çignemek.

tepmek - [tépméq] - āzerī - müte‘addī - tepmek, ayakla vurmaq.

tepinmek - lāzım - tepinmek.

tepme, tepek, tepik- tekme, tepme, tepik.

tepic atmaq - tekme ve tepic atmaq.

tepiclemek - müte‘addī - tekme ile vurmaq; ayakla vurub ezmek.

tepiclenmek - [le] - mechül - ayakla vurulub ezilmek.

Yetdiñ yetine yetmeyene bir tepic atdın,

Vicdānıñı imānını bir neçe pūla satdın

Mollā Naşred-din’den

Tāc-i zerden tā ki ayrıldı dimāğ pūr gurūr

Pāymāl oldı tepiklerde ser-i serdāre bağ!

Vākıf [Mollā Paşa]

tepmek - [tépmeq] - ğarb - baqıñız - depmek.

tepingü, tepingi - [tépinghi] - ğarb - isim - ğayvānı yük vurmamaq içün, semerin arasına konulan ve içine yük dolduran yaşıdık; kalın kıltak bellemesi, büyük ve geniş kulan.

tepingü ağacı - kıltak.

tepingü, tipangü - [tépinghu] - çağatay - isim - kıltak bellemesi, tepingü.

Şehsüvārimniñ ayağın öpkeli rāžī durur

Ay bile gün her birisi tepingü urında

Nevā'ī - Ğarā'ibü's- Şığar

Anın her gözidür miş-i üzengü

Qulaqları meger eski tepingü

Qışsa-i seyfū'l- mülük

Qaldı mehmizniñdin ay yüzinde ey çapuksüvār

Güya cevelān günü anı tepingü eylediñ

Nevā'ī

tepe - [tépé] - ğarb - baqıñız - depe.

tepe - [tépé] - āzerī - isim - tepe, depe.

[125]

tepe - [tépé] - çağatay - isim - tepe; top gibi tümsek şey insāniñ başınıñ üsti.

tepelemek - müte'addī - tepe gibi yığıb toplamak, tepelemek; doldurmak; tepesine vurmaq dökmek, tepelemek, öldürmek, gebertmek.

tipi, tepi - [tipi] - ğarb - isim, iri dāneli ve şıq yağın qar; qar furtunası.

Geh dipidir geh bulutdur geh tuman

Ṭamu rengi var bularda biğümān

‘Āşık Beşe

Ƙara yel indirir tursun tipi, yağmur, Ƙar, kış...

Hāce çıplak, yalnız çok senelerden Ƙalmış

Meħmed ‘Ākif Beg

tepi - [tépi] - Ƙazan - isim - çocuk ta‘biri - ayak.

yalan tepi - yalın ayak, dal taban.

tepir - [tépir] - ğarb - isim - Ƙil elek, budağay ve arpayı şamandan ve Ƙavuzlardan temizlemek için ince çobuƘlardan ve sâzlardan yapılan yuvarlak ve düz sepet, gözer.

BaƘınız - petir, petkir.

tepirlemek - müte‘addi - tepirden geçirmek, elemek, gözerlemek.

tetal - [tétal] - çağatay - isim bilmece, lügaz.

titremek - [titreméq] - Ƙazan - lâzım - titremek, şarşılmaƘ.

BaƘınız - tepremek, tirbatmek; silkünmek; ƘaltarmaƘ, cirtirmek - yer titremek, zelzele olmaƘ.

titreme, şarşılma, irti‘aş; hareket-i arz, zelzele.

titremek - müte‘addi - titretmek.

titreşmek - müşâreket - titreşmek.

titremek - [titreméq] - âzeri - lâzım - titremek, şarşılmaƘ, irti‘aş etmek.

titretmek; titireşmek - titretmek; titreşmek.

titrek - şıfat - titrek, mürte‘iş.

titregoç - [titreƘoç telaffuz olunur] - şıfat - soğuƘdan titreyüb üşüyen.

BaƘınız - titremek.

Öküz yeri boynuzı üstünde durar, o boynuzı yürlüƘda ister öbür boynuzı üstünde alsun; onda yerde hareket olur. TüƘlerini terpdinde yer başlar titrmege...

Mollā Naşred-din' den

Düşünde fikrime hevl-i cehennem

Beden titrer eder aḥvāl-i berhem

Muḥammed Bākır Ḥalḥālī

Beḥāmdüllāh bugün bu niçe min çerḥ içre sehminden

Ne bir behrām ḥün efşān olubdur nātüvān titrer

?¹⁴⁷

Titreşür simāb tek āyīne rübīn görüb

Qalmadı aşla binā-i istikāmet mescide

Seyyid 'Azīm Şirvānī

titremek - [titréméq] - ğarb - baqıñız - ditremek.

titsünmek - [titsunméq] - qazan - lāzım - tüyler ürpermek.

Baqıñız - şoğuksunmaq, çıtımaq.

titsündürmek - müte'addī - ürpermek.

tütük - [tutuk] - fārsī - ğarb: tütük - isim - büyük perde, serā perde; örtü, sütre, pūşīde.

Yıllarca ḥaḳıqat diye rūḥ-i beşeriyet

Bir nūr aramış qahr-i semāvāt ve zemīnde

Yıllarca 'aşırlarca...faqaḫ nūr-i ḥaḳıqat

Qalmış yine zīr tütük muḥteşeminde

Süleymān Paşazāde Sāmī

Sākin bir aqşamıñ tütük erğuvānī

¹⁴⁷ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntıların kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

Yırtarken ihtirāz ile dest-i siyāh-i ŧeb

Düşünde bir gün yüki, bir zıll-i te‘ab

Sevk eyliyor ufuqlara pāy gırānını

Tevfīķ Fikret

Encüm degil felekde ķezā bekr-i fikrime

Her ŧeb hediye bir tütük-i zerniŧān verür

Nedīm

Cem‘i ezdādı merām eylese ger maķdereti

Birleşür ŧām-i ebedle tütük ŧubķ-i ezel

ŧ¹⁴⁸

Nitekim tütük zernigār gerdūnda

Hurrām eyleye bu nev ‘arūs zer ħalķāl

Veysi

titmek - [titmēq] - kazan - müte‘addī - didmek; didik didik etmek.

cün titmek - yük titmek.

mamiķ titmek - pamuķ didmek.

titişmek - müŧāreket - didişmek.

titlemek, tütülmek - mechül - didilmek; parçalanmaķ.

[126]

ķazan lehçesinde ŧıġa-i mübālaġa yerinde ķullanılır ve diger fi‘ilerle birleşdigi zamān mübālaġa ifāde eder.

yaġmur ķaķı titdi - yaġmur pek ķoķ yaġdı.

¹⁴⁸ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntılarının kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıŧtır.

tete, tetigi - [tété, tétighi] - ğarb - isim - [t] harfini mükerreren telaffuz etdiren ‘arıza-i lisāniyye.

tete - [tété] - kazan - isim - çocuk ta‘bīri - büyük kız kardeş, abla.

teti - [tėti] - kazan - isim - çocuk ta‘bīri - güzel, cici.

titiz - [titiz] - ğarb - şıfat - hūysız, yanız, yaramaz, müşkülpesend.

titizlik - [li] - hūysızlık, yaramazlık; müşkülpesendlik.

titizlenmek - lāzım - tetizlik etmek.

tetik - [tétiq] - ğarb - ermenice: թաթիկ - isim - tüfegi atmak için parmakla çekilen yay; mecāzen - çālāk, serī‘, tīrendāz etegi belinde.

üst tetik kurulmuş ve atılmaya hāzırlanmış tüfek.

üst tetikte - mecāzen - hiddetlenmeye hāzır ve āmāde olan.

tetik durmak ve davranmak - mecāzen - diĳkatli ve hāzır olmak.

tetik bulunmak - mecāzen - müteyakķız olmak.

Ṭoķunma keyfine: yalnız tetik bulun zirā deniz kadın gibidir: hiç inanmak olmaz hā!

Tevfīķ Fikret

emniyet tetig - içerisine fişik sürülen tüfek ve yara revolverin kendilliginden āteş almasına manī‘ olan ālet.

tetiklik - [li] - sür‘at, çālākī, hāzırlanma, āmāde olma.

Bütün tetigi üstünde, haşım önünde gibi

Görünse çeşmine bir düşman, āh yā rabbī!

Tevfīķ Fikret

ticāret - [tidjāré] - ‘arabca - isim - alışveriş, aħz ve i‘tā, dād ü sītet; alışverişten hāşıl olan kār ve temettü‘, kazanc.

Yā eyyühellezīne āmenū lā te'kulū emvālekūm beynekūm bil bātılı, illā en tekūne ticāraten 'an terāzın minkum.¹⁴⁹

Kelām Hakk

Digerler uğradıkca helāk ve haşārate

Germī vermiş onlar umūr-i ticārete

'Abdü'l-hakk Hāmid Beg

kanūn-i ticāret: mahkeme-i ticāret

ticārī [ticāriyye] - sıfat 'āid ve müte'allik olan.

kanūnnāme-i ticārī; muķāvelāt ve mu'āhidāt-i ticāriyye

ticāretgāh, ticāretgeh - gāh, geh - fārsī - edāt-i maħaliyyet.

ticāret yeri, ticāreti işlik olan şehir.

ticārethāne - isim - ticārete taħşış edilen dā'ire ve mağāza.

Ticārethāne dānā ferīb dehrin ey Nābī

Gereğdir ihtirāz etmek ziyāni degil sūdından

Nābī

tācīr - [cī] - muştakķ - ticāretle meşğūl olan.

cem'i: tüccār - [ti] -tüccār - [tü- ü].

Et' -tācir'- cibān maħrūm.

Kelām-i Şārī'

tecen - [tédjén] - ğarb - mehcūr - isim - dağ keçisinden tekkesi.

tıçmak - [tytchmak] - kazan - lāzım - şıçmak.

Baķınız - şıçmak.

¹⁴⁹ Kur'an: Nisa, 29.

tıçkan - sıfat - şıçirtkan.

tıçkaqlamak - bir düziye şıçmak; iç sürmek, ishāl olmak.

Bakınız - iç gitmek.

tıçkan, tıçkani şıçkan - isim - şıçan; atların boyunlarında çıkan ur ve şiş.

tıçkan otı - sıçan otı, arsenik.

şoşar tıçkan - kör şıçan - köstebek.

tıçkan burçağı - bir ot adı.

taht - [taht] - 'arabī - zarf; isim - ālet-i zīr ve aşığı.

Ẓıddı: fevķ.

māddiyāt ve ma'neviyyātda kullanılır: taht-i terbiye; taht-i nüfuz; taht-i idāre; taht-i kadem...

kāide-i 'arabiyyeye göre, izāfet hālinde neşeb ile okunur: tahtü'l- arz, tahtü'l- kal'e, tahtü's- serā; tahtü'l- bahr; tahtü'l- cild; tahtü'l-ķahr...

Olsa eger tahtü'l- serāda gāv ü mähī mużtarib

Olsa ger fevķaü'l- 'āde sāye endāz-i vakār

Naẓīm - Na'at

Bu müvehhiş ve bārid-i evza' ve eṭvār ile halkı tahtü'l- kahr istihdām ederim za'amiyle...

Na'imā - Tārīh

tahtü'l bahr - denizin altında hareket eden gemi.

kimya - fransızcanın hypo edāti muķābili, daha aşığı derce bir terkibe delālet eder.

taht-i kibiriyyet - ẓıddı: fevķ.

teşrih - fransızcanın sous edâtı muķābilidir ki bir çok terkīblere dāhil olur: tahtü'l-ketif, tahtü'l-felek; tahtü'l-zekān; tahtü'z-zal'a; tahtü'l-kafā; tahtü'l-āne; tahtü'l-terķuve; tahtü'l-cild; tahtü'l-hāciz...

[127]

nebātāt - tahtü'l mebiz - tüciñ, mibyaziñ alında murtekez olması.

tahtānī [tahtāniyye] - [te] - altında ve aşağında olan. altındaki.

Ẓıddı: fevķānī.

teḥattum - [téhattum] - 'arabca- lāzım, tefe'ül, - vācibü'l- ifā ve lāzım olmak.

muteḥattim - [mutéhattim] - fā'il, tefe'ül- vācibü'l- ifā, yapılması lāzım olan.

teḥassur - [téhaththur] - 'arabca - lāzım - tefe'ül - dönüb katılaşmak, pıhtılanmak.

teḥassur-i dem-i ķalb, teḥassur-i dem-i kulvey.

muteḥassir [muteḥassir] - [mutéhaththire] - fā'il, tefe'ül - teḥassir eden, pıhtılanan.

dem-i muteḥassir; lebn-i muteḥassir; demā-i muteḥassir..

teḥarrī - [téḥarrī] - 'arabca - müte'addī, tefe'ül - lügat - münāsib ve lāyık olanı ayırmak - aramak, araşdırmak.

māddiyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: taḥarr-i ḥaķıķat; taḥarr-i ṭarık; taḥarr-i münāsebet...

riyāziyyāt - uşul-i teḥarrī - ḥālī için kat'ı bir ķā'ide bulunmayan meselelerin - cebrde üçüncü dece mu'ādelelerinde olduğı gibi ḥālinde mechülī ma'lüm farz ederek ona göre kıymet-i ḥaķıķyeyi bulmak.

ṭabābet ve cerāḥī - maraziñ esbābını anlamak için bir cerīḥayı veyā ecvāf-i ṭibbiyyeden birini ālet-i maḥşūşa ile yoklamak.

Cem'i: teḥarriyyāt.

Muteḥarrī - [mutéḥarrī] - fā'il; tefe'ül - taḥarrī eden, arayan.

taḥriż - [taḥriđ] - 'arabca - müte'addī - tefe'ül - teşvīķ ve terġīb etmek, ıġrā etmek.

Yā ayyühen `nebiyyu ħarrz` il- mu`minīne `ala` l- kıtāl.¹⁵⁰

Kelam-i Hakk

Cem`ī:tehrizāt

taħril - [taħril] - ğarb - `arabca. taħrīr muħarrefi - isim - çizik, çizgi.

taħrilli - şıfat - üzerinde çizgileri olan, çizgili.

taħrilli göz; taħrilli çiçek...

Baķınız - ebru.

tuħaf- [toħaf] - ğarb - `arabca: tuħfanıĝ cem`i - tuħāf telaffuz edilir - şıfat - `acnebiyye, ğarbiyye, tansuk; insānı sözleriyle ve evzā` ile güldüren; edāt istiĝrāb - `aceb ! ğarīb ! `acāyīb ! tuħaf be ! ne tuħaf! tuħafı bu ki! amma tuħaf hā ! çok tuħaf!

tuħaflık - tuħāflık okuyunuz - insānı güldüren eglendiren sözler ve vaż`lar; hezl, mizāh, ğarābet.

tuħafcı - tuħāfcı okuyunuz - süse ve hediyyelige müte`allık ufaķ tefek eşyā şatan.

sabıkda nevādır şatan, ħālā kadın eşyāsının lüzumsuzını şatan dükkancı. [lehçe-i `oşmānī]

tuħfe - [touħfé] - `arabca - isim - hediye, armaĝān, peşkeş, taķdīme; hediye olarak verilen nādīde şey.

Olsun daħı tuħfe-i tuħāyā

Eşĝābine alana hedāyā

Cem`i: tuħaf - ekşeriyyā müfred yerinde kullanılır: tuħaf ve tefāriķ.

İthāf - müte`addī, if`āl - tuħfe ve hediye olarak vermek; ithāf-i fatiħa; ithāf-i selām...

`uķalā-i rüşen rā`ye-i esrār ħafīfeden nice yadīĝār mü`teber ithāf olunmuş...

¹⁵⁰ Kur`an: Enfāl, 65.

Na'imā - Tārīḥ

Bir fatiḥa olsun bu fenāgāha sitemde

Senden bu mevlūde 'aḳbāya hediye

İhlāf onı eyler saḅa ithāf ve i'āde

Sen dāḥil olunca bu penāh-i ebediyye

Fā'īḳ 'Ālī Beg

Yābānı otlar içinde şu ḳabr-i sīne ṣikāf¹⁵¹

Dumū'-i zā'ire meshūf-i intizār olmuş

Nihāl-i sāye-i ünsiḅ ḥazān ile tutmuş

Ser-i ṣek yürekni etsin zamān zamān tuḥāf

Ḥasan Sīret Beg

bir eṣeriḅ büyük bir zāta veyā dosta hediye edilmesi.

teḥaḳu, teḥaḳuy - [téhhakou-ı] - ḳaḅatay - isim - tavuḳ.

Baḳıñız - taḅuḅ; tavuḳ.

taḥaḳu yılı - sāl-i türkān onıncı senesi.

taḥt - [takht] - fārsī - isim - pādiṣāhlarıḅ merāsım günlerinde oturdıkları müzeyyen yer, serīr-i ḥükümdārī.

Devril ey köhne taḥt-i istiḳlāl

Zīr-i ḳahriḅde inḅiyor ensāl

Tevfīḳ Fikret - Tārīḥ-i Ḳadīm

taḥta oturmak; taḥta ḳıḳmak; taḥta geḅmek - pādiṣāhlarıḅ ḥaḳḳında cülūs etmek.

[128]

¹⁵¹ Bkz. Sözlük bölümü ṣikāften.

tahta oturtmak; tahta çıkarmak; tahta geçirmek - iclās etmek. taht-i revān - tavşīfī - insān omzunda götürülür veyā iki hayvāna yüklenir üsti örtülü taht, miḥaffe, kecāve, maḥmil.

Taht-i revān bozursa ben idim düzen demiş

Kaçırları topal idici na'lbend imiş

Sürürī - Hezliyyāt

taht-i revān yolu - şāhrāh ma'nāsına der, ki tarīk 'āmmedir.

'Arabīda şārī' a'zām denür; işılāhımızda - taht-i revān yolu - ta'bīr olunur.
[Tercüme-i Burhān-i Kāṭı']

tahtnişīn - [nişisten - taht] - tahtda oturan - mürekkebe şıfat - hükümdār, pādişāh.

Bir kudrete mālīk ki nice taht nişīniñ

Alur kelle ve efserini derbeder eyler

Nef'ī

tahtgāh - mürekkebe isim - taht maḥallı ve yeri: pādişāhiñ oturduğu şehir, pāyitaht, maḥarr-i salṭanat.

Hakk-i te'ālā 'azemet 'ālemin pādişāhi

Lāmekāndır olamaz devletiñ tahtgāhi

Şināsī

tahta - [takhta] - ğarb - fārsī - isim - uzunluğa kesilmiş az kalın ve geniş ağac, ağacdan yapılan şeyler; kurşun demir ve emsālī şeylerden levḥa ve şayfa; bir tulum kürküy yarısı; düz ve musatṭah şeyler; evlek gibi tarladan ayrılan kısım.

tahtapūş - mürekkebe isim - fārsī - üzeri tahta kaplamış dam, tahta döşeli saḥ.

et tahtası - üzerine et kıyılan ağac.

hamūr tahtası - üzerine hamūr açılan yuvarlak ve dört köşeli tahta.

gögüs tahtası - şedr.

irtifā' tahtası - irtifā' almak ve zamānı ta'yīn etmek için mevķitlerin kullandıkları alet, rub' dā'ire.

tahtaperde; tahta havāle - bakınız - perde.

Tahtaperde yarığından pinhān

Harem perde olurdu nigerān

Sümbülzāde Vehbī - Şevķengīz

oturaķ tahtası - bakınız - oturaķ.

imān tahtası - mecāzen - gögüs, şedr.

süpürge tahtası - odada döşemenin yanlarına ve duvārların en altına kapılan tahta.

dāme; şaṭranc; tavlā tahtası - üzerine dāmā ve emsālī oyunları oynanan taķsīmlī tahta.

hesāb tahtası; aķça tahtası; cedvel tahtası...

yazı tahtası - üzeri siyāh boyalı levha.

tahta başı; tahta kapı; tahta parçası; tahta kurusu, tahta biti...

Unutdum ismini...bir şırnaşıķ böcek vardı...

Çıķub duvarlara, yaşıdıķ budur, der atlardı.

Ezince bir koķu peydā olurdu çoķça eti...

Bilisiņiz ā cānım...ne yedi ? Ne yedi? Tahta biti!

Meḥmed 'Ākif Beg

tahtalı, tahtalı

tahtalı gögercin - bir şoy gögercin.

tahtalı ḥān - mecāzen - kabir, mezār.

bir tahtada - paranḥ ḥuṣūṣī bir tahta üzerine şayılması münāsebetiyle - peşinen, naķden.

tahtacı - anadolīda ba'zī 'aşā'īr halkında verilen 'unvān.

tahta - [takhta] - āzerī - isim - fārsī: tahta - tahte.

tahta biti - müziyātdan ma'rūf böcek, tahta biti, tahta kurusu.

tahtapūş - bakınız - ğarb - barka.

tahtası yungul - tahtası hafīf - mecāzen - hafīf meşreb.

tehalhul - [tékhalkhoul] - ğarb - 'arabca - lāzım i tefe'lül - bir boğazın işğāl etdiği maħalda geçmeksizin veznen tenaķuşı ve kesb-i nedret etmesi.

tohm - [tokhm] - fārsī - isim - dāne, bezir; ba'zī heşerātin yumurtaları; meni; nuḫfe; mecāzen - aşıl, nejad, şoy.

Dal budak şalmaķ, çiçek açmaķ, yemiş vermek ğarīb!

Tohm-i nā-çizın nedir yā rabb şu hāşşiiyyetleri?

İsmā'il Şefā

ğarb lehçesinde [tohum] telaffuz edilir.

tohum saçmaķ; tohum vermek; tohum bağlamaķ.

tohum - çağatay - fārsī - isim - toğum, tuyum okuyunuz - tohum, dāne, bezir.

āzerī - tum.

tohumlamaķ - müte'addī - tohum bağlamaķ, tohum vermek; yumurtalamaķ.

tıhmaķ - [tykhmak] - āzerī - müte'addī - zorla şoķmaķ, tıķmaķ.

tıḫçamaķ - [tı] - müte'addī - tıķmaķ, tıķub tıķışdıрмаķ.

tıḫınmaķ - [tı- ḫı] - muḫāva'at - tıķınmaķ.

Derdün ey gözüm nūri acıḫdun

Dimezdün bunu sinmiş etdi tıkdun

Muḫammed Bāķır Ḥalḫālī

[129]

tohme - [toukhmé] - 'arabca - isim - mi' de dolgunluğu, imtilā-i mi' de; çok fenā ve ziyāde ekşi şeyler yemekden, şedīd infi'ālāt ve te'sīrāt ile soğuk alma gibi sebeplerden ileri gelen su' -i hazim.

tedribiye - [tédriḃiié] - 'arabca - isim - felsefe - ma'rifetiñ, münḥaşıran ḥavāsdan ileri geldigine zāhib olan meslek felsefī, [empirizm].

Bakınız - ihtibāriyye.

tezebzub - [tédhébdhub] - 'arabca - lāzım, tefe'lül - aşılı olan bir şey şuraya buraya şallanmak; mecāzen - tereddüd, qarārsızlık; intizāmsızlık, qarışıklık, teşvīş.

tezebzub-i umūr; tezebzub-i aḥvāl; tezebzub-i mu'āmelāt.

Cem'ī: tezbezubāt.

muzebzeb - [mudhébdhéb] - mef'ul, fi'lel - tezebzub ḥālinde olan.

Qarşında i'tirāf edeyim işte: en denī.

Bir inhimāk-i ömr ile ḥār ü mu'azzebem;

Her gün biraz bu 'āleme rabṭ eyliyor beni

Her gün biraz ölen bu ḥayāt muzebzebem!

Tevfīk Fikret

Ortalık şöyle fenā, böyle muzebzeb işler...

Āh o yıldızdaki baykuş ölüvermezse eger, 'ākıbet çok kötü...

Dibāce ma'lūmiyle söze girdim.

Qızıyor mıydı? Ḥayır.

Tekmille!

Meḥmed 'Ākif Beg

muzebzib - [mudhébdhib] - fā'il - fe'ilile - müteraddid, qarārsız.

mutezebzib - [mutédhébdhib] - fā'il, tefe'lül - tezebzub eden.

tezrev - [tédhrev, tédhroū] - fārsī - isim - süglün, derrāc. mu‘arrebī: tezric.

ba‘zı diyārda kıl kıuyruk ve şone daħı derler. [Tercüme-i Burhān-i Kātı‘]

Kimdir düşüren havāya servī

Almaz kınad altına tezervi

Ġālib Dede

ter - [tér] - fārsī - yaş, şulu, rātib; zıddı, huşk.

çeşm-i ter; dīde-i ter...

beliğ ve selis; tāze, tarāvetlı; latīf, güzel;

ter ü tāze baķınız - tāze.

meyve-i ter; gül-i ter; ruhsār-i ter...

terzebān - mürekkeb şıfat - hāzır cevāb, bedīhegū; hoş gū.

Çün der āyed himmet maṭlab şikāfet¹⁵² der su‘āl

Ter zebāni çün temennā huşk māned¹⁵³ der cevāb

‘Urfī

Ey bülbül-i terzebān-i ‘irfān

Dembeste nevālarıñla vicdān

Meḥmed ‘Ākif Beg

Ṭab‘ımıñ bir tercümānı terzebānıdır kalem

Hāmeħmiñ bir hemzebānı nokta dānıdır¹⁵⁴ sözüm

Nef‘ī

Feyż-i vaşfiñ verdi bir özge güşāyiş-i ṭab‘ıma

¹⁵² Bkz. Sözlük bölümü şikāften.

¹⁵³ Farsça anlamı: kuru kalır. Bkz. Sözlük bölümü mānden.

¹⁵⁴ Farsça anlamı: nokta bilen, ince sözü anlayan. Bkz. Sözlük bölümü dānisten.

Nevāle olsam bülbül āsā bir ğazelle tercümān-i terzebān

Üsküdarlı Hakkī Beg

Terzebānlıkla olub āmāde

Ağzını açdı şoyulcızāde

Sünbülzāde Vehbī - Şevkengīz

termizāc - mürekkebe şıfat - mecāzen - eñ 'ādī bahānelerle izhār-i infi'āl eden,
bulutdan nem kapan - mecāzen - murdār, mulevves.

terdāmen - mürekkebe şıfat - fāsık, fācīr, ālūde-i me'aşı; fāhişe, āşūfte.

Terdāmen olanlar bizi ālūde şanurlık

Biz mā'il-i būs-i leb-i cām ü kefi destiz

Rūhī

terāvide - [terāvīden - şızmaq, tereşşüh etmek] - muştakq - şızmış, tereşşüh
etmiş.

Yağmur yağıyor titreyerek hā'if ve nāzān

Düşümde terāvīde kaţarātı zemīne

Bir şi'ir demādem getirir sem'i hazīne

Āhiste uşuliyle kesik şive-i ilhān

Kemālzāde Ekrem Beg

Tamām derdle laht dilī muzāb ederek

Dam oldı ola terāvīde eşk-i hūn ālūd

Sābit - Na'at

terdest - mürekkebe şıfat - mecāzen - çālāk; eli işe yağışan, çiredest, becerekli.

Kaţreler feyz ahlīniñ çeşminde 'umāndır bütün

Nazarlar terdest-i feyyāza hayrāndır bütün

Žiyā Paşa

ter - [ter] - fārsī - edāt-i tefzīl ve mübālağa - ‘arabī ve fārsī şıfatlara lāhika olur:

[130]

bālā - bālāter, rūşen - rūşenter; zibā - zibāter; bih - bihter; hoş - hoşter; kem - kemter; bed - bedter; pākize - pākizeter; müşkül - müşkülter; nāzik - nāzikter...

ba‘zen [īn] edātı ‘ilāve edilir ve bu tarzda izāfetler teşkīl olunur ki maqşūd tefzīl ve mübālağadır:

kem - kemter - kemterīn-i bendegān

dānā - dānāter - dānāterīn-i merdūmān

müşkül- müşkülter - müşkülterīn-i umūr

bakınız - yīn.

ter, der - [tér, dér] - ğarb - isim - vücudın mesāmātından çıkan şü; terkībī hafif şızındı, reşh.

Cf. Persan - [ter]= humide, (d’où [çeşm-i ter]= larme m. À. M, moiture de l’oel) nordique - tar= larme, et anglais- tear= id.

Bedros Efendi Keresteciyān

ter gözi - mesāme.

şoğuk ter dökmek - şıkıntıdan terlemek.

ter döşegi - lohuşa yatağı.

ter bıyık - bıyıkları henüz çıkmaya başlayan genc. çārebru.

Bakınız - bıyık.

ayak teri - mecāzen - ücret-i kadīme, fārsī - müzd-i pāy.

Bakınız - ayak.

alın teri - bakınız - alın.

alın teriyle kazanmak - mecāzen - hayātını sa'īyle te'mīn etmek; kimseye mecbūr-i şükrān ve minnet olmamak.

ecel teri.

ecel teri dökmek - mecāzen - ziyāde şıķılıb mużtarıb ve maħcūb olmak.

żarb-i meşel: ecel terş dökdi.

Cāme-i hābinde ecel derleri dökdi 'āşık

Şoyub ol şūhı çaķırdınca gice sādesini

Sābit

ter dökmek - ter çıkararak, terlemek; mecāzen hacālet çekmek, utanmak.

ter vermek - baķınız - terlemek.

ter batmak - ter şoğumak; kan tere batmak; ter içinde kalmak...

terli - kıyāsı- terlemiş; yorgun.

terli terli - terli iken.

terlemek, derlemek - lāzım - vücuddan ter çıķmak, ter dökmek; yorulmak, yorgunluk duymak; şıķılmak, mużtarıb olmak; utanmak, maħcūb olmak; cām ve emşāli şeyler boğlanmak; mesāmātı olan şeylerden şu şızub akıtmak, tereşşüh etmek.

żarb-i meşel: terlemeden para kazanılmaz; şulumadan cān verilmez.

Berg-i gül gibi olurdu nīkū

Terledikce o 'izār hoşbū

Hākānī - Hilye

Gahī hicāb ebre girir hūsrevā felek

Yād edildikce lütfünj derler hicābdan

Bāķī

buram buram terlemek - baķınız - buram.

kan terlemek - mecāzen - ziyāde yorulmak, bītāb düşmek.

bıyık terlemek - baqıñız bıyık.

terlenmek - terlemek.

terletmek, derletmek - müte'addī - ħarāretle ve ter veren 'ilāclarla vücuddan ter çıkarmak;

Seni bir terleteyim şımşıkı örtüb bu gice

Açılırsañ şanıñ terlemiş olsañ ince

Meħmed 'Ākif Beg

yormak, it'āb etmek; iz'āc etmek, iztırāb vermek;

telāş etdirmek; utandırmak, maħcüb etmek.

terledici - şıfat - ter veren ve çıkaran 'ilāclar, mu'arrağ.

terlik - [te, li] isim - ħafīf ayakķabı.

ter- [ter] - āzerī - isim - vücuddan çıkan şı, ter.

terlemek; terlenmek - terlemek; terletmek.

terli - kıyāsī - terli.

Dadaş! Men özge kullu keçiler kimi müfte yiyüb yatan degilem, hemīşe atmañ teri aħa aħa men pādişāha ħidmet eylemişem.

Mollā Naşred-din'den

Ķurusun reşkden kan, terlesun deryā ħacāletden

Biri eşk-i ħased gözde, biri bağrına kan görsün

?¹⁵⁵

Uşudub soñra terledim kem kem

¹⁵⁵ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntılarının kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

Kızdırub eyledim yemin sersem

Mecīd Ğanīzāde

ter - [tér] - ğarb - mütetābi´ātdan; tertemīz.

ter - [tér] - āzerī - mütetābi´ātdan tertemīz.

ter - [tér] - eşvātdan: ter ter tepinmek.

Hangi sāz şā´iri, bilmem, bunu almış de haber;

Neciyem ben diye günlerce tepinmiş ter ter!

Meḥmed ´Ākif Beg

terazza - ğarb - italyanca: terrazza - isim - düz dam üstü; balkon.

terāzū - [térāzōū] - fārsī - isim - ağırlığı ölçen ālet

[131]

Terāzū-i ´ayār-i minnetim bāzār-i ´ışık içre

Gözüm her dem ṭolub biñ ṭaşa her sa´at dige başım

Fuzūlī

İdrāk me´āli bu küçük ´aqla gerkmez

Zirā bu terāzū o ḳader şıḳleti çekmez

Żiyā Paşa

mecāzen - ´adıl, - dād, mizān burcı.

terāzī - [térāzi] - ğarb - fārsī: terāzū - isim - ağırlık ölçek ālet.

żarb-i meşel: terāzi dili gibi iki ṭarafa aḡar.

şu terāzisi - mürekkeb isim - yüksekden gelen bir şuyıñ tezyīḳını muḡāfaza etmek için menba´ ile aḳdıḡı yer arasında ve muḡtelif mesāfelerlerde yapılan mürtefi´ muḳassemler.

´Ayn dilden coş edüb gözden aḡar yaşıım benim

Şu terāzisi olubdur ğāliba başım benim

Ḥayālī

rūḥ veyā rūḥlī terāzi - ufķı ḥizāyı bulan ālet.

havā terāzisi - mizān-i şıķlet, barometro.

şıcaķ terāzisi - mizān-i ḥarāreti termometro.

terāzi dili - terzāzini ortasında iki gözün muvāzineti gösteren yer.

terāzi kolu - terzāzi diliñ merbūta olduđı ve gözlerin taķıldıđı demir.

terāzi gözi - dirhemlerin ve tartılacak şeylerin konuduğı yerle, keffe.

eli terāzili - mecāzen - her şeyi zihnen tartub mülāḥaza eden.

terāziye vurmaķ - tartmaķ. çekmek; mecāzen - te' emül ve mülāḥaza etmek.

Baķınız - endāze.

tırāş - [trāch] - fārsī - [teraşīden] - isim, yontma, kazıma; saçı ve şakalı ustura ile kazıma;

Ḥaṭṭ-i raḥne tāze tırāş etdi yār

Geçdi kılıcdan fiten rüzgār

Şabrī Şākir

Hüsniye vermiş tırāşın başķa tāb

Şanki kırtulmuş buluṭdan āfitāb

Żiyā Paşa

Tırāş olduķca ḥaṭṭ-i yār rüyinde cilā artar

Fetīl-i şem'e benzer kim kesildikce ziyā' atar

Naḥīmī

yüzde kazınacak tüy ve kıl; tırāşı gelmek - tırāş edilen tüyler yeniden çıķmaķ.

zarb-i meşel: berber! tırāşım aķ mı karası? önünde düşerse görürsen!

tırāşı ağarmış - mecāzen - ihtiyār.

tırāş etmek- ‘āmmīyāne - fransızcadan ma‘len - gözlik ile iz‘āc etmek.

bir şeyin yüzini keskin bir āletle almak, yüzden hafifce kesmek ve yontmak.

puttırāş; heykel tırāş; seng tırāş...

elmās tırāş - elmās tarzında fāçeṭeli billūr.

ķalem tırāş - ķalem yontulan ālet.

tırāşında - [tı, şı] - muştakķ - tırāş eden, ķāzıyan.

tırāşa - isim - yontğa, ṭālāş.

tırāşīde - muştakķ - yontulmuş, ķazınmış, tırāş edilmiş;

Ḥaṭṭ ber āverdeleriñ¹⁵⁶ rūy-i tırāşīdeleri

Ḥaklı ḥüccet gibiydi da‘vā-i tezvīr üzre

‘İzzet ‘Alī Paşa

mecāzen - terbiye görmüş, intiḥāl, aşırma.

nātırāş, nātırāşīde - şıfat - mecāzen - terbiye görmemiş, yontulmamış, ķābā şaba.

Heftte başı giderek berbere baş egmez isem

Nātırāşān zamān içre ķalırdım gūmnām

Yenışehirli ‘Avnī

teraṭor, terator - [téraṭor] - ğarb - isim - fındık, bādem içi ve ceviz gibi şeylerin ezmelerinden yapılan şuda ıslanmış etmek içi ķarışdırılan ve ba‘zı sebzelerin üzerine dökülen şarımasaklı şalça.

«Les lexicographes considèrent ce vocable turc comme une forme altérée du persan sauce [teredoğ] composée de cresson ou autres herbages frais, et de caillebotte. Ce composé est de même formation que [‘şīr doğ] mets composé de

¹⁵⁶ Bkz. Sözlük bölümü āverden.

lait et de caillebotte, appelé aussi [kesmek] en persan:[şīrāz]en arabe; et köremez, en turc. «

Bedros Efendi Keresteciyān

trağay - [tragai] - çağatay - isim - serv ağacı.

tragay - [targai] - çağatay - isim - atmaca.

tırağ, tirek - [tyrak, tireq] - āzerī - edāt-i taqlīl; sarı, sarımrağ

teremek, terimek - [téréméq, tériméq] - çağatay - müte‘addī - sermek, yaymağ, yazmağ.

[132]

terkinmek - mechül - yayılmağ, serilmek.

terki - isim - açılıb yayılmış şeyler, sergi.

trambe - ğarb - italyanca: tramba - isim - bir mālı diger bir şeyle değışdirme, mübādele.

trambacı - tramba ile māl alub veren.

tiremek - [tiréméq] - qazan - müte‘addī - diremek, dayamağ; toplayub girmek.

Bağınız - süyemek.

tirev - tireviç - isim - direnen şey, direk.

tiretmek - müte‘addī - diretmek, dayatmağ.

tirelmek - mechül - direnmeki dayatmağ, gelüb çatmağ; bir şeyde nihāyet bulmağ.

sağa iş tiregani yoğ!...

tirek - direk. bağınız - tayanç.

tramvay - ğarb - inglizce - [tramway] - isim - ‘ādī bir yolda döşenmiş demir üzerine hayvānla veyā elektrikle cereyān eden yolcu ārābāsı.

trombette - isim - boru - isim - davuluğ ufağı, nağğāre.

transport - fransızca: transport - isim - bir yerden diger bir yere naql olunan eşyā; naql; tab' olunmaq için taşdan taşā eczāli kağıdla geçirilen yazı ve sā'ire.

transit - ğarb - fransızca - isim - başka bir memlekete maḥşūş ticāret eşyāsınıñ, gümrük resmi verilmemek şartıyla diger bir memlekete geçirilmesi ḥaqqı; bu tarzda geçirilen eşyā-i ticāriyye.

trank - [tranh] - çağatay - şıfat - derin.

Trank sularını keçib atası artından gitdi.

Ebū'l-ġāzī - Şecere-i Türki

tıranġu - [tyranġou] - çağatay - isim - ilġan aġacı.

Ķāmetiñ nāzik ve tıubā nāzik

Serv-i ra'nā ve tıranġu ra'nā

Nevā'ī

terāne - [térāne] - fārsī - zinde ve pāzinde: turuna - isim - bir manzūmeyi maḳām ile oġuma; taġanni; surūd, naġme, āheng, laġn; edebiyāt - baġıñız - rubā'ī.

terāne-i 'ūd; terāne-i çeng; terāne-i rübāb; terāne-i ilhām...

Bezime-i neşāt-i devrān çü nist cāvidāne

Sāķī bedeh¹⁵⁷ piyāle muṭrib bezen¹⁵⁸ terāne

Feyzī Hindī

Lāzımsa eger saña fisāne

Sen diñle ben eyleyim terāne

Ķālib Dede

Ne 'ışķ süziş te'şīri ḥāletindedir

Şerer fişān neġemāt-i ney ü terāne-i'ūd

¹⁵⁷ Farsça anlamı: ver. Bkz. Sözlük bölümü, dāden.

¹⁵⁸ Farsça anlamı: vur, çarp. Bkz. Sözlük bölümü, zeden.

Sāmī - Na‘at

Bir başka terāne gūş ederdiñ

Rūḥum gibi sen de coş ederdiñ

Meḥmed ‘Ākif Beg

Her tıyduğım terāne-i rūḥumla diñledim

Her bülbülün inini ile ben de inledim

Kemālzāde Ekrem Paşa

terānesāz - [sāḥten - düzmek] - mürekkebe şıfat - terāne ve āheng düzen, nağme perdāz.

Olur hemān güzel güzel açık saçık terānesāz

Lütfū, bahānecū, naẓarpezir, emelnevāz

Kemālzāde Ekrem Paşa

terāne perdāz - [perdāhten - tertīb ve tanzīm etmek] - mürekkebe şıfat - āheng ile oḳuyan ve teğannı eden.

Olursen o dem terāne perdāz

Her nağmeñ eder bayān şed rāz

Nergisī

traverse - ğarb - fransızca: traverse - isim - tren, geçdiği demir çubukların altına ve bunlara ‘amūd olarak konulan ağac veyā demir, taban ağacı.

trub - [turb] - ‘arabca - toprak, yer.

turāb - [tourāb] - isim - toprak, ḥāk.

Turāb olmak ve etmek; turāb ḥāline gelmek...

Urmak nedir öyle bir ğarībi?

Ġurbetlerin bu mı ‘aḳībi?

Ben bari turāb olaydım evvel,

Mādem turāb içi neşībi?

Neçün āh̄ir demde menzilem zīr-i turāb etdim?

Günāhim çoklığından yerlere girdim hicāb etdim!

Cenābī

ebu turāb - baqıñız - ebu.

ayaq turābı - h̄āk-i pāy muqābili. beyne'l- 'avām tevāzu' kaşdıyla söylenir.

[133]

atrūbe - [rey] - turābın cem'ı.

turābī [turābiyye] - kıyāsī - toprağa mensūb ve müte'allık; toprağdan ma'mūl.

evānī-i turābiyye; 'ameliyāt-i turābiyye; hafriyyāt-i turābiyye..

turbe - [turbé] - ölünüş gömüldiği toprak ve yer; kabrin üzerine yapılan binā; medfen, mezār.

Her dem saña açıqdır

Ebvāb-i 'arş-i rahmet

Turbeñdir en 'azīmi

Feth edildigin diyārın

'Abdü'l-hağ Hāmid Beg

ba'zen üslūb-i fārsīda ve [turbet] tarzında kullanılır:

Her köşede bir sāyenüma kabir-i sūkūnet

Her maqbere bir yıldız olur şem'-i turbet

Kemālzāde Ekrem Beg

Mīkūnem¹⁵⁹ ber levḥ-i turbet naqş-i dağ-i ḥīṣ rā

Ber mezār-i ḥīṣ mīsozem¹⁶⁰ çirāğ-i ḥīṣ rā

Murād Mīrzā

Ba‘d ez vefāt turbet-i mā der zemīn mecūy¹⁶¹

Der sīnehā-i merdūm-i ‘ārif mezār-i māst¹⁶²

Ḥāfız

turbedār - [dār: dāştēn - fārsī] - mürekkeb isim - turbe bekçisi.

Nücūm-i turbesiniḡ turbedārı bīdārī

Bahār leḡdine pūşīde sūtre-i rengīn

Meḡmed ‘Ākif Beg

Beyit-i ḡudā ḡonmuş

Cāhiliḡ başında bekler

Bir ḡavm-i turbedārıḡ

‘Abdü’l-ḡaḡ Ḥāmid Beg

itrāb - müte‘addī, if‘al - üzerine toprak atmak, toprakla oturmak.

teterrub - [tétérub] - ṡabābet- toz ḡāline geḡmek, taḡabber.

turb - [turb] - fārsī - isim - ma‘rūf kökli sebze.

ḡarb türkçesinde [ṡurp] yazılır ve okunur.

terbiye - [terbiie] - ḡarb - ‘arabçadan - isim - yemegiḡ ṡadını artırmak için ‘ilāve edilen un, bahārat ve emşāli şeyler; terbiye yapmak ve dökmek.

terbiyeli - ḡıyāsī- terbiyeli çorba, paça.

¹⁵⁹ Bkz. Sözlük bölümü kerdēn.

¹⁶⁰ Bkz. Sözlük bölümü soḡten.

¹⁶¹ Farsça anlamı: arama. Bkz. Sözlük bölümü cüstcū kerdēn.

¹⁶² Māst (mā est), Farsça anlamı: “bizim”.

Kem, dizgin, 'inān, licām, zimām.

Ata terbiye vurmağ ve akmağ...

terbiye - [térbi'e] - azan- 'arabcağan - müte'addī; tef'īl - itfāğ ve i'āşe; ta'līm ve te'dīb; meyve ağacları yetişdirme.

terbiyelemek; terbiyeletmek.

terbiyeci - isim - mu'alīm; mürebbī.

terpinmek - [térpinm'eq] - āzerī - lāzım - yerinden oynamak, şallanmak, depremek.

terpişmek - müřāreket - terpişmek.

terpitmek - müte'addī - terpitmek, şallanmak.

terpiniş - isim - terpinme, hareket, kıyıldama.

terpinme āmān dur bala ęafletden ayılma

açma göziği ħāb-i cehāletden ayılma

Lāy lāy bala lāy lāy!

Yat al dala lāy lāy !

Şābir

İşlemede at kimi eşek kimi

Terpinişi ħān kıızı hem beg kimi

'Alī Rāzī

Bıyığları sünbül kimi - yaņakları gül kimi

Terpinişi yel kimi - kıızıl boz oğlan gerek

Horuz göz oğlan gerek

'Alī Rāzī

teret - [térét] - azan - 'arabca: řahāret muşarrifi - isim - pislik, boğ.

teretkane - [tahārethāne] - isim - abdesthāne.

teret etmek - şıçmak.

Bakınız - tıçmak; şıçmak.

tir tir - [tir tir] - āzerī - mütetābi'ātdan: tir tir titremek.

Bakınız - tiril.

terte - [térté] - kazan - isim - arpa ve kızak oğı.

zarb-i meşel: atka şoğanını tertē kayan bilsun!

arpa, çana tertesi.

tertesi kısğa - mecāzen - her şeye üzülüb şıkılan.

Bakınız - açuçan.

tertīb - [tértīb] - ğarb - 'arabca - isim, şıfat - tabīb reçetesi gibi bir şeyin terkībātı hāvī müretteb şey; bir reçetenin bir da'fa yapılması;

[134]

bir tertīb-i 'ilāc.

maṭba'acılık ta'bīri - dizilmiş ve bağlanmış şafhalar, forma; şıra, dizi.

za'yīf tertīb - açılmaz, nāzık.

tertil - [tértīl] - 'arabca- mütē'addī - tef'īl - okumak; maḥrec ḥarfine ri'āyet ederek okumak; her harfin ḥaqqını vererek ve durulacak yerlerde durarak āhiste okumak.

Tecvīde'l- ḥürūf ve ma'rifte'el- vukūf - İmām 'Alī

Ekşeriyā kur'ān ḥaqqında kullanılır.

Ve rettili'l- kur'āne tertīlā.¹⁶³

Kelām-i Ḥaqq

Bakdim olmuş pür kevkeb āsimān

¹⁶³ Müzzemmil suresi: 4.

Halk ecrāmı te'cīl eyledim

Ṭoldı könlüm nūr ile bīih̄tīyār

Sūre-i ven' necmī tertīl eyledim

Mu'allim Nācī

murettel - [muréttél] - mef'ül, tef'īl - tertīl edilmiş.

murettil - [muréttil] - fā'il, tef'īl - tertīl eden.

terceme - [térdjémé] - 'arabca - müte'addī, fi'ile - bir lisānda söylenen ve yazılan sözleri başka bir lisāna naql etmek; tercüme edilmiş, başka bir lisāndan naql olunmuş.

Bakınız - mütercīm.

terceme-i hāl - izāfī - bir kimsenin tārīhī hayātı; hayātın ıar-z-i güzerişi, sergüzeşt.

Feryād...bu söz terceme-i hāl-i felekdir

Her an cihān bir ebedī āh demekdir

Kemālzāde Ekrem Beg

Cem'i: teracīm - [te, cī].

terācim-i aḥvāl.

tercemān - [te, ce] - isim - bir lisān sözleri diger bir dile 'āid sözlerle tercüme ve ifāde eden, dilmac; mecāzen - bir başkasının āmāl ve maḳāşidını bildirmekle mükellef olan.

Ġamzeñ su'āla başlasa 'uşāḳḳa ger müjeñ

Güya lisān-i hālde bir tercemān olur

Nef'ī

mütercim- [muterdjim] - fā'il; fi'ille - terceme eden.

Cem'i: mütercimīn

mütercem - [muterdjem] - fā'īl; fi'ille - tercüme olunmuş.

hikāye-i mütercem; āsār-i mütercem; mebāhiş-i mütercem...

terah - [térah] - ‘arabca - isim - kaygú, gúşşe, gam. zıddı: ferah.

mālī‘d-dünyā ille ferah ve terah.

kimdir ki rüzgārın şerefini bī vebāl; kadümnı bī irtiḥāl, ferahını bī terah ve belā, miḥneti bī miḥnet ü ibtilā...

Sinān Paşa - Tazri‘āt

Bākīyā sākīyā ferah ver ki fenā böle terah

Şol mey şun ki bir kadeh pīr içse civān ola

Bākī

Cem‘i: etrah.

terḥān - [térkhan] - garb - baqınız - āzerī.

terḥan, tarḥan - [tarkhan] - çağatay - baqınız - āzerī.

Eger şed hūn biş gamze berizi kes nemī pürsed¹⁶⁴

Meger yirliş terḥanı zi sultān ilḥān dāri¹⁶⁵

Nizārī Kuhistānī

Terḥan resimlik ‘ayış güzinler...

Nevā‘ī - Vakfiyye

Fāzıl terḥan kim ol bişlerdin imas Türkistān sevdāger terḥanlardın bolur Şībānī
Hānğa Türkistānda ḥidmet kılib ri‘āyet tapdı idi.

Tar - khans, dont le nom, problemement dérive de Tara-khans, signifierait ‘seignurs de labours’.

Leon Kahun¹⁶⁶

¹⁶⁴ Bkz. Sözlük bölümü- pürsiden.

¹⁶⁵ Bkz. Sözlük bölümü- dāşten.

¹⁶⁶ Leon Cahun.

Bakınız - tarımak.

terhan, tarhan - [terkhan, tarkhan] - āzerī - isim - hāş - berāt terhanı.

Qādim türk uluslarında imtiyāzlü ve tekālifdan ma'fū olan iy'yān, āgevāt.

Ebū'l-ğāzī der ki: terhan bir ādemdir ki andın bir nev'i teklīf alınmaz, hān huzūrüne ruhsatsız girüb çıkar cünha işlerse toğuza kader şorulmaz. [Lehçe-i 'Osmānī]

On appelle ainsi celui qui est exempt de toute espèce de charges, qui ne doit aucune dīme pour le butin dont il s'empare, qui entre chez le roi quand il le veut, qui n'est soumis à aucune enquete quand il commet une faute. [Pavet De kurtey]¹⁶⁷

terhān - mercān vezinide ol kişeye denür ki taraf-i sulţān murahhāş-i tām olub üzerinden qalem teklīf merfū ve her dürlü evzā ve eṭvārı ma'fū olmaqla qaṭ'en 'itāb ve ta'zīr

[135]

ma'rażına götürilmeye. selāṭīn-i şark beylerinde böyle bir kanūn var idi. meşelā: bir kimseden devlete müte'allik bir hizmet-i 'azīme ve cemīle sebaq eyleye muqābilinde yeddine berāt-i terhānī i'tā olunub ol kimsene vaḥe-i¹⁶⁸ meşrūh üzerine min külli'l- vucūh mu'āf ve müsellem ve nezd-i pādişāhı da cümleden 'azīz ve muhterem olub havfātı iğmaż ve i'fā ve niyāz ve istid'āsı qabūl ve işgā olunur idi.

[Tercüme-i Burhān-i Kāṭı']

tarhandil - ğarb - rümca: τριχάταραρον - isim - üç direkli gemi.

tarhana - [tarhana, taḥarana, tarhina] - ğarb ve fārsī - rümca: τράγανα, τρώγανα - isim - ekşimiş yoğurda un qatılıb yoğurduqdan sonra ve mayalatmaq üzre birkaç gün bırakıldıqdan sonra, ufaq ufaq qoprarılıb güneşde qurudılan bir nev'-i qorbalıq. Tarhana - vav-i ma'düle ile ferzāne vezninde türki'de daḥi bu isimle ma'rūf qa'āmdir. [Tercüme-i Burhān-i Kāṭı']

¹⁶⁷ Pavet De Courteille

¹⁶⁸ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

bakınız - güce.

zarb-i meşel: alışına vermişem, tarhanaña bulğur aşım!

terhım - [térxhīm] - 'arabca - lügat: hayvānıñ koyruğını kesmek - müte'addī - naḥv - taḥfif kaçdıyla ismiñ ḥālet-i nidāda soñ ḥarfini ḥazf etmek:

Yā mālik!- ya māl!

Yā 'oşmān! - ya 'oşm!

Yā falān!- yā fāl!

fārsīye mişāl:

nişīb - şīb...

muraḥḥam [muraḥḥama] - [murakhkham] - ma'fūl, te'fīl - terhīm edilmiş: elfaz-i muraḥḥama.

terze, tereze - [térzé] - kazan - fārsī: deriçe muḥarrefi - isim - pencere; mecāzen - göz.

terze yanğın; terze buşağası; terze perdesi; terze kapkaçı...

terzeli - kıyāsī - pencereleri olan, pencereli.

terzelemek - pencere yapmak ve açmak.

terzi - [tézzi] - ğarb - fārsī: derzi - isim - ölçü üzerine elbise biçüb diken.

zarb-i meşeller:

terzi kendi dikişini dikemez.

terzi söküğini dikemez.

terziye göc demişler, ignem başımda demiş.

terzilik - terzi şıfat ve şan'atı.

ters - [térs] - fārsī - tersiden: qorqmaq - isim - qorqu, ḥavf, bīm, hirās, hevl.

tersnāk - [nāk - edāt] - şıfat - qarqaq, hirāsān, ḥā'if; qorqunç, maḥūf, hevlnāk.

tersengīz - [engīz - bakınız] - korku ilkā edici, maḥūf.

tersa - [te] - şıfat - ziyāde korkak, mütevehhim, ödle, hirāsān, ḥā'if.

tersan - [te] - şıfat - korkak, hirāsān, ḥā'if,

tersān tersān - ḥāl - korka korka.

Ah ṭursun hele şemşīr-i zebān çeksem egerā

Ne çeker ben bilürem heb dil-i tersān-i felek

Nef'ī

Gördi kim ṭurmağa yokdur imkān

'Azm-i rāh eyledi tersān tersān

Mu'allim Nācī

Ne hirāsān olayım tīğ-i ecelden ey dil

Zaḥm-i şemşīr nigehten bile tersān degilim

Yenışehirli 'Avnī

ters - [tér] - ğarb, isim, şıfat - yüzün 'aksi, iç yüzi; çevrilmiş, ma'kūs, maḳlūb; egri, nāsāz; bedḥūy, ḥūysız; ṭālī'ḡ müsā'id olmaması; bir āletin-i ḳāṭı'anı kesmeyen ṭarafı.

tersine - yüzün 'aksine, zıddına.

tersine dönmek - geri dönmek, geldiği yerin 'aksine gitmek; şaşırma, bilinlemek.

tersine çevirmek - bir şeyin yüzünü 'aksine döndermek, altını üstüne getirmek; geldiği yere i'āde etmek, geri döndermek.

tersi dönmek - iş 'aksine ve zıddına gitmek, bozulma; münfa'il olmak; şaşırma, şaşalamak.

ters yüzine - gerüsin geri, tersine.

ters yüzine döndermek ve çevirmek - içini dışına ve altını üstüne getirmek; birini geldiği yere i'āde etmek, gerüsin geri göndermek.

Biz neyiz? Seyr eyle artık; bir de fikir et neymişiz?

Dinde körün 'aynı olmuş: ters çevirmiş giymişiz!

Meḥmed 'Ākif Beg

ters gitmek - yanlış yola gitmek, doğru yolun 'aksine gitmek; ṭālī' müsā'id olmamak.

ters söylemek - toğrunun ḥilāfine söz etmek, ḥaḳıḳatı ṣaḳlamak; münāsebetsiz sözlerde bulunmak.

şeyṭāna oḳumak - mecāzen - idrāk etmek, anlamak.

şeyṭāna pāpuşu ters giydirmek - mecāzen - iğfāl ve izlālda şeyṭāna fā'īk olmak.

pāpuşları ters giymek - mecāzen - kaçmak, firār etmek.

[136]

terslemek - müte'addī - fenā sözler söylemek, azarlamak, tevbīḥ ve taḳdīr etmek.

terslenmek - lāzım - ḥūysuzluk ve ḥayırçınlık etmek, ḥuşūnet göstermek; fenā mu'āmele etmek.

tersenbe (?)¹⁶⁹ - [seh] - şıfat - ters; ma'kūs; çarpık, kecreftār.

terslik - [li] isim - ḥūysuzluk, ḥuşūnet-i ṭabī', zıddiyet; muḥāfilet, muğāyeret.

terslik etmek; terslik göstermek, tersligi tutmak...

ters - [tērs] - āzerī - isim - ters, ma'kūs, zıdd.

Tersine - 'aksīne, zıddına, tersine.

Dikkat edüb bahsan eger dersine

Her sözi ta'īlīm ediyor tersine

Degmez o bir baslı demir arasına

Min de dese derc zer efşān bu

Dur kaçak oğlum baş ayak kaddı bu

¹⁶⁹ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

Şābir

Aldanma faķırırñ olmaz ´aklı zekāsı

Çün toħdur ańın sen kemi pākize libāsi

Yoh serveti, yoh devleti, yoh şālı-i ´abāsı

Var köhne çü ħāsı daħı bir tekce ķabāsı

Bu çerħ-i felek tersine devrān eder etmedi

Fi´ile de o zīn daħıl insān eder etmedi

Şābir

ters - [tér̄s] - çağatay - isim - yüzün zıddı, ters; ters, pislik.

bakırız - terskiri.

ters - [tér̄s] - ğarb - isim - ħayvānların ve bilĥāşşe kuşların efrāġatı, sanıķı.

terslemek - ħayvān pislemek.

Cf. Arménien = bouse; Français - troches = fumee d´hiver des cerfs et d´autres betes fauves.

Bedros Efendi Keresteciyān

ters - [tér̄s] - uygur - şıfat - vahşı, yābānı; kötü, fenā; ters.

çuvaş - tiris, ters - neşrānı, ħıristiyān; ´isevı; ateşperest; taşavuuf - merd-i rūĥānı.

Beĥaķķ-i kirdigār mun´im ve baĥşende kim lütfi

Mürebbi-i müslimān ü yehūd ü geber ve tersādır

Tersbeçe mürekkeb isim - ħıristiyān çocuġı.

Seccāde ve tesbıĥ beyek sūy fıgendem

Der ħidmet tersbeçe zinhāriyi bestem

Maġribı

but-i tersā - izāfı, isim - ħıristiyān güzeli.

Bu ḥasan ile ger nāre göre ol but-i tersā

Düz ḥadde olan ehel-i gene bī keder olsun

Vecdī

tersat (?)¹⁷⁰- [tér̄sat] - çağatay - isim - balta şapı.

tirsek - [tirséq] - kazan - isim - dirsek.

tirsek bunı - kolları büküldüğü yer, mafşal.

tirsek suyagi - dirsek kemiği.

tersane - ğarb - ispanyolca: darcina - isim - gemi yapılan ve ta'mir edilen yer.

İki āhen gemi tersanede yaptırdı ez cümle

Edüb esbābin istiḥsāre iḳdām-i firāvānī

Żiyā Paşa

Ḳodıl ḳalsın ḥayāl-i zūlfine zindān-i hicrānda

Olur cāy-i selāmet düzd-i nā tersāna tersāne

Nābī

tersāne umūrī - izāfī, isim - [emr; umūr] - sonu gelmeyen iş.

zarb-i meşel: tersāne umūrı oldu!

O kılcı civānıḡ şimdi tersāne umūrı veş

Büyükdür dilde fikir ḳadd-i bālāsı serinlerden

Sürvūrī Sānī

turş - [turch] - şıfat - ekşi, ḥāmiż.

turşrū, turşrūy - ekşi yüzli - mürekkeḳ şıfat - 'abūs, tundrū, çin çin gösteren.

Eger ḥanzil ḥorı ez dest-i ḥoşḥūy

¹⁷⁰ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

Beh ez şīrni ez dest-i turşrūy

Sa'dī

Harīf turşrūy ve nāsāzkār

Çü hāhed¹⁷¹ şuden¹⁷² dest peşeş medār

Sa'dī

turşnāk - [nāk - edāt] şıfat - ekşili; turşrūy, 'abūs, ekşi yüzli.

[137]

turş, tūrş - [turch] - āzerī - şıfat - fārsī: tūrş - ekşi.

bakınız - turşu tutmak.

turş ü şīrīn - ekşi tatlı - turş ü şīrīn okuyunuz - mayhoş; bal ile sirkeden yapılan şerbet, sirkengubīn. [iskencubīn telaffuz edilir]

turşı - isim - turşu, turşı.

turşılık - [li] - turşı yapılmaya elverişli olan şeyler, turşılık.

tirşe (?)¹⁷³ - [tirché] - ğarb - isim - yeşil ile mā'î arasındaki renk.

Tirşe, kazınmış kağıd gibi deri, varak, każīm, aķ deri, tirşe rengi - anĵa maħşūş yeşilimsi açık renk. [Lehçe-i 'Osmānī]

turşu, tūrşı - [tourchou] - ğarb - fārsī: turş, turşı - isim - tuzla ve sirke ile terbiye edilen sebze ve meyve; ezilüb şolmuş; gevşek.

Laĵana, būber...turşısı.

żarb-i meşel: bu perhīz ne, bu laĵana turşısı ne!

turşı başı (?) - mürekkeş şıfat - sivri 'aķıllı, ĵoroz 'aķıllı.

turşı yüzli - mürekkeş isim - ekşi şüretli, 'abūs.

¹⁷¹ Bkz. Sözlük bölümü ĵāsten.

¹⁷² Farsça anlamı: olmak. Bkz. Sözlük bölümü.

¹⁷³ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

fārsī - turşrūy.

turşı kūrmağ - turşı yapılacağ sebze ve meyveleri tuzlu şuya veyā sirkeye kōmağ.

turşısını kūrmağ - mecāzen - bir şeyi yemeyüb ve yedirmeyüb esirgemek ve şağlamak; istişāre ve müzākere etmek; qarārlaşdıрмаğ, tasmīm etmek.

turşı olmağ - yoğunluğdan ve tersden gevşemek.

turşımağ(?)¹⁷⁴ - turş ya'nī ekşi olmağ, ekşimek.

turşlık - turşı yapılmaya elverişli olan şeyler; gevşeklik.

turşlık hıyār; turşlık paṭlıcān...

turşıcı - turşı yapan ve şatan eşnāf.

terzīz - [térđīđ] - 'arabca - lāzım, tef'īl - ṭabābet - ensiceniğ ezilüb berelenmesi.

terğun - [térgoun] - moğolca - şıfat - şişman, semīz.

terfīl - [térfīl] - 'arabca - müte'addī, tefzīl - 'arabca - müte'addī, tef'īl- 'aruzda bir sebep hafīf ziyāde etmek; beħr-i kemālda mütefā'īlin cüz'iniğ nūnı elife ibdāl edildigden sonra, āħirine [ten] 'ilāve etmek. mütefā'iletin.

treku - ['azim][térkouh] - 'arabca - isim - umuz başınığ kemigi, köprücük kemigi.

terkin - [térkīn] - 'arabca - müte'addī, tef'īl - kaydı bozmağ ve ibṭāl etmek.

cem'i: terkināt.

terk - [térq] - 'arabca - müte'addī - bırağmağ; vazgeçmek, şarf-i nağar etmek.

terk-i hayāt; terk-i dünyā; terk-i diyār; terk-i edeb; terk-i i'tiyād...

Cemī'-i halkdan eylemiş ser rişte-i ülfet

Eğer sen hem teraħḥum kılmasağ terk-i diyār eyler.

Fuzūlī

İzādan, cezādan buğalmış budum

¹⁷⁴ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

Eger terk-i dünyā ve meyl-i ‘adem

‘Abdü’l-ḥaḫ Ḥāmid Beg

tarik [tarıka] - [rey] - muṣtaḫḫ - terk edici.

tarik-ı ṣalāt; tarik-i ‘iṣret...

tarik-i dünyā - ḥiṭiyār-i ‘uzlet eden, ḥalvetneṣīn.

Tarik-i dünyā geḫnür derbeder

Der ṭama‘ etme baṇa kendi eder

Vehīd

mütäreke - [mutārēqe] - müṣāreket, müte‘addī, mefā‘ile bir şeyi ḥāli üzre terk etmek; müteḫābilen bırakmaḫ; ṭarafınıḫ muvāfakyetle bir müddet mu‘ayyen için ḫarekāt-i ḫarbiyenin ṭa‘ıllı, hudne.

Ḥayāt-i cengin ma‘īṣet, cihānsa ma‘reke dir

Zamān zamān bu sükūnlar bir mütäreke dir

Meḫmed ‘Ākif Beg

‘Aḫd-i mütäreke; müddet-i mütäreke; inḫızā-i mütäreke...

metrūk [metrūke] - muṣtaḫḫ - terk olunmuş, bırakılmış.

mal-i metrūk; ṭıfl-ı metrūk; eşyā-i metrūke; emvāl-i metrūke...

metrūke - ṣıfat; isim - muṭlaḫa, ḫocasınıḫ bırakub taṭlıḫ edildigi ḫadın.

cem‘i: metrūkāt - baḫıḫız - berke.

metrūkāt ḫalemiyye - bir muḫarririn yazub bıraḫdıḫı şeyler.

etrāk - terk etmek, bırakmaḫ.

terke - [te, re] - isim - bir ṣaḫṣin terk edigi emvāl; ṣer‘ - vefāt eden bir kimsenin ḫaḫ-i ḫayrdan ‘ārı olarak, vereṣesine bıraḫdıḫı māl, mirās, muḫallafāt; buḫday ve arpa gibi ḫubūbāt.

terke bāzārı - ḫubūbāt ṣatılan ḫarṣı.

cem'î: terkât. [te, re]

türk, türk - [turq] - ğarb - isim, cem'î; müfred - mensüb olduğumuz millet.

bağınız - çağatay, āzerī.

köylü; kabā, ğalīzü'l- ṭabe'

[138]

Fī fetiyet min cuyyuş'ut- türk mā terekt

Er-r'ad kerrātehim şavten ve lā şayyetā

Ḳavvim ezā ḳubūlü kānu melā'ike

Ḥasnen ve in ḳutlu kānu 'afārita

Eşbehī

Yasa yok şimdi.

Neden bitdi mi?

Çokdan bitdi.

Dede Cengiz yā?

Bırak derdimi düşdiğ...gitdi

Getirirler yine lāzımsa...

Ḥayır gitdi gider!

Deme oğlım!

Yā biz düşmānmışız o meger.

Atanızdır diye bir ḳahbeh çiftmiş yaman...

Söze hā?

Öyle yā, çok geçmedi lākin aradan, gelen bir başka gavurcağ dedi: Cengizle ayol, bir hışımılık nereden çıktı ki? Siz Türküñ o Moğol.

Meḥmed 'Ākif Beg

irānlıların verdikleri - zālīm ve ğaddār - ma'nāsına göre, 'acem şā'irleri maḥbūblarından kināye olarak kullanmışlardır:

Cāmi mevlā daḥi mūyyine kürk

Der 'acem şā'irleri maḥbūba türk

Tuḥfe-i Vehbī

Ma'rūf şıfı insānīdır. Tazik muḫābilidir. Türk bin Yāfeṣ ibn-i Nūḥ 'aleyh's-selām neslinden münşā'ibdir ve mecāzen Türkistān ülkesine daḥi denür ki belād-i Māverāü'n- Nehirdir ve Türk ṭā'ifesi gibi cefākār ve ğāretger şabır ve qarār oldukları ecelden kināye ṭarīḫiyle civān dilsitān ve ḥāṭır şikāre itlāk olunur. [Tercüme-i Burhān-i Kāṭı']

Eger an türk-i şirāzī bedest āred¹⁷⁵ dil-i mā rā

Behāl-i hindūyeş baḥşem semerḫend ü buḫara rā

Ḥāfız

Türk-i men ger mīkuned¹⁷⁶ rindī ü mestī cān-i men

Türk mestūrī ü zi ḥiddet kerd bāyed evvelā

Ḥāfız

Çeşmān-i türk ve ebrū'ān-i cān benāvek mezened

Yā rabb ki dād est in kemān an türk tīrendāz rā

Sa'dī

Çeşme-i maḥmūr-i tū dāred¹⁷⁷ zi dilem ḫaşd-i ciger

Türk-i mestet meger meyl-i kebābı dāred¹⁷⁸

Ḥāfız

¹⁷⁵ Bkz. Sözlük bölümü, āverden.

¹⁷⁶ Bkz. Sözlük bölümü, kerdn.

¹⁷⁷ Bkz. Sözlük bölümü- dāşten.

¹⁷⁸ Farsça anlamı: kebab meyli mi var. Bkz. Sözlük bölümü- dāşten.

Ān türk-i peri çehre ki kaşd-i cān dāşt

Mānend-i peri çehre zi men pinhān dāşt

Gūftem¹⁷⁹ dehen-i teng tū gūftā hiçest

Ya 'nī ki zi men hiç tama' netüvān dāşt

Hāfız

Geh rāst tūdī sāğeri geh kec o türk-i mest

Etdirdi cilve şāh güli şansın şebā

Nevā'ī

Ān türk-i surḥ cāme süvar semend şud¹⁸⁰

Yārān ḥazer kemend ki āteş bülend şud

'Ālimī

Türk-i 'āşikkūş-i men mest berūn reft¹⁸¹ imrūz

Tā kerā ḥūn-i dil ez dīde revān ḥāhed būd¹⁸²

Hāfız

Türk men mestest ü dest endāht¹⁸³ berdūş-i raķīb

Ve geh şud mülk-i dilem virān zi dest endāz-i o

Muḥteşem-i Kāşānī

Çünin ki Türk-i men āğāz kerde 'arbede rā

Diger çe ḥāl būd¹⁸⁴ 'āşikān-i ğamzede rā

Feyzī Hindī

¹⁷⁹ Farsça: dedim. Bkz. Sözlük bölümü- güften.

¹⁸⁰ Bkz. Sözlük bölümü- şuden.

¹⁸¹ Bkz. Sözlük bölümü- reften.

¹⁸² Farsça: ḥāhed būd- olacaktır. Bkz. Sözlük bölümü- būden.

¹⁸³ Bkz. Sözlük bölümü- endāhten.

¹⁸⁴ Bkz. Sözlük bölümü, būden.

fārsī kā'idesine göre cem'î olan türkân de bu ma'nâda kullanılmışdır:

Tekâpû-i türkân ve ğavġa-i 'âmm

Temâşâ kunân¹⁸⁵ ber der ü köy ü bâm

Sa'dî

Pes ü peş Türkân-i řāvus renk

Çep ü rāst-i řīrân-i polad ceng

Firdevsî

Nedāni ki men der iqlīm-i ğurbet

Çerā rüzġār beġerdem direngî

Berūn reftem¹⁸⁶ ez neng-i türkân ki dīdem¹⁸⁷

Cihān derhem üftāde¹⁸⁸ çün mūy-i zengi

Heme ādemīzāde budend līkin

Çü ger kân be hūnhārı tez çengi

Çü bāz āmedem¹⁸⁹ keşver āsūde dīdem

Pelengān rehā kerde¹⁹⁰ hūy-i pelengî

Derūn-i merdūmī çün mülk nīk mařzar

Berūn leşkeri çün hezberān cengi

Çinān būd¹⁹¹ der 'ahd-i evvel ki dīdem

Cihān pür zi āşūb ü teşvīş ü tengi

¹⁸⁵ Farsça anlamı: temaşa edenler, izleyenler. Bkz. Sözlük bölümü kerden.

¹⁸⁶ Farsça anlamı: gittim. Bkz. Sözlük bölümü reften.

¹⁸⁷ Bkz. Sözlük bölümü, dīden.

¹⁸⁸ Bkz. Sözlük bölümü üftāden.

¹⁸⁹ Farsça anlamı: geldim. Bkz. Sözlük, āmeden.

¹⁹⁰ Bkz. Sözlük bölümü rehā kerden.

¹⁹¹ Bkz. Sözlük bölümü būden.

Sa‘dī

Ba‘zen mecāz ma‘nāsına göre kullanılmışdır:

[139]

Türkân-i çeşim-i mestet āverde¹⁹² and resmi

Az hūn şarāb dāden ve‘z dil kebāb hūrden¹⁹³

Selmān Savcı

Türkân-i pārsīgū bahşendegān-i ömr and

Sākī beşāretı deh¹⁹⁴ pīrān-i pārsā rā

Hāfız

Efsūs ki nān pūhte hāmān dārend¹⁹⁵

Esbāb tamām nātamāmān dārend

Çeşm-i hoş-i türkân betemāşā-i dilest

Mülkīst ki şāgird ü gulāmān dārend

Hayyām

İbn-i sināyı edinmişdi şumār oğlanı

Ekşeri şaşkın olurken tokadıñ türkanı

Sürvūrī - Merşıye-i Kānī

‘Acemlerin şu mecāz ta‘bīrleri de şāyān-i diğkaddir:

türkçīn - güneş.

türk hışārı - ay ve güneş.

türk-i felek - meriğ.

¹⁹² Bkz. Sözlük bölümü āverden.

¹⁹³ Farsça anlamı: yemek.

¹⁹⁴ Farsça anlamı: ver. Bkz. Sözlük bölümü, dāden.

¹⁹⁵ Bkz. Sözlük bölümü dāşten.

türk-i nīmrūz - güneş.

türk-i sulţān şekva - āfitāb-i ʿālem efrūz.

türk-i çerḥ - sebʿa-i seyyāre.

türkī kerden - mecāzen - terbiyesizlik ve edepsizlik etmek.

Bī-edebīn etse hem bir şaḥş-i bed

Ṭaʿn edüb derler ki: türkī mekūnd¹⁹⁶

Tuḥfe-i Vehbī

türkāne - āne - fārsī - edāt - şıfat - türk tarz ve revīşinde.

Ey burde¹⁹⁷ bedān ğamze-i türkān-i dil-i men

Şud¹⁹⁸ bā ṭarab ez ʿışḫ-i tū bīġāne dil-i men

ʿAbdülvāşī ʿÇelebī

ʿarabī ḳāʿidesine göre cemʿ:etrāk.

āşār-i ḳadīmede köylü ve ʿavām-i nās maʿnāsında ḳullanılmışdır:

Leylī ü mecnūn ʿacemde çoḳdur

Etrākda ol fesāne yoḳdur

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

Ol nevāhīde olan etrāk bīʿidrāk ol maḥlda fettāne-i itbāʿ edüb...

Naʿimā - Tārīḥ

Etrāk-i bīʿidrākdan ve ekrād-i źalālet nihāddan nice şıḳıllarca cādde-i itāʿatdan
ḥurūc ve ḳalīl ḥıyānetden ve ʿisyāna ʿuruc edüb...

Naʿimā - Tārīḥ

¹⁹⁶ Mekūned: Far. Eder, yapar. Bkz. Sözlük bölümü kerden.

¹⁹⁷ Farsça anlamı: götürmüş. Bkz. Sözlük bölümü, burden.

¹⁹⁸ Bkz. Sözlük bölümü şuden.

Ṭabāyi' nāme-i ecnās-i nās kavlince, ṭabī'āt-i kavm-i etrāk bī'idrāk şiddet gördükde mulāyemet iṭā'at-i izhār etmek ve tezellul ve mulāyemet anladıkca 'inād-i türkânede işrār eylemek olduğına...

Şā'nizāde - Tārīḥ

Ve ba'zı ez etrāk ve evbaş beḥod cem' kerde

Münşe'āt - Ferīdūn

'acemlerin [türk ü tāz, türktāz] ta'bīrleri de, türklere i'tiyādlarına imā aqın ve çapāval ve reftār-i türkâne ma'nāsına gelir.

Çün becum'a mīşevēd¹⁹⁹ o vaqt-i namāz

Tā neyāred²⁰⁰ kerd āncā türk tāz²⁰¹

Celālū'd-din-i Rūmī

Ṭutī-i mūrde çinān pervāz kerd

Ki'āftāb-i şarḫ türktāz²⁰² kerd

Celālū'd-din-i Rūmī

Tā fenā muṭlaḫ reved der türktāz inḫirāz

Tā beḫā revnaḫ bered ez kārgāh-i inḫilāb

'Urfī

Dilberān zi her sū şude cenk sāz

Der ānca ki mīkerde and türk tāz

Ebü'l Me'ānī

Hem raḫībeş zi türk tāz üftād²⁰³

¹⁹⁹ Bkz. Sözlük bölümü şuden.

²⁰⁰ Farsça anlamı: getirmezse. Bkz. Sözlük bölümü, āverden.

²⁰¹ ترك تاز

²⁰² ترك تاز

²⁰³ Bkz. Sözlük bölümü üftāden.

Hem berrākeş zi pūye bāz üftād

Nizāmī

Türk tāz - zamme-i tā ve sükün-i kef ve rā ile yağma ve ğāret için il üzreine çapmak ma'nāsınadır. fi'l-aşl - tāhten-i türk - taqdīrinde olan - tāz türk - idi. ya'nī türk çapğını - demektir. sonra keşret isti'māl ile - türk tāz - deyü vaşf-i terkībī olub yağma ve çapçı ve çapmak ma'nalarına isti'māl eder oldılar. hūlaşa-i kelām, kurdların koyun sürine seğrişdikleri türk ve tatar yağmaya çapkın etdikleri teşbīh olub...

Şarı 'Abdullāh Efendī - Şerh-i Meşnevī

zārb-i meşeller:

türk ata binince kendisini beg oldum şanır.

türk işi ödücdür.

türk puh puhdan şehri pepeden hoşlanır.

türkçeyi ğayb etdi.

türk dānişmend olur ādām olmaz.

türk dursun, çünkü, doğduğu andan; türkün 'aklı öğüt aldı eşeg ile danadan!

türkün 'aklı şonradan gelir.

fārsī: 'aklı rūstāyī ez pes mīresed

rūstāyī rā 'aql ez pes ser mīresed.

türk ne bilir bayramı, lağ lağ içedir ayrıanı.

türke burclı olma, yā düğünde ister yā bayramda.

biñ türk bir turub.

türke şehir içi zindān gelir.

türke beglik vermişler ibtidā babasını öldürmüş.

Serferāz etmese 'ilmiñ tācı

Türkün aşılmağ olur mi'rācı

‘Aṭāyī

[140]

türkün direngi olmaz.

türkün bildiğini tilki bilmez.

türk dolabı!

incili çavuşı mat eden türklereendir.

türkleşmek - muṭāva‘at - türklüğün evşāfını ve ‘ādātini iktisāb etmek.

türkleştirmek - müte‘addī - türklüğün evşāf ve ‘ādādetini iktisāb ettirmek.

türklik - [li] - türk şıfat ve milleti; mecāzen - şāflık, sādelik, şāfderūnlık.

türkçe - türk dili; mecāzen açık, vāzih.

türkçe söylemek; türkçe konuşmağ, türkçe öğrenmek...

türkçeyi unutmak ve ğaybetmek - mecāzen ne söyleyeceğini bilememek, şaşırub kalmak.

türkçe bilmez - söz anlamaz, lisān bilmez, ‘acemī.

zarb-i meşel: türkçe bilmez, ilāhdan korkmaz!

ķaba türkçe: lisān-i ‘avām.

türkçeleşmek; türkçeleştirmek - türk dilin şivesine ve tarz-i beyānına uygun olmak ve yapmağ.

türkī [türkiyye] - şıfat - türke mensūb ve müte‘allık.

ķavm-i türkī, lisān-i türkī; ‘adāt-i türkiyye; elsine-i türkiyye; aķvām-i türkiyye...

türkiyye, türkiya - italyanca [turchia]; fransızca [turquie]; inglizce [turkey] - türklere meskūn olan memleket.

türkiyyāt - türkī cem‘ - türklere ve türk dilerine, türk tārīh ve ‘an‘anātına muṭlak olan āşār ve müdevvenāt.

türkman, türkmen, türkmen - isim - cem' müfred - ma'rûf türk kabîleleri.

türkman: türk ile mandan mürekkebirdir; mânend muraḥḥamdır.

Türk tâ'ifesinden meşhûr kavm-i şüregîz (!) laḳabidir.

[Tercüme-i Burhân-i Kâṭı']

Hulefâ zamânında türkistândan diyâr-i islâma geçen 'aşâir-i etrâk ki ekseri oğuz ulusundandır.

[Lehçe-i 'Osmâni]

türklerden ve şübhesiz oğuz türklerinden denizin şarkında ve âmû deryânın eski mecrâsı etrâfında ve bunun şimâl semetleriyle ural ve hazar denizleri arasında oturan halk türkmen adlanırdı. bunların yerleri pek eski zamânlardan tâ herodot 'aşrından beri - hârezm - nâmını almışdı. başka türk milletleri gibi türkmenler de etrâfa dağıldılar: bir ucları âmû deryâ boyunca buharaya uzadıḡı gibi diger taraftan da baḥr-i hazarı iki cihetden geçüb tûna nehrine kader yayıldılar; ve yer yüzünden mâzenderân, gilân, tırbistân, âzerbâycân ve mâveraü'n-nehir, kafkâs, erz-i rûm, diyârbakır, aṡina ve hata rûmeli taraflarına kader münteşir oldılar. baḡdâd ḫalifeleri zamânında köñüllü 'asker olarak türkmenlerden pek çok âdam vardı. aralarından mühim âdamlar da çıkmışdır. baḡdâddaki emîrül- emrânın mışır ḡulamân-i etrâk ve melûk tavâ'ifiñ en çoḡı bu türkmenlerden idi. gazneviler sulṡân maḥmûd sebûk teginler, kuṡbi'ddinler, celâlü'd-dinler, nâdir şâhlar heb türkmendir. yakın zamana kader irânda ḫükümet eden kaçâr 'ailesi de bir türkmen kabîlesine mensûb idi.

türkmen za'yifü'l- imân.

'acemlerin zarb-i meşelleri

Kin zamân şemşîrgin bir türk-i türkân azmay

Der diyâr-i türkman ne türk man ne türkman

Selmân Savcı

Ber der ḫergeh-i türkman

Çaplūsī kerde pīş-i mihmān

Celālū' d-din-i Rūmī

Lütfet ne bend-i ihsān ger hindüyem nesāzed

Bir naqd ħod nümāyem yağmayı türkmanī

Feyzī Hindī

türkmen obası; türkmen kıızı.

zarb-i meşel: türkmene arı alır mısın demişler, paramla vızırtıyı ne deyim demiş!

Kimi mā'ī kimisi vādi-i türkmānīda

Ƙara oğlan Ƙaya başısı eylay sūhen

Sünbülzāde Vehbī

türkistān, türkistān [türk - sitan] - isim-i ħāş - turlar memleketi, turān.

bağınız - tur.

türk, türk - [turq] - çağatay - sıfat - bağınız - ğarb - mecāzen - yigit, cesūr, Ƙahramān; Ƙabā, ğaletü'l- ħabı'.

Şahrāneşīn olub şehristān dāhil olmayanlara türk ve oğuz isim-i 'umūmīsı Ƙalmağla ilerüde Ƙabā, rūstāyī ve oğuz sāde, şāfdīl ma'nāsına şerf olunmuşdır. [Lehçe-i 'Osmānī]

bağınız - oğuz.

Nevā'ī Türklerin Türki tutsa 'ayıb Ƙılmayan kim

Anga bir Türkmen mehveş ğamı maħkūm dolaşıbdur

Nevā'ī

Tenri birdi samançı idi Türk ve merdāne ve Ƙılıçlık yigit idi...

Aħmed Begin Türk kişi veli merdāne ve devletħah idi...

Bābürnāme

Türk sâde idi şabî ' din behresi yok idi.

Bâbürnâme

Derd ve 'aşk şüri edâsı da güftârları Türk olası da harâretâmîz ve sâret hayli da âfetengîzdür...

Nevâ'î - Maḥbûbü'l- Kûlûb

[141]

türkman, türkmen - bakınız - ğarb.

türkmançilik - mecâzen - kalabalık, ğılzet.

lübâb türkman - âmû deryâ sâhilinde mütevatṭan olmaları doylayısıyla enşârî türkmanlarına verilen 'unvân.

türk, türk - [turq] - âzerî - isim; cem'; müfred - bakınız - ğarb, çağatay.

Öyle batmıştır enderûn zulmete

Öyle girmiştir ehli ḥâbgâh-i ğaflete

Biñ şedâ 'aks etmiyor bu sengzâr-i kâsvete

Sâye-i ğafletde inmiştir ḥaşîş zîlete

Hanisi millettir der iken basdırılmış türbete?

Türk derler mübtelâ-i cehl olan bu millete!

Hādî 'Abdü's-selîmzâde

türke çâre - koca karı 'ilâcı.

türkisi - sözün sâde ve vâzîḥ olanı, türkçesi.

Ḥazret-i zîl'ilâhi mazḥar-i merâḥim-i senniye, muḥibbü'l- vaṭan, 'azimü'l mertebet ve ḥâdimü'l devlet ve'l millet, mucâhid neşri'l- 'ulûm ve'l ma'rifet ya'nî türkisi veli 'ahd cenâbları vücudi ile İrân ehli ḥoş baḥtdır!

Mollâ Naşred-din'den

türk sözi, türk demişken - kaçd edilen ma'nā hāricinde digər bir mulābeseye vücud verebilen iltibāsı men' etmek maqşadıyla qullanılır, bilā-i te'vīl.

türk, türük - [turq, turuq] - qazan - baqınız - ğarb; āzerī, qağatay.

C'est au ve siècle que le premier nom ethnique apparait chez les chinois; au vie, il est familier aux grecs; les premiers l'écrivent Toukioue, les seconds Tourqui; il n'est pas difficile de recon- naître, sous les deux orthographes, le nom national «turc».

Lion Qahun - Āsyā Tārīhine Mudhel

Türklerin üzeri tarafından küll tigin taşlarına yazılmış eski türk yazularında türk kelimesi böyle revīşde ta'dan soñ vav ile yazılmışdır. ama vavsız yazub türk şüretinde qalduru 'arab işidir. ay doğmuşnu aytoğmuş - toqtağunu - toqtağa - şüretinde qaldırdıkları gibi.

[Tārīh-i qavm-i Türkī]

tirek, tirāk - [tiréq] - qağatay - isim - qavuq ağacı.

baqınız - tirek.

Tirek sarğartiban yüz zarlar dek

Sarığ ağırık bile bīmārlar dek

Nevā'ī - Ferhād ü Şīrīn

terek - [téreq] - āzerī - isim - nişāsta helvāsı.

tirik, tirik, tiri - [tiriq, tiri] - qazan - şıfat - diri, sağ, cānlı.

tiri māl - cānlı hayvānlar.

tiri kümüş - civā.

tiriklik, tirilik - dirilik, hayāt; dirilik, mā'īşet.

baqınız - turmuş.

Nindide bir sebeb ile çitge getirge belki mümkünde bulur idi. Lākin anda bargaçda tiriklik ete aluma o şana almı aydım!

‘Abdü’l- Reşīd Ramazānuf

tikirmek; tiritmek - diriltmek, ihyā etmek; şihhat ve ‘āfiyet bahş olmak, sağaltmak.

tirilmek - lāzım - diri olmak; dirilmek; hayāt bulmak.

tirilay - diri diri, cānlı iken.

tirkemek - [tirqéméq] - kazan - müte‘addī - bir araya getirmek, toplamak; igne ile dikmek; yapışdırmak, ilşāk etmek.

bağınız - tirmek, cimek; dikdirmek.

tirketmek - müte‘addī - toplatmak; dikdirmek.

tirkilmek - lāzım - iltişāk etmek; birleşmek, iltihāk etmek; dikilmek; aradan gitmek, ta‘kīb etmek; te‘ākub ve tevālī etmek.

tereke (?)²⁰⁴ - [téréqé] - ğarb - isim - buğday, arpa ve emşāl-i ħubūbāt, zāhīre.

terekebāzārī - zāhīre alınub şatılan yer.

tirkev - [tirqév] - kazan: tirkemek - isim - izāfet. [‘Alimcān İbrāhīmov]

tirkelenmiş - isim - muza‘āf ileh.

tirkeleş - isim - muza‘āf.

bağınız - tirkemek.

türki, türki, türkü - [turqu] - ğarb- isim - ma‘rūf tarz-i tağanni.

türkü söylemek ve çağırmaq...

türkisini çağırmaq - mecāzen - biriniğ ğayretinde olmak ve şarafdārlığını etmek.

zarb-i meşel: kimiğ ārābāsına binse onun türküsünü çağırır!

terki - [térqi] - ğarb - isim - ħayvān eyeriğ arқа tarafı.

bağınız - kancuğa.

terki bağı; terki hegbesi...

²⁰⁴ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

[142]

terkiye almak - birini egeriñ arķasına bindirmek.

terkiye aşmak - hegbeyi terkiden aşığı şallandırmak.

Cf: latin - tergum = dos, derrière; nouvelle irland - taruķ= id; gérorgien_ zrougé =id; magyar - tark= queue.

Bedros Efendi Keresteciyān

terkemek, terkişmek - mehcūr - birbirin arķasından gitmek, ta'ķīb etmek; te'ākub ve tevālī etmek.

çağatay - tirgeşmek.

ķazan - terkemek.

terki - [térqi] - āzerī - isim - terki.

terkiye almak - birini egeriñ arķasına bindirmek.

Atı terkine bağladı gerzini

Kemerden asub tīg hūnrizini

'Abbās Ğā'ibzāde

terki - [térqi] - çağatay - isim - terki.

terkitmek - [térkitméq] - āzerī - 'arabca: terk - müte'addī - bırakmak, terk etmek, boşlamak.

terkilmek - [térqilméq] - çağatay - müte'addī - māni' olmak; korumak, gözetmek; derbār ve görünüş münāsebetiyle - ta'ķīl etmek.

terkimek, terkinmek - [térkiméq, térqinméq] - çağatay - Baķıñız - teremek, sermek.

terlān - [térlan] - çağatay - isim - atmaca.

terlan - [térlan] - āzerī - isim - atmaca.

żarb-i meşeller:

türlük terlan yerine sar bağlamak olmaz.

terlan yerin sar dutmaz.

Seyir eyleyüb gezüb gitdigim yerler

Ulağından keçüb ötdigim yerler

Terlan ile şikār etdigim yerler

Yāda düşer ol mekānlar ağılaram

‘Ārif [Muştafā Ağa]

‘Azīzānim kara bağı

Genceniñ kara bağı

Bir çift terlanım gitti

Boynunda kara bağı

Beyātī

Yaḥşı olar terlanlarıñ irisi

Ḳabaḳınca kider kahlik sürisi

Boyununda var kilābtin²⁰⁵ cılḳısı

Ağ olar ḳaşarı şahī terlanıñ

Ḥanlar begler il götürür

Götürben ulağına yetürür

Şehd çeker petesini itürür

Önde düşer ters işi terlanıñ

Köçerlü’den

tremtay (?)²⁰⁶ - [trémtai] - çağatay - isim - ḳartal.

²⁰⁵ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

²⁰⁶ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

tremtay - [trémtaï] - kazan - isim - kartal kuşu.

bakınız - tarantay.

Fārsīda tıramtay (?)²⁰⁷ Telāffuz kılınur: qarçqa cinsinden bir kuşdur ki anıy yılan şayd kıılıyorlar.

[Lehçe-i Tatarī]

turmus - [turmus] - ‘arabca - rümca: δέσμος - isim faşulye bakilyeden bir ot, acı baklā, yehūdī baklāsı.

termucağ - [térmodjak] - çağatay - isim - maydonoz.

termometre - ğarb - fransızca: thermomètre - isim - havadaki ħarāterin tebdilātini gösteren ālet, miqyās-i ħarāret.

terme - [térme] - ğarb - isim - yābān turpi.

turme, tūrme - [turmé] - isim - kazan, rümca - isim - maħbūs.

termīm - [térīm] - ‘arabca - muvellidātdan - lügat: meremmet - müte‘addī, tef‘īl - ıřılāħ etmek, öğretmek; ta‘mīr etmek.

Ḥane-i qalbim eylesün termīm

Qa‘be yapmağ dilerse ibrahim

Kesilen veyā çıkarılan bir ‘użvu yerine sun‘i bir użv vazı‘ şüretiyle ekmāl-i a‘zā.

bakınız - taşni‘.

cem‘i: termīmāt.

meremmet - [meremmet] - bakınız - termīm.

remīm - çürümüş kemik.

Men yuħyi l‘izāme ve hiye remīm.

Kelām-i Ḥağğ²⁰⁸

²⁰⁷ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

²⁰⁸ Yasin suresi: 78.

tren, trein - ğarb - fransızca: train - isim - bir loğomotifin ğekdiği müte‘addid vağonlar, kıtar.

teren - [térén] - bağııız - nesrîn, nesteren.

ternek - [térnék] - ğağatay - isim - ğiyārın bir nev‘i.

terennum - [térénnum] - ‘arabca - lâzım, tef‘il güzel sesle tağanni etmek.

[143]

terennumsāz; terennum senc...

Açıl ey faşıl desin ğülistānlardan açıl sun ğül

Terennum eyle bülbül, muṭribim, ğengim, rübābīyım sın!

Nedīm

cem‘i: terennumāt.

Eṭrāf şağāra ve cebāl ve ğavālī enhār- i kevşer mişālda istimā‘-i terennumāt ṭuyūr-i āşiyānsız...

Yūsuf Kāmil Paşa - Tercüme-i Telemak

İfāze bağşī ğālāt-i ‘ışkıdır ey dil

Hezāra bağda ğün‘in terennumāt ü surūr

Sāmī - Na‘at

muterennim - [mutérénnim] - fā‘il; tef‘il - terennum eden.

trotür - ğarb - fransızca: trottoir - isim - bir cāddenin iki ṭarafında bulunan ṭaş ve sâ‘ire düşeli ve piyādelerin ğelüb keğmelerine mağşuş yol.

trest - ğarb - inglizce: trust - isim - tağvilāt ve ğişşe senedāti gibi evrākın veyā eşyāyı ticārriyye ve erzākın kıymmetini, ihtikār mağşadıyla, yükseltmek için teşkıl eden sendikā.

tere, teri - [téré, téri] - ğağatay - isim - vādī, dere içi.

tere - [téré] - ğarb - fārsī: tere - her dürlü tāze sebze - isim - şalata gibi yenen acı ve bahāretli bir ot;

żarb-i meşeller:

tereciye tere şatılmaz.

Murğ-i bīryān beçeşim-i merdüm-i sīr

Kemter ez berg-i tere ber hānest

Vāngeh rā destgāh-i kudret nīst

Şalgām-i puhte murğ-i bīryān est

Sa‘dī

şu teresi.

frank teresi - latin çiçeği.

tere ve tāze, hāzarātı üstünde, kuruyub şolmamış.

tere ot, tere oti.

tereyağ - tāze yağ.

żarb-i meşel: tereyağından kıl çeker gibi.

fārsi: mū rā ez māst mīkeşed.

terekeme, terekeme - [téréqémé] - āzerī - isim - türkün köylisi; ‘aşīret halkı, göçebe.

terementi - ğarb - rūmca: τερέβινθος - isim - ba‘zı ağaclardan akan katı ve reçneli māyi‘.

terementi rūhı - bağıız - nefit.

turrehāt - [turréhāt] - ‘arabca - isim - herze, ‘abes ve bağıl sözler, hezeyān, saçma ve şapan.

müfredi olan [terrehe] kullanılmaz.

Eslem şarīkı gösteriyor iken dihātımız

Olmaz mı rehzenāna bezm-i turrehātımız?

‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beg

Zīn heme pendār ü şerk ü turrehāt

Pāk gerdā merā ey pāk zāt

Ferīdü’ d-din ‘Aṭṭār

tiryāk - [tirīāk] - ‘arabī - fārsī: tiryāk mu‘arrebī - isim - aslı rümca θηροακή-
metridātın iḥtirā‘ etmiş olduğu farz edilen afyonlu bir ma‘cūn; afyon ve sā’ireden
yapılan ve bütün semmiyāte nāfi‘ zannedilen bir ma‘cūn, pādzeḥir.

Tiryāk ef’i; tiryāk farūk, tiryāk mürebbi’l- eczā...

Tiryāk ez ‘araḳ āverde şeved²⁰⁹, mār gezīde mūrde bāşed²¹⁰!

Sa‘dī

Eger tū zaḥim zeni²¹¹ beh ki digeri merhem

Ve ger zehir dehī beh ki digeri tiryāk

Ḥāfız

Bīgāne eger vefā kuned ḥoşeş gīr

Vez ḥeyş ḥaṭā kuned bed endīşeş²¹² gīr

Ger zehir muvāfaḳat kuned tiryakist

Ver nūş muḥālefet kuned nīşeş gīr

Ḥayyām

Hemçü ney zehirī ü tiryāki kī dīd?

Hemçü ney demsāz ü müştāki kī dīd?

²⁰⁹ Bkz. Sözlük bölümü- şuden.

²¹⁰ Mūrde bāşed- ölmüştür. Bāşed için bakınız sözlük bölümü- buden.

²¹¹ Bkz. Sözlük bölümü -zedden.

²¹² Bed endīş; kötü düşünceli, Bkz. Sözlük bölümü- endīşe kerden.

Celālū`d-din-i Rūmī

Zehri tiryāk eyleyüb tiryāki zehir eylerdi halk olmasa teğir-i māhiyet-i eşyā mūmteni`.

Yenışehirli `Avnī

tiryākī - [ti] - isim; şıfat - afyonlu, afyonkeş; mükeyyifāte düşkün ve mübtelā olan; mecāzen - hūysuz, tetiz; ters, bedhūy.

Bir gece ıaldı ecel uykusuna tiryākī.

Sürvūrī - Tārīh

Telh olunur zātına idrāki

Şeker yer ise daħi tiryākī

Sünbülzāde Vehbī

Niye tiryākīsı olduñ bu kadar sen de ayol?

Tutmıyor: çünkü alışdın...Yemeye yediñ bol bol

Meħmed `Ākif Beg

[144]

Tiryākī herze hāb menhūs

Āteşler içinde pīr kākñüs

Ġālib Dede

tiryāklık - mükeyyifāte olan ibtilā; mecāzen - hūysuzlık, tetzilik, deñsizlik, `aksilik.

tirid - [tirid] - ğarb - `arabca: şirid maħrifi - isim - et şuyında pişirilen ekmek; halkū` - llāh le`l ħarb ricālen.

Ver`ricālen le-kışşata ve şirid!

şuyına tirid - mecāzen - tatsız ve yağsız yemek; insānın bütün ārzūlarını taıtmīn etmeyeycek tarzda olan.

Mecāzen - pek ihtiyār ve kocamış ādam, fertūt.

Müstebidiñ gam almaz şuyını cıkdın git git

Sen ki hürriyet için heb sürülerden atır et²¹³

Meḥmed ‘Ākif Beg

tirinket - ğarb - italyanca: trinchetto - isim - geminiñ pervā dā‘ireginiñ ilk serni ve bütün üzerindeki yelken.

tez - [tez] - kazan - baqıñız - taz.

tiz - [tiz] - kazan- isim - diz.

tezlemek - lāzım - diz çökmek.

baqıñız - çökmek.

Ḳıl du‘ā ihlās bilen tizlende kıbla qarşına

Bil anı: gersiz göñülden toğruları yol bar ‘arşına

Tuḳay

tizlendirmek - müte‘addī - dizi üstüne oturtmaq.

tizlenişmek - müşāreket - birlikde diz çökmek.

tez, tiz - [téz] - ğarb - fārsī: tīz - [tīz] - şıfat - çabuḳ, serī‘ ‘acele; dik ve yüksek ses.

tezden oḳumaḳ - yüksek sesle tağganī etmeki üst perdeden.

tezden, tizden - serī‘en, ‘ale‘l-‘acele, sehvetle.

eline tez - serī‘ çālāk.

içi tez - sabırsız, ‘acūl, mütehalik.

tezlik, tizlik - çabuḳluḳ, şur‘et, isti‘cāl.

tezlenmek, tezletmek - tez olmaq, ‘acele etmek.

tez, tiz - [téz] - çāğatay - fārsī: tez - şıfat - çabuḳ, ‘acele.

²¹³ şüpheli olduğumuz sözcüklerdendir.

bağınız - tes, tis.

tezlemek - 'acele etmek.

bağınız - teskinmek.

tezek, tezek - [tézéq] - ğarb - isim - yakılmak için güneşde kurudulan inek tersi; şabanın tezek şeklinde kaldırdığı toprak.

zarb-i meşel: boğa nisbetle tezek 'anber!

mısrā 'i meşhūr

tezekli - kıyasī- çok tezek çıkan tarla.

tezek, tezek - [tézék] - āzerī - isim - tezek.

Neyliyordum bezegi yā düzegi

Dama duvār yapardım tezegi!

Şābir

tizgün, tizgin - [tizghin] - kazan - isim - dizgin, licām.

bağınız - cev kām.

atnı tizgünden yeteklemek - atı dizginden yedemek.

tizginsiz - mecāzen - azgın, hūşārī.

tizmek - [tizméq] - kazan - müte 'addī - dizmek, bir şraya komak, tanzīm etmek, sıra almak.

cebge tesbīh tüymelerin tizmek - ipekle tesbīh dānelerini dizmek.

uramğa taş tizmek - yola taş dizmek.

tizilmek - dizilmek.

Anlar birbirisi yanına tizlediler dünyādağı en matur, en şā 'irāne güneşlerin birisi bulub kittiler...

Fātiḥ Emīr Ḥān

tizdirmek - müte‘addī - dizdirmek.

tizişmek - müşāreket - birlikde sıra almak ve dizmek.

tizleşmek - baqıñız - tizişmek.

Baqça bizde olsa ʃallar hem qayınlar qubquyu

Çiçek atqan türli güller tizlişgen yol boyı

Ya‘qūb Mamışov

tizim - isim - dizi; cümle, ‘ibāre.

tezemmul - [tézémmul] - ‘arabca - lāzım, tef‘īl - elbiseye bürünmek ve sarılmak oturtmak.

muzzemmil - [muzzémmil] - fā‘il, tef‘il - tezemmul eden.

Yā ayyuhel muzzemmil

Kelam-i Hakk²¹⁴

tezmil - [té] - müte‘addī, tef‘īl - şarmak, oturtmak.

tes, tis - [tés] - çağatay - fārsī: tez muḥarrafi - baqıñız - tez, tīz.

teskinmek - baqıñız - tezlemek.

[145]

tesbīḥ - [tésbīḥ] - ğarb- ‘arabca: isim - [sebḥa] ma‘nāsına - tesbīḥ ve tehlīl edildiği ve baż‘i esmā-i ḥüsnā ve du‘ālara oqındığı zamān elde döndürilen dizili ufağ dāneler.

tesbīḥ dizmek; tesbīḥ çekmek; tesbīḥ geçirmek...

tesbīḥ imāmesi - isim - tesbīḥin üzerinde olan nişāne.

tesbīḥ böceği - ḥayvānāt kışriyyeden çok ayaklı ve rātib ve karanlık yerlerde yaşayan bir nev‘i böcek, ki dönildiği zamān tesbīḥ dānesi gibi toplanır.

²¹⁴ Müzemmil suresi: 1.

tesbīḥ böceği gibi bükülmek - mecāzen - vece´-i iztirābdan iki kat olmak, kırılmak, kıvranmak.

tesbīḥ ağacı - çiçekleri döküldükden sonra tesbīḥ dāneleri gibi tohum veren bir ağac, zatzileḥt.

tesrīb - [tésrīb] - ´arabca- müte´addī - göndermek.

tis´a - [tis´a] - ´aded - dokuz.

tes´in - doksan.

tāsi´ [tāsi´a] - dokuzuncu.

ḥalad-i tāsi´; cüz´ü tāsi´; maḳāle-i tāsi´, mādde-i tāsi´...

tāsi´en - dokuzuncu dercede, dokuzuncu olarak.

teskeri, terskeri - [térqéri, térsqéri] - çağatay - şıfat - tersine dönmüş ve çevrilmiş, ma´ḳūs, maḳlūp.

Bir nev´i ārāste kılgandın sonra çenber şāḥ yorğa evige terskeri mendürgaylar...

Nevā´ī - Maḥbūbū´l- Ḳulūb

Ḥāce kelān ki penāhi taḥallüş kıılır, hindda bābür pādişāhıñ beñzerindedir. hindiñ germ havāsı ḫāḳat getürmeyüb ğāzī sancağın istemiş ki ğāyet soğuk yerdir, hindden dilli[dehli]ye gelecek ḫavz-i ḥāş demekle ma´rūf bir mevzū´da ki mecmu´-i ḥalḳ ve seyrāngāhdır, bu beyti deyüb bir mermerde ḳazdırub divāre ḳomuş.

beyit:

Eger beḫayır ü selāmet güzer be sind kūnem²¹⁵

Siyāhrūy şevem ger havā-yı hind kūnem

Efvāhdan bābür şāḥ bu beyti ışıdacak bu türkü rübā´īyi yazub göndermiş, rübā´ī:

Yüz şükür ki bābür kerim ü ğaffaār

Berdi saña hind ü sind ü mülk bisyār

²¹⁵ Güzer be Sind kūnem- Sind´e gideyim/ dolaşayım. Bkz. Sözlük bölümü güzer kerdem.

Issıgıġa ger saña yok erse ʔākat

Savuġ yüzni göray disen ġaznġe bar

penāhġ dāġi bu rūbāʔıye cevāb yazdurub bābūr pādīşāha göndermiş.

rūbāʔġ:

İzhār-i zerāfet ve leʔāfet kılasiz

Her herfde yüz tümen nezāket kılasiz

Ger hind işi terskeri irmes nevüçün

Isıġ yerden savuġ zerāfet kılasiz

hind işi terskeri demekdin ġaraż, ekşeren hind ehliniġ ehvāli her huşūşda ʔālem ehliniġ muġālifdir. evvele dilbendin yektā bir libās giyerler, ġāh bir ʔarafın döndürüb giyerler; ve dilbendlerin ʔaksine şarırlar, pādīşāhları ve ekberleri gecile divān iderler, ve ata binmelü olsalar saġ tarafından saġ ayaġındın rikāba koyub binerler ve nice bununġ gibi dāġi bir ʔaks evzāʔları var. nitekim hātıfı zafernāmesinde timur ġāna hindda telü ġān ile cenk eylerken sepāhġ paylardın ġavf eyledüġi maġalda gelür. timur ġān naġlı ider.

mesnevġ:

Çe tersi zi ġorġum- i pilān-i mest

Ki ān āstġnest ġālġ zi dest

Demi dāred²¹⁶ ez peş ġorġum nām

Buved²¹⁷ vāġġün kār-i hindi tamām!

[El-lüġātüʔn- Nevāʔıyye]

Lebiniġ ġālġiden cān istedim ol aldı cānımnı

Gene mendindur andın yok çü işi ʔaks iter hindü

²¹⁶ Bkz. Sözlük bölümü dāşten.

²¹⁷ Bkz. Sözlük bölümü, būden.

Nevā'ī - Bedāyi'ü'l- Vasat

tesnīm - [tesnīm] - 'arabca - isim - cennetde bir şuyun adı.

Mizāce men tesnīm 'aynen yeşrüb baha'l- maḡrabūn.

Her biri kāse-i tesnīme olur zafere nisār

Düşse pāy-i nazār raḡbetne bāde ü beng

Kāzım Paşa

Ben de ederim bu ḡavli teslīm

Hemḡāl olamaz ucāce tesnīm

Ziyā Paşa - Muḡaddime-i Ḥarābāt

Hüküm-i feyziḡ eder ol mertebe cārī ki döner

Şīşe bāde-i gültreḡe ḡübāb-i tesnīm

Nef'ī

tesvīf - [tésvīf] - 'arabca - müte'addī, tef'īl - bugünün işini yarına bırakmak, geri bırakmak, te'ḡīr etmek.

Leyte ve la'l ile tesvīf ve ta'vīḡ-i müteḡammin cevābları gönderdi...

Na'imā - Tārīḡ

cem'ī: tesvīfāt.

musevvif - [musévviḡ] - fā'il, tefīl - tesvīf eden.

Heleke'l- musevvifūn.

Kelām-i Şārī'

tesvīl - [tésvīl] - 'arabca - müte'addī - ḡandırmaq, iḡfāl etmek; fenā olan bir şeyi iyi göstermek.

cem'i: tesvīlāt - [te] - tesvīl - [te].

tesvīlāt-i nef sāniyye; tesvīlāt-i şeyḡāniyye...

[146]

Ne revā gibi cevher lāhūt sedef

Ola ednās tesāvilde çirkāb ālūd

Yenışehirli ‘Avnī

tiş, tiş - [tich] - kazan - isim - diş; diş beñzeyen şeyler.

süt tişi; ārzū tişi...

bıçkı dişi - destere ve bıçkı dişi.

tarak dişi - tarak dişi.

fil, kaban...dişi.

it dişi - berut adı.

diş avruyu - diş ağrısı ve hastalığı.

tiş çürümek; tiş kıyımak...

tiş kıymak - mecāzen - sükūt etmek.

ğarb - diş şıkmak - taħammül ile sükūt etmek.

tiş ağrımak - mecāzen - söylemek; tebessüm etmek, dişleri görünecek sūretde gülmek.

tiş kürsetmek - mecāzen - dişine dayanmak; muhālefet ve muķāvemmet etmek, karşı durmak.

tiş kazıgı - diş hilālı, kürdān.

tiş kırāsı - diş kırāsı, fārsī: dendān müzd.

tişi ve tırnağı bilen yabuşmak ve taraşmak - mecāzen - dört el ile şarılmaķ ve uğraşmak.

tişsiz - kıyāsı - diş olmayan, dişsiz.

tişli - kıyāsı - dişli.

iri, vak, koyu, seyrek, çürük...tişli.

tişmek - müte'addī - diş yapmak; diş gibi yerler yapmak, diş diş etmek, dişlemek.

bıçkı ve evrāk tişemek...

tiştemek - diş diş yerler yaptırmak.

tişlemek - müte'addī - dişle ısırmak, dişlemek.

et, burca, kandālā, cilān, kurut...tişlemek.

tişletmek - dişletmek, ısırtmak.

tişleşmek - birbirini dişlemek.

tişlenmek - dişlenmek, ısırılmak.

tişlek; tişlevçan - karşı duran, muhālefet eden.

teşebbus - [téchébbuth] - 'arabca - lāzım, tef'īl - bir işe yapışmak ve başlamak.

Merām edince müssebīb bir ādamın kārın

Ed teşebbusi cüstcū eder esbāb

Nevā'ī

huķuk fā'ilin ĩkā'-i cirm için taşavvūrātını icrāye kılmak esbāb-i māni'e
haylūletiyile netīce-i cirmmiyeyi huşūla getirmesi.

teşebbusde kalmak - kuvveden fī'ile çıkmak.

cem'i: teşebbusāt.

muteşebbis - [mutéhebbis] - teşebbus eden.

Bugün eger muteşebbisseyiz, yarın bezgin;

Demin fakir ediniz, şimdi oldunuz zengin

'Abdü'l-hak Hāmid Beg

teşbīb - [téchbīb] - 'arabca - müte'addī, tef'īl - bir kaşide ve neşīdeye sevdiğini
medh yollu bir nazım ile başlamak.

teşt - [téšt] - fārsī - isim - mu‘arrebī: teşt - legen; altun kadeh.

teşt-i āteş - mecāzen - güneş.

teşt-i bülend - mecāzen - gök; güneş.

teşt-i zer, teşt-i zerrīn - mecāzen güneş.

teşt-i semīn - ay.

teşt-i zerrīn - altun legen.

teşt-i semīn - gümüş legen.

Hest gerdūn hem çü teşt-i sernigūn

Vez şafaķ īn teşt her şeb ğarķ-i hūn

Ferīdū’ d-din ‘Attār

tişrīn - [tichrīn] - ğarb - isim - süryānice - tişrīn-i evvel ve s̄nī - senenin sonbahāra teşaddūf eden iki ayı.

teşmīr - [téchmir] - ‘arabca - müte‘addī, tef‘il - şığamak ve şığanmak; mecāzen - şığanub işe hāzırlanmak.

teşmīr-i sāk; teşmīr-i sā‘id...

Ka‘le-i Tebrīz teşhīrine sāk icthādını teşmīr ve i‘māl-i muķaddimāt-i mukr ve tezvīr kılub..

Na‘imā - Tārīh

İ‘lā‘-i kelime-i tevḥid için meydān-i ğazzāda teşmīr-i sāk himmet-i ‘ālemgīr...

Na‘imā - Tārīh

muteşemmir - [mutéchémmir] - fā‘il, tef‘il - sığanan, sığanmış; mecāzen - işe hāzır ve āmāde olan, etegi belinde, dāmen dermīyān.

Ta‘zīm ve tekrīm ile merāsım-i istikbāli taķdīmden sonra temşīt merāmıne muteşemmir-i sāk iķdām olurlar...

Ziyā Paşa - Endülüs Tārīhi

teşennuc - [téchénnudj] - ‘arabca - lâzım, tef‘ıl - buruşmaq; ‘azalâtın ve bi‘l-hâşşe ‘azalât-i ğayr-i irâdiyyenin bilâ- ihtiyâr taqallüşı, ispazmuz.

teşennuc-i ‘azali; meşāni; ecfān; rehim..

Bir sinir pençesinde her mili

Her gülüş bir teşennuc ‘azali

Tevfīk Fikret

[147]

cem‘i: teşennucāt.

teşennucī - [téchénudjī] - şıfat - teşennuce müte‘allik ve bununla mute‘essif olan.

köllunc teşennucī, debhe teşennucī...

teşne - [téchné] - fārsī - şıfat - şusuz, şuşamış, ‘atşan; zıddı:şīrāb - mecāzen - müştāk, heveskār.

Mā hūşk lebān teşne-i didār-i şerābīm

Çün kāse-i mā geşt²¹⁸ tehī hāne hārābīm

Ebū Turāb

Cān la‘lın eyler ārzū yār içmek ister qanımlı

Yā rabb ne vādīdır bu kim cān teşne cānān teşnedir

Bāķī

Hār der pāy ü gül ez dūr be hasret-i dīden

Teşnebāz āmeden ez çeşme-i hayvān tā çend

Sa‘dī

Raşhe-i fayzına erbāb-ī feşāhat teşne

Güyā çeşme-i ilhām-i hūdādır hāmeħ‘em

²¹⁸ Bkz. Sözlük bölümü gerşten.

Ƙoca Reŝīd Paşa

teŝneleb, leb-i teşne - mürekkeb şıfat - dudağı Ƙurumuŝ, pek ziyāde şuşamış.

Teŝneleb bīmārım ölse de müdāvā istemem

Hızır ü ‘isādan degil la‘l-i dilārādan bile

Cevrī

Rindān-i teŝneleb rā ābī nemīdihed²¹⁹ kes

Güyā ki dilŝināsān reftend²²⁰ ez ĩn velāyet

Hāfız

Gerçe olur cāme ol maħbūb-i zībā teŝneleb

La‘line olmaz mı sākī cām-i ŝahbā teŝneleb

şeyhü‘l-islām Yaħya Efendī

teŝnedil, dil teşne - mürekkeb şıfat - mecāzen - istekli, hāhiŝger, müŝtāk, heveskār.

Seħāb-i lütfün ābın teşne dillerden dirġ etme

Bu deŝtiĝ bağı yanmıŝ lāle-i nu‘mānıyız cānā

Bākī

teŝneger - bağıyız - dil teşne.

teŝnīf - [téchnīf] - ‘arabca - müte‘addī - Ƙulağa zīnet vermek.

teŝnīf-i āzān; teŝnīfsāz olmağ.

teŝennuf - [téchénnuf] - Ƙüpe Ƙağmağ.

teŝvīr - [teŝvīr] - ‘arabca - müte‘addī - tef‘īl - utandıracak bir fi‘il ve hareketde bulunmağ.

²¹⁹ Farsça anlamı: vermez. Bkz. Sözlük bölümü dāden.

²²⁰ Bkz. Sözlük bölümü reften.

Yā rabb bu ne keşmekeş ne tezvīr

Yā rabb bu ne şūrīş ü ne teşvīr

Żiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

şāmīl ve muḥtevī olmak, istī'āb etmek; şaḳlamak, ihfā etmek, gizlemek.

'Aşḳdır ol neş'e-i kāmīl ki andandır mudām

Mīde teşvīr-i ḥarāret neyde te'sīr-i şedā

Fuzūlī

taşarlamak, tāşarlamak - [taşarlamak] - ğarb - müte'addī - 'arabca: taşavvūrdan muḥarref - bir şeye ve yapılacak bir işe zihinde bir şekil ve şüret vermek; ḥāzırlamak, müheyyā etmek.

Maḥalle mektebidir işte en birinici adım;

Faḳat bu ḥaṭveyi ilkin taşarlamak lâzım

Meḥmed 'Ākif Beg

taşarlamak, taşarlayış - isim - taşvīr, niyet, ḳaşd, taşmīm; düşünüb ḥāzırlama; tertīb, plan.

taşaddī - [taşaddī] - 'arabca- lâzım, tef'īl - başlamak, şürū' ve mubāşeret etmek.

Bā ḥuşuş ḳazī şuhbe iken ol işlediği

Ḥādīşātı edeyim serde taşaddī yek yek

Ḳāşide-i Mażrūbiyye

Ḳanda bir devletmend taşaddī-i umūr etse bir nice ṭama'kār-i ḥudā nāters anā ḥidmetkār olub...

Na'imā - Tārīḥ

Bil 'ileti ḳıl şonra müdāvāta taşaddī

Her merhemi her yaraya merhem mi şanursın?

Żiyā Paşa

Dünayāyı yakub yıkmaya bir seyf ta'addī

Emrinle yā rabb ediyor böyle taşaddī?

Meḥmed 'Ākif Beg

mutaşaddī - [moutaşaddī] - fā'il, tef'il - taşaddī ve şürū' eden.

muteşaddī-i kıtāl; mutaşaddī-i cidāl...

taşfīk - [taşfīk] - 'arabca - müte'addī; tef'il - kanat çırpma; ellerini birbirine vurma.

cem'i: taşfīkāt.

taşallūf - [taşallouf] - 'arabca - lāzım, tef'il - övünmek, kenidini medḥ etmek.

cem'i: taşallifāt.

mutaşallif - [moutaşallif] - fā'il, tef'il - taşallūf eden.

taşımlamak, tāşımlamak - [taşymlamak] - ğarb - müte'addī - 'arabca: taşmīm muḥarrefi - bir şeyi zihinde kurma, taşmīm.

[148]

etmek; bir şeye kaşd ve 'azm etmek; ölçüb biçmek, düşünüb taşınma.

te'ab - [té'ab] - 'arabca - isim - zaḥmet, meşakḳat, renc; yorgunluk;

İllere qarışumda idinler te'ab

Görmedigim yerde ne eyler 'aceb?

Şeyḥü'l-islām Yahya Efendī

te'ab çekmek; te'ab vermek; te'ab görmek...

ṭabābet - te'abü'l- 'ayen - gözün yorulmasından ileri gelen za'yif başır.

cem'i: it'āb.

it'āb - müte'addī - if'āl- zaḥmet ve yorgunluk vermek.

it'āb-i zihin; it'āb-i fikir, it'āb-i nefes; it'āb-i vücūd...

Mükevvenât ve maşnu'ât kudretin enj mu'azzamdam enj muşağarına kader görebildigimiz şeyler içinde ta'mîk fikir ve nazarla kuvveyi hissiye ve vicdâniyyemizi it'âb etmeyle hâcet kalkmaksızın...

Recâ'izâde Ekrem - Pejmürde

İ'mâl-i fikir-i dakîk ile it'âb-i 'akıl etmeyüb...

Na'imâ - Târîh

Fark olunmaz har tâhûneden ehl-i dünyâ

İl için çünkü eder her nefes it'âb!

¶²²¹

metâ'ib - [métâ'ib] - isim - mut'ib ve mut'ibenin cem'i. müfredi kullanılmaz. zahmet ve yorgunluk veren hâller.

mut'ib (mut'ibe) - [muté'ib] - fâ'il, if'âl - it'âb eden, yoran.

mut'ab [mut'ab] - maf'ül, if'âl - yorulmuş, yorgun; zahmet ve meşakkat çekmiş.

ta'biye - [ta'biye] - 'arabca - müte'addî, tef'îl- 'askeri mınçağa-i harbda lâzım gelen mevki'lere yerleştirmek.

fan-i ta'biyetü'l- ceş - harbda 'askerin yerleştireceği mevâki' ve buña müte'allik uşulları bildiren 'ilim.

ta'biyetü'l- ceş - zıddı: sevķü'l- ceş.

ta'biyevî [ta'biyevye] - ta'biyeye müte'allik: hareket ta'biyevye; mağlûbiyet-i ta'biyevye...

ta'zîr - [ta'zîr] - 'arabca - müte'addî, tef'îl - arzûlamak, taqdîr ve tevbîh etmek; fıka - mücrimi, cirmine göre sözle taqdîr etmek.

cem'i: ta'zîrât - [te].

Ahkâm-i şer'iyye de bile ta'zîrât herkesin hâl ve şânına göredir.

²²¹ Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen alıntılarının kaynaklarının bilinmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

Na'imā - Tārīḥ

ta'ṭīn - [ta'ṭīn] - 'arabca - müte'addī, tef'īl - şulb bir cismi, mevād-i münḥallesini ayırmak maqşadıyla - havā muḥīṭi ḥerāretinde bulunan bir māyi' ile temāsda bırakmak;

teşriḥ - ḥayvāniḡ iskeletini etlerinden ayırmak içün bedeni şuda bırakmak.

ta'īn - [ta'īn] - çağatay - müte'addī, tef'īl - 'arabcadan - şübhesiz, muḥakḫak; yaḫīnen.

tağar, tağar, tağarcuğ - [tagar, takar] - çağatay - isim - dağar, toprak kab; deri torba, darcık.

tağay, tağay'ı, tağāyī - [tagay, tagaii] - çağatay - buḥārā ta'bīri - isim - ananın erkek kardeşi, dayı.

bağınız - tağay.

mecāzen - dost, yār.

Şeyḫim begniḡ ḥāherzādesidur kim ṭab'ini gāhī tağaysı ta'rif kılğan anga bu şeref besdur...

Nevā'ī - Mecālisü'n- Nefā'is

Moğul ulusınıḡ ḥān ve sultānlığı Yūnus Ḥānniḡ uluğ oğlu minniḡ tağım (?) Sultān Maḫmūd Ḥān da idi.

Bābürnāme

O terāziniḡ ḥākimi inalçık kim Sultān Muḫammedniḡ tağayı irdi.

Ebü'l-gāzī - Şecere-i Türki

tağayız, tağayıza- ananın kız kardeşi, teyze.

teğammum - [téğammum] - 'arabca - lāzım, tef'īl - sür'atle ve anlaşılmayan tarzda söz söylemek.

tef - [téf] - ğarb - ‘arabca: def muħarrefi - isim - ağac aşnağa geçirilmiş deriden ve ařnağıñ arasında zillerden i‘bāret musīķī āleti, dā‘ire; tefe beñzeyen, def-i bīculācil.

baķıñız - ğanğa.

tefe oyub almaķ - mecāzen - fařl ve meżemmet etmek, biriniñ fenālığını ‘āleme yaymaķ.

Baķıñız - tefe.

tef - [tef] - fārsī - isim - ğerāret, řıcaķlıķ, germī; adınlıķ, yalıñ, şu‘le, pertev.

ba‘zen mūrādifi olan [tāb] ile birlikde ve [tef ve tāb] řeklinde ullanılır.

Zi bād-i şavlet o ğāk ğāhed²²² isti‘fā

Zi tef heybet o āb ğīred istiskā

Enverī

[149]

Zi bār-i ğılmeş der cirim-i ğāk istislām

Zi tef-i ahreş der şab‘-i āb istiskāst

Enverī

Temmuz erişdi ğarķ-i tef ü tāb oldı

Zemīn ğarāretle vaķf-i piķ ü tāb oldı

Sāmī

tefte - [té] - şıfat - kıızğın, āteřīn, ğarāretli.

āhen tefte; dil tefte...

Zebān-i ālma ver mīkuned cevāb-i řevāb

Su‘āla geldigi dem mūnķirāt-i tefte ‘amūd

²²² Bkz. Sözlük bölümü ğāsten.

Sābit - Na‘at

tefsīde - [te] - bakınız - tefte.

Hıfzı bir micmer tefsīdeye olsa sarı

Ne kader rāhiyesin etse meşām istişmām

Cevrī

Ṭutuşsun lâlezār-i hār-i gülşen dağ-i hāsretten

Tef ü táb ‘adem tefsīde etsün heft deryayı

Yenışehirli ‘Avnī

tefsīdedil - mürekkebe şıfat - yüregi yanık.

tefsīdeleb - mürekkebe şıfat - çok şuşamış.

Bu kâdercik su‘âl ve cevâb tefsīde lebân bâdiye-i ye‘s ve hirmâna nümâyiş-i âb
kâbilinden olmağla...

Yūsuf Kâmil Paşa

tuf, tûf! - [tuf] - āzerī - nidâ - bakınız - tefû!

Dutacağdır ğažab seni bīşekk

Tuf seniñ yüzñe işkeş eşek!

Mecīd Ğanīzâde

tuffâh- [tuffah] - ‘arabca- isim - elma.

tuffâhü’l- arz - izâfî - yer elması.

tuffâhiyyet - muvellidâtdan - milh hamiz tuffâh.

faşiletü t- tuffâhiyye.

teftiş - [téftich] - ‘arabca - müte‘addî, tef‘îl - şorub araşdırmak, taḥkik ve tefahhuş etmek.

lisân-i ‘avâmda [mufettiş] ma‘nâsında kullanılır.

teftīş-i meyyit - ṭabābet k̄anūnīye - meyyitiñ keşf ve mu'āyenesi.

cem'î: teftīşāt.

müfettiş - [muféttich] - fā'il, tef'îl- teftīş eden;

Devlet veyā mensūb olduğı idāre tarafından ba'zı vezā'ifiñ tarz-i ifāsi tedkīk-i memūr edilen.

Hey'et-i teftişiyye - bir dā'ireye mensūb müteffişleriñ hey'et-i 'umūmyeleri.

tiftik - [tiftiq] - ğarb - fārsī: tiftik - [ti] - isim - bu isimle ma'rūf olan bir cins keçiden alınan kıl ve bundan nesc edilen şeyler; tiftik gibi ince yün; yara işletmek için eski ketān bezinden yapılan iplik.

tiftik - nezdīk vezninde türkīde keşret ile müte'ārifdir. keçiniñ tüyleri dibinden ṭarakla alınan ince ve yumuşak tüyledir, ki andan şūf ve şālı nesc edilir. [Tercüme-i Burhān-i Kāṭı']

tiftiklenmek, tiftik tiftik olmak - kumāş pürüzlenüb keçelenmek, açılıb ve açub iplikleri meydāna çıkmak.

tiftik - [tiftiq] - āzerī - fārsī: tiftik- [ti] muḥarrefi - isim - tiftik ve bundan mensūc olan şeyler.

tiftiklenmek - tiftiklenmek.

tefrīḥ - [tefrīkh] - 'arabca - lāzım, tef'îl - gönülden k̄orku zā'il olmak; filiz, neşvünemā bulmak; kuş ve ṭavuk yavru çıkarmak.

devr veyā vakit-i tefrīḥ - ṭebābet - bir māddeye marizniñ, emrāz-i sārıya ve intāniyye bā'is̄ olan mikrobleriñ vücūda dāḥil olduğı ḥastalığıñ a'rāzı görölünceye k̄ader geçen müddet; çiçek aşısının yapıldığı andan āşārı zuhūr edinceye k̄ader geçen zamān.

tefek - [téféq] - ğarb - etbā' elfāzdan: ufağ tefek.

tefecik - [tefek-cik] - ufacık, küçücük.

ufacık tefecik - pek küçük; nazık yapılı, çelimsiz.

tufeng - [tuféng] - āzerī - isim - tufek.

tufengci - tufekleri ta‘mīr eden şa‘natkār, tufekçi.

tufū!- [tufoū!] - fārsī - edāt-i nefrīn ve taqbīh - tū! tuf!

āzerī ve kıazan lehçelerinde kıullanılır:

Zi şīr-i şütür hūrden ü sūsmār

‘Arab rā be cāyi resīdest²²³ kār

Ki tāk-i keyān rā kūnend²²⁴ ārzū

Tufū bādper-i çerh-i gerdān tufū!

Firdevsī

Cāsūs...o demfurūş riyā müfsed dūrū!

Cāsūs...o siflegāh-i muħanneş, o kaħbe hū!

Cāsūs...o rūh-i aħbeş cādū-yi zühre bu!

Ölmüş karīn mu‘temed salṭanat...tufū!...

Nefrin bu hāle bā‘iş olan bedgüherlere!

La‘net, hezār la‘net o bīdādgerlere!

Recā’izāde Ekrem

Sezā mı köşe-i hilḳatda kıalsun böyle ‘allāme?

Ḥaḳıḳat söylerim: olsun tufū akvām-i islāma!

Hādī ‘Abdü’s-selīmzāde

Tufū! Vallāh kıadalub gitsün bütün ülkesi!

Buğay Beg

[150]

²²³ Bkz. Sözlük bölümü- resīden.

²²⁴ Bkz. Sözlük bölümü- kerden.

tefe, defe - [téfé, défé] - ğarb - isim - egrek iki taraflı yuvarlak etgi; tef gibi yuvarlak şeyler;

bakınız - tef, def.

Çulhaların tarağ ta'bīr etdikleri altıdır ki yassı bir ağacdır; dişleri vardır. Çün bu çulha argacı ata ol ağacı kendi tarafına çeküb yapcaca atığı tele urub şıkılaştırırlar. Bu cihetden muhkemce tokunmuş beze - tefelüce - ta'bīr olunur.[Tercüme-i Burhān-i Kāfī']

destgāh tefesi - tarağı kurdukları yay.

tefelü bez - tarağla ziyāde vurulub şıki dokunmuş bez.

bürüncek tefesi - çerhe şarılmış büyük ipek tūrāsı ve yuvarlağı.

deste - top.

varağ tefesi - döğülüb ince varağ ve şayfa hāline getirilen gümüş ve bakır yaprakların topı ve destesi.

tağar - [takar] - çağatay - bakınız - tağar.

tağdīmnāme - kazan - mürekkebi isim - tavşīye mektübü.

tağrī - [tağrī] - 'arabca - müte'addī, tef'īl - azarlamak, ta'zīr ve tevbiḥ etmek.

cem'i: tağrī'āt.

tağşīr - [tağşīr] - çağatay - 'arabca - isim - büyüklere karşı kullanılır ve ihtirāmı tazammun eder bir ta'bīr.

bakınız - kulluğ.

tıkıltı - [tykyly] - āzerī - eşvātdan.

tağalluş - [takallouş] - 'arabca - lāzım, tefe'ül- buruşmak; bükülüb dönmek; bir şeyi kendi üzerinde toplatmak, gerilmek; bir a'zalenin, münebbihātdan birinin taht-i te'sīrinde kışılıb şeklini değışdirdikten sonra tekrār hāli aşlısına rücū' etmesi, inkimāş, tağabbuż.

cem'i: tağalluşāt.

taķlīş - [ta] - germek, çekmek; bazı hastalıkları müte‘ākib a‘zalātta hāşīl olan gerginlik ve katılık.

mutekallış - [mutékallyş] - fā‘il, tef‘īl - taķalluş eden, elyāf-i mutekallışa; a‘zalāt-i mutekallışa; a‘şāb-i mutekallışa...

taķı - [téky] - kazan - edāt-i ‘aţıf - daĥı, da. baķınız taĥı.

taķı - [téky] - çaĥatay - edāt-i ‘aţıf - daĥı, da. baķınız - taķı, daĥı.

tek - [téq] - fārsī - tekīden - koşmak, şaldırmak - isim - koşma, segirtme; ĥamle, hücüm.

Betek jāle mīriĥt ber ķūh ü deşt

Tū gūftī²²⁵ meger ebr-i nisān güzeşt

Sa‘dī

Beşinā²²⁶ ender āb hem ķü neheng

Betek ender firāz ü şīb ķü bād

Üstād Laţıfī

ekşeriyā [pūy] ve [tāz] ile birlikte kullanılır:

baķınız - pūy; tāz.

tek ü pūy; tek ü tāz...

tek ü pūy, tek ü pūyī, tekāpū - terkīb - sür‘atle gidib gelme; telāş ve tehālukle arama, cüstcū; sür‘atle aradan koşma ve segirtme; fā‘idasız yere tereddüde bulunma; serfürū, tevāzu‘;

Bir yār için aĥyāra tekāpū

Aşla çekilür derd degil bu

‘Abdü’l-ĥaķ Hāmid Beg - İlĥān

²²⁵ Farsça: dedin. Bkz. Sözlük bölümü, gūften.

²²⁶ Farsça: yüz. Bkz. Sözlük bölümü, şinā kerden.

Yā rabb! Ne demekdir bu tekebbür, bu tekāpū?

Bīçārelerin bildigi bir çāre degil bu!

Bā ĩn tek ve pūyem ez pes ü peş

Pes mändeterem zī sāye-i hīyş

Emīr Hüseynī

Rehş-i ki tek ve pūyda bulunmaz aña hemtā

Bir rehş-i mübārek pey-i ferhunde ĩnāndır

Nef'ī

Çok cehd ile eyledi tek ü pū

Çok yol arayub yügridi her sū

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

Gösteren taşradan çĳn ebrū

Anda derbānlara eyler tek ü pū

Nābī

Yekdigir eyleyüb tekāpū

Derler ki efendī böyledir bu

Ĝālib Dede

Çok tekāpū eyledim pest ü bülendin ĩālemin

Bulmadım teslĳmnden ğayrī řarĳk-i eslemin

Nābī

Tek ü tāz - [tāz- řařten, tekĳden] - bařınız - tekāpū.

Vaşfı tařmĳn eyledir gerdişin cümle hemān

Var mı yoşsa tek ü tāz eyler iken anı gören

Nef'î

tek - [téq] - ğarb - şıfat - çift zıddı: çiftin yarısı ve beri, ferd; yalnız, tenhâ, bir başına; bir misli bulunmayan, yegâne, vahîd;

[151]

dünyâda bir tek - misl ve nazîri olmayan feridü'd- dehr.

bakınız - tak, tak.

çağatay - tak, tik, tek.

kazan - tak, tak.

âzerî - tek, tekce.

zarb-i meşeller:

tek olan başa gele, çift ola başa gele.

tek kürekle mehtâba çıkılmaz.

tek olmak - işi ve benzerî bulunmamak.

tek kalmak - yalnız başına kalmak.

tek yaşamak - yalnız hayât sürmek...

Denir vahşîlik insâniyyete mahşûş o bir ihsân

Eger tek kalsa bîşek kendisiyle cenk eder insân

'Abdü'l-hak Hâmid Beg - Tarhân

Mağberde nasıl tek yatarsa ölü nâçâr

Dünyâda daği tek yaşıyor âdam-i ğamhor

Kemâlzâde Ekrem Beg

tek mi çift mi? - bir nev'i kumâr oyunu.

tek tok - terkîb - nâdîr ve az bulunur teklerden, nâdiren.

tek başına - yalnız, kendi kendine, bir başına, tenhâca.

Cf: thibetain - tchiq= un; birman - tatch= id., tahiti et maori - tahi= id.

Bedros Efendi Keresteciyān

Tek ü tenhā içinde medfeniñ

Yatıyor ħodbeyhod tebāh olmuş

Döşegi baķ naşıl siyāh olmuş

Yāseminden beyāż olan teniñ

‘Abdü’l-ħaķ Ĥāmid Beg

Eder ilķa ħayātıma zīnet

Ĥande edikce her seħer ķudert

Görürüm her ħarafda biñ ‘ibret

Tek ü tenhā önünde ey vaħdet

Etdiğim āh ve zārī pek sürerem

‘Abdü’l-ħaķ Ĥāmid Beg

Toprakda tek yatan ölüler baħtīyārdır,

Āsūde sūkūn-i siyāh mezārdır

Dünyāda tek ķalan diriler, ‘āşīķ-i mezār;

Şehd-i memāta teşne cān eyler intizār

Kemālzāde Ekrem Beg

raħat saķın, āsūde: tek dur! tek otur!

żarb-i meşel: tek duruken başına iş açar!

tekin - [te] - sıfat - bir dāne, yegāne, ferd, bīmışl ve nazīr; raħat, sākın; ħālī, tenhā, boş, işsiz.

tekin degil - sıfat - boş ve ħālī degil; mecāzen - cin ile meskūn olan; muħāţaralı, belāli.

Yine sen; ey yābāncı, ondan ürk,

Ki degildir tekin, yamandır türk!

‘Abdü’l-ḥaḫ Ḥāmid Beg

Bildim tekin degildir ev içinde mız ile

Dedim tu tu tu! Üç kez o bir şeylere hele

Yok mı birisi ortalığı süpüre gele

Ben yine taḫub ardıma bir sürü ḫar gele

On beş yaşında kendime bir oynaş arayım!

Vāşif

Peki! Ne yapmalı çarpılmak istemezsen eger?

Tekin degil mi nedir, pek ‘acā’ibimsi bu yer?

Meḫmed ‘Ākīf Beg

tek, tekce - [téq] - āzerī - şıfat - tay olmayan, tek; yalnız, bir başına; mişl ve nazīri olmayan, ferīd, vaḫīd.

Āna - giceler yoḫsa evde tek ḫalırısın?

Ḳız - elbette derdimi öziñ ḫanırsın!

‘Alī Rāzī

Yaḫşi yer düz bu cihān salḫanatın ğayrlara

Tekce ḫaldı siz içün ravza-i rızvān suyunıñ

Mollā Naşred-din’den

Aldanma fakrıñ olamaz ‘aklı zekāsı

Çün yoḫdır anıñ sin kimi pākize libāsı

Yoḫ şerveti yoḫ devleti yoḫ şāli ‘abāsı

Var köhne çü ḫāsı, daḫi bir tekce ḫabāsı

Bu çerh-i felek tersine deverān eder imdi

Fi' ile de özin dāh̄il insān eder imdi!

Şābir

zarb-i meşel: tek elden ses çıkmaz.

tek tek - tek tek, bir bir, yegān yegān, ferd'in ferd'in; nādiren, ender olarak.

Allāh seni bize çoğ görmesün, düşmen çoğdır ise dostu da tek tek tapılır...

Mollā Naşred-din'den

teklik - [te - li] - tek olmak hāl ve şıfatı; yalnızlık, vaḥdāniyyet, birlik, vaḥdet.

teklemek - [le] - tek tek ve bir bir ayırmak.

tek şabır; tek şabır gelmek - anşırık - āzerī halk ve himāyetince, tek anşırık meş'üm şayıldığından, teşebbüsdan geri durulur.

Ḳaranfilem bir birde çoğ iş var tek şabırda

Ölende bir öleydiñ koyulağ bir kabirde

Beyātī

[152]

Āndara ḳalmış ne yaman seslenir

Söz demegle vermir āmān seslenir

Oḡ atılır sanki kemān seslenir

Saḫāt meydānda urur tek şabır

Şābir

Tek şabır gelmekden ötrei yatırdub receb şerifi aynıñ on üçüne ta'yīn edilir.

Mollā Naşred-din'den

tek - [téq] - çağatay - şıfat - tek. baqıñız - tağ.

tek, teke - [ték, téké] - ḳazan - şıfat - tek.

teklenmek; tek bolmaq - tek olmak.

bağınız - tağ.

tek - [tik, téq] - ğarb - mehcūr - edāt-i teşbīh: gibi.

çağatay - tik, dik.

āzerī - tek, tik, tiki, tekin.

qazan - tik, dik.

uyğur - tak.

Rūḥ-i küddūs oldı nesīmīñ sözi ey zindedīl

Ger mesīḥīñ tek dirisin yatma kim çalındı şūr

Nesīmī

Her yaña baqsam şurāḥī tek sücūd etmek işim

Qanda olsam bāde tek düşmek ayağa ‘ādetim

Fuzūlī

tek, tik, teki - [téq, tiq, téqi] - āzerī - edāt- teşbīh: gibi.

bağınız - kemi, kimi.

tekin - bağınız - tek, tik.

Şahrālara dutdı sel tek yüz

Vādīlara açıldı çeşme tek göz

Fuzūlī - Mecnūn ü Leylī

Ġoca tek çāk olmasun göñli nice bu seyyīdiñ

Gül teki yārī gedüb ḥār ile şoḥbet saḥlasun

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

Demādem baḥş eder bülbül benimle ḥürde dānlar tek

Der vardır bu gülşende sizin ğonca dehānlar tek

Zākir

Kemān tek kāmetim ğamdan ğem oldu

Naşibim miĦnet ü derd ü ğam oldu

MuĦammed Bākır ĦalĦālī

Mey içmegin kıla seyyīd eger nihān senden

SeniĦ teki o da ehl-i riyādır ey vā'iz

Seyyid 'Azīm Şīrvānī

Dehān yār tekin ğoncalar olub Ħandān

SeĦāb-i dīde-i 'āşık tek eşkbār olacak

Seyyid 'Azīm Şīrvānī

tek - [téq] - çaĦatay - edāt-i teşbīh: gibi, tek.

bakınız - tik.

tek - [tek] - ğarb - edāt-i te'kīd, vaşl, temennī, ta'līl, istidrāk ve ızdırāb - tā, tāki, hattā, miĦzen, olsa da; kāşki; zirā: lākin; belki.

Felek tek eylesün ta'n düşmene hedef

Kazā ederse sihām-i havādişē āmāc

Ḷoca RāĦīb Paşa

'AĦlı aldıĦ āmān cānımı alma barı

Tek seniĦ çün yaşayım 'aşk ile mecnūn vārī

Şināsī

İsterim hüsnüĦ gibi cevrine pāyān olmasun

Tek seni sevmek cihān Ħalkına āsān olmasun

Ħālib Dede

Âzürde derûn etme bizi tek siteminle

Düşmenleri var vâsıl-i kām et kereminle

Leskofçalı Ğālib

Yağmasun geçdim murādım şem'ini hergiz felek

Tek şeb-i târîk ğamda zār ve ğîryân etmesün

Cevrî

z̄arb-i meşel:

Tek beni yār anşın bir çürük elma ile olsun.

Tek şişde bulunsun da domuz eti olsun.

Şeyh kalem-i hiciv anı şaplayayım ben

Tek şişde bulunsun da hu hınzîr eti olsun!

Sürürî - Hezliyyât

tek - [téc] - āzerî - edât-i te`kîd: tek, hattâ.

Pâdişāhim sen meni tek kıl kabûl-i hidmetin

Men gedâyı köyüñ olmağdan meger 'âr eylerim?

Seyyid 'Azîm Şîrvânî

tek - [ték] - kazan - edât-i te`kîd: tek, tâki, hattâ.

tek, tik, tegin, degin - [téc, téghin, déghin] - çağatay - edât-i intihâ: dek, degin, kader.

bakınız - tegrü; tegîn.

teq - [téc] - ğarb - mehcür - edât-i intihâ. bakınız - dek, degin.

[159]²²⁷

²²⁷ Eserin yanlış sayfa numaralandırması nedeniyle, sayfa 152'den sonra sayfa 159'a geçilmektedir. Metinde herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır.

tek - [téq] - çağatay - sıfat, tek, rahat, sâkın. bağıız - tik.

teg - [tégh] - çağatay - isim - bir şeyin altı ve dibi.

bağıız - tig.

tek - [téq, tégh] - āzerī - isim - dib, alt.

tekermeç, tekermeç - [téqérméç] - kazan - isim - teker, tekerlik, dā`ire, çerç.

tükerek, tekerlek - bağıız - tekermeç.

mayalanamğan ārbā tekermeçi tavuşı - yağlanmamış ārbā tekerlegiñ sesi!

tekermeçli - tekerlekli: iki tekermeçli ārabā.

tekermek - lāzım - tekerlenmek, yuvarlanmak; mecāzen - batmak, ğurūb etmek: kuyuş tekeremek.

bağıız - oynamak; eylemek.

tekeretmek - müte`addī - döndürmek, devretirmek; yuvarlamak.

bağıız - oynatmak; eyletmek.

tekerleşmek - müşāreket - birlikde yuvarlanmak ve dönmek.

teğirman - isim - değirmen.

un, şu, buruç, tuz, cīl, oğ.. teğirmani, teğirman taşı.

teğirmançı - isim - değirmen işleden, değirmenci.

tikek - [tiqéq] - çağatay - isim - aşmanın dalları ve kolları.

tikek - [tiqéq] - ğarb - isim - mehcūr - kavun, hıyār ve imşāli otların sürüdüğü uzun kolları ve dalları; üzüm aşması.

tigelemek - [tighéléméq] - kazan - lāzım - göz degmek, diğkatle bakmak.

tekemiş, tekemişi - [téqémich] - çağatay - moğolca - isim sür`at, `acele.

Betekemişi mīzā `ālā`edd- devlet me`mūr gerdānid²²⁸...

²²⁸ Bkz. Sözlük bölümü -gerdāniden.

Hundemār

tekene - [téqéné] - çağatay - hiva ve hoğend kadınların başlarına örtükleri beyāz örtü.

tegav - [téghav] - çağatay - isim - bir dağın yamaclarından ve bir vādīdan akan dere ve ırmağ, otı çok olan rāṭib ve çukur yerler.

tekebbür - [téqébbur] - kazan - ‘arabca - lāzım - kibir etme, ‘azamet furūşluk.

bakınız - uluğlatu, maqtatu.

tekebbürlik; tekebbürlenmek.

teker, tekerlek - [téqér, téqérléq] - ğarb - isim - yuvarlanub dönen şey; yuvarlak şey.

ārābā tekerlegi.

tekerlek başlığı; tekerlek poyrası.

peynir tekerlegi; bir terkerlek peynir.

teker meker yuvarlanmak.

Döndi tolaşdı Avrupayı çāre bulmadı

Ġalatda oldı düzağa āḥīr teker meker

Manastırlı Nā’ ilī - Der ḥaqq-i Vāli-i Mışır

tekerlemek - müte ‘addī - teker ve yuvarlak bir şeyi döndürmek; mecāzen - yalan söylemek.

tekerleme, tekerleme - mecāzen - boş ve yalan söz.

Bilmezsen ‘ilāc barı şorma

Bīmāri tekerlemeyle yorma

Ġālib Dede - Hüsñ ü ‘Aşq

tekerlenmek - lāzım - teker ve tekerlek bir şey yuvarlanub gitmek; mecāzen - def’ olub gitmek, cehennem olmak; cehenneme gitmek, gebermek.

tekerlekli, tekerleklü.

iki, dört tekerlekli ārābā.

dört köşe tekerlek - mecāzen - yürümez iş.

bağınız - degerman, degermen, degirmen.

bağınız - degermi, degirmi.

teker, tekir, tekercik - [téqér, téqérdjiq] - çağatay - isim - teker, tekerlek; ārābā tekerlegi.

tekere, tegere - bağınız - tigre.

teker baş - tavşifī - yuvarlak başlı.

teker taş - eṭrāf ve eknāf - bağınız - taş.

tegerük - [te, ge] - müdevver, yuvarlak, tekerlek.

Gel imas gülben dağanlıg dağ irür kim nesteren

Tegerük olubdur mamağ koymağğa merhem ey refīk

Nevā'ī - Ğarā'ibü's- Şığar

tekerlemek, tekerenmek - lāzım - dönmek, devretmek, dolanmağ, aylanmağ.

tekerümek - müte'addī - döndürmek, dolandıрмаğ.

tekerme - şıfat - degirmi.

teker - [téqér] - āzerī - isim - teker, tekerlek.

[160]

tegerék - [téghéréq] - fārsī - isim - dolu.

Şu'āyı kuṭbdan kuṭba muntehā şavā'ıq ve ru'ūd ve bārān ve tegrek müte'ākibü'l vurüddan akyās-i ru'ūs-i maḥluqāt-i mevcüde nağd tehī olmasıyla..

Yūsuf Kāmil Paşa

tegiz - [téghiz] - çağatay - bağınız - tigiz; tinek.

tekfür, tekür - [téqfour, téqur] - ğarb - ermenice - isim-i hāş - pādişāh, bizans imparatorluğunda vālilere verilen ‘unvān.

Del’arménien - ραυρωμένη= tete couronnée roi, correspondant au persan [tāc āver]= porte- couronne (dont il n’existe, cependant, pas de trace dans cette dernière langue, qui possède, par contre, le composé synonyme (tācdār).

Bedros Efendi Keresteciyān

tiklemek, tinglemek, tınlemek, tınglemek - [tinléméq] - kazan - müte‘addī - dinlemek, kulağ vermek; söz dinlemek, iṭā‘at ve inkıyād etmek.

bakınız - tın.

tavuş tınlemek - müte‘addī - ses dinlemek.

kur‘ān, ezān, şi‘ir dinlemek.

tınletmek - medrese uşūlunda yevm-i imtiḥān.

tınleşmek - müşāreket - bir arada ve birden dinlemek, birbiriniñ sözini dinlemek.

teyel - [téiél] - ğarb - pamuklı ve kabā bir şeyi başdurub yatışdırmağ için yapılan kabā dikiş.

teyellemek - müte‘addī - teyel yapmağ, kabā bir tarzda iyileştirmek ve dikmek.

teyleti - [te - ye] - egeriñ altına konulan kabā dikişli kebe.

teyle, teyla - [téilé] - çağatay - degla, degle.

tikmek - [tiqméq] - kazan - müte‘addī - şaplamak, batırmağ, sançmağ, dikmek, hiyāṭat etmek, dikmek, ğars etmek; inşā etmek, yapmağ.

bakınız - kadamağ; çençmek; coylamağ; kaymağ. kömlek tikmek - gömlek dikmek.

çitük tikmek - ayakkabı dikmek.

ev tikmek - ev yapmağ.

tikdirmek, tiktirmek - müte‘addī - dikdirmek; batırtmağ, şaplatmağ; ğars etdirmek; inşā etdirmek.

tiküşmek - müşâreket - hep birlikde dikmek.

tikülmek - mechül - dikilmek; ğars olunmaq; inşâ edilmek.

tikü - isim - dikme, hıyâţat; şaplama, batırma; ğars etmek, inşâ.

tiküçi - isim - diken, dikici, yapan, inşâ eden; terzi.

kiyüm, kavuş; çitük tiküçi.

tikerceb - iplik, tîre.

tikme - bahçe ve tarlanın etrafına çevrilen çit.

tükme - [tuqmé] - fârsî - isim - düğme.

Ne güher tükme-i iklîl-i nigîn-i 'azamet

Ne olur lam'ası 'âlem-i kûdse meş'al

Kâzım Paşa

Semenin sîne-i seminin açub bād-i şaħar

Çözidi gülşende gülün tükmelerin nâhun-i hār

Bākî

tekmîd - [téqmîd] - 'arabca - müte'addî, tef'îl bir 'uzvı yumaşatmaq maqşadıyla üzerine şıcaq bir şeyi komaq.

tekne - [téqné] - çağatay - isim - baķınız - tekâne.

tekne - [téqné] - ğarb - isim - ağacdan yayvan ve uzun kab; geminin direksiz ve çıplaq hey'eti;

żarb-i meşel:

teknede ğamûrum mı oda benim umûrum mı!

tekne kazındısı.

Toprak altında bütün meskenler

Ķılarak tekne vişâllarla sefer

‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beg

Bize devlet dipe teslīm olunan şey ne idi?

Çarpacak sâhil arar kıpıḳuru bir tekne idi!

Meḥmed ‘Ākif Beg

Siyāh bir gece...altımda bir kırık tekne

Başımda bir müte‘ezzi hayāt mel‘ūna;

Verüb göklere ḥālā olanca kuvvetimi

Yetişmek istiyorum bir kenāra me’ mūne

Tevfīḳ Fikret

tekne de ḥamūr - mecāzen - ḥāzır iş.

taş tekne - kuyuların ve çeşmelerin önlerine konulan taşdan tekne biçimde çukur kab.

[161]

çampaşır teknesi; ḥamūr teknesi...

tekne tavān, murabba‘ ve mustaḥḥil şekillerinde taḳsīmātı olan tavān. taḅnūr ve ‘ūd ve imṣālī ālāt-i mūsikīnīn yuvarlak yerleri.

tekne - [téqné] - çağatay - isim - tekne.

tekne - [téqné] - çağatay - isim - şu yolu, arq.

teke - [téqé] - garb - isim - keçinin erkegi.

zarb-i meşel: çobānın gönlü olursa tekeden süt çıkarır.

Cf. Géorgien - tkhe- chévre; sanscrit- idikka= bouc sauvage, bouquetin; lezghiteng= bouc; lithaunien - tekis= id.; allemand - ziege= chevre. L’hébreu - tais er l’arabe [tīs]= bous, semblent etre alliés au turc[teke].

On peut en dire autant de l'assyrien - tésu, mentionné dans les tablettes cunéiformes, à propos des outres au moyen desquelles on traversait les rivières grec - άπηλος - un bous.

hayvānāt kışriyyeden deniz böcegi.

fārsī - melaḥ-i ābī - şu çekirgesi.

‘arabī - cerādū’l- baḥr - řu çekirgesi.

Le mot [teke] porte aussi le sens de (crevette); dans ce cas, on sous - entend le mot deniz- mer, soit deniz tekesi= bous de mer, correspondant au français (crevette) ou (chevrette) qui n'est, autre que le latin - (capretta) c'est - à-dire, petite chèvre.

Bedros Efendi Keresteciyān

teke saklı - bir nev‘i kökli sebze, üşkürçina, liḥyet‘t- te‘yīs.

tekelenmek - erkek keçi kızmık, azmak; mecāzen esāfilden bir ādam kesb-i şervet ve i‘tibār ile ‘azamet şatmak, yüzni boyamak, bürbürlemek.

teke - [téqé] - āzerī - isim - erkek keçi, teke.

zarb-i meşel: çobāniḡ köḡli olsa tekeden peynir dutar.

teke - [téqé] - çağatay - isim - teke, erkek keçi.

teke - [téqé] - kazan - isim - teke; қоç.

baḡıñız - beren; қоç, қоçқар.

keci tekesi; řarıқ tekesi.

teke moñzi - teke boynuzı.

teke terisi - teke derisi...

tike - [tiqé] - āzerī - baḡıñız - tike.

teke - [téqé] - ism-i ḡāş - merv ṡarafında iskān eden bir türkmen ‘aşıreti.

Bir qadīm türkmen ‘aşīretidir hārezmde ve serehs civārında meskūn olub bir boyu anatolıda rodes qarşusunda yerleşmişdir. elyevm - teke ili - derler. (Lehçe-i ‘Osmānī)

teki - [téqi] - āzerī - edāt - tā ki muḥaffifi.

tegi - [téghi] - qazan - işārī - öteki, öte tarafdaki.

tegiler - ötekiler, ol birler.

tegilerden - ötekilerden.

tegilerin-den - ötekilerinden...

tekir - [téqir] - ğarb - isim - qaplan ve qaplan gibi benekleri olan ḥayvān.

tekir kedi; tekir ördegi; tekir balığı...

Cf. Grec-=τίγρις - tigre; latin - tigris= id.

Bedros Efendi Keresteciyān

tekin - [teqin] - uygur - ism-i ḥāş- her eyāletin re’s idāresinde bulunan ḥānzāde, veli ‘ahd; icrā-i ḥükümet eden ḥān ve ḥānıñ en küçük birāderine verilen ‘unvān, baba tarafından prens ve türe.

bağınız - otcigin.

tekin - [téqin] - qağatay - şıfat - güzel, yakışıklı.

tekke - [téqqé] - ğarb - tekke okuyunuz - isim - şūfiyye tārıqların icārī āyīn etmelerine maḥşūş olan yer, zāviyye, ḥānqah; dergāh, āsitāne.

zārb-i meşeller:

Tektedir ḥālī degil ev başdan qallāşdan!

Mısrā‘ - Bāqī

Tekkede dervīşi bul da bu rūyı başına vur.

Tekkeye qurbān geldi.

Ḥaşyetle her biri bīm-i cān

Tekkeye ҡurbān idi gūyā hemān

Şefiknāme

Dün demişdiñ ki bizim tekkeye ҡurbān gelecek

Şeyh efendī bu sözün işte kerāmetce saña

Sābit

[162]

Görseler bir güzel oğlan geliyor

Diyeler tekkeye ҡurbān geliyor

Sünbülzāde Vehbī - Luṭfiyye

tekkeyi tıklayan ҡorbāyı içer.

Feyz alursın çekerek derd ü ğam-i dūnyāyı

Tekkeyi bekleyen elbette içer ҡorbāyı

Şināsī

tekke şeyhi.

tekke nişīn - tekkede bazı şa‘natların ta‘līm edildiği yerlere ta‘bīr olunurđı: oğcı tekkesi; pehlivān tekkesi..

tel - [tél] - ğarb - ermenice - isim - keten, kendīr, ipek gibi mensūcātda ҡullanılan şeylerin ince ve uzun şapları;

De l'armenien - řh= id.; d'ou řh, uq (m. A. M. Mettre le fil) - suggérer.

Comparez le persan. [Tila] - corde. Et l'armenien - řhŋ= fil de laine (correspondant au persan [tar] =fil)

Perderūs Efendī Kristain Ciyān

tel gibi ince ve uzun şeyler.

şaç teli; sāz teli; altun, gümüş, bakır...tel.

tel kafes; tel kaṭife

Eder ṭabī´ fevwāresi der kemend

Urur mevci´ ömeriṅ ayağına bend

Gülistāna fevwāre cedvel çeker

Yāhūd ḥiddelerden gümüş tel çeker

Nedīm

Deme muṭrib ile yelle yelli

Olma her ṭanburanıṅ orta teli

Sünbülzāde Vehbī - Luṭfiyye

tel tel - her biri ayrı ve tek tek olan.

Başında süsli bu ne tā zülfi ṭaranmış tel tel

Göreniṅ ´aqlı gider yā ṭoḵunur bir zararī

Maḥrem Dede

tel kıрмаḵ - mecāzen - münāsebetsiz ve doḵunacak sözler söylemek.

baḳıṅız - put kıрмаḵ.

zarb-i meṣel: tel kırdı.

Hüẓr kim tel kırar bu vādīlarda zülf senṭurṅ

Eyler telli ḥaṭṭıṅla baḡlama ´uṣāḵ rencürṅ

Hātem

Ey ṣāne ser zülf-i perīṣāne ṭoḵunma

Tel kıрма ṣaḳın ḥatır-i yārāna ṭoḵunma

Ṭıflī

Her sāz ki keṣif-i rāz ederdi

Tel kırmadan ihtirâz ederdi

Nâbî - Hayriyye

Kimse tel kırmaz idi bir güne

İ'tibâr eyler idi kanûna

Yenişehirli 'Avnî

Ey şâne kıl ü kâl ile tel kırmadan varub

Şerh eyle yâra hâl-i perîşânı mû be mû

Cevdet Paşa

telkârî - mürekkebin isim - gümüş ve altın tellerle urulub yapılan zarf ve imşâlî şeyler.

tel ehli - mürekkebin isim - gümüşden tel ve şırma teli işleyen şa'natkâr; tel ehliyiz kabâ haşîr doğuruz!

mecâzen - ehl-i dil, rind meşreb.

Görse tel ehline ip takmaz rasenbâz-i felek

Bulsa bir nâdânı emme 'âleme serdâr ede

Vâşîf

gelin telli - düğünde geliniñ başına takılan sarı veyâ beyâz ma'denden veyâ gümüşden çekilmiş tel.

Şimâte teli(?)²²⁹ [Lehçe-i 'Osmânî] - müzeyyenât kabîlinden kullanılır sarı tenekeden ma'mûl ince levhalar, ki şallandığı zamân ses çıkarır.

başına teller takmak - mecâzen - başkalarına gelen felâketden memnûn olmak.

tellemek - müte'addî - geliniñ başını süslemek, tel takmak.

²²⁹ Hüseyin Kazım Kadri tarafından orijinalmetinde kullanılmıştır.

telleyüb pullamak - mecāzen - süslemek, bezmek; işi begenilecek bir şekle getirmek.

tellendirmek - müte'addī - tütün çubuğunu tel ile açub işletmek, dumanı tütüdürmek; çubuğu ya Kub keyfine bakmak.

Yolcular befreyi tellendir buyurmaz mı saña?

Kaçıyor, belli ki çıkar çıkacak turmasaňa !

Meħmed 'Ākif Beg

telli tellü - kıyāsī - tel ile süslenmiş ve tel işlenmiş.

telli pullı - terkīb - göze çarpılacak dercede parlak şeylerle süslenmiş.

Bu yanda hele nümā telli pullı bir cevelān

O ber peri şarabdir ki rakş içinde nihān

Tevfīk Fikret - Der haqq-i Nedīm

telli bebek - mecāzen - ħopba, ħafīf meşreb.

[163]

zarb-i meşel: telli bebek gibi her gün bir dürlü giyinir.

telli kumāş - tel ile işlenen kumāş.

telli turna - başında sorgucu olan bir nev'î turna kuşu.

teles - [te - le] yıpranub telleri ve ipekleri meydāna çıkan kumāş ve sâ'ire.

telesimek, telesimek - kumāş yıprayub ve eskiyüb telleri ve ipekleri görünmek; çocuk eriyüb za'yıflamak.

tel, til - [tél] - āzerī - isim - tel.

tel tel - tel tel.

O elā gözler o gül lebler, ol kara teller

Koyar mı kim kala 'aşk ehlinin kararını

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

Gīsūyī yāra söyle şabā şāne degmesin

Tel tel düşende gül yüze yüze cānım ayrılır

Bākī

til - [til] - kazan - isim - dil, lisān.

Sevdirgen de til, bezdirgen de til!

Ey toğan til, aymağur til, itekim inge miniñ tili dünyāda kob nerse bildim, sin toğan til arklı.

Enj ilk bu til bilen ingem beşikde koyligen atnarı tünler boyı ebekim hikāyet söylegen.

Ey toğan til! Her vaqtda yārdımın birlen seniñ

Keçgeneden anlaşılgan şadlıgım, kaygım benim

Ey toğan til! Sinda bulğan en ilik kılğan du‘ām:

Ey toğan til! Sinda yarlağağıl dep özüm hem etekim, inge meni ħudām!

Tuğay

til çıkamaq; til açulmaq; tilge kelmek - mecāzen - söylemek, dile gelmek.

tillenmek - dile gelmek, dillenmek, söylemeye başlamak.

til kesmek - mecāzen - dilini kesmek, şuşmaq, süküt etmek.

tilni kesmek - dilini kesmek - mecāzen - şuşdurmaq, sükūta mecbūr etmek.

til bağlanmaq - dil bağlanmaq - mecāzen - söylemeye muqtedir olmamak.

til tekürmek - mecāzen - dil uzatmaq, ta‘rīz etmek; ta‘n ve teşni‘ etmek.

tel uzatmaq - mecāzen - baqıñız - til tigürmek.

Demin hiç yaramı mu‘minge mu‘min

Açub uzun anar tilin uzatmaq

‘Ārif ‘aynū’l- leyn Çıkalī

til tutulmak - dil tutulmak - lāzım - mecāzen - söylemeye muhtedir olamamak.

Mene nerse: görem ba‘zen sevgetmeni

Künler, tünler ‘aşkı bilen koygat meni

Halka şunda benim tilim tutlağadır

İşge koşam tağın şuluğ bilget meni

til açmak - gelin hakkında - kocasının babası ile söz etmeye başlamak.

ilk zamānlarda geliniñ kayın atası ile söz etmesi ādabdandır.

bu ‘ādet pek yakın vakıtlere bizim memleketde de cārī idi.

tilge almak - dile almak, yād ve tezekkür etmek.

tilge alurlık - şāyān-i tezekkür.

tilge alub söylerlik.

tilden tile - dilden dile.

tilden tile yürmek - mecāzen - dilden dile dolaşmak, fāş ve şāyi‘ olmak.

tilden tilge yürütölmek - mecāzen - eşā‘a etmek, ‘āleme duyurmak; dillere dāstan etmek.

tilde yürgenge göre - şāyi‘ oldığına ve efvāh nāsda deverān edtiğine göre.

tilge germek - dile girmek - mecāzen - mevzū‘ bahş olmak, söylenmek.

til uçna gelmek - mecāzen - dil ucına gelmek.

tilli - dilli, dili olan.

iki tilli - iki dilli - mecāzen - iki yüzli, münāfık, mürā‘ī.

tilli tişli - mecāzen - dişli, mütecāviz.

til bestesi - mecāzen - çok sözlü, geveze.

til cerāhatı - dil yarası, zaḥm-i lisān.

tilmeç, tilmaç - isim - dilmec, tercümân.

tilsiz - kıyāsī - dilsiz - söz söylemeye fıtrat kabiliyeti olmayan.

tilsiz āvāzsız - dilsiz ağızsız - mecāzen - gendiliginden geçüb bayılmış.

tillendirmek - müte‘addī - dile getirmek, söyletmek.

Kim ol bu milleti terfī‘ eden kes?

Kim ol tillendiren hem verdiren ses?

Tuğay

tilmer - [Til Yarışı] - isim - edīb, munşi.

Miz gül bulub idi indi ki tilmezlerimiz, yazuçılarımız bir yoldan yürürge, til tüze tünin
kayğusun körürge...

Til Yarışı

tilçik, tilpīç - isim - küçük dil, dilcik.

tilemek - müte‘addī - dilemek, istemek.

bağınız - istemek.

tilevçi, tileveçi - şıfat - isteyen, dileyen, ārzūkeş, hāhişger, ārzūmend.

tiletmek - müte‘addī - istetmek, ārzū ve hāhiş ettirmek.

tileşmek - müşāreket - bir arada ve müttehidten istemek.

bağınız - isteşmek.

tilenmek - muṭāva‘at - istenmek, ārzū edilmek; dilenmek, tese‘ül etmek.

kapak:

Bu gülşen içre ki yoktur bağa gülünde şibāt

‘Aceb sa‘ādet irür çıksa yahşilik bile at²³⁰

²³⁰ Sol, üst köşe.

Nevā'ī

Türk lüğatı

Türk dilleriñ istikāķī ve edebī lüğatları

Uygur, Çağatay, Kazan, Āzerī, ve Ğarb Türkçeleriyle Koybal, Yaķut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçeleriñ lüğatlarını ve Ğarb Türkçesinde kullanılan 'Arab ve 'Acem kelimelerini şavāhidi ve imşālı hāvīdır.

[Īni ve Īn künt fi hāzā el- mu'lif ķad bezalt cahda velemmā 'abıķ mudaķeren le- küntena erteci men külli za 'edeb şefħen 'anü'l- sehve ve'l- ağlat in 'eşran.]

Müellifi: Hüsseyin Kāzım Kadri

İkinci cild

İstanbul - Devlet maţba'ası

192

3. BÖLÜM

SÖZLÜK

āb *is. Far.* Su.

ābād *sf. Far.* Bayındır, mamur.

‘**abūs** *sf. Ar.* Somurtkan, ekşi surat.

‘**abdiyyet** *is. Ar.* Kulluk, esaret, kölelik.

ableh *sf. Ar.* Pek ahmak.

‘**acem** *is. Ar.* İran’da yaşayan Fars kökenli kimse.

‘**āciz** *sf. Ar.* Bir işi yapabilecek gücü, becerisi veya yeteneği olmayan.

‘**ecnebi** *sf. Ar.* Yabancı.

‘**acūl** *Sf. Ar.* Aceleci.

‘**adāvet** *İs. Ar.* Düşmanlık.

‘**ādī** *Sf. Ar.* Sıradan, hiçbir özelliği olmayan.

‘**adl** *is. Ar.* Adalet.

āfāk *is.ç. Ar.* Ufuklar.

āfetengīz *sf. Far.* Afet getiren.

āfitāb *is. Far.* Güneş.

afsūrdedil *sf. Far.* Kara sevdalı, melankolik.

āgah *sf. Ar.* Bilgili.

ağyār *is. ç. Ar.* Başkaları, yabancılar.

aḥādīs *is. ç. Ar.* din bilimi Hz. Muhammed’in sözleri; hadisişerifler.

aḥbes *sf. Ar.* Pek habis, pek alçak.

aḥcār *İs. ç. Ar.* Taşlar.

āheng *İs. ç. Far.* 1. Uyum.
2. *is.* Çalgılı eğlence.

aḥvāl *İs. ç.* Durumlar, hâller.

aḥz *is. Ar.* Alma.

‘**aḥd** *is. Ar.* Dügümleme, bağlama.

aḥşā *sf. Ar.* 1. Uzakta bulunan.
2. *sf.* En son, en uzak, son sınır.

aḥsām *is. ç. Ar.* Kısımlar.

‘**alel-ekser** *zf. Ar.* Defalarca, çok vakit.

‘**ālemgīr** *sf. Far.* Alemleri fetheden, cihani alan.

ālūde *sf. Far.* Bulaşık, bulanmış.

‘**āmm** *is. Ar.* Genel, yaygın.

āmāde *sf. Far.* Hazır.

āmāl *is. ç. Ar.* İşler, işlemler.

āmeden, e. *Far.* Gelmek.

‘**āmīyāne** *Ar.* ‘āmmī + *Far.* -āne
1. *sf.* Basit. 2. *sf.* Sıradan.

āmīzīş *is. Far.* Dostluk. 2. *İs.* Karışma.

'**āmil** *is. Ar.* Etken.

'**amūd** *is. Ar.* Direk, sütun.

āmūhten *e. Far.* Öğrenmek.

ān *zm. Far.* O.

ānçinān *bağ. Far.* Şöyle ki.

'**andelīb** *is. Ar.* Bülbül.

'**ankebūt** *is. Ar.* Örümcek.

aṅgīz *is. Far.* Getiren, getirici.

'**arakçīn** *Ar. Arak + Far. çin,* Mendil.

āverden *e. Far.* Getirmek.

'**ārī** *sf. Ar.* 1. Arınmış, soyutlanmış olan. 2. *sf.* çıplak.

armağān *is. Far.* Hediye, bergüzar, peşkeş.

'**arūs** *is. Ar.* Gelin.

ārzūkeş *sf. Far.* arzu çeken.

ārzūmend *sf. Far.* istekli, arzu duyan.

āsā *ed. Far.* Gibi.

'**aşā** *is. Ar.* Baston, değnek.

āsān *Far.* 1. *sf.* Kolay. 2. *zf.* Kolayca.

āşār *is. ç.* Eserler.

a'şār *is. ç. Ar.* Yüzyıllar.

'**āşī** *sf. Ar.* 1. Başkaldırıcı. 2. *sf.* Yaşadığı ortamdaki insanlar ve kurullarla uyumlu olmayan.

āsītān *Far.* 1. *İs.* Eşik. 2. *İs.* Tekke.

āsūde *sf. Far.* Üzüntüden ve sıkıntıdan uzak, rahat olan.

āsumān *is. Far.* Gök.

'**aşā'īr** *is. ç. Ar.* Aşiretler.

āşinā *Far.* 1. *sf.* Bildik, tanıdık olan. 2. *sf.* Daha önceden bilinen (şey). 3. *sf.* Bilen, tanıyan (kimse).

āşiyān *Far.* 1. *is.* kuş yuvası. 2. *is.* Ev.

'**aṭā** *is. Ar.* Bağış, ihsan.

āteştāb *sf. Far.* Parlak, ateş gibi parlayan.

'**avām** *is. ç. Ar.* Sıradan insanlar, havas karşıtı.

āvāz *is. Far.* Ses.

'**avdet** *is. Ar.* Hareket edilen yere dönme.

'**avn** *is. Ar.* Yardım.

a'yān *is. ç. Ar.* İleri gelenler.

'**ayn** *is. Ar.* Göz.

āyīne *is. Far.* Ayna, gözgülü, mirat.

'**ayış** *is. Ar.* Keyif alma, eğlenme.

a'zā *is. Ar.* 1. Üye. 2. *is.* Organ.

āzāde *sf. Far.* Serbest. 2. *sf.* Özgür.

a'zām *sf. Ar.* Pek büyük.

'**ażīm** *sf. Ar.* Büyük.

'**azīz** *is. Ar.* 1. Ermiş.

2. *is.* Hristiyanlıkta kilise tarafından din büyüğü olarak kabul edilen kimse. 3. *sf.* Sevgide üstün tutulan, değerli ve mukaddes olan; muazzez.

ezkān *is. Far.* Bilgi.

āzūrde *sf. Far.* İncinmiş, gücenmiş.

bā *ed. Far.* İle.

bād *is. Far.* Rüzgâr.

ba´d *zf. Ar.* Sonra.

bāde *is. Far.* Şarap.

badımcān *is. Ar.* Patlıcan.

bāfte *is. Far.* Örgü.

bāġbān *is. Far.* Bahçıvan

baġıl *is. Ar.* Cimrilik.

baġīl *sf. Ar.* Cimri.

bāġıs, is. *Ar.* Söz eden.

baġşende *sf. Far.* Bağışlayıcı.

baġtiyār *sf. Far.* Mutlu.

bā´is *sf. Ar.* Yol açan, sebep olan.

bala *is. T.* 1. Yavru. 2. *is.* Çocuk.

bālā *is. Far.* Yüksek.

bār *is. Far.* Yük.

bārān *is. Far.* Yağmur.

bārgāh *is. Far.* Padişah çadırı, padişah sarayı veya yüksek divan.

bārıd *sf. Ar.* Soğuk.

bārīk *sf. Far.* İnce

būden *e. Far.* Olmak.

bāz *zf. Far.* 1. Tekrar. 2. *İs.* açık.

bāzār *is. Far.* 1. Satıcıların belirli günlerde mallarını sattıkları geçici yer. 2. *is.* Çarşı.

be *ek. Far.* Yönelme hāl eki.

bed *sf. Far.* 1. Kötü. 2. *sf.* Çirkin.

bedġahān *is. ç. Far.* Başkasının kötülüğünü isteyen, kötü yürekli kimseler.

bidāyet *is. Ar.* Başlangıç.

bedbaġt *sf. Far.* 1. Bahtsız. 2. *sf.* mutsuz.

bedġūy *sf. Far.* Huysuz.

beġbūd *is. Far.* Sağlık.

beġişt *is. Far.* Cennet.

beġr *zm. Far.* Her biri.

beġr *is. Ar.* Deniz.

beġrām *is. Far.* Mars gezegeni.

beġre *is. Far.* Kismet.

beġūd *zf. Far.* Kendi kendine.

beġā *is. Ar.* 1. Kalıcılık. 2. *is.* Ölümsüzlük.

beġr *sf. Ar.* El sürülmemiş, yepyeni.

belād *is. ç. Ar.* Kasabalar.

belīġ *sf. Ar.* 1. Belagatli. 2. *sf.* Yeterli, tam ve açık.

bend *is. Far.* bağ.

bende *is. Far.* Köle.

ber *ed. Far.* Üzere.

berāverde *is. Far.* Yapılmış, inşa edilmiş.

berā´at *is. Ar.* Aklanma.

berdūş *is. Far.* 1. Başiboş, serseri kimse. 2. *sf.* Perişan.

berhem *zf. Far.* 1. Birlikte. 2. *sf.* Altüst.

berīn *sf. Far.* Yüksek, yüce.

berk *sf. Ar. 1. Sert. 2. sf. Sağlam.*

berķ *is. Ar. Şimşek.*

berrāk *sf. Ar. 1. Bulanık, kirli olmayan. 2. sf. Duru.*

berţaraf *sf. Far. ber + Ar. ţaraf, Ortadan kaldırılmış.*

berūn *is. Far. Dış, dışarı.*

besī *sf. Far. Birçok.*

beşer *is. Ar. İnsanoğlu, insan.*

beşeriyet *is. Ar. İnsanlık.*

bezir *is. Ar. Keten tohumu.*

bezm *is. Far. 1. İçkili, eğlenceli sohbet meclisi. 2. is. Dostların bir araya gelip sohbet ettiği toplantı.*

bī`aķıl *sf. Far. bi + Ar. akıl, Akılsız.*

bībehre *sf. Far. Nasipsiz.*

bīberk *sf. Far. Fakir, yoksul.*

bīdādġār *sf. Far. Zalim.*

bīdār *sf. Far. Uyanık.*

bīġān *sf. Far. Yabancı.*

bīġāne *sf. Far. 1. Yabancı. 2. sf. ilgisiz.*

bīġūmān *sf. Far. Kuşkusuz.*

bīġ *is. Far. Kök.*

bīkār *sf. Far. İşsiz.*

bīm *is. Far. Korku.*

bīmār *sf. Far. Hasta.*

bīnezīr *sf. Far. bi + Ar. nazir, Eşsiz.*

bināyi dāşten *e. Far. Görmek.*

bīşek *sf. Far. bi + Ar. Şek, Kuşkusuz.*

bīşūmār *sf. Far. Sayısız.*

bītāb *sf. Far. Bitkin.*

beyābān *is. Far. Çöl.*

bīzār *zf. Far. Tedirgin, bezmiş, usanmış.*

bisaţ *is. Ar. Yaygı.*

buġl *is. Ar. Cimrilik.*

būm *Far. 1. İs. Baykuş. 2. İs. Ülke.*

būn *is. Far. Kök, dip, temel.*

burden *e. Far. Götürmek.*

būs *is. Far. Öpücük.*

būlend *sf. Far. Yüksek.*

büzüġān *is. ç. Far. Büyükler.*

büzüġī *is. Far. Yücelik.*

cādū *is. Far. Cadı, büyücü.*

cāme *is. Far. Giysi.*

cāmid *sf. Ar. 1. Cansız, donuk. 2. Sf. katı.*

cān *is. Far. 1. Ruh. 2. is. İnsanın kendi varlığı, özü. 3. is. Canlı olma durumu.*

cangūdāz *sf. Far. Yürek yakan.*

cefāpīşe *sf. Ar. cefa + Far. pişe, cefakār.*

cehd *is. Ar. Çalışma, çabalama.*

cehl *is. Ar. Bilgisizlik.*

cehr *sf. Ar. Açık.*

celī *sf. Ar.* 1. Açık, aşikâr olan.
2. *sf.* Parlak, cilalı olan.

cemā'at *is. ç. Ar.* Bir araya gelmiş, toplanmış insanlar.

cemāl *is. Ar.* Yüz güzelliği.

ceng *is. Far.* 1. Savaş. 2. *is.* Büyük mücadele.

cenkcū *is. Far.* Savaşçı.

cenūb *is. Ar.* Güney.

cerge *is. Far.* Küme.

cerīḥa *is. Ar.* Yara.

cevelān *is. Ar.* Gezinme.

cevr *is. Ar.* Eziyet.

cevşen *is. Far.* Zırhlı giysi.

cevzā *is. Ar.* İkizler Burcu.

ceys *is. Ar.* Asker.

cidāl *is. Ar.* 1. Savaş. 2. *is.* Kavga.

cihān *is. Far.* 1. Evren. 2. *is.* Dünya.

cihet *is. Ar.* Yön.

cilvenümāyī *is. Far.* Cilvelenme.

cilveger *sf. Far.* Cilveli.

cins *is. Ar.* 1. Tür. 2. *is.* Soy.
3. *sf.* Diğerlerine göre üstün nitelikleri olan.

cirm *is. Ar.* Hacim.

cevelāngeri *is. Far.* Dolaşma, gezinti.

cuyyuş *is. ç. Far.* Ordular.

cülūs *is. Ar.* Hükümdarlık tahtına çıkma, tahta oturma.

cüstcū *is. Far.* Arama.

çāh *is. Far.* Kuyu, çukur.

çāk *sf. Far.* Yırtık.

çaplūsī *is. Far.* yalakalık, dalkavukluk.

çapuksüvār *is. Far.* Süvarı.

çālāk *sf. Far.* 1. *sf.* Eline ayağına çabuk, atik, çevik olan. 2. *sf.* Hızlı, tempolu olan.

çārebru *is. Far.* Derviş.

çehre *is. Far.* 1. yüz. 2. *is.* Görünüş.

çend *sf. Far.* Kaç.

çeng *is. Far.* Pençe.

çerb *sf. Far.* Semiz.

çeşm *is. Far.* Göz.

çeşmān *is. ç. Far.* Gözler.

çeşme *is. Far.* Yalaklı su hazinesi, pınar.

çetr *is. Far.* Şemsiye.

çiredest *sf. Far.* Yetenekli.

çī *zm. Far.* 1. Hangi şey. 2. *sf.* Hangi.

çīn *sf. Far.* kırışik.

çevgān *is. Far.* Çevgen, değnek.
2. *is.* polo.

çirā *zf. Far.* Niçin, neden.

çirkāb *is. Far.* Çirkef, bulanık su.

çün bağ. *Far.* Şu sebeple; zira, çünkü.

dād *is. Far.* Adalet.

dāden e. *Far.* Vermek, bağışlamak.

dādūsītet *is. Far.* Alım satım işi; muamele, pazar.

dāmen *is. Far.* Etek, eteklik

dānā *sf. Far.* Bilge.

dānisten e. *Far.* Bilmek.

dānişmend *is. Far.* Bilgin.

dāştēn, e. *Far.* Sahip olmak.

defa'āt *is. ç. Ar.* Kezler.

defzen *is. Far.* Çalgıcı.

dehālet *is. Ar.* Birinin merhametine sığınma.

dehān *is. Far.* Ağız.

dehr *is. Ar.* Devir, zaman.

delā'il *is. ç. Ar. ç. 1.* İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabilecek izler. 2. Kanıtlar.

delālet *is. Ar.* Kılavuzluk.

demādem *zf. Far.* Her an.

dendān *is. Far.* Diş.

der *ek. Far.* Bulunma hāl eki.

derāyet *is. Ar. 1.* dirayet, İnce şeyleri kavrayış. 2. *is.* zekâ. 3. *is.* beceriklilik.

derc *is. Ar. 1.* Bir araya getirme. 2. *is.* Kaydetme.

derhāl *zf. Far. der + Ar. hāl,* Çabucak.

deriçe *is. Far.* Pencere, küçük kapı.

derrāc *is. Ar.* Adım adım yaklaşan.

derūn *is. Far.* İç.

deryā *is. Far. 1.* Deniz.

desāyıs *is. ç. Ar.* Desiseler, entrikalar.

dest *is. Far.* El.

Destgāh *is. Far.* Tezgah. 2. *is.* Atölye.

destgīr *is. Far.* Yardım eden.

destmāl *is. Far.* Mendil.

deşt *is. Far.* Çöl.

devletmend *sf. Far.* Saadetli, şanslı.

devr *is. Ar. 1.* devir, Bir şeyin kendi eksenini etrafında yaptığı dolanma hareketi. 2. *is.* çağ.

Dīde *is. Far.* Göz.

dīdebān *is. Far. 1.* Gümrük kolcusu. 2. *is.* Gözcü.

dil *is. Far.* Gönül.

dilāgāh *is. Far.* Gönül gözüyle gören.

dilbend *is. Far.* Gönül bağlanan, sevgili.

dilber *is. Far.* Alımlı, güzel kadın.

dilkeş *sf. Far.* Cazibeli, gönül çeken.

diraḥşān *sf. Far. 1.* Parlak. 2. *sf.* Temiz, berrak, aydınlık ve ışıklı; ışılak

dibāce *is. Ar.* Ön söz.

debāgat *is. Ar.* Sepicilik, tabakçılık.

didār *is. Far.* Yüz.

dīden e. *Far.* Görmek.

dilīr *sf. Far.* Cesur, cesaretli.

dimāğ *is. Ar.* Beyin.

divāne *sf. Far.* dīvāne 1. Deli, kaçıık, budala olan. 2. *sf.* Bir şeye çok düşkün olan.

dübāyi *is. Far.* İkilik.

dübāre *zf. Far.* Tekrar, yeniden.

duçār *is. Far.* Düçar, Uğramış, yakalanmış, tutulmuş.

dumū' *is. ç. Ar.* Gözyaşları.

dūr *sf. Far.* Uzak.

dūr şoden *e. Far.* Uzaklaşmak.

dühūr *is. ç. Ar.* Devirler, dünyalar.

dürüş *sf. Far.* Sert, gücendirici, kırıcı olan.

düşvār *sf. Far.* Zor, güç, sıkıntı.

ebed *is. Ar.* Sonu olmayan gelecek zaman; sonsuzluk.

ebkem *sf. Ar.* Dilsiz.

ebr *is. Far.* Bulut.

ebvāb *is. ç. Ar.* Kapılar.

ecnās *is. ç. Ar.* Türler, cinsler.

ecrām *is. ç. Ar.* Cansız varlıklar.

ecsād *is. ç. Ar.* Cesetler

ecvāf *is. ç. Ar.* Boşluklar.

ednās *is. ç. Ar.* Kirler, pislikler.

idrāk *is. Ar.* Kavrama.

edvār *is. ç. Ar.* Devirler, Çağlar.

ef'āl *is. ç. Ar.* Fiiller, hareketler.

efgān *is. Far.* Feryat etme.

efkār *is. ç. Ar.* Fikirler

eflāk *is. ç. Ar.* Gökler.

efrāğāt *is. ç. Ar.* Boşluklar. 2. Saçılmış şeyler.

efgenden, *e. Far.* Atmak.

efser *is. Far.* Subay.

Efsūs, *Ar.* Ünlem Yazık, eyvah.

efşān *is. Far.* saçılma, yayılma.

efvāh *is. ç. Ar.* Ağızlar.

efzūn *sf. Far.* Fazla.

eknāf *is. ç. Ar.* Yerler, yöreler.

ekşer *zf. Ar.* En çok.

ekşeriyā *zf. Ar.* Genellikle.

ekül *sf. Ar.* Boğazlı, iştahlı.

elem *is. Ar.* Keder.

elvāh *is. ç. Ar.* Levhalar, tablolar.

elvān *is. ç. Ar.* 1. Renkler. 2. *sf.* Türlü renklerde olan.

emelnevāz *sf. Ar. Emel + Far.* Nevāz, istekli.

emsāl *is. Ar.* 1. Benzer. 2. *is.* Yaşıt. 3. *is.* Örnek.

emvāl *is. ç. Ar.* Mallar, para ile alınan şeyler.

emvāt *is. ç. Ar.* Ölüler.

enām *is. Ar.* Yaratılmış bütün canlılar.

encüm *is. ç. Ar.* Yıldızlar.

endāhten, *e. Far.* Atmak.

endāz *is. Far.* Atıcı, atan.

endīşe kerden e. *Far.* Düşünmek.
 endīşe, *is. Far.* 1. Kaygı. 2. *is.* kuruntu. 3. *is.* niyet
endūh *is. Far.* Keder.
engūr *is. Far.* Üzüm.
engüşt *is. Far.* Parmak.
enhār *is. ç. Ar.* Nehirler.
ensāl *is. ç. Ar.* Nesiller.
ensice *is. ç. Ar.* Dokular.
envār *is. ç. Ar.* Işıklar.
enver *sf. Ar.* Çok parlak.
erķām *is. ç. Ar.* Rakamlar.
erziden e. *Far.* Kıymeti olmak.
esb *is. Far.* at.
esbāb *is. Ar. ç.* 1. Sebepler.
 2. *is.* Araçlar.
esef *is. Ar.* Olmaması, yapılmaması gereken veya yapılamayan bir şey için duyulan üzüntü.
eşhāb *is. ç. Ar.* Dostlar, sahipler.
esrār *is. ç. Ar.* Sırlar.
est *ek. Far.* Bildirme hāl eki, dir/ tir.
eşvāt *is. ç. Ar.* Sesler.
eş'ar *is. ç. Ar.* Şiirler.
eşcār *is. ç. Ar.* Ağaçlar.
eşheb *is. Ar.* Boz rengi.
eşk *is. Far.* Gözyaşı.
eşkāl *is. Ar.* 1. Dıştan görünüş. 2. *İs.* biçim. 3. *is.* kılık.
eşkbār *sf. Far.* Gözyaşı dolu.

eṭrāf *is. ç. Ar.* Yanlar, taraflar.
eṭvār *is. ç. Ar.* Tavırlar.
evā'il *is. Ar.* Başlangıç.
evc *is. Ar.* En yüce yer.
evcārā *is. Ar.* evc + *Far.* -ārā. Klasik Türk müziğinde bir makam.
evşāf *is. Ar. ç.* Nitelikler.
evzā' *is. ç. Ar.* Vaziyetler, durumlar.
eyyām *is. ç. Ar.* Günler.
ez *ek. Far.* Ayrılma hāl eki.
eḏdād *is. ç. Ar.* Zıtlar.
ezel *is. Ar.* Başlangıcı belli olmayan zaman; öncesizlik.
fāḥir *sf. Ar.* Onurlu, şerefli.
fehm *is. Ar.* Anlama.
fehmyāb *is. Ar. Fehm+ Far. Yāb,* Anlam bulan, anlam arayan.
fā'īķ *sf. Ar.* Üstün.
fā'il *sf. Ar.* Eden, yapan, işleyen.
fāsīd *sf. Ar.* 1. Kötü, işe yaramaz olan.
fāş *is. Far.* Gizli olanı açığa vurmak.
faṭīn *sf. Ar.* Zeki, kavrayışlı.
fā'ida *is. Ar. Ar.* Fayda yarar.
fāydabaḥş *sf. Ar. fayda + Far. Bahş,* Yararlı.
faẓl *is. Ar.* Erdem.
fecir *is. Ar.* 1. Tan. 2. *is.* Tan kızılığı.

fenāgāh *is. Ar. Fena+ Far. Gāh,*
Fena yer, fenalık geçirilen yer.

firāvān *sf. Far. Bol.*

ferbih *sf. Far. Semiz.*

ferd *is. Ar. Birey.*

ferhunde *sf. Far. Kutlu, uğurlu.*

ferīd *sf. Ar. Tek.*

ferseng *is. Far. Mesafe.*

fersūd *sf. Far. Eskimiş, yıpranmış,*
aşınmış

fertūt *sf. Far. Bunalmış ihtiyar.*

ferū *is. Far. Aşağı.*

ferzāne *sf. Far. Bilge.*

ferzend *is. Far. Evlat, çocuk.*

fevvāre *is. Ar. Fıskiye.*

feyezān *is. Ar. 1. Su baskını. 2. is.*
Bereket.

fısk *is. Ar. Kötülük.*

figār *is. Far. Yara.*

firāk *is. Ar. Ayrılık.*

firār *is. Ar. Kaçma.*

firişte *is. Far. Melek, ferişte.*

fişān *is. Far. Saçılma.*

fer' *is. Ar. Dal, kol. Düzeltildi.*

fünūn *is. ç. Ar. Teknikler, bilimler.*

fürūğ *is. Ar. Işık, parlıtı.*

fūsūn *is. Far. Büyü.*

füzūn *sf. Far. Fazla.*

gāh *zf. Far. Ara sıra.*

ğalīz *sf. Ar. Kaba ve çirkin.*

ğamhār *sf. Ar. Gam+ Far. Har,*
Sempatik, sıcakkanlı.

ğamhor *sf. Ar. Gam + Far. Hor,*
Empati kurabilen.

ğaraz *is. Ar. 1. Kin. 2. is. Amaç.*

ğāret *is. Yağma.*

ğāretger *is. Far. Yağmacı.*

gāv *is. Far. İnek, öküz.*

ğāye *is. Ar. Amaç.*

ğāyīb *is. Ar. 1. Kaybolma, yitme*
durumu;kayıp, yitim.
2. *is. Kaybedilen şey.*

ğāzab *is. Ar. Öfke.*

ğazzā *is. Ar. Çok fazla savaşan,*
gazi.

gedā *sf. Far. 1. Dilenci. 2. sf.*
Yoksul.

gehī *zf. Far. Ara sıra.*

ger bağ. *Far. Eğer, şayat.*

gerdāniden *e. Far. Döndürmek,*
değiştirmek, dönüştürmek.

gešten *e. Far. Olmak, gezmek,*
değişmek, dönüşmek.

gerdūn *is. Far. Felek, dünya.*

germ *sf. Far. Sıcak.*

germī *is. Far. Sıcaklık.*

ğıbta *is. Ar. İmrenme.*

ğıdā *is. Ar. Besin.*

girībān *is. Far. Yaka.*

gīrīftār *sf. Far.* Tutulmuş, yakalanmış.

gıriften *e. Far.* Almak, tutmak.

gīryān *is. Far.* Ağlama.

gīsū *is. Far.* Saç.

ğış *is. Ar.* Hile.

gird *sf. Far.* Yuvarlak.

girdāb *is. Far.* Suyun dönerek ve çukurlaşarak oluşturduğu alan.

gūftēn *e. Far.* Söylemek, demek, konuşmak.

ğulāmān *is. ç. Ar.* gulam+ *Far.* ân Köleler.

ğulū *is. Ar.* Abartı.

gūsāle *is. Far.* Buzağı, dana.

ğuşşa *is. Ar.* Üzüntü.

gūş *is. Far.* Kulak.

ğazub *sf. Ar.* Hırçın.

gūher *is. Far.* Gevher, cevher, mücevher.

gūlgeşt *is. Far.* Gül bahçesi.

gūlistān *is. Far.* Gül bahçesi.

gūlnaḥl *is. Far.* Gül fidanı.

gūlrīz *sf. Far.* Gül şaçan.

gūlşen *is. Far.* Gül bahçesi.

gūlzār *is. Far.* Gül bahçesi.

gūrūh *is. Far.* Değersiz, aşağı görülen, küçümsenen topluluk; derinti.

gūşāyiş *is. Far.* Açılış.

güyā *zf. Far.* Sözde.

gūzer *is. Far.* Geçiş.

gūzergāh *is. Far.* Yolüstü uğranılacak, geçilecek yer.

gūzer kerdēn *e. Far.* Gitmek, dolaşmak, geçmek.

gūzeştēn *e. Far.* Geçmek.

ḥāb *is. Far.* Uyku.

ḥabāb *is. Ar.* Hava kabarcığı.

ḥābgāh *is. Far.* yatak odası.

ḥabiş *sf. Ar.* 1. Kötü, alçak, soysuz (kimse). 2. *sf.* mecaz Kötü, uğursuz.

ḥacālet *is. Ar.* Utanma.

ḥadem *is. Ar.* Hizmetli.

ḥādisāt, *is. ç. Ar.* olaylar.

ḥādise *is. Ar.* Olay.

ḥāfāt *is. ç. Ar.* Kenarlar, kıyılar.

ḥāhsten (ḥwāsten), *e. Far.* İstemek.

ḥāhiş *is. Far.* İstek, arzu, rica.

ḥāhişger *is. Far.* İstekli.

ḥā'if *sf. Ar.* Korkak.

ḥā'in *sf. Ar.* Hıyanet eden (kimse).

ḥaḳīr *sf. Ar.* Aşağı görülen, değersiz.

ḥalāyīḳ *is. Ar.* Cariye.

ḥālet *is. Ar.* Durum.

ḥallāḳ *sf. Ar.* Yaratıcı.

ḥalvetneşīn *is. Ar.* Halvet+ *Far.* Neşin, İnzivaya çekilme.

ḥāmān *is. ç. Far.* Olgun olmayanlar.

ḥāmeḥ *is. Far.* Kalem.

ḥāmī *sf. Ar.* Koruyucu.

ḥāmiż *is. Ar.* Asit.

hāmūn *is. Far.* Çöl.

ḥāmūş *sf. Far.* Sessiz.

ḥande, *is. Far.* 1. Gülme. 2. *is.* gülüş.

ḥāne *is. Far.* 1. ev. 2. *is.* Ev halkı.

ḥānḫah *is. Far.* Dergah, tekke.

ḥānzāde *is. Far.* Prens ya prenses.

ḥar *is. Far.* Eşek.

ḥār *is. Far.* Diken.

ḥarābezār, *is. Ar. harabe+ Far. zār*, Harabe, yıkıntı.

ḥarb *is. Ar.* Savaş.

ḥargūş *is. Far.* Tavşan.

ḥāric *is. Ar.* Dış.

ḥārici *sf. Ar.* Dışla ilgili, dıştan olan.

ḥased *is. Ar.* Kıskançlık.

ḥāşşiyet *is. Ar.* Özellik; hasiyet.

ḥaşere *is. Ar.* Böcek.

ḥaşr *is. Ar.* 1. Toplanma, bir araya gelme. 2. *is.* hayatları boyunca yaptıklarının hesabının sorulması için ölülerin kıyamet günü diriltilip bir araya toplanması.

ḥaşyet *is. Ar.* Korku, korkma.

ḥātem *is. Ar.* Mühür, yüzük.

ḥaṭṭ *is. Ar.* Çizgi.

ḥavās *is. ç. Ar.* Duyumlar, duygular.

ḥavāş *is. ç. Ar.* Nitelikler, özellikler.

ḥavf *is. Ar.* Korku.

ḥavfāt *is. ç. Ar.* Hatalar, kusurlar.

ḥāvī *sf. Ar.* İçinde bulunduran, kapsayan.

ḥazāret *is. ç. Ar.* Hazretler, saygı duyulanlar.

ḥazf *is. Ar.* Hazfetme, ortadan kaldırma.

hediye *is. Ar.* Armağan, hediye.

heft *is. Far.* Yedi sayısı.

hemçinān *zf. Far.* İlaveten, ayrıca.

hemçü *ed. Far.* Gibi.

hemhāl *is. Far. Hem+ Ar. Hāl*, Aynı durumda olan.

hemīşe *zf. Far.* Her zaman, her daim.

hemrā *zf. Far.* Birlikte.

hemreng *is. Far.* Aynı renkte olan.

hemşire *is. Far.* 1. Hemşire. 2. *İs.* kız kardeş.

hemtā *is. Far.* Eş, benzer.

hersū *is. Far.* Her taraf.

hergiz *zf. Far.* Asla, hiç bir zaman.

herze *is. Far.* Saçma sapan söz.

hest *is. Far.* Varlık.

hestī *is. Far.* Varlık, Var olma durumu; mevcudiyet.

heveskār, *sf. Ar. Heves+ Far. Kār.* İstekli.

hevl *is. Ar.* Korku.

hevlnāk, *is. Ar. hevl+ Far. Nak*,
Korkunç.

hey'et *is. Ar. Kurul.*

heyzüm *is. Far. Odun.*

hezārān *sf. Far. Binlerce.*

hazer *is. Ar. Aşinalık.*

hıfz *is. Ar. Koruma, saklama,*
ezberleme, hıfzetme.

hınzīr *is. Ar. 1. Domuz. 2.*
sf. Yaramaz, haylaz.

hırām *is. Far. Salınarak gitme.*

hırāmān *sf. Far. Salınan.*

hısravān *is. ç. Far. Padişahlar.*

hış *zm. Far. Kendi.*

hıttā *is. Ar. Ülke.*

hicāb *is. Ar. 1. Utanma. 2. İs. perde.*

hiddet *is. Ar. Öfke.*

hilm *is. Ar. Yumuşaklık.*

3. is. Lütuf, iyilik, iyi davranma.

hirās *is. Far. Korku.*

hirāsān *zf. Far. Korkarak.*

hiredmend *sf. Far. Akıllı.*

hirmān *is. Ar. Mahrum olma.*

hisset *is. Ar. Cimrilik.*

hiyātat *is. Ar. Terzilik.*

hodāne *zf. Far. Bilerek.*

hoşbū *is. Far. Güzel kokulu.*

hoşe *is. Far. Salkım.*

hüb *sf. Far. İyi, güzel*

hubübāt *is. Ar. Tahıl.*

hucūm *is. Ar. Saldırı, hücum.*

hod *zm. Far. Kendi.*

hudā *is. Far. Tanrı.*

hudāvend *is. Far. Tanrı.*

humār *is. Ar. İçki veya uyku*
sersemliği.

humma *is. Ar. Hastalıkla gelen*
şiddetli ateş.

hūn *is. Far. Kan.*

hūnhār *sf. Far. Kan dökken.*

hūrā *is. Ar. Huri, peri,*

hurāfe *is. Ar. İslamiyet'ten önceki*
dinlerden kalan veya dinde olmadığı
hâlde sonradan oluşturulmuş,
gerçekle ilgisi bulunmayan batıl
inanç, efsane, hikâye, rivayet vb.

hurd *sf. Far. Küçük.*

hürdühāş *sf. Far. Parçalanmış,*
döküntü durumuna gelmiş.

hürden, e. *Far. Yemek.*

hürşīd *is. Far. Güneş.*

hurūş *is. Far. Coşma, coşku.*

huşūşī *sf. Ar. Özel.*

huşk *sf. Far. Kuru.*

hucūm *is. Ar. Hamle.*

hüküm *is. Ar. 1. Yargı.*
2. is. Egemenlik.

hürmet *is. Ar. Saygı.*

hürūf *is. ç. Ar. Harfler.*

hüsün *is. Ar. Güzellik, hüsün.*

hüsrev *is. Far.* Hükümdar, padişah.

hüzün *is. Ar.* Hüzün, gönül
üzgünlüğü; melankoli.

İğbirār *is. Ar.* Birinden beklenen
davranışı göremeyince kırılma.

ıgrā *is. Ar.* Kışkırtı.

İkâ' *is. Ar.* Dalkavuk, muhbir.

İn *zm. Far.* Bu.

İşāl *is. Ar.* ulaştırma.

İşlāh *is. Ar.* Terim, tabir.

İşk *is. Ar.* Aşk.

İtlāk *is. Ar.* 1. Salıverme,
koyuverme. 2. *is.* Erkeğin karısını
boşaması.

İ'āde *is. Ar.* Alınmış bir şeyi geri
verme.

İ'āşe *is. Ar.* Yedirip içirme, besleme,
bakma.

İbrāk *is. Ar.* Şimşek saçan.

İbtāl *is. is. Ar.* 1. Yararıktan,
kullanıştan kaldırma, silme, bozma;
iptal.

İbtilā *sf. Ar.* Müptela.

İcād *is. Ar.* Buluş; icat.

İclās *is. Ar.* Oturma.

İctimā'ī *sf. Ar.* Toplumsal; içtimai.

İdrāk *is. Ar.* Anlayış, kavrayış.

İ'fā *is. Ar.* Bir işi yapma, yerine
getirme.

İfnā *is. Ar.* 1. Yok etme. 2. *is.*
tüketme.

İftirāk *is. Ar.* Ayrılık.

İğbirār *is. Ar.* Alınma, gücenme.

İğfāl *is. Ar.* 1. Bir kadını aldatma,
baştan çıkarma. 2. *is.* Bir kızın veya
kadının ırzına geçme; tecavüz etme.

İhlāl *is. Ar.* 1. Bozma, zarar verme.
2. *is.* Yasa ve düzene uymama.

İhrāc *is. Ar.* 1. Çıkarma, dışarıya
atma. 2. *is.* İlişisini kesme.
3. *is.* Yurt dışına mal satma.

İhtidā *is. Ar.* Doğru yola girme,
hidayete erme.

İhtirām *is. Ar.* Saygı.

İhtirāz *is. Ar.* Çekinme.

İkdām *is. Ar.* Gayretle çalışma,
sürekli uğraşma.

İktirān *is. Ar.* 1. Yaklaşma. 2. *is.*
eskimiş Bir yere ulaşma, erişme.

İktisāb *is. Ar.* Edinme.

İktizā *is. Ar.* Gereklilik.

İlgā *is. Ar.* Bir şeyin varlığını ortadan
kaldırma.

İlhān *is. Ar.* 1. İmparator. 2. *is.* İran
Moğollarında hükümdarın ünvanı.

İlşāk *is. Ar.* Yapıştırma, kavuşturma.

İltāf *is. ç. Ar.* İyilikler.

İltibās *is. Ar.* Andırışma.

İlticā *is. Ar.* Sığınma.

İltihāk *is. Ar.* Katılma.

İltihām *is. Ar.* Yara kapanması.

İltimās *is. Ar.* Kayırma.

‘imāre *is. Ar.* Bina.

‘imāret *is. Ar.* imarethane.

imas *T.* Değil.

imtiyāz *is. Ar.* Ayrıcalık.

imtiḥān *is. Ar.* Sınav.

imtilā *is. Ar.* Doluluk.

inbisāt *is. Ar.* Açılım.

İnfāk *is. Ar.* Nafaka verip bir kimsenin geçimini sağlama.

infi‘āl *is. Ar.* 1. Kızgınlık, öfke duyma. 2. *is.* Herhangi bir şeyin etkisi altında kalma, kırılma.

infi‘ālāt *is. ç. Ar.* Kızgınlıklar, öfkeler.

infirād *is. Ar.* Topluluktan ayrı durma.

enfiye *is. Ar.* Aldırtırım toz, burun tozu.

ini *is. T.* kayınbirader.

inḳıyād *is. Ar.* Boyun eğme.

inḳızā *is. Ar.* Geçme.

inḳılābāt *is. ç. Ar.* İnkılaplar, devrimler.

inkimāş *is. Ar.* Kasılma, büzülme.

intibāh *is. Ar.* Uyanış.

intihā *is. Ar.* Son, sona erme, sonu gelme.

intiḥāb *is. Ar.* Seçme; intihap.

intiḥāl *is. Ar.* aşırma.

intişār *is. Ar.* 1. Yayılma. 2. *is.* Gazete veya dergi çıkma, yayımlanma.

intizām *is. Ar.* Düzenli, düzgün olma.

intizāmsız *sf. Ar.* Karışık.

īrād *is. Ar.* Gelir.

irādet *is. Ar.* İsteme.

i‘rāz *is. Ar.* Yüz çevirme.

irti‘āş *is. Ar.* Titreme.

irtifā‘ *is. Ar.* Yükseklik.

irtiḥāl *is. Ar.* Ölüm.

işğā *is. Ar.* Dinleyip kabul etme.

iskān *is. Ar.* 1. Yurtlandırma. 2. *is.* Yurtlanma. 3. *is.* Yerleşim

işlāḥāt *is. Ar.* düzeltme.

istī‘āb *is. Ar.* İçine alma, sığdırma.

isti‘cāl *is. Ar.* İvedilik.

istid‘ā *is. Ar.* Dilekçe.

istidrāk *is. Ar.* Yetişme.

istifāde *is. Ar.* Yaralanma.

istiğrāb *is. Ar.* Bir şeyi tuhaf, garip bulma.

istiḥāle *is. Ar.* 1. Biçim değiştirme. 2. *is.* başkalaşma.

istiḥdām *is. Ar.* Bir görevde, bir işte kullanma.

istiḥkār *is. Ar.* Aşağılama.

istiḥsāl *is. Ar.* Elde etme.

istiḥsār *is. Ar.* Yorgunluktan bitkin düşme.

istikāmet *is. Ar.* Yön.

istiklāl *is. Ar.* Bağımsızlık.

istikrāh *is. Ar.* Tiksinme.

isti'māl *is. Ar.* Kullanma.

istimrār *is. Ar.* Süreklilik.

istinād, *is. Ar.* 1. Dayanma.
2. *is.* Birinden, bir şeyden kuvvet alma. 3. *is.* Bir şeyi kanıt sayma.

istinādgāh *is. Ar. İstinat + Far. Gah,*
dayanak.

istislām *is. Ar.* Bağımlılık.

istişāre *is. Ar.* Danışma.

istişmām *is. Ar.* Koklama.

iştiyāk *is. is. Ar.* 1. Özleme.
2. *is.* Güçlü istek, güçlü arzu.

iştikāk *is. Ar.* Yarılmış bir şeyin bir bölümünü alma.

'işveger *sf. Ar. İşve+ Far. Ger.*
işveli, cilveli.

i'tā *is. Ar.* Verme, ödeme.

i'tā'at *is. Ar.* Söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma.

it'āb *is. Ar.* Yorma, yorulma.

'itāb *is. Ar.* Paylama, azarlama.

itbā' *is. Ç. Ar.* 1. hizmetçiler. 2. *İs.*
tabi kılma.

ithāf *is. Ar.* Birinin adına sunma,
armağan etme.

i'tibār *is. Ar.* Saygınlık.

i'tilāf *is. Ar.* Anlaşma.

i'tizār *is. Ar.* Özür dileme.

iṭlāk *is. Ar.* Saliverme, koyuverme.

itmām *is. Ar.* Tamamlama.

ittibā' *is. Ar.* Uyuma, izleme.

ittifāk *is. Ar.* 1. Bağlaşma. 2. *is.* Oy birliği.

ittiḥād *is. Ar.* Aynı düşünce etrafında toplanma.

iz'āc *is. Ar.* Taciz.

izāfāt *is. Ç. Ar.* Bağlar.

izāfī *sf. Ar.* bağıntılı.

iḫhār *is. Ar.* Belirtme, gösterme,
açığa vurma.

iztirāb *is. Ar.* 1. Keder. 2. *is.* Ağrı ve acı içinde olma durumu; izdirap.

iztirār *is. Ar.* Zorunluluk.

jāle *is. Far.* Çiy.

ḳadd *is. Ar.* Boy.

ḳadem *is. Ar.* 1. Ayak. 2. *İs.* Uğur.

kāffe, *Ar.* Zemir, tümü, hepsi.

ḳā'ide *is. Ar.* Kural.

ḳalīl *sf. Ar.* Az.

kām *is. Far.* Bir şeyden alınan zevk,
mutluluk, tat.

ḳāmet *is. Ar.* Boy.

kāmkār *sf. Far.* Mutlu.

ḳanda *zf. T.* Nerede.

kanderin, *zf. Far.* Ki der in kısaltması, ki bunda.

kārgāh *is. Far.* Atölye.

kārgīr *is. Far.* Tuğla veya taştan yapılmış ev.

kasvet *is. Ar.* İç sıkıntısı.

kat' *is. Ar.* Kesme.

kaṭarāt *is. ç. Ar.* Damlalar.

Kaṭre *is. Ar.* Damla.

ḳavī *sf. Ar.* Dayanıklı, güçlü, zorlu olan.

Ḳavl *is. Ar.* Söz.

kebūd *is. Far.* Mavi, mor.

kecāve *is. Far.* Deve üstüne konulan bir cins tahtlrevan.

kecreftār *is. Far.* Ters giden.

kef *is. Far.* Kaynayan pekmezin, pişen etin üstünde oluşan köpük.

keffe *is. Ar.* Terazî gözlerinden her biri; kefe.

Kilāb *is. ç. Ar.* Köpekler.

ḳeltūr- *T.* Götürmek.

kem, *sf. Far.* 1.Kötü, fena. 2. *Sf.* Az.

kemter *zf. Far.* Daha az.

kemyāb *sf. Far.* Nadir, az bulunur.

kepāze *sf. Far.* 1.Niteliksiz olan, değersiz olan. 2. *sf.* Utanmaz, rezil olan.

kerām *is. Ar.* Cömert.

kerden *e. Far.* Yapmak, etmek.

kerre *is. Ar.* Kez; kere.

kesb *is. Ar.* Kazanma.

ketibe *is. Ar.* Yazıt, kitabe.

ketif *is. Ar.* Omuz.

kevkeb *is. Ar.* Yıldız.

kevneyn *is. Ar.* İki cihan.

key *zm. Far.* ne zaman.

Keyvān *is. Far.* Satrün.

keyān *is. Far.* Yıldız ismi.

ḳırvān *is. Far.* Kervan.

ḳıyāsı *sf. Ar.* Uygulama ve benzetme ile elde edilen.

kibārāne *zf. Ar. Kibar+ Far. Âne,* Kibar bir insana yakışacak biçimde; kibarca.

kibriyā *is. Ar.* Asalet, azamet.

kulvey *sf. Ar.* Böbrek ile ilgili.

kirdigār *is. Far.* Tanrı.

kişver *is. Far.* Ülke.

ḳop *sf. T.* Çok.

köften *e. Far.* Ezmek, kırmak, vurmak.

köhne *sf. Far.* Eski.

kūcāst *sor. zf. Far.* Nerede.

ḳudemā *is. Ar.* Eskiler.

ḳudret *is. Ar.* Bir işi yapabilme, bir direnmeyi yenme gücü.

ḳudsī *sf. Ar.* Kutsal.

kūh *is. Far.* Dağ.

kuhe *is. Far.* Hörgüç.

kūhsār *is. Far.* Dağlık.

kūllāb *is. is. Ar.* 1. eskimiş İplik üzerine sırma sarmaya yarar bir dolap.

qurb *is. Ar.* Yakınlık. 2. *İs.* Akrabalık.

kušten, e. *Far.* Öldürmek.

kūy *is. Far.* Köy.

kūze *is. Far.* Sürahi.

kūllī *sf. Ar.* Bütüne ve genele ilişkin.

lāġer *sf. Far.* Zayıf, şişman olmayan.

lāhiqa *is. Ar.* Ek.

lahn *is. Ar.* Uyum.

lahza *is. Ar.* An.

la'īn *sf. Ar.* Lanetli.

lāqayd *sf. Ar.* İlgisiz; lakayt.

lālezār *is. Far.* Lale yetiştirilen yer, lale bahçesi.

lāmekān *sf. Ar.* Mekansız.

leb *is. Far.* dudak.

lebān *is. ç. Far.* Dudaklar.

lem'a *is. Ar.* Pırıltı.

leşker *is. Far.* 1. Asker. 2. *İs.* Ordu.

levh *is. Ar.* Levha.

leyāl *is. ç. Ar.* Geceler.

leyl *is. Ar.* Gece.

libās *is. Ar.* Giysi, elbise.

licām *is. Ar.* Gem; atı tutturmak için ağzına takılan demir parça.

lisān *is. Ar.* Dil.

lūcce *is. Ar.* Kalabalık.

mā zm. *ç. Far.* Birinci kişiyi gösteren söz; biz.

me'ālī *is. Ar.* Anlam.

ma'ānī *is. ç. Ar.* Manalar, anlamlar.

ma'ārif *is. Ar.* Bilgi ve kültür.

mabḥes *is. Ar.* Cezaevi.

ma'dūd *sf. Ar.* Azıcık.

mafşal *is. Ar.* Eklem.

ma'fū *is. Ar.* Bağışlanmış.

maḥāl *sf. Ar.* Olma ihtimali bulunmayan; gayrikabil, gayrimümkün.

mahāret *is. Ar.* Beceri.

maḥbūb *is. Ar.* Sevilen.

maḥbūs *sf. Ar.* Kapatılmış, hapsedilmiş (kimse); hapis, mapus.

maḥcūb *sf. Ar.* Utangaç.

mehd *is. Ar.* Beşik.

maḥfūz *sf. Ar.* Saklanmış, korunmuş, korunan, saklı.

māhī *is. Far.* Balık.

maḥkūm *is. Ar.* 1. Hükümlü. 2. *sf.* Zorunda olan; mecbur.

maḥmil *is. Ar.* Tahtirevan.

maḥrec *is. Ar.* 1. çıkak. 2. *is.* Boğumlanma noktası.

maḥşūş *sf. Ar.* Özgü.

mehtāb, *is. Far.* 1. Ay. 2. *İs.* Ay ışığı.

maḥūf *sf. Ar.* Korkulu, ürkünç.

maḥzūn *sf. Ar.* Üzgün.

ma'īšet *is. Ar.* Geçim.

mā'il *sf. Ar.* Eğilimi olan.

māḳabl *is. Ar.* Bir şeyin öncesi, geçmiş; makabil.

maḳber *is. Ar.* Mezar.

maḳderet *is. Ar.* Kudret.

maḳdūr *is. Ar.* Güç.

maḳarr *is. Ar.* Başkent, merkez.

maḳşad *is. Ar.* Amaç.

maḳşūd *sf. Ar.* İstenen, niyet edilen, güdülen, amaçlanan.

ma'lūm *is. Ar.* 1. Herkes tarafından bilinen, gizli olmayan, öğrenilmiş şey.

ma'mūr *sf. Ar.* Bayındır.

manāşīr *is. ç. Ar.* Yayınlar.

mānden *e. Far.* Kalmak. Benzemek.

mānend *ed. Far.* Benzer, gibi.

māni' *is. Ar.* Engel.

menşūr *is. Ar.* Düzyazı.

manzūme *is. Ar.* Şiir.

mār *is. Far.* Yılan.

mārgēzīde *is. Far.* Yılan tarafından ısırılmış olan (kimse).

maraz *is. Ar.* Hastalık.

ma'raz *is. Ar.* Sergi.

ma'reke *is. Ar.* Savaş alanı.

ma'rifet *is. Ar.* 1. Herhangi bir işi yapmada ustalık. 2. *İs.* gerçeği bilme.

ma'rūf *sf. Ar.* Herkesçe bilinen, tanınan.

māst *is. Far.* Yoğurt.

maṭba'a *is. Ar.* Basımevi.

maṭlab *is. Ar.* Konu.

ma'zeret *is. Ar.* 1. Özür. 2. *İs.* Bahane.

mazhar *Ar. sf.* Bir iyiliğe erişmiş, erişen (kimse).

mebādā *Far.* Ünlem, sakın, aman sakın.

mebāḥis *is. ç. Ar.* Konular.

mebḥas *is. Ar.* Bölüm, fasıl.

mebiż *is. Ar.* Yumurtalık.

mecānīn *is. ç. Ar.* Mecnunlar, deliler.

mechūl *sf. Ar.* Bilinmeyen, bilinmedik.

mecnūn *is. sf. Ar.* 1. Sevdadan ötürü kendini kaybetmiş. 2. *sf.* Aklı başında olmayan, çılgın gibi davranan (kimse).

mecrūḥ *sf. Ar.* Yaralı.

meddāḥān *is. ç. Ar.* Meddah + *Far.* Ân, Meddahlar.

medfen *sf. Ar.* Gömülü.

medḥ *is. Ar.* Övme.

medhūş *sf. Ar.* Dehşete kapılmış.

mediyet *is. Ar.* Bıçak.

mefāsīd *is. ç. Ar.* Bozulmuş olanlar.

mefhūm *is. Ar.* Kavram.

mef'ul *sf. Ar.* 1. Yapılmış, işlenmiş.
2. *sf.* Bir işin etkisinde olan.

meh *is. Far. Ay.*

maḥbūb *is. Ar.* Sevilen.

mehcūr *sf. Ar.* Az gelişmiş.

mehtāb *is. Far. Ay.*

mehtābān *sf. Far.* Ay gibi parlak.

mehtābī *sf. Far.* Mehtaplı, aylı.

miḥver *is. Ar.* Eksen.

melābis *is. ç. Ar.* Giysiler.

melfūf *sf. Ar.* Sarılmış, bağlanmış, eklenmiş.

mel'ūn *sf. Ar.* Lanetli.

memāt *is. Ar.* Ölüm.

men *zm. Far.* Teklik birinci kişiyi gösteren söz; ben.

menba' *is. Ar.* Kaynak, pınar.

nigeristen *e. Far.* Bakmak, izlemek.

menḥūs, *Sr. Sf.* Uğursuz.

menşūr *is. Ar.* Düzyazı.

merāḥim *is. ç. Ar.* Merhametler.

merām *is. Ar.* İstek.

merāsım *is. Ar.* Tören.

merbūṭ *sf. Ar.* 1. Bağlı, bağlanmış.
2. *ed.* ilişkin.

merd *sf. Far.* 1. yiğit, mert.
2. *sf.* Sözünün eri, güvenilir (kimse); erkek.

merdāne *sf. Far.* Erkeğe yakışan.

merdūm *is. Far.* halk.

mertebe *is. Ar.* Aşama.

mesāḥa *is. Ar.* Yüzölçümü.

mesāmāt *is. ç. Ar.* Gözenekler.

mesāme *is. Ar.* Gözenek.

meshūf *is. Ar.* Susuzluktan etkilenmiş.

meşl *ed. Ar.* Gibi.

mest *sf. Far.* Sarhoş.

mestūr *sf. Ar.* Gizli.

mes'ūd *sf. Ar.* Mutlu.

meşakḳat *is. Ar.* Güçlük.

meşām *is. Ar.* Burun.

meşāyih *is. ç. Ar.* Şeyhler.

meşhūr *sf. Ar.* Ünlü.

meşıyyet *is. Ar.* İstek, arzu.

meşrūḥ *is. Ar.* Bir maddenin açıklanması için yazılan, açıklama.

meşrūṭ *sf. Ar.* Şartlı.

metbu' *sf. Ar.* Kendisine bağlanılan.

mevlā *is. Ar.* Efendi.

mevt *is. Ar.* Ölüm.

müziyāt *is. ç. Ar.* Zararlı hayvanlar, böcekler.

mevzū' *is. Ar.* Konu.

mevzūn *sf. Ar.* 1. Biçimli, düzgün, oranlı olan. 2. *Sf.* ölçülü.

mey *is. Far.* Şarap.

meyhâne *is. Far.* İçki satılan ve içilen eğlence yeri.

meyil *is. Ar. is.* Eğilim.

meykede, *Far.* Meyhâne, içki satılan yer.

meyyit *is. Ar.* Ölü.

mezemmet *is. Ar.* Hiciv.

mezru'ât *is. ç. Ar.* Tarlalar.

mıh *is. Far.* Çivi.

mınṭaḳa *is. Ar.* Bölge.

mīyān *is. Far.* Orta, ara.

mīzāb *is. Ar.* Oluk.

micmer *is. Ar.* Buhurluk, buhardan.

muḥāfa *is. Ar.* Tahtirevan.

miḥen *is. ç. Ar.* Sıkıntılar.

mihmān *is. Far.* Konuk.

miḥnet *is. Ar.* Sıkıntı.

mihr *is. Far.* 1. Sevgi. 2. *is.* Güneş.

mihr *is. Far.* Güneş.

mihrtāb *sf. Far.* güneş gibi parlayan.

mu'āmele *is. Ar.* Davranış,

mu'ammer *sf. Ar.* Yaşamış.

ma'ānī *is. ç. Ar.* Anlamlar.

mu'annid *sf. Ar.* İnatçı.

mu'arrebī *is. Ar.* Araplaşmış.

mu'azḫam *sf. Ar.* 1. Koskoca. 2. *sf.* Alışılmışın sınırlarını aşan, pek yüce.

mu'ayyen *sf. Ar.* Belirli, bitimli.

mubāşeret *is. Ar.* Bir işe başlama, bir işe girişme.

mücerreb *sf. Ar.* Tecrübe edilmiş, denenmiş, sınanmış.

mudām *is. Ar.* İşret, mey, içki içme.

müdde'ā *sf. Ar.* İddia edilen.

müfeḥḥam *is. Ar.* Ulu olarak tanınmış.

muḡaddī *sf. Ar.* Besleyici.

muḡāyeret *is. Ar.* Ayrılık.

muhācir *sf. Ar.* Göçmen.

muḥāfaẓa *is. Ar.* Koruma.

muḥaffif *is. Ar.* Hafifletici.

mu'ādīl *sf. Ar.* Eş değer.

mu'āhidāt *is. ç. Ar.* Antlaşmalar.

muḥallafāt *is. ç. Ar.* Miraslar.

muḥannes *sf. Ar.* Kadınsı.

muḥārib *is. Ar.* Savaşçı.

muḥarref *is. Ar.* Bir metnin hareke, harf yahut yazı değişikliği yapılmış versiyonu; değiştirilmiş metin.

muḥarrik *sf. Ar.* 1. Devirken. 2. *Sf.* Kışkırtıcı.

muḥarrir *is. Ar.* yazar.

muḥāṭara *is. Ar.* 1. tehlike. 2. *is.* zarar.

muḥīṭ *is. Ar.* çevre.

muḥkem *sf. Ar.* sağlam.

muḥtaşar *sf. Ar.* Kısaltılmış olan.

muḥtelīf *sf. Ar.* değişik.

- muhtelif** *sf. Ar.* çeşitli.
- muhterem** *sf. Ar.* saygıdeğer.
- muhteşem** *sf. Ar.* 1. Görkemli. 2. *sf.* büyük.
- muhtevi** *is. Ar.* İçeren, içine alan.
- muḳaddes** *sf. Ar.* Kutsal.
- muḳassem** *sf. Ar.* Ayrılmış, bölünmüş olan.
- muḳāvelāt** *is. ç. Ar.* Sözleşmeler.
- muḳāvele** *is. Ar.* Sözleşme.
- muḳāvemet** *is. Ar.* 1. Bir şeye veya kimseye karşı durma, karşı koyma, dayanma gücü. 2. *is.* direnç.
- mükevvenāt** *is. Ar.* Yaratıkların bütünü.
- mulābes** *is. ç. Ar.* Elbiseler.
- mülākī** *sf. Ar.* Buluşan, kavuşan, görüşen.
- mulāyemet**, 1. *is.* Yumuşaklık. 2. *is.* Bağırsakta yumuşaklık.
- mulevves** *sf. Ar.* Kirli.
- mun'im** *is. Ar.* Bağışçı.
- münnīr** *sf. Ar.* Aydın, parlak.
- muntehā** *is. Ar.* 1. Son. 2. *sf.* Sona ermiş, bitmiş.
- murād** *is. Ar.* 1. Dilek. 2. *is.* amaç.
- muraḥḥaş** *is. Ar.* Delege.
- merām** *is. Ar.* Amaç.
- mürebbi** *is. Ar.* Eğiten, terbiye eden, eğitici kimse.
- murğ** *is. Far.* 1. Kuş. 2. *is.* Tavuk.
- murtekez** *is. Ar.* Merkez, eksen.
- muşağar** *is. Ar.* Küçülmüş.
- musatṭah** *is. Ar.* Düz.
- muşaffā** *sf. Ar.* Temizlenmiş, arıtılmış.
- mustaḳim** *sf. Ar.* Doğruluktan şaşmayan.
- mustaṭ'īl** *is. Ar.* Dikdörtgen.
- mustevī** *sf. Ar.* düz.
- muştakḳ** *sf. Ar.* 1. Kökteş. 2. *is.* Türev.
- mütāb** *is. Far.* Kıvırcık saç.
- mutābe'āt** *is. ç. Ar.* Muvafakatlar.
- mutābi'at** *is. Ar.* Uygun olma.
- muṭarrā** *sf. Ar.* Hoş kokulu.
- muṭāva'at** *is. Ar.* 1. Boyun eğme. 2. *sf.* dönüşlü.
- mu'temed** *sf. Ar.* Güvenilir.
- mutevāzin** *sf. Ar.* oranlı.
- muṭī'** *sf. Ar.* İtaatli.
- muṭlak** *sf. Ar.* 1. Salt. 2. *Zf.* Kesinlikle.
- muṭrib** *is. Ar.* 1. Çalgıcı. 2. *sf.* sevinçli.
- muttaḳī** *is. Ar.* Takva sahibi.
- muttaşıl** *sf. Ar.* 1. Bitişik. 2. *zf.* biteviye.
- mute'essif** *sf. Ar.* 1. Üzülen, esef eden. 2. *sf.* Acınan, yerinen.
- muttekā** *is. Ar.* Dayanak, mesnet.

muvaffak *sf. Ar.* Başarmış, başarılı (kimse).

muvâfik *sf. Ar.* Uygun.

müvehhiş *sf. Ar.* Korkunç.

muvâzinet *is. Ar.* Denge.

mü'eyyid *sf. Ar.* Sağlam.

müy *is. Far.* saç.

müytâb *is. Far.* Kıvrıkcık saçlı.

muẓâb *is. Ar.* Eriyik, mahluk.

muẓâf *is. Ar.* İlaveli, tamlanan.

muẓâyaka *is. Ar.* 1. Darlık. 2. *is.* parasızlık.

muẓtarib *sf. Ar.* Izdırap ve acı çeken.

mevşûk *sf. Ar.* Sağlam.

mübâdele *is. Ar.* Değiş.

mübâlağa *is. Ar.* Abartı,

mübîn *sf. Ar.* Apaçık, besbelli.

mübtelâ *sf. Ar.* 1. Bağımlı; müptela. 2. *sf.* Tutulmuş. 3. *sf.* Âşık, vurgun

mücâmele *is. Ar.* Kompliman, aldırış.

müceddeden *zf. Ar.* Tekrardan.

mücellâ *sf. Ar.* Cilalı.

mücrim *sf. Ar.* Suçlu.

müctemi'en *zf. Ar.* Derli toplu bir biçimde.

müddet *is. Ar.* Süre.

müdevver *sf. Ar.* Yuvarlak.

mü'ennes *sf. Ar.* Dişil.

müfred *is. Ar.* Teklik.

müfrez *sf. Ar.* Bir bütünden ayrılmış.

müfte *sf. Far.* Parasız.

mühellâ *is. Ar.* Kavurma.

müheyyâ *sf. Ar.* Hazır.

mühre *is. Far.* Boncuk.

muḥteriz *sf. Ar.* Çekingen.

müje *is. Far.* Kirpik.

müjgân *is. Far.* Kirpik.

mükedder *sf. Ar.* 1. Kederli. 2. *zf.* Kederli biçimde.

mükellef *sf. Ar.* Yükümlü.

mükerrer *sf. Ar.* Tekrarlı.

mükerreren *zf. Ar.* Tekraren, tekrarlanarak.

mülâhaza *is. Ar.* Tüşünce, not.

mülâyim *sf. Ar.* 1. Yumuşak huylu. 2. *sf.* Ilıman (hava). 3. *sf.* Uygun, hoş görülebilir

mülteci *is. Ar.* Sığınmacı.

mülük *is. ç. Ar.* Melikler, padişahlar.

mümaşil *sf. Ar.* Benzer.

mümteli *sf. Ar.* Dolu.

münâsebet *is. Ar.* İlişki.

münâsebetiyle *zf. Ar.* Dolayısıyla, sebebiyle, itibarıyla, ilgisinden dolayı.

münâsib *sf. Ar.* 1. Yerinde.

2. *sf.* Beğenilen, hoşça giden.

münazzam *sf. Ar.* Düzenli, dizili.

münebbih *sf. Ar.* uyarıcı.

münevver *sf. Ar.* 1. Aydın.
2. *sf.* Aydınlatılmış. 3. *sf.* Aydın kimse.

münfa‘il *sf. Ar.* Gücenmiş, alınmış, kırgın.

münferid *sf. Ar.* Tek başına olan.

münhaşıran *zf. Ar.* özellikle.

münkesir *sf. Ar.* Kırık.

münşiyâne *zf. Ar. Münşi+ Far. Âne,* İyî kâtiplere yakışır surette.

muntazam *sf. Ar.* 1. Düzgün. 2. *sf.* Düzenli. 3. *zf.* Düzenli olarak, düzgün biçimde.

mürādif *sf. Ar.* Eş anlamlı.

mürā‘ī *sf. Ar.* İkiyüzlü.

mürekkeb *sf. Ar.* İki veya daha fazla şeyin karışmasından oluşan, birden çok öğeden veya parçadan oluşan, sade ve düz olmayan; bileşik.

mürtefi‘ *sf. Ar.* 1. Yüksek. 2. *sf.* Yüce.

mürte‘iş *sf. Ar.* Titrek.

mürüvvet *is. Ar.* 1. Sevinç. 2. *is.* Cömertlik.

müsāmaħa *is. Ar.* Hoşgörü.

müsned *sf. Ar.* Yüklenmiş olan, dayandırılan, isnat olunan.

müsellem *sf. Ar.* Doğruluğu tartışılmayacak kadar açık olan, tersi savunulamayan, inkâr edilemeyen.

müstaħzarāt *is. Ar.* Eczanelerde hazır olarak bulundurulan ilaçlar.

müstenid *sf. Ar.* Dayanan.

müşābih *sf. Ar.* Benzer.

müşāreket *is. Ar.* Ortaklık.

müşfiħ *sf. Ar.* Sevecen.

müşkül *sf. Ar.* Zor.

müşkülāt *is. ç. Ar.* Güçlük, güçlükler, zorluklar.

müşkülpesend *sf. Ar. Müşkül+ Far. -pesend* 1. Güçbeğenir. 2. *sf.* Titiz. 3. *sf.* Bir işi yapmamak için türlü bahaneler uyduran.

müşknāb *sf. Far.* Enfes, mis gibi.

müştehi *sf. Ar.* 1. İstekli. 2. *sf.* İştahlı.

mütāreke *is. Ar.* Ateşkes.

müte‘addī *sf. Ar.* Geçişli.

müte‘addid *sf. Ar.* birçok.

müte‘ākib *zf. Ar.* -Dan sonra.

müte‘allik *ed. Ar.* İlişkin.

mü‘teber *sf. Ar.* Saygın.

müte‘ennī *sf. Ar.* Yorgun, bitkin.

müte‘ezzī *is. Ar.* Ezizet çeken.

müteferriħ *sf. Ar.* Birbirinden ayrılmış, dağılmış olan.

mütehālife *is. Ar.* Birbirine uymayan.

müteħammīl *sf. Ar.* Dayanıklı.

müteħarrik *sf. Ar.* Hareketli.

müteħeyyīc *sf. Ar.* Heyecanlı.

mütekebbirâne *zf. Ar.* Kirbirli bir şekilde.

mütelâş *is. Ar.* Telaş eden.

mütemerrîd *sf. Ar.* İtaatsiz.

müteraddid *sf. Ar.* Kararsız.

mütetâbi'ât *is. ç. Ar.* Ardışık sayı veya harfler.

mütevâzi' *sf. Ar.* Alçak gönüllü.

mütevâzin *sf. Ar.* Oranlı.

mütevehhim *sf. Ar.* 1. Kuruntulu. 2. *sf.* Korkak.

müteyakķız *sf. Ar.* Uyanık.

müttehid *zf. Ar.* Birlikte, birlik olarak.

mevķin *is. Ar.* Yurt.

müverriķ *is. Ar.* Tarihçi.

müzd *is. Far.* Ücret.

müzeyyen *sf. Ar.* Süslenmiş, bezenmiş olan.

nebâtât *is. ç. Ar.* Bitkiler.

neġemât *is. ç. Ar.* Naġmeler.

nâġehân *zf. Far.* Ansızın.

naġme *is. Ar.* Güzel, uyumlu ses, ezgi, melodi.

naġl *is. Ar.* Fidan.

nâġun *is. Far.* Tırnak.

naġv *is. Ar.* cümle bilgisi; nahiv.

naġvet *is. Ar.* Böbürlenme.

naķz *is. Ar.* 1. Bozma, çözme. 2. *is.* Kıрма.

na'lbend, *Ar. na'l + Far. bend is.* hayvanların ayaġına nal çakan kimse.

nâm *is. Far.* Ad.

nâmdâr *sf. Far.* Ünlü.

nâmzed *is. Far.* Aday.

nân *is. Far.* Ekmek.

nâs *is. Ar.* Halk.

nâsâz *sf. Far.* Akortsuz.

nâsâzkâr *sf. Far.* Uyumsuz.

nâşâd *sf. Far.* Mutsuz.

nâşî, *ed. Ar.* Ötürü.

nâtüvân *sf. Far.* Güçsüz.

nâzân *sf. Far.* Nazlı.

nażarpezir *is. Ar. Nazar + Far. Pezir*, Bir düşünce veya görüşü kabul eden.

nâzenin *sf. Far.* 1. Nazlı. 2. *sf.* Narin.

nażîr *sf. Ar.* Benzer.

nâmeber *is. Far.* Mektup taşıyıcısı.

nebud *is. Far.* 1. Yok olma, bulunmama durumu; yokluk.

necm *is. Ar.* Yıldız.

necmtâbân *sf. Ar. necim + Far. Tâbân*, Yıldız misali parlayan.

nedbe *is. Ar.* Yara izi.

nedret *is. Ar.* azlık, seyreklik.

nihâden *e.* Koymak.

nejâd *is. Far.* İrk.

nesc *is. Ar.* 1. Doku; nesiç. 2. *is.* dokuma.

neşeb *is. Ar.* Soy.

nesir *is. Ar.* Düzyazı.

neşrānī *is. Ar.* Hristiyan.

neşvünümā *is. Ar.* Gelişme.

netīce *is. Ar.* sonuç.

nev' *is. Ar.* Çeşit.

nevā *is. Far.* Ses, ahenk, nağme.

nevāle *is. Ar.* Azık.

nevāziş *is. Far.* İltifat, gönül alma, okşama; nüvaziş.

āverden *e. Far.* Getirmek.

neyyir *is. Ar.* Işık veren.

nezd *zf. Far.* Yanında.

nezdīk *zf. Far.* Yakın.

nīkū *sf. Far.* İyi.

nīm *sf. Far.* Yarım.

nīst *sf. Far.* Bulunmayan, mevcut olmayan; yok.

nidā *is. Ar.* 1. Çağırma, bağıрма, seslenme.

nigāh *is. Far.* Bakış.

nigeh *is. Far.* Bakış, nigah.

nigerān *sf. Far.* Endişeli, kaygılı.

nigīn *is. Far.* Taş; tektaş.

nihād *is. Far.* 1. Yaratılış. 2. *İs.* Kurum.

nihāl *is. Far.* Fidan.

nihüfte *sf. Far.* Gizli.

nihüften, *e. Far.* Gizlemek, saklamak.

nijend *sf. Far.* Müthiş, korkunç.

nisā *is. Ar.* Kadın.

nişār *is. Ar.* Saçma, saçılma.

nisyān *is. Ar.* Unutma.

nişān *is. Far.* 1. İz. 2. *is.* Belirti. 3. *is.* Bir erkekle bir kadının evlenmek üzere birbirine söz vermesi.

nişāne *is. Far.* 1. *is.* nişangâh. 2. *is.* iz.

nişībüfirāz, *is. Far.* Yokuş aşağı.

niyāz *is. Far.* Yalvarma, yakarma.

nizā' *is. Ar.* Çekişme, bozuşma, kavga.

nizām *is. Ar.* Düzen.

nūker *is. Far.* Hizmetçi.

nukūl *is. Ar.* Kaçınma, sakınma.

nuṭfe *is. Ar.* Sperma.

nücūm *is. ç. Ar.* Yıldızlar.

Pāpuş *is. Far.* Ayakkabı.

pādzehir *is. Far.* Panzehir.

pākdil *sf. Far.* Temiz yürekli.

pākize *sf. Far.* Temiz.

pālheng *is. Far.* Dizgin.

paltar *is. Fr.* Palto.

pāre, *is. Far.* 1. Parça. 2. *is.* tane.

pāyān *is. Far.* Son, sonuç, nihayet.

pāymāl *is. Far.* Ezme.

pāyitaht *is. Far.* Başkent.

peçīde *sf. Far.* Kıvrıkcık.

pejmürde *is. Far.* 1. *sf.* Eski püskü, yırtık. 2. *sf.* Solgun.

peleng *is. Far.* Kaplan.

pelengān *is. ç. Far.* Kaplanlar.

Penāh *is. Far.* Sığınma.

per *is. Far.* Kanat.

perdāz *is. Far.* 1. Ressam. 2. İ. Çizen. 3. İ. Yapan.

perestiş *is. Far.* 1. Tapınma. 2. *is.* Delicesine, taparcasına sevme.

perhāş *is. Far.* Kavga, karmaşa.

perhīz *is. Far.* Diyet.

perṭāb *is. Far.* Fırlatma.

pervāz *is. Far.* Uçma.

perver *is. Far.* Büyüten, besleyen, eğiten.

perverdigārā *ün. Far.* Tanrı'm.

piste *is. Far.* Fıstık.

peşe *Far is.* Sivrisinek.

peşḡord *is. Far.* Ana yemek övesi yiyecek.

peşkeş *is. Far.* 1. Yaranmak amacıyla uygunsuz olarak verilen şey. 2. *is.* armağan.

peşvāz *is. Far.* Karşılama, istikbal etme.

peyāpey *zf. Far.* Arka arkaya.

peydā *is. Far.* Belli, açık; peydah.

peyk *is. Far.* Haber ve mektup taşıyan kimse.

peykān *is. Far.* Temren.

peykār *is. Far.* Kavga.

peymāne *is. Far.* Kadeh.

peşe *is. Far.* Meslek.

peyvend *is. Far.* İlişki, bağlantı.

peyveste *sf. Far.* Bitişik.

pīç *sf. Far.* kıvrık.

pīçān *sf. Far.* Kıvrıkcık; küçük küçük kıvrımları olan.

pīçīde *sf. Far.* Kıvrıkcık.

pīrā *is. Far.* Bir işi zerafet ile yapan kişi.

pinhān *sf. Far.* Gizli, saklı, gizlenmiş.

pirāhen *is. Far.* Elbise.

piyāle *is. Far.* Şarap bardağı, içki kadehi.

polad *is. Far.* Çelik.

Puḡta, *sf. Far.* 1. Pişmiş. 2. *sf.* Olgun.

pürsīden, *e. Far.* Sormak.

pūşīde *sf. Far.* Örtülü.

puşt *is. Far.* Sırt.

pūy *is. Far.* Orta hız.

pūyīnde *is. Far.* hızlı koşan.

pür *sf. Far.* Dolu.

rā *ek. Far.* Belirtme hāl eki.

rabṭ *is. Ar.* bağ.

- rāh** *is. Far.* Yol.
- rāhzen** *is. Far.* Hırsız
- ra'ıyyet** *is. Ar.* Halk.
- ra'nā** *sf. Ar.* Güzel, hoş.
- rasenbāz** *is. Far.* İp cambazı.
- ratb** *is. Ar.* Nem.
- rāṭıb** *sf. Ar.* Nemli.
- ravza** *is. Ar.* Bahçe.
- rā'ye** *is. Ar.* Sancak.
- rāyet** *is. Ar.* Sancak.
- rāz** *is. Far.* Sır.
- razim** *is. Far.* Savaş.
- reften**, e. *Far.* Gitmek, yürümek.
- reftār** *is. Far.* Davranış.
- refu** *is. Far.* Yama, ince dikiş.
- reghā** *is. ç. Far.* Damarlar.
- reh** *is. Far.* Yol.
- rehā kerden** e. *Far.* Bırakmak.
- rehber** *is. Far.* Kılavuz.
- rehgūzār** *is. Far.* Yoldan geçen.
- rehnūmā** *is. Far.* Kılavuz.
- rehrūv** *is. Far.* Kaldırım.
- reḥş** *is. Far.* Yıldırım.
- rehzenān** *is. ç. Far.* Hırsızlar.
- renc** *is. Far.* Acı, ızdırap.
- resīden**, e. *Far.* Varmak.
- reşḥ** *is. Ar.* Ter.
- reşk** *is. Far.* Kiskanma.
- revā** *sf. Far.* Uygun.
- revāc** *sf. Far.* Yaygın.
- revān** *sf. Far.* giden, yürüyen.
- revnaḥ** *is. Ar.* Parlaklık.
- re'y** *is. Ar.* Oy.
- riyāzet** *is. Ar.* Nefsin isteklerini kırma.
- rızvān** *is. Ar.* Cennet.
- rikāb** *is. Ar.* Üzenji.
- rind** *is. Far.* 1. *is.* Görünüşe ve dünya işlerine önem vermeyen. 2. *is.* Sarhoş, ayyaş kimse.
- rindān** *is. ç. Far.* Rintler.
- rişte** *is. Far.* İp, iplik. 2. *İs.* Bağ.
- rub'** *is. Ar.* Çeyrek.
- ruḥsār** *is. Far.* Yüz.
- ruḥ'a** *is. Ar.* 1. Pusula. 2. *İs.* Dilekçe.
- rūmāl** *is. Far.* Havlu.
- rūşen** *sf. Far.* Aydın.
- ru'ūd** *is. Ar.* Gök gürültüsü.
- ru'ūs** *is. ç. Ar.* Başkanlar, reisler.
- rūy** *is. Far.* Yüz.
- rūytābān** *sf. Far.* Parlak yüzlü.
- rūz** *is. Far.* Gündüz.
- rūku'** *is. Ar.* 1. Öne doğru eğilme. 2. *is.* Namazda elleri dizlere dayayıp öne doğru eğilme.
- rūsvā** *sf. Far.* Ayıplanacak durumda olan, rezil.

sa‘d *is. Ar.* Uğur.

sa‘ādet *is. Ar.* Mutluluk.

şadākat *is. Ar.* 1. İçten bağlılık.
2. *is.* Sağlam, güçlü dostluk.

sāde *sf. Far.* Süssüz.

sādedil *sf. Far.* Saf, safderun,
Etrafında olup bitenleri
anlayamayan, kurnazlığa akli
ermeyen.

şādık *sf. Ar.* Sadakatli.

şādır *sf. Ar.* Çıkan, görünen.

şafder *is. Ar.* Savaşçı.

şāfderūn *sf. Far.* Saf kimse.

şafha *is. Ar.* Evre.

şāfī *sf. Ar.* Katıksız, duru, temiz
olan.

şahrā *is. Ar.* Çöl.

sa‘ī *is. Ar.* Çalışıp çabalama.

sāķ *is. Ar.* Sap.

sāķī *is. Far.* İçkili toplantılarda içki
dağıtan kimse.

sāl *is. Far.* Yıl.

sālhā *is. ç. Far.* Yıllar.

sālik *sf. Ar.* Bir yola giren, bir yolda
giden.

şanduk *is. Ar.* Sandık, kasa.

sānī *sf. Ar.* İkinci.

saḥ *is. Ar.* Yüzey.

şavā‘ık *is. ç. Ar.* Yıldırımlar.

sāye *is. Far.* Gölge.

sāyebān *is. Far.* Gölgelek.

sāz *is. Far.* Çalgı.

sebak *is. Ar.* Ders.

şebt *is. Ar.* Kayda geçirme.

şed *is. Far.* Yüz sayısı.

şedā *is. Ar.* Ses.

sefer *is. Ar.* 1. yolculuk. 2. *is.* kez.

sefīl *sf. Ar.* 1. Yoksulluk içinde olan.
2. *sf.* Adi, bayağı olan.

sehāb *is. Ar.* Bulut.

şehih *sf. Ar.* Doğru.

sehm *is. Ar.* 1. Hisse bedeli.
2. *is.* Pay; sehim.

sekine *is. Ar.* Selamet, emniyet.

Selāṭīn *is. ç. Ar.* Sultanlar.

Selis *sf. Ar.* Akıcı.

salṭanat *is. Ar.* Bir ülkede
hükümdarın, padişahın, sultanın
egemen olması; sultanlık.

semāvāt *is. ç. Ar.* Gökler.

şemedānī *sf. Far.* İlahi, ebedi.

seng *is. Far.* Taş.

senglāġ *is. Far.* Taşlık arazi.

sengzār *is. Far.* Taşlık.

senīn *is. ç. Ar.* Yıllar.

ser *is. Far.* Baş.

sertāpā *zf. Far.* Baştan başa,
baştan ayağa.

serā *is. Far.* Saray.

serāperde *is. Far.* Saray perdesi.

- serā'ir** *is. ç. Ar.* Sırlar.
- serdār** *is. Far.* Başkomutan.
- sereṭān** *is. Ar.* Yengeç.
- Şerf** *is. Ar.* Harcama.
- serfirāz** *sf. Far.* Başı yüce, saygın.
- serfürū** *sf. Far.* Başı aşağı, alçak.
- sergūzešt** *is. Far.* Macera.
- serḥad** *is. Far.* ser + *Ar.* ḥadd, Sınır boyu.
- serīr** *is. Ar.* That, yatak.
- serī'** *sf. Ar.* Hızlı.
- sernigūn** *zf. Far.* Tepetakla.
- server** *is. Far.* lider, Önder.
- sevr** *is. Ar.* Boğa Burcu.
- şevt** *is. Ar.* Ses.
- şayf** *is. Ar.* Yaz.
- seyr** *is. Ar.* Yürüme, gezi.
- seyrāngāh** *is. Ar.* seyir+ *Far.* gāh, Gezinti yeri.
- seyyāl** *sf. Ar.* Akan, akmakta olan.
- seyyāre** *is. Ar.* Gezegen.
- sezā** *sf. Far.* Uygun, yaraşır, bir şeye değer.
- şihḥat** *is. Ar.* Sağlık.
- sıklet** *is. Ar.* 1. Ağırlık. 2. *is.* Eziyet.
- sīne** *is. Far.* Göğüs.
- sīr** *sf. Far.* Tok.
- şīrāb** *is. Far.* Bolluk.
- şīrāt** *is. Ar.* Yol.
- şiyānet** *is. Ar.* Koruma.
- siflegāh** *is. Far.* Kötülük yeri.
- simī** *sf. Far.* Gümüslü.
- sinehā** *is. ç. Far.* Göğüsler.
- sinīn** *is. ç. Ar.* Yıllar, seneler.
- sirkengubīn** *is. Far.* Su, elma sirkesi ve bal karıştırılarak yapılan bir tür şerbet.
- sitūh** *sf. Far.* Şaşkın, yorgun.
- siyāk** *is. Ar.* Sözüün gelişi, anlatım biçimi.
- suḥen** *is. Far.* Söz.
- şulb** *is. Ar.* Bel kemiği, omurga.
- şulḥ** *is. Ar.* Barış.
- sultan** *is. Ar.* Padişah.
- şūr** *is. Ar.* Kale duvarı.
- surḥ** *is. Far.* Kimızı.
- surūd** *is. Far.* Şarkı.
- sūsen** *is. Far.* Susam.
- sūsmār** *is. Far.* Kertenkele.
- su'āl** *is. Ar.* Soru.
- sūy** *zf. Far.* -e doğru.
- sūzān** *sf. Far.* Yanan.
- sūzen** *is. Far.* İğne.
- sūmūm** *is. ç. Ar.* Zehirler.
- sūr'at** *is. Ar.* Çabukluk.
- sūrūr** *is. Ar.* Sevinç.
- sūst** *sf. Far.* 1. Yavaş. 2. *sf.* Hor.
- sūziş** *is. Far.* Yanış.

şād *sf. Far.* Sevinçli, neşeli olan.

şādmānī *is. Far.* Mutluluk.

şāgird *is. Ar.* Öğrenci.

şāh *is. Far.* Hükümdar, padişah.

şāḥ *is. Far.* 1. Dal. 2. İs. Boynuz.

şāhensāh *is. Far.* Padişah, sultan.

şamar *is. T.* Tokat.

şān *is. Ar.* Ün.

şāne *is. Far.* Omuz.

şāyān *sf. Far.* Uygun, yaraşır, değer, layık.

şāyed *bağ. Far.* Eğer, şayet.

şāyi' *is. Ar.* Yaygın.

şāyeste *sf. Far.* Uygun, Yakışır.

şeb *is. Far.* Gece.

şebnem *is. Far.* Çiy.

şedīd *sf. Ar.* Şiddetli.

şeh *is. Far.* Padişah.

şehd *is. Far.* Bal.

şehriyār *is. Far.* Padişah, hükümdar.

şehsüvār *is. Far.* Üsta binici.

şek *is. Ar.* Kuşku.

şekva *is. Far.* Yakınma.

şems *is. Ar.* Güneş.

şemşīr *is. Far.* Kılıç.

şenīden, e. *Far.* İşitmek, duymak.

şerḥ *is. Ar.* 1. Ayırma. 2. *is.* Açıklama.

şerḥa *is. Ar.* 1. Parça. 2. *is.* Bıçak yarası.

Şerm *is. Far.* utanma.

Şeş *is. Far.* altı sayısı.

şīr *is. Far.* Aslan.

şīrān *is. ç. Far.* Aslanlar.

şibh *is. Ar.* Benzeme.

şifte *is. Far.* Delicesine aşık.

şikāf *is. Far.* Delik.

şikāften e. *Far.* Delmek, yarmak, bölmek.

şikār *is. Far.* Av.

şikeste *is. Far.* Kırık.

şināhten e. *Far.* Tanımak.

şinā kerden e. *Far.* Yüzmek.

şitāb *is. Ar.* Acele.

şu'be *is. Ar.* Büro.

şūḥ *sf. Far.* Neşeli, canlı, kıvrak olan (kadın).

şūḥāne *zf. Far.* Neşeli bir biçimde.

şuhūr *is. ç. Ar.* Aylar.

şu'le *is. Ar.* Alev.

şumār *is. Far.* Sayı.

şūrīş *is. Far.* İsyan.

şürū' *is. Ar.* Başlama.

Te'ab *is. Ar.* Yorgunluk.

ta'abbūd *is. Ar.* Kulluk.

ta'accüb *is. Ar.* Şaşma.

ta'alluḥ *is. Ar.* İlgı.

ta'ām *is. Ar.* Yemek.

ṭabakāt *is. ç. Ar.* Katmanlar.

tābān *sf. Far.* Parlak.

tābāver *sf. Far.* Dayanaklı.

tābdār *sf. Far.* Kıvrım kıvrım.

tābende *sf. Far.* Parlak.

tābhāne *is. Far.* Yoksul hastaların iyileştikten sonra nekahet dönemini geçirdikleri hayır kurumu.

ta'bīr *is. Ar.* Yorum.

tābiş *is. Far.* Parlayış.

ṭabi'ī *sf. Ar.* Doğal.

ṭabi'iyet *is. Ar.* Doğallık.

tābistān *is. Far.* Yaz.

tābi'yet *is. Ar.* Uyum.

ta'biye *is. Ar.* 1. Hazırlama, yerleştirme. 2. *is.* taktik.

ṭabl *is. Ar.* Davul.

tācver *is. Ar.* taç+ *Far. ver,* Taç sahibi, padişah.

tafşilāt *is. Ar.* 1. Ayrıntı. 2. *is.* Ayrıntılı açıklama.

taḥaccür *is. Ar.* Taşlaşma, taş kesilme, taş gibi katılaşma.

ṭahāret *is. Ar.* Temizlik, temiz olma.

teḥarrüz *is. Ar.* Çekinme, sakınma.

taḥfif *is. Ar.* Hafifletme.

taḥkīm *is. Ar.* 1. Sağlamaştırma. 2. *is.* Anlaşmazlıkların hakem yoluyla çözülmesi yöntemi.

taḥkīr *is. Ar.* 1. Aşağılama, onur kırma, onuruna dokunma. 2. *is.* hakaret.

taḥrīb *is. Ar.* Yıkma, kırıp dökme, harap etme, bozma.

taḥrīk *is. Ar.* Kışkırtma.

taḥril *is. Ar.* Yazma.

taḥsīn *is. Ar.* 1. Güzel bulup takdir etme. 2. *ünlem* Aferin, bravo.

taḥt *is. Ar.* Alt.

tāhten, e. *Far.* Savaşmak, koşmak, hızı yürümek.

taḥzīr *is. Ar.* Sakındırma.

ṭākat *is. Ar.* Vücuttaki iş yapabilme, başarabilme gücü; derman, hâl, mecal.

taḥbīḥ *is. Ar.* 1. Çirkin görme, beğenmeme. 2. *is.* Kınama.

taḥsīm *is. Ar.* Paylaşırma.

ta'līk *is. Ar.* Sallandırma.

ta'līl *is. Ar.* Sebep gösterme.

ta'līm *is. Ar.* 1. Öğretim. 2. *is.* Alıştırma.

ṭama' *is. Ar.* Açgözlülük.

ṭama'kār, *sf. Ar.* ṭama' + *Far.* -kār, Açgözlü.

ṭa'n *is. Ar.* Ayıplama, kınama.

tār *is. Far.* İp.

tārüpūd *is. Far.* Doku.

tārāc *is. Far.* Yağma.

ṭarāvet *is. Ar.* Körpelik.

- tārīk** *sf. Far.* Karanlık.
- tārmār** *sf. Far.* Darmadağın.
- tārzen** *is. Far.* Çalgıcı.
- taşdıķ** *is. Ar.* 1. Doğrulama. 2. *is.* Onay.
- ṭavā'if** *is. ç. Ar.* Tayfalar.
- ṭavīl** *sf. Ar.* Uzun.
- ṭavkāt** *is. ç. Ar.* Kolyeler, gerdanlıklar, tasmalar.
- tavṣīf** *is. Ar.* Nitelendirme, niteliklerini söyleme.
- ṭay** *is.* Yuvarlama, devirme.
- ta'yīn** *is. Ar.* Ne olduğunu anlama, gösterme, belirtme, kararlaştırma belirleme.
- tezellül** *is. Ar.* Aşağılanma.
- ta'zīm** *is. Ar.* Ululama.
- ta'zīr** *is. Ar.* Özrünü bildirme.
- ta'ziyet** *is. Ar.* Başsağlığı.
- te'ākub** *is. Ar.* Art arda gelme.
- tebāh** *sf. Far.* Yıkılmış, bozulmuş.
- tebdīl** *is. Ar.* Değiştirme.
- teber** *is. Far.* Ay balta.
- teblerze** *is. Far.* Genellikle hastalık etkisiyle artan vücut sıcaklığı ile beraber titreme.
- tecdīd** *is. Ar.* Bir şeyi yenileme.
- te'cīl** *is. Ar.* Erteleme.
- tedennī** *is. Ar.* Gerileme, düşme.
- te'dīb** *is. Ar.* Uslandırma, yola getirme, terbiye etme.
- te'diye** *is. Ar.* Ödeme,
- tedķīķ** *is. Ar.* İnceleme, araştırma.
- tefāhur** *is. Ar.* Övünme.
- tefāṣīl** *is. ç. Ar.* Açıklamalar.
- tefaḥḥuṣ** *is. Ar.* İnceden inceye araştırma.
- tefzīl** *is. Ar.* Tercih, özgecilik.
- teğazzül** *is. Ar.* Gazel söyleme.
- tehāluk** *is. Ar.* Can atma.
- tehālūk** *is. Ar.* Can atma, isteme.
- taḥarrī** *is. Ar.* Arama.
- teheyyüc** *is. Ar.* Heyecan.
- tehī** *sf. Far.* boş.
- teksīr** *is. Ar.* Çoğalma.
- telāķī** *is. Ar.* 1. Buluşma. 2. *is.* kavuşma.
- telḥ** *sf. Far.* Acı.
- te'līf** *is. is. Ar.* 1. Uzlaştırma. 2. *is.* Kitap yazma.
- temādī** *is. Ar.* Bir şey sürüp gitme, uzama.
- temās** *is. Ar.* 1. Dokunma. 2. *is.* Buluşup görüşme, ilişki kurma.
- temāṣā** *is. Far.* Hoşlanarak bakma, seyretme.
- temāṣākunān** *is. ç. Far.* Seyirciler.
- temennī** *is. is. Ar.* Bir şeyin gerçekleşmesini dileme.
- temettü'** *is. Ar.* Faydalanma.
- temevvüc** *is. Ar.* Dalgalanma.

tenakuş *is. Ar.* Eksilme.

tenāsül *is. Ar.* Üreme.

teng *sf. Far.* Dar.

tengdil *is. Far.* Özlem.

tenhā *sf. Far.* 1. Issız.
2. *sf.* Kalabalık olmayan.

tensüh *is. Ar.* Mucize.

ter *sf. Far.* Islak.

türāb *is. Ar.* Toprak.

terāvide *sf. Far.* Taze.

tereddüd *is. Ar.* Kararsızlık.

tereşşüh *is. Ar.* Sızıntı.

tergīb *is. Ar.* İstek uyandırma.

terhīm *is. Ar.* Yumuşatma.

terkīb *is. Ar.* 1. Birleşim, birleştirme,
bir araya getirme.

tersbeçe *is. Far.* Hristiyan güzeli.

tertīb *is. Ar.* 1. Sıralama. 2. *is.*
düzen.

tertil *is. Ar.* Ritimli okumak.

te'sīr *is. Ar.* Etki.

te'sīrāt *is. ç. Ar.* Etkiler.

teşe'ub *is. Ar.* Şüphelenme.

teşbīh *is. Ar.* Benzetme.

teşnī' *is. Ar.* Ayıplama.

teşvīş *is. Ar.* Karıştırma.

tetāli *is. Ar.* Birbiri ardınca gitme.

tevārḥ *is. ç. Ar.* Tarihler.

tevāzu' *is. Ar.* Alçak gönüllülük.

tevbīḥ *is. Ar.* Azarlama.

tevdī' *is. Ar.* Emanet etme.

te'vīl, *is. Ar.* Çeviri.

tevķīt *is. Ar.* Dem, an.

te'yīd *is. Ar.* 1. Doğrulama. 2. *is.*
gerçekleme.

ṭuyūr *is. ç. Ar.* Kuşlar.

tezāyüd *is. Ar.* artma.

tezebzub *is. Ar.* Tereddüt,
kararsızlık.

tezerv *is. Ar.* Sülün kuşu.

tezvīr *is. Ar.* Yalan söyleme.

tezyīn *is. Ar.* Süsleme.

ṭılısmāt *is. ç. Ar.* Tılsımlar, doğaüstü
güçler.

tımār *is. Far.* Hastayı veya yarayı
tedavi etme.

tīr *is. Far.* Yay.

tīre *sf. Far.* Karanlık.

tilbe *is. T.* Derviş, abdal.

timarḥāne *is. Far.* Akıl hastanesi.

töhmet *is. Ar.* Suçlama.

tū *zm. Far.* Teklik ikinci kişiyi
gösteren söz; sen.

tuḥaf *sf. Ar.* Acayip.

ṭavīle *is. Ar.* Ahır.

tūnd *sf. Far.* 1. acı. 2. *sf.* Ekşi. 3. *sf.*
Hızlı.

tundrū *sf. Far.* Gönül kırıcı, katı,
sert huylu.

tūrā *is.* T. Tuğra. 1. Halat gibi örülmüş iplik çilesi.

uçmak *is.* T. Cennet.

üftāden *e.* Far. Düşmek.

‘uḳalā *is.* Ar. Akıl sahipleri.

‘uḳūbet *is.* Ar. 1. Ceza. 2. *is.* Eziyet.

‘ulūm *is.* ç. Ar. Bilimler, ilimler.

‘umūm *sf.* Ar. Bütün.

‘umūmī *sf.* Ar. Genel.

‘urfī *sf.* Ar. Örf ile ilgili.

‘uryān *sf.* Ar. Çıplak.

uṣūl *is.* Ar. Yöntem.

‘uṣāḳ *is.* ç. Ar. Aşıklar.

‘uzlet *is.* Ar. 1. Toplum yaşayışından kaçıp tek başına yaşama.

‘uzv *is.* Ar. 1. Organ. 2. *is.* üye.

ūlfet *is.* Ar. 1. Alışma. 2. *is.* Dostluk.

ūns *is.* Ar. yakınlık.

vācib *sf.* Ar. İslam dinine göre yapılması gerekli olan.

vāfir *sf.* Ar. Bol.

vaḥdet *is.* Ar. Bir olma, tek olma.

vaḥīd *sf.* Ar. Tek.

vaḥṣī *sf.* Ar. Yabani.

vājgūn *sf.* Far. Ters çevrilmiş.

vaḳār *is.* Ar. Ağırbaşlılık.

vāḳī *sf.* Ar. Olan, olmuş.

vaḳ’a *is.* Ar. Olay.

vālātebār *sf.* Far. Soylu.

vasaṭ *sf.* Ar. Orta.

vaṣf *is.* Ar. Nitelik.

vāṣıl *sf.* Ar. Ulaşan, varan.

vaz’ *is.* Ar. Konma.

vāzih *sf.* Ar. 1. Açık. 2. *sf.* Aydınlık.

vazīfe *is.* Ar. görev.

vech *is.* Ar. yüz.

velvele *is.* Ar. Gereksiz telaş, gürültü ve heyecan.

verese *is.* ç. Ar. Mirasçılar.

vesā’it *is.* ç. Ar. Araçlar, vasıtalar.

vesāvīs *is.* Ar. Vesvese, kuruntu.

vezin *is.* Ar. Ölçü.

vīrān *sf.* Far. Harap.

vifāḳ *is.* Ar. Aynılık, söz birliği.

vuḳū’ *is.* Ar. Oluş.

vuḳūf *is.* Ar. 1. Anlama. 2. *is.* Bilgi.

vurūd *is.* Ar. Geliş.

vücūh *is.* ç. Ar. Yüzler, şekiller.

yād *is.* Far. 1. Anma. 2. *is.* bellek.

yadīgār *is.* Far. Hatıra, anıt.

yād giriften, *e.* Far. Öğrenmek.

yaḥṣī *sf.* T. 1. Çok iyi. 2. *sf.* Çok güzel.

yaḳīnen *zf.* Ar. Kesin olarak.

yegān *is.* ç. Far. Tekler, birler.

yegāne *sf.* Far. Tek.

yeki *zm.* Far. Biri.

yekser *sf. Far.* Tam, bütün.

ye's *is. Ar.* Ölüm veya bir felaketten doğan acı; yas.

yevm *is. Ar.* Gün.

yıgac *is. T.* Ağaç.

yılkı *is. T.* At sürüsü.

yırāk *sf. T.* Uzak.

zabṭ *is. Ar.* Tutunak.

zāhib *is. Ar.* Giden.

zāhir *sf. Ar.* 1. Belli. 2. *İs.* Dış yüz.

zaḥm *İs. Far.* Yara.

zā'il *sf. Ar.* 1. Yok olan, ortadan kalkan. 2. *sf.* Sürekli olmayan.

zā'ir *is. Ar.* Ziyaretçi.

zal'a *is. Ar.* Kas.

zamzame *is. Ar.* Melodi.

zarbe *is. Ar.* 1. Vücut üzerine bir cis.ile yapılan sert vuruş.

zarfiyyet *is. Ar.* Kapasite.

zarūret *is. Ar.* Zorunluluk.

zāt *is. Ar.* 1. Kişi. 2. *İs.* Kendi.

zāviyye *is. Ar.* 1. Köşe. 2. *İs.* Küçük tekke.

zebān *is. Far.* Dil.

zeden, e. *Far.* Vurmak, çarpmak.

zaḥim *is. Far.* Yara.

zemīn *Far.* 1. *İs.* Taban, temel. 2. *İs.* Yer.

zer *is. Far.* Altın.

zernigār *sf. Far.* Altınla kaplanmış.

zernişān *is. Far.* Çelik üzerine altın figürler işleme sanatı.

zerrāt *is. ç. Ar.* Çok küçük parçacıklar.

zerre *is. Ar.* Çok küçük parçacık.

zerrin *sf. Far.* Altından yapılmış.

zertār *is. Far.* Altın işlemeli.

zībā *sf. Far.* Güzel.

zīḥayāt *sf. Ar.* Canlı.

zīn *is. Ar.* Süs.

zīnet *is. Ar.* süs.

zīr *sf. Far.* Alt.

zir ü zeber *sf. Far.* Altüst.

zīver *is. Far.* Süs, takı.

zinhār *zf. Far.* Asla.

zirā'at *is. Ar.* Tarım.

zīyā' *is. Ar.* Işık.

zīyādār *sf. Ar.* *zīyā'* + *Far.* -*dār*, ışıklı.

zīyāde *zf. Ar.* Çok, daha çok.

zūhre *is. Ar.* Çoban yıldızı.

zūlāl *is. Ar.* Saf, tatlı su.

zūlf *is. Far.* Şakaklardan sarkan saç lülesi; Zülüf.

SONUÇ

Bu çalışma, Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati adlı eserinin ikinci cildinde yer alan T maddesinin 76-163 sayfa aralığını konu almıştır. Türk Lügati, Türk lehçelerinden Uygur, Çağatay, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş, Kırgız lehçeleriyle Garp Türkçesini karşılaştırmalı bir şekilde ele alan bir sözlüktür.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatına dair bilgiler sunulmuş, ardından Türk Lügati'nin yazım serüveni, yapısı, içeriği ve önemi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Bu bilgiler, eserin anlaşılması ve değerinin kavranması açısından büyük önem taşımaktadır.

İkinci bölümde, Türk Lügati'nin Türkçe Sözlük ile karşılaştırması yapılmış ve bu karşılaştırma sonucunda, lüğatin yeniden düzenlenmesi durumunda araştırmacılara metodoloji konusunda ışık tutulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda şu bulgular elde edilmiştir: Türkçe Sözlük ve Türk Lügati, Türk dilinin farklı yönlerini yansıtan kaynaklardır. Türkçe Sözlük, çağdaş Türkçenin kelime hazinesini kapsamlı bir şekilde ele alırken, Türk Lügati tarihi ve coğrafi çeşitliliği gözler önüne serer. Her iki sözlük de birbirini tamamlar niteliktedir. Türkçe Sözlük, güncel kullanım, kelime türetme ve kullanım sıklığı bakımından zengin olup, anlamları kısa ve öz verir. Basılı ve web tabanlı olarak iki ortamda bulunur. Türk Lügati ise dilbilimsel ve tarihi açıdan önemlidir, farklı lehçelerden örnekler sunar ve ansiklopedik bilgiler içerir. Yalnızca yeniden yayımlanması ve dijitalleştirilmesi gereklidir. Türkçe Sözlük tek dilli, Türk Lügati ise çok dilli bir sözlüktür ve okuyazar yetişkinlere hitap eder. Ancak Türk Lügati, Farsça, Arapça, Fransızca gibi dillere vakıf okurları hedef alır. Türkçe Sözlük kelimelerin anlamlarını açıklarken, Türk Lügati Garp Türkçesinin dilbilgisiyle ilgili detaylı bilgiler sunar. İki sözlük de atasözleri ve deyimler açısından zengindir ve Türk dili ile kültürüne dair kapsamlı bilgiler sağlar.

Üçüncü bölümde, eserin yeniden düzenlenmesi, özellikle tamamının Latin alfabesine aktarılması gerektiği için, Türk Lügati'nin T maddesinin 76-163 sayfa

aralığının çeviri-yazısı sunulmuştur. Çeviri yazısı yapılırken izlenen yol hakkında bu tezin giriş bölümünde bilgiler sunulmuştur.

Bu çalışmanın son bölümünde, Türk Lügati'nin okunmasını kolaylaştırmayı amaçlayan bir sözlük bölümü yer almaktadır. Bu sözlük, Türk Lügati'nin içerdiği çeşitli dil örneklerini açıklamak ve okuyuculara rehberlik etmek amacıyla oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türk Lügati'nin yeniden yayımlanması ve dijitalleştirilmesi için bir sonraki araştırmacılara gereken arka planı hazırlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk dili ve lehçelerine dair değerli çalışmasının, günümüz araştırmacıları ve dil meraklıları tarafından daha erişilebilir hâle getirilmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N. (1998). TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). Kutadgu Bilig I I I İndeks. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). Kutadgu Bilig I I Metin. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). Kutadgu Bilig I I Çeviri. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baskın, S. (2012). Eş-Şüzûrû'z-Zehebiyye ve'l-Kıtai'lAhmediyye fî'l-Lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bekdaş, M.(2017). Sözlük Türlerinin Tasnifi. Route Educational Social Science Journal, 4(16) 52-59.
- Bingöl, Z. (s. y.). Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma. Akademik Bakış Dergisi, 9, 197-207.
- Ercilasun, A. B. (1992). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Cilt I-II). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1996). "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Üzerine".
- Ergin, O. (1949). Hüseyin Kâzım Kadri, İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı giriş yazısı. Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul.
- Ergin, O. N. (1996). İstanbul Şehreminleri. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

- Görel, Ö. (2019). Türk Lügati'nde "Dal" Maddesi: Metin- Dizinler- Sözlük. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürgen, A. (2014). Büyük Türk Lügati'nde Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hüseyin Kâzım Kadri. (1927). Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lügatları (Cilt I). İstanbul Devlet Matbaası.
- Hüseyin Kâzım Kadri. (1928). Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lügatları (Cilt II). İstanbul Devlet Matbaası.
- Hüseyin Kâzım Kadri. (1943). Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lügatları (Cilt III). İstanbul Cumhuriyet Matbaası.
- Hüseyin Kazım Kadri. (1949). İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı. Haz. O. Ergin. Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.
- İlhan, Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri (2007: 98).
- İnce, Z. (2015). Türk Lügati'nde "B" İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanar, M. (2000). Farsça-Türkçe Sözlük. Say Yayınları. Ankara.
- Kaçalin, M. S. (2012). "Türk Lügati". TDV İslam Ansiklopedisi, 41, 544-545.
- Kara, İ. (1991). Hüseyin Kâzım Kadri-Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım. İletişim Yayınları.
- Kara, İ. (2017). Akif için bir muhlis-i sadık: Hüseyin Kazım Kadri. Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları.

- Karayel, B. (2022). Türk Lügati'nde Elif Maddesi (C.1, s.121-173): İnceleme - çevri yazı- dizin. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuzu, N. (2005). Aydınların Medeniyet-Din İlişkilerine Bakışı: Hüseyin Kâzım Kadri ve Musa Cârullah Bigiyef Örneği. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öbek, A. İ. (2009). Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: Büyük Türk Lügati. Türkçe'nin Tarihi ve Edebiyatı Sempozyumu.
- Ödünç, H. (2021). Türk Lügati'nde H ile başlayan kelimelerle ve ilgili şiir örnekleri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sami, Ş. (2017). Kamus-ı Türki. Çağrı Yayınları.
- Saray, M. (1993a). Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği. Nesil Matbaacılık.
- Saray, M. (1993b). Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Kültür Birliği. Nesil Matbaacılık.
- Sarıkaya, B. (2021). Türk Lügati'ni farklı sözlük türleri ile karşılaştırma ve düzenleme denemesi. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 403-430.
- Steingass, F. J. (1973). Comprehensive Persian-English Dictionary, Oriental Reprint.
- Şevkî. (1935). Hüseyin Kazım Bey. Matbaa-yı Ebüzziya.
- Topaloğlu, N. (2018). Türk Lügati'nde "P" İle Başlayan Kelimeler ve İlgili Şiir Örnekleri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkçe Sözlük. (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Türkçe Sözlük. (2023). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

Uzun Dinç, E. (2023). Türk Lügati'nde 'Elif' Maddesi (C.1, s.1-69): İncelme - çevri yazı- dizin. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ülkütaşır, M. Ş. (1952). "Hüseyin Kazım Kadri". Türk Dili, 1(5), 25-26.

Ünlü, S. (2013). Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi.

Yıldıztaş, A. (2012). Türk Lügati'nde Elif ile Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bağlatılar:

<https://pauctle.com/artr/>

<https://pauctle.com/tttr/>

<https://pauctle.com/uztr/>

<https://pauctle.com/osmtr/>

<https://osmanlicasozlukler.com/>

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜTÜRK DİLİ VE EDEBİYATI.. ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 10/07/ 2024	
Tez Başlığı:... Türk Lügati T Maddesinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....	
Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...333... sayfalık kısmına ilişkin, 10/07/ 2024. tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14.. 'dir.	
Uygulanan filtrelemeler*:	
1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☐ Alıntılar hariç	
4. ☒ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Hosna - Azimi /İmza	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Hosna - Azimi
	Öğrenci No	N21132410
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
	Programı	Türk Dili Yüksek Lisans Programı

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Doç.Dr. F. Binnur Erdağı Doğuer, İmza)

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15	Revizyon No Rev. No.	02
	Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF.....

Date: 10.../07.../...2024...

Thesis Title (In English):..... The Transcription and Evaluation of T Entry in Türk Lügati

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 10.../...07/...2024 for the total of ...333..... pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is ...14 %.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Hosna Azimi /Signature

Student Information	Name-Surname	Hosna - Azimi
	Student Number	N21132410
	Department	Turkish Language and Literature
	Programme	Turkish Language Master Program

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Assoc.Prof. F. Binnur Erdağı Doğuer, (Signature)

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
	FRM-YL-09	Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜTÜRK DİLİ VE EDEBİYATI.... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 22/04 /2024...</p> <p>Tez Başlığı (Türkçe):... Türk Lügati T Maddesinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi</p> <p>Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:</p> <p>.....</p> <p>Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Hosna Azimi</p> <p style="text-align: right;">/İmza</p>

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Hosna Azimi
	Öğrenci No	N21132410
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
	Programı	Türk Dili Yüksek Lisans Programı

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Doç. Dr. F. Binnur Erdağı Doğuer, İmza

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF.....TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE.....	
Date: 22.../04.../2024...	
ThesisTitle (In English):... <i>The Transcription and Evalaution of T Entry in Türk Lügati</i>	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Hosna Azimi\ Signature	

Student Information	Name-Surname	Hosna Azimi
	Student Number	N21132410
	Department	Turkish Language and Literature
	Programme	Turkish Language Master Program

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Assoc. Prof. F. Binnur Erdağı Doğuer, Signature)